

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
İSLAM EKONOMİSİ VE ULUSLARARASI FİNANS BİLİM DALI

KATILIM BANKALARINDA GECİKMİŞ
ALACAKLARIN YÖNETİMİ VE YENİDEN
YAPILANDIRMA

DOKTORA TEZİ

Mustafa DERECİ

İstanbul
Kasım-2022

T.C.
İSTANBUL SABAHATTİN ZAİM ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM EKONOMİSİ VE FİNANS ANABİLİM DALI
İSLAM EKONOMİSİ VE ULUSLARARASI FİNANS BİLİM DALI

KATILIM BANKALARINDA GECİKMİŞ ALACAKLARIN
YÖNETİMİ VE YENİDEN YAPILANDIRMA

DOKTORA TEZİ

Mustafa DERECİ

Tez Danışmanı
Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

İstanbul
Kasım-2022

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürlüğüne,

Bu çalışma, jürimiz tarafından İslam Ekonomisi ve Finans Anabilim Dalı, İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans Bilim Dalında DOKTORA TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

Üye Prof. Dr. Mehmet BULUT

Üye Prof. Dr. İbrahim Güran YUMUŞAK

Üye Prof. Dr. Seyfettin ERDOĞAN

Üye Prof. Dr. Durmuş Çağrı YILDIRIM

Onay

Yukarıdaki imzaların, adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylıyorum.

Doç. Dr. Erhan İÇENER

Enstitü Müdürü

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ

Doktora tezi olarak hazırladığım “**Katılım Bankalarında Gecikmiş Alacakların Yönetimi ve Yeniden Yapılandırma**” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

Mustafa DEREÇİ

ÖN SÖZ

Türkiye'nin Finansal ekosistemi içerisinde önemli bir yer tutan katılım bankacılığını her yönüyle incelemek gerektiğine inanıyorum. Tezimin konusunu teşkil eden katılım bankalarında gecikmiş alacakların yönetimi, gecikmiş alacaklara uygulanan yeniden yapılandırma işlemleri ve bu işlemlerin firma düzeyindeki etkileri gibi araştırma başlıklarının akademik bir boşluk oluşturduğunu gördüm. Bu tarz bir tez çalışmasını İslam Ekonomisi ve Finansının Türkiye'deki sayılı otoritelerinden sayın hocam Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu ile yürütmenin bir ayrıcalık olacağını düşündüm. Kıymetli hocamın lütfedip birlikte çalışmayı kabul etmesiyle tez çalışmamıza başladık. Gerek doktora ders döneminde gerekse tez hazırlama sürecinde bana ayırdığı zaman, gösterdiği himmet ve muhabbet ve en önemlisi gönlünde ayırdığı yer için duayan hocam Ahmet Tabakoğlu beyefendiye kifayetsiz teşekkür ve hürmetlerimi arz ediyorum.

Yoğun çalışma ortamı arasında tez hazırlamanın zorluklarını takdir ederek bana destek ve motivasyon sağlayan, pozitif yaklaşımları ile teşvik ve teşci eden kıymetli hocalarım Prof. Dr. İbrahim Güran Yumuşak, Doç. Dr. Özgür Kökalan'a, ayrıca tez izleme komitesinde bulunarak yapıcı fikirleri ile sürece büyük katkı sağlayan rektörümüz Prof. Dr. Mehmet Bulut'a hususi şükranlarımı ifade etmeme lütfen müsaade ediniz.

Tezimin ekonometrik modelinin oluşturulması ve yorumlanması bölümünde büyük desteğini gördüğüm değerli hocam Prof. Dr. Seyfettin Erdoğan ve Prof. Dr. Durmuş Çağrı Yıldırım'a da içten minnettarlıklarımı ifade etmeliyim.

Özel hayatımda kendilerine ayırmam gereken zamanı bana bağışlayarak bu tezin meydana gelmesine dolaylı olarak vesile olan eşim Müzeyyen ve çocuklarım Beyzanur, Safa ve Merve'ye yaptıkları bu fedakarlıktan ötürü yürekten teşekkür ederim.

Nihayet, her sebebin ötesinde, sebeplerin de yaratıcısı olan yüce Rabbimize (CC) bahsettiği sonsuz lütuf, kerem ve inayet için acizane hamd ve şükürlerimi arz ederim.

Mustafa DEREÇİ

ÖZET
KATILIM BANKALARINDA GECİKMİŞ ALACAKLARIN
YÖNETİMİ VE YENİDEN YAPILANDIRMA

Mustafa DEREÇİ

Doktora, İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ahmet Tabakoğlu

Kasım-2022, 262 + XXII Sayfa

Katılım bankacılığı ifadesi, 1985 yılından itibaren Türkiye’de uygulanan, temel bankacılık hizmetlerini İslam hukuku çerçevesinde yürüten, dünyada İslami bankacılık veya faizsiz bankacılık olarak isimlendirilen finansal hizmet sektörünü tanımlar. Katılım bankacılığı, geleneksel bankacılık ile birlikte finans piyasalarının en önemli iki faktörüdür. Dış görünüş itibariyle benzer noktalar barındıran bankacılığın bu iki türü, süreçler, sözleşmeler, ürünler, niyet ve yaklaşımlar açısından büyük farklılıklar göstermektedirler.

Katılım bankaları, konvansiyonel bankacılığa benzer şekilde fakat farklı prosedürler çerçevesinde tasarruf fazlası olan gerçek ve tüzel kişilerin tasarruflarını bir araya getirerek fon ihtiyacı olan kişilere aktarır ve bu süreç içerisinde aracılık geliri elde ederler. Şu hâlde finans piyasasının çok önemli bir aktörü olan katılım bankaları temel olarak üç görev ifa ederler:

1. Fon Toplama: Bankaların tasarruf sahiplerinden, Kar ve Zarara Katılma Hesabı (vadeli hesap) ve Özel Cari Hesap (vadesiz hesap) adı altında topladıkları mevduatlardan oluşur. Bankacılık Mevzuatı gereği Özel Cari Hesaplara kâr payı ödenmez iken Kar ve Zarara Katılma Hesaplarına dönem sonunda tahakkuk eden gerçek değerler üzerinden kar veya zarar ödemesi yapılır.
2. Fon Kullanılma: katılım bankalarının topladıkları fonları İslam Hukukunun izin verdiği yöntemlerle finansman ihtiyacı olan gerçek ve tüzel kişiler lehine fonlamada bulunmasını ifade eder. Fon kullanılma süreci sonucunda katılım bankaları faaliyet karı elde ederler.
3. Finansal Aracılık Hizmetleri: Bankaların müşterilerine sunduğu yurtiçi ve yurtdışı para transferleri, çek ve senet ödemesi, sigorta poliçesi, yatırım fonu, Bireysel Emeklilik Sistemi (BES) poliçe satışları, fatura tahsilatları, kredi kartı, banka kartı,

ATM, POS ve benzeri hizmetler olup bunların karşılığında tahsil edilen bedellere faaliyet dışı gelirler adı verilmektedir.

Katılım bankalarının ana faaliyet alanlarından birisi fon kullandırma olup bu bankaların toplam gelirlerinin %92'si bu kalemden oluşmaktadır (TKBB, 2019). Fon kullandırma fonksiyonu, fon pazarlama, kredi tahsis, teminatlandırma, icap ve kabul şartları çerçevesinde kredi ödemesinin yapılması, kredinin geri tahsili ve gecikmiş alacakların yönetimi ile idari ve hukuki takip aşamalarını içermektedir. Bu tez çalışmamızda öncelikle katılım bankalarının tahsis ettiği kredilerden geri tahsil edilemeyenler için uyguladıkları süreç ve prosedürler ile tahsili gecikmiş alacakların banka finansalları üzerine olan etkileri incelenecektir. Literatür taraması olarak nitelenebilecek bu aşamadan sonra tahsil edilemeyen alacaklar için uygulanan kredi yeniden yapılandırması derinlemesine incelenerek, bu işlemin kredi kullanan firmalar açısından etkinliği ekonometrik bir modelle test edilecektir. Bu amaca yönelik olarak, katılım bankacılığı sektöründen elde edilen verinin boyutu, kalitesi ve kapsadığı zaman dilimi dikkate alınarak en uygun ekonometrik model seçilmiştir. İleride detaylı olarak açıklanacağı üzere bu model, Altman Z Skorundaki değişimin panel veri analizi ile test edilmesine dayanmaktadır. Neticede kredileri yeniden yapılandırılan firmaların Altman Z Skorundaki değişimlerinin yönü ve anlamlılığı elde edilerek yeniden yapılandırmanın etkin olup olmadığı araştırılmıştır.

Literatür incelemesinde tahsili gecikmiş alacaklar ile ticari bankaların etkinliği arasındaki ilişki üzerinde çok sayıda çalışmanın yapıldığı görülmektedir. Ayrıca, bankalardaki tahsili gecikmiş alacakların makro düzeyde ülke ekonomisinin verimliliği ve performansı üzerindeki etkisini inceleyen akademik çalışmalar da mevcuttur. Yalnız, bu çalışmalarda sadece geleneksel bankacılık verileri kullanılmış olup katılım bankacılığının kapsam dışında tutulduğu görülmektedir.

Tez çalışmamızın araştırma bölümünde katılım bankalarından kredi kullanan ve kredi yeniden yapılandırmasına konu olan firmaların bilanço verileri kullanılacaktır. Bu şekilde, akademik bir boşluğun doldurulmasına katkı sağlanacağı düşünülmektedir.

Kredilerin yeniden yapılandırılması, geri ödemede sorun yaşanan kredilerin geri ödeme planının, başlangıçta belirlenen veya daha farklı bir kar oranıyla daha uzun bir vadeye yayılması, böylece kredi alan firmaların nakit akışının rahatlatılması

işlemdir. Kredilerin yeniden yapılandırılması, özellikle iktisadi kriz dönemlerinde veya sonrasında, azalan satışlar ve düşen kar marjlarının etkisiyle banka borcu olan firmaların sıklıkla başvurduğu bir durumdur. Bu süreç neticesinde firmalar nakit akışlarını rahatlatarak faaliyetleri için gerekli işletme sermayesini oluşturabilmekte ve daha da önemlisi kredi veren kuruluşlarla hukuki sorun yaşama ihtimalini en aza indirebilmektedirler.

Şu halde kredilerin yeniden yapılandırılmasında amaçlanan faydalar aşağıdaki şekilde ifade edilebilir:

- a. Finansal başarısızlık yaşayan firmanın nakit akışının rahatlatılması ve iflas noktasından uzaklaştırılması.
- b. Bankanın gecikmiş alacak oranının (NPL) yükselmesinin önüne geçilmesi.
- c. Bankanın gecikmiş alacağı için ilave karşılık ayrılmasının, neticede banka karlılığında azalmanın önlenmesi.
- d. Finansal başarısızlık durumundaki firmanın faaliyetlerine devam etmesiyle, işsizlikte artış, üretim, ihracat ve vergi gelirlerinde azalma gibi muhtemel makroekonomik sorunların engellenmesi.

Katılım bankalarında kredilerin yeniden yapılandırılması için kullanılan yöntemler geleneksel bankacılıktan farklıdır. Geleneksel bankacılıkta yeniden yapılandırma, eski kredi sürecinin kesilmesi ve borç bakiyesinin yeni bir faiz oranı ve daha uzun bir vade ile farklı bir kredi sürecinin başlatılması şeklinde yürütülür. Bu tür bir yöntemin katılım bankacılığı prensiplerine uygun olmaması nedeniyle katılım bankaları organize teverruk denilen bir yöntem ile kredileri yeniden yapılandırabilmektedir. Mal murabahası (commodity murabaha) da denilen bu yöntemde katılım bankası organize bir mal borsasından peşin olarak satın aldığı bir malı, vadeli ve daha yüksek bir fiyattan müşterisine satmaktadır. Müşteri ise söz konusu malı aynı borsada farklı bir alıcıya peşin olarak satmakta ve nakit girişi elde edilmektedir. Aslında müşterinin elde ettiği nakit eski kredi borcunun kapatılmasında kullanılmakta, yeni durumda ise müşteri bankaya satın aldığı mal karşılığı vadeli olarak borçlanmaktadır.

Tezin son bölümünde, katılım bankalarının gerçekleştirdikleri kredi yeniden yapılandırmalarının firma (müşteri) açısından etkin olup olmadığı araştırılmıştır. Bu araştırma için Altman Z skoru çerçevesinde panel veri analizi uygulanmış ve elde edilen sonuçlar ile çözüm önerileri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Katılım bankacılığı, finansal başarısızlık, gecikmiş alacaklar, yeniden yapılandırma, Altman Z Skoru.

ABSTRACT
NON PERFORMING LOANS' MANAGEMENT AND CREDIT
RESCHEDULING IN PARTICIPATION BANKS

Mustafa DERECİ

Ph. D. Islamic Economics and International Finance

Supervisor: Prof. Dr. Ahmet TABAKOĞLU

November-2022, 262 + XXII Pages

The expression of “participatory banking” defines the financial services sector, which has been implemented in Turkey since 1985, carries out basic banking services within the framework of Islamic law, and is called Islamic banking or interest-free banking in the world. Participatory banking, together with conventional banking model are the two most important factors of financial markets. The both banking models which have similar points in appearance, show great differences in terms of processes, contracts, products, intentions and approaches.

Participation Banks, similar to conventional banking, but within the framework of sharia compliant procedures and as intermediating financial institutions, bring together those who have excess funds and those who are in need of funding. Consequently they channelize surplus funds to the real and legal entities in the form of shari'a compliant credit models and generate intermediary income. Therefore, participatory banks, which have been very important actors in the financial market, basically perform three tasks:

1. Fund Collection: It consists of deposit collection by the banks from the savers under the name of Profit and Loss Participation Account (equivalent to time deposit account in conventional banking) and Special Current Account (equivalent to demand deposit account). While no extra benefit is paid to Special Current Accounts in accordance with the Banking Law and related regulations, profit or loss is paid to Profit and Loss Participation Accounts at the end of the maturity based on the actual profit generated by the banks.
2. Fund Utilization: It means that participatory banks extend credit facilities out of the funds they collected, in favor of real and legal persons that are in need of

funding, through the methods permitted by Islamic law. As a result of the fund allocation processes participatory banks generate operating profit.

3. Financial Intermediation Services: Domestic and international money transfers, check and promissory notes payment, insurance policy, investment funds, private pension system (BES) policy sales, bill collections, credit cards, debit cards, ATM, POS and similar services offered by banks to their customers and the fees and commissions collected in return for these services are called non-operating incomes.

One of the main fields of activity of participatory banks is fund utilization and 92% of the total income of these banks is made up of this item (TKBB, 2019). Fund utilization function includes marketing, loan allocation, collateralization, credit payment within the framework of a shari'a compliant procedures, credit collections, management of overdue receivables together with administrative and legal follow-up. In this thesis, first of all, the processes and procedures applied by participatory banks for overdue receivables and their effects on the bank's financials will be examined. After this stage, which can be described as a literature review, the credit restructuring applied for overdue receivables will be revisited in depth, and the effectiveness of credit restructuring processes for small and medium size companies will be tested with an econometric model. For this purpose, the most appropriate econometric model has been selected, taking into account the size, quality and time series of the data obtained from the participatory banking sector. As will be explained in detail later, this model is based on testing the change in Altman Z-Score by using panel data analysis. As a result, the direction and significance of the changes in the Altman Z-Score of the companies whose bank loans were restructured are generated and the result obtained is interpreted in a way that credit restructuring processes are effective and significant or not.

In the literature review, it is seen that many studies have been conducted on the relationship between non-performing loans and the efficiency of commercial banks. In addition, there are academic studies examining the impact of non-performing loans in banks on the productivity and performance of the country's economy at the macro level. However, only traditional banking data were used in these studies and it seems that participatory banking sector is excluded from the scope.

In the research part of our thesis, the balance sheet data of the companies that are subject to the credit restructuring at participatory banking sector in Türkiye will be used.

Loan restructuring is the process of extending the repayment schedule of the loans that have become irregular, to a longer maturity with a new profit rate, thereby relieving the cash flow of the borrowing companies. Restructuring of loans is process requested by companies that have liabilities to a bank, especially during or after the economic crisis, due to declining sales, falling profit margins and failure of the companies. As a result of this process, companies are given a chance to create the necessary working capital for their operations by easing their cash flows. More importantly, credit restructuring can minimize the probability having legal problems with lending institutions.

The intended benefits of restructuring loans can be expressed as follows:

- a. Relieving the cash flow of the financially unsuccessful companies and keep them away from the bankruptcy point.
- b. Keeping the bank's non-performing loan ratio (NPL) under control.
- c. Avoiding additional provisions for overdue receivables of the bank which may result in a decrease in the bank's profitability.
- d. Preventing possible macroeconomic problems such as increase in unemployment, decrease in production, exports and tax revenues, by enabling the companies in financial difficulties to continue their business operations.

The methods used for loan restructuring in the participatory banks are different from traditional banking. In traditional banking, restructuring is carried out by closing the old loan facility and starting a different loan process with a new interest rate and a longer maturity schedule. Since such a method does not comply with the principles of participatory banking system, Participatory banks can restructure loans with a method called organized tawarruk. In this method, which is also called commodity murabaha, the participatory bank sells a commodity that it purchased on the spot from an organized commodity market, to its customer at a higher price on a forward date. The customer, on the other hand, sells the same good on the spot to a different buyer on the same commodity market and generates a cash inflow. In fact, the cash obtained by the customer is used to pay off and close the balance of the existing loan.

In the new case, the customer owes the bank a sum of commercial loan against the goods it has purchased from the bank.

In the last part of the thesis, it has been analyzed whether the credit restructuring facilities carried out by the participatory banks are effective for the companies. Throughout this research, panel data analysis was applied within the framework of the Altman Z score, and the results were discussed together with proper recommendation of policies and procedures.

Keywords: Participatory banking, financial failure, non-performing loans, credit rescheduling, Altman Z score.

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAYI.....	i
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİMİ	ii
ÖNSÖZ	iii
ÖZET	iv
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	xii
TABLolar LİSTESİ	xvi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xix
KISALTMALAR	xx

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ	1
1.1. Tezin Konusu.....	1
1.2. Tezin Amacı.....	2
1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği.....	4
1.4. Tezin Temel Soruları.....	5
1.5. Tezin Hipotezi/Hipotezleri.....	7
1.6. Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri.....	9
1.7. Tezin Araştırma Yöntemi.....	9
1.8. Tez Konusuyla İlgili Literatür Özeti.....	11
1.9. Tezin Düzeni/Dizaynı.....	19

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞININ TARİHSEL ARKA PLANI.....	22
2.1. İslami Bankacılık Modeline Küresel Bakış.....	24
2.1.1. İslami Bankacılık Modelinin Doğuşu ve Gelişimi.....	24
2.1.2. İslami Bankacılık Modelinin İlk Uygulamaları.....	26
2.1.3. İslami Bankacılığa Duyulan İhtiyaç.....	29
2.1.4. İslami Bankacılık Modelinin Temel Ürün ve Hizmetleri.....	32
2.2. İslami Bankacılığın Gelişimi ve Yayılması.....	36

2.3. Dünya’da İslami Bankacılık Sistemi.....	37
2.3.1. Malezya Modeli.....	38
2.3.2. Bahreyn Modeli.....	41
2.3.3. Bangladeş Modeli.....	42
2.3.4. Suudi Arabistan Modeli.....	43
2.4. Dünya’da İslami Finans Ve Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü.....	44
2.5. Türkiye’de İslami Bankacılık Uygulaması: Katılım Bankacılığı Sistemi.....	46
2.5.1. Katılım Bankacılığı Tanımı.....	47
2.5.2. Katılım Bankacılığının Türkiye’deki Yasal Çerçevesi.....	48
2.5.3. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) ve Katılım Bankaları İlişkisi.....	50
2.5.4. Türkiye’deki Katılım Bankaları.....	55
2.5.5. Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankacılık Arasındaki Farklar ve Benzerlikler.....	58
2.5.6. Katılım Bankacılığının Faaliyet Alanları.....	62
2.5.6.1. Fon Toplama.....	63
2.5.6.2. Fon Kullandırma.....	65
2.5.6.3. Tekaful.....	73
2.5.6.4. Sukuk (Kira Sertifikası).....	75
2.5.6.5. Katılım Bankalarında Nakdi ve Gayri Nakdi Kredi Kullanımı.....	76
2.6. Katılım Bankacılığı (İslami Bankacılık) Modelinde Mevcut Sorunlar ve Eleştiriler.....	79

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA KREDİ ALACAKLARININ TEMERRÜDÜ...86

3.1. Kredi Kavramı.....	86
3.1.1. Kredilerin Yönetimi.....	88
3.1.2. Kredi Risk Yönetimi.....	93

3.1.3. Kredilerin Tahsisi İle İlgili Temel İlkeler.....	97
3.2. Temerrüt Kavramı.....	105
3.2.1. Temerrüt Türleri.....	106
3.2.1.1. Borçlu Temerrüdü.....	106
3.2.1.2. Alacaklının Temerrüdü.....	107
3.3. İslami Bankacılıkta Temerrüt Olgusu.....	108
3.4. İslami Finansta ve İslami Bankacılıkta Temerrüt Cezaları.....	110
3.5. Temerrüde Düşme Nedenleri.....	117
3.6. Firma Başarısızlığı Kavramı.....	119
3.6.1. Firma Başarısızlığının Nedenleri.....	120
3.6.2. Firma Başarısızlığında Dış Faktörler.....	125
3.6.3. Firma Başarısızlığında İç Faktörler.....	128

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA GECİKMİŞ ALACAKLAR VE YENİDEN YAPILANDIRMA.....130

4.1. Gecikmiş Alacak-Sorunlu Kredi Tanımı.....	130
4.2. Gecikmiş Alacak Türleri.....	133
4.3. Basel Standartlarına Göre Tahsili Gecikmiş Alacaklar.....	134
4.4. Gecikmiş Alacağın (Sorunlu Kredinin) Oluşmasının Nedenleri.....	135
4.5. Gecikmiş Alacak (Sorunlu Kredi) Oluşumunu Önlemeye Yönelik Tedbirler...139	
4.6. Gecikmiş Alacaklarla (Sorunlu Kredilerle) İlgili Yasal Düzenlemeler.....	143
4.7. Basel III ve Gecikmiş Kredi Alacaklarının Durumu	147
4.8. Gecikmiş Alacakların Takibi	148
4.8.1. İdari Takip.....	148
4.8.2. Hukuki Takip.....	149
4.9. Teminatların Yönetimi.....	150
4.9.1. Teminat Grupları ve Değerlemesi.....	154
4.10. Kredi Karşılıkları.....	158
4.10.1. Karşılık Kavramı.....	158
4.10.2. Kredi Karşılıkları ve Hukuki Çerçeve	160
4.10.3. Kredi Karşılıkları ve Muhasebesi.....	164

4.11. Basel Kriterleri ve Karşılık Ayırma Standartları.....	165
4.12. Katılım Bankacılığında Kredilerin Yeniden Yapılandırılması.....	166
4.12.1. Katılım Bankacılığında Teverruk Uygulaması	167
BEŞİNCİ BÖLÜM	
EKONOMETRİK MODEL.....	171
5.1. Araştırma Yöntemi ve Temel Bileşenleri.....	171
5.1.1. Araştırma Yönteminin Kısıtları.....	174
5.1.2. Ekonometrik Analiz.....	175
5.1.3. Araştırma Yöntemi ile İlgili Literatür.....	178
5.1.4. Panel Veri Analizi.....	183
5.1.5. Veri Seti ve Metodoloji.....	184
5.2. Verilere İlişkin Ön Değerlendirme.....	186
5.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı.....	188
5.2.2. Birim Kök Testi.....	189
5.2.3. Panel En Küçük Kareler Tahmincileri	191
5.2.4. Sabit Etkiler Modeli	192
5.2.5. Yapay Değişkenli En Küçük Kareler (EKK) Modeli	192
5.2.6. Grup İçi Tahmin Yöntemi.....	193
5.2.7. Gruplararası Tahmin Yöntemi.....	193
5.2.8. Rassal Etkiler Modeli.....	194
5.2.9. En Çok Olabilirlik Yöntemi.....	194
5.2.10. Hausman (1978) Testi.....	195
5.2.11. Ampirik Analiz.....	195
5.2.11.1. Hizmet Sektörü İçin Analiz Sonuçları	202
5.2.11.2. İmalat Sektörü İçin Analiz Sonuçları	206
5.2.11.3. İnşaat Sektörü İçin Analiz Sonuçları	209
5.2.11.4. Ticaret Sektörü İçin Analiz Sonuçları	213
5.2.12. Temel Varsayımlardan Sapma Testleri.....	217
5.2.13. Dirençli Tahminciler İle Panel EKK Test Sonuçları.....	225
SONUÇ.....	229
KAYNAKÇA.....	235
ÖZGEÇMİŞ.....	261

TABLolar LİSTESİ

BİRİNCİ BÖLÜM

Tablo 1.1: Altman Z Skoru Tablosu.....	8
Tablo 1.2: Altman Z Skoru 2000 Revizyonu	19

İKİNCİ BÖLÜM

Tablo 2.1: İslami Bankacılık Ürün Ve Hizmetleri.....	35
Tablo 2.2: Katılım Bankacılığı Kronolojisi.....	51
Tablo 2.3: Türkiye’deki Mevcut Katılım Bankaları.....	56
Tablo 2.4: Türkiye’deki Katılım Bankacılık Sektörü Karşılaştırmalı Güncel Verileri.....	57
Tablo 2.5: Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçerisindeki Payı.....	57
Tablo 2.6: Donuk Kredi Oranı Açısından Katılım Bankaları ile Bankacılık Sektörünün Karşılaştırması	58
Tablo 2.7: Risk Durumuna Göre İslami Bankacılık ve Geleneksel Bankacılık.....	60
Tablo 2.8: Geleneksel ve İslami Finans: Avantajlar, Fırsatlar ve Katkılar.....	60
Tablo 2.9: Yıllar İtibariyle Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Prim Üretimleri.....	75

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 3.1: Borçlu Temerrüdünün Şartları.....	107
Tablo 3.2: Alacaklı Temerrüdünün Şartları.....	107

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Tablo 4.1: AAOIFI Beş Numaralı Teminatlarla İlgili Standardı.....	152
Tablo 4.2: Katılım-Geleneksel Bankaların Takipteki Alacak Oranları Karşılaştırması.....	160
Tablo 4.3: Karşılık Ayrılması Gerekli Alacaklar	161

BEŞİNCİ BÖLÜM

Tablo 5.1: Altman Z Skoru Tablosu.....	172
Tablo 5.2: ALTMAN Skorunun Değişimi Tüm Sektörler.....	186
Tablo 5.3: ALTMAN Skorunun Değişimi Hizmet Sektörü.....	186

Tablo 5.4: ALTMAN Skorunun Değişimi İmalat Sektörü.....	187
Tablo 5.5: ALTMAN Skorunun Değişimi İnşaat Sektörü.....	187
Tablo 5.6: ALTMAN Skorunun Değişimi Ticaret Sektörü.....	188
Tablo 5.7: Pesaran (2004), CD Test Sonuçları.....	196
Tablo 5.8: İnaltman Değişkeni için LLC (Levin-Lin ve Chu) Test Sonuçları.....	196
Tablo 5.9: Altman Değişkeni için IPS (Im, Pesaran ve Shin) Test Sonuçları.....	197
Tablo 5.10: Indv Değişkeni için CIPS Test Sonuçları.....	197
Tablo 5.11: Infkz Değişkeni için CIPS Test Sonuçları.....	198
Tablo 5.12: Inozk Değişkeni için CIPS Test Sonuçları.....	198
Tablo 5.13: enf Değişkeni için CIPS Test Sonuçları.....	198
Tablo 5.14: Insue Değişkeni için CIPS Test Sonuçları.....	199
Tablo 5.15: İnfaiz Değişkeni için CIPS Test Sonuçları.....	199
Tablo 5.16: Tüm Sektörler için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil).....	200
Tablo 5.17: Tüm Sektörler için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç).....	201
Tablo 5.18: Hausman Test Sonuçları.....	201
Tablo 5.19: Hizmet Sektörü için Pesaran (2004), CD Test Sonuçları.....	202
Tablo 5.20: Hizmet Sektörü için LLC Test Sonuçları.....	202
Tablo 5.21: Hizmet Sektörü için IPS Test Sonuçları.....	203
Tablo 5.22: Hizmet Sektörü için CIPS Test Sonuçları.....	203
Tablo 5.23: Hizmet Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil).....	204
Tablo 5.24: Hizmet Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç).....	205
Tablo 5.25: Hausman Test Sonuçları.....	205
Tablo 5.26: İmalat Sektörü için Pesaran (2004), CD Test Sonuçları.....	206
Tablo 5.27: İmalat Sektörü için LLC Test Sonuçları.....	206
Tablo 5.28: İmalat Sektörü için IPS Test Sonuçları.....	207
Tablo 5.29: İmalat Sektörü için CIPS Test Sonuçları.....	207
Tablo 5.30: İmalat Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil).....	208
Tablo 5.31: İmalat Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç).....	208

Tablo 5.32: Hausman Test Sonuçları.....	209
Tablo 5.33: İnşaat Sektörü için Pesaran (2004), CD Test Sonuçları.....	209
Tablo 5.34: İnşaat Sektörü için LLC Test Sonuçları.....	210
Tablo 5.35: İnşaat Sektörü için IPS Test Sonuçları.....	210
Tablo 5.36: İnşaat Sektörü için CIPS Test Sonuçları.....	211
Tablo 5.37: İnşaat Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil).....	211
Tablo 5.38: İnşaat Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç).....	212
Tablo 5.39: Hausman Test Sonuçları.....	213
Tablo 5.40: Ticaret Sektörü için Pesaran (2004), CD Test Sonuçları.....	213
Tablo 5.41: Ticaret Sektörü için LLC Test Sonuçları.....	214
Tablo 5.42: Ticaret Sektörü için IPS Test Sonuçları.....	214
Tablo 5.43: Ticaret Sektörü için CIPS Test Sonuçları.....	214
Tablo 5.44: Ticaret Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil).....	215
Tablo 5.45: Ticaret Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç).....	216
Tablo 5.46: Hausman Test Sonuçları.....	216
Tablo 5.47: Tüm Sektörler için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil)...	217
Tablo 5.48: Tüm Sektörler için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç)...	218
Tablo 5.49: Hizmet Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil).	219
Tablo 5.50: Hizmet Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç).	220
Tablo 5.51: İmalat Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil)..	220
Tablo 5.52: İmalat Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç)..	221
Tablo 5.53: İnşaat Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil)...	222
Tablo 5.54: İnşaat Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç)...	223
Tablo 5.55: Ticaret Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil).	223
Tablo 5.56: Ticaret Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç).	224
Tablo 5.57: Tüm Sektörler için Panel EKK Sonuçları.....	226
Tablo 5.58: İmalat Sektörü için Panel EKK Sonuçları.....	226
Tablo 5.59: Hizmet Sektörü için Panel EKK Sonuçları.....	227
Tablo 5.60: İnşaat Sektörü için Panel EKK Sonuçları.....	227

ŞEKİLLER LİSTESİ

İKİNCİ BÖLÜM

- Şekil 2.1: Türkiye’de Danışma Kurulları Hiyerarşisi52
- Şekil 2.2: 1983-1999 Dönemi Özel Finans Kurumları için Geçerli Düzenlemeler...53
- Şekil 2.3: 2001 Yılında Özel Finans Kurumları için Getirilen Yeni Düzenlemeler...55
- Şekil 2.4: 2005 Yılı Yılında Katılım Bankacılığına Geçiş Düzenlemeleri.....55
- Şekil 2.5: Kuveyt Türk Gayri Nakdi Kredi Örnekleri.....78

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

- Şekil 3.1: Katılım Bankalarında Kredilendirme98
- Şekil 3.2: Klasik Fıkıhta Ödeme Gücü Olmayan Borçlunun Temerrüdü.....112
- Şekil 3.3: Klasik Fıkıhta Ödeme Gücü Olan Borçlunun Temerrüdü.....112
- Şekil 3.4: Ödeme Gücü Olan Borçlu Temerrüdünün Fıkıhta Değerlendirilmesi ...112
- Şekil 3.5: Temerrüt Değişkenleri Örnek Model118
- Şekil 3.6: Firma Başarısızlığında Etkili Finansal ve Finansal Olmayan Dış
Faktörler.....128
- Şekil 3.7: Firma Başarısızlığında Etkili Finansal ve Finansal olmayan İç
Faktörler.....129

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

- Şekil 4.1: Temerrüt Süresi ve Sorunlu Alacaklar İlişkisi132
- Şekil 4.2: BDKK’nın Donuk Alacak Takibine İlişkin İlkeleri.....149

KISALTMALAR LİSTESİ

AAOIFI	: The Accounting and Auditing Organization for Islamic Financial Institutions
AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ACC	: Asian Consulting Council
ADF	: Augmented Dickey Fuller Test
AMC	: Asset Management Company
ARCIFI	: Arbitration and Reconciliation Centre for Islamic Financial Institutions
BCBS	: Basel Committee on Banking Supervision
BDDK	: Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu
BES	: Bireysel Emeklilik Sistemi
BIMB	: Bank Islam Malaysia Berhad
BIS	: Bank of International Settlement
BİST	: Borsa İstanbul
BKZ	: Beklenen Kredi Zararı
BNM	: Bank Negara Malaysia
CADF	: Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller
CAR	: Capital Adequacy Ratio
CBB	: Central Bank of Bahrain
CD	: Cross-Sectional Dependence
CIBAFI	: İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi
CIPS	: Crossectionally-Augmented Im, Pesaran and Shin Test
CIMA	: Chartered Institute of Management Accountants
COMCEC	: The Standing Committee for Economic and Commercial
CPSS	: Committee on Payment and Settlement Systems
CRD	: Capital Requirements Directive Cooperation
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DICO	: Deposit Insurance Corporation of Ontario
EBA	: European Banking Authority
EC	: European Community
ECB	: European Central Bank
ECC	: Economic Consultancy Committee
ECU	: European Currency Unit
EKK	: En Küçük Kareler
EMA	: European Monetary Agreement
EMCF	: European Monetary Cooperation Fund
EMI	: European Monetary Institution
EPU	: European Payment Union
Et al.	: ve diğerleri

EUR	: Avrupa Birliği Para Birimi, Avro
FinSac	: The Financial Sector Advisory Center
FSF	: Financial Stabilization Fund
FSI	: Financial Stabilization Institution
GAAP	: Generally Accepted Accounting Principles
GCC	: Gulf Conference Countries
GMM	: Generalized Method of Moments
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
IADI	: International Association of Deposit Insurers
IAIS	: International Association of Insurance Supervisors
IASB	: International Accounting Standards Board
IBD	: Islamic Banking Division
ICM	: İslami Sermaye Piyasaları
IFA	: Islamic Fiqh Academy
IFI	: İslami Finansal Kurumlar
IFSB	: Islamic Financial Services Board
IIMM	: International Islamic Money Market
IIFM	: International Islamic Finance Market
IIRA	: International Islamic Rating Agency
İKB	: İslam Kalkınma Bankası
IMF	: International Monetary Fund
IOSCO	: International Organization of Securities Commissions
IPS	: Im, Pesaran and Shin Test
ISI	: International Statistical Institution
JVI	: Joint Vienna Institute
KOBİ	: Küçük ve Orta Ölçekli İşletmeler
KSA	: Kingdom of Saudi Arabia
LBI	: Locally Best Invariant
LLC	: Levin, Lin and Chu Test
LSDV	: Least-Squares Dummy Variables
MADF	: Mean Absolute Deviation
MGISB	: Mit-Ghamr Islamic Savings Bank
MS	: Milattan Sonra
NPL	: Non Performing Loan (Tahsili Gecikmiş Alacaklar)
ÖFKBİR	: Özel Finans Kurumları Birliği
OECD	: Organisation for Economic Cooperation and Development
OIC	: Organization of Islamic Conference
PANKPSS	: Panel The Kwiatkowski–Phillips–Schmidt–Shin Test
PLS	: Profit and Loss Sharing
PSE	: Public Sector Entity
ROA	: Return on Asset
ROE	: Return on Equity
SDR	: Special Drawing Rights
SAC	: Sharia Advisory Council (Malezya Şer'i Danışma Konseyi)

SEDDK	: Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumu
SPV	: Special Purpose Vehicle
SURADF	: Seemingly Unrelated Regressions Augmented Dickey-Fuller
SYR	: Sermaye Yeterlilik Rasyosu
TCMB	: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
TDHP	: Tekdüzen Hesap Planı
TGA	: Tahsili Gecikmiş Alacaklar
TFRS	: Türkiye Finansal Raporlama Standartları
TKBB	: Türkiye Katılım Bankaları Birliği
TL	: Türk Lirası
TMSF	: Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu
TÜFE	: Tüketici Fiyat Endeksi
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
ÜFE	: Üretici Fiyat Endeksi Denetleme Kurumu
UFRS	: Uluslararası Finansal Raporlama Standartları
USD	: United States Dollar (Amerikan Doları)
VAR	: Value at Risk
VYŞ	: Varlık Yönetim Şirketi

BİRİNCİ BÖLÜM

GİRİŞ

1.1. Tezin Konusu

Türkiye’de katılım bankacılığı adıyla anılan faizsiz bankacılık sistemi 1985 yılından beri faaliyettedir. Bu sistem esas itibariyle bankacılık ürün ve hizmetlerinin İslam hukuku çerçevesinde yeniden yorumlanıp fıkhî icazetlere dayalı olarak sunulduğu finansal bir yapının adıdır. Geleneksel bankacılıkta olduğu gibi katılım bankacılığının esas fonksiyonu tasarruf fazlası olan kişilerin finansal varlıklarının toplanıp fon ihtiyacı içerisinde olan kişilere yönlendirilmesi ve aracılık geliri elde edilmesinden ibarettir. Dış görünüş ve sonuçlar itibariyle benzer olmakla birlikte katılım bankacılığının faaliyetleri niyet, süreç ve uygulanan akitler yönüyle farklılık oluşturmaktadır. Katılım bankacılığının bir diğer asli faaliyeti Özel Cari Hesaplar ve Kar ve Zarara Katılım Fonları yoluyla elde edilen finansal kaynakların ihtiyaç sahibi özel ve tüzel kişilere kullandırılmasıdır. Kredilendirme süreci olarak adlandırılan bu işlemler dizisinin kaçınılmaz bir sonucu olarak belli bir düzeyde gecikmiş kredi alacakları portföyü oluşmaktadır.

Gecikmiş alacakların (non-performing loans) takibi önemine binaen katılım bankalarının organizasyon yapısında genel müdür yardımcılığı düzeyinde yönetilmektedir. Bu süreç, kredi müşterilerinin gecikme öncesi izlenmesi de dahil olmak üzere, gecikme sonrasında, yakın takip, idari takip ve hukuki takip gibi bir dizi süreci içermektedir. Bu süreç ve uyulması gereken zaman tahditleri ve muhasebe kayıtları itibariyle kanun ve yönetmeliklerle detaylı olarak belirlenmiş, bankalara fazla bir inisiyatif alanı bırakılmamıştır.

Bankaya olan kredi borcunu geri ödemekte zorlanan veya temerrüde düşmüş kredi borçluları için kredilerin yeniden yapılandırılması sıkça başvurulan bir uygulamadır. Diğer yandan tüzel şirketler için geçerli olmak üzere, temerrüde düşen bir firmanın talepte bulunmasıyla kredilerin bir defaya mahsus yeniden yapılandırılması kanunen zorunlu tutulmuştur. Geleneksel bankacılıkta kredinin yeniden yapılandırılması mevcut kredi dosyasının kapatılması ve borç bakiyesinin anapara olarak alındığı yeni bir kredi dosyasının açılması şeklinde yürütülür. Yeni kredi dosyasının daha uzun bir

vadeyi içermesi ve cari faiz oranlarının uygulanması esastır. Katılım bankacılığında, çok büyük bir ihtimalle murabaha yöntemi ile açılmış bir kredi dosyasının kapatılarak bakiyenin yeni bir işlem olarak yürütülmesi genel kanaat olarak İslam hukukuna uygun değildir. Bu sorunu aşmak üzere katılım bankaları kredi yeniden yapılandırılmasında teverruk denen bir fihhi metodu kullanmaktadırlar. Tezimizde teverruk yöntemi ve uygulanışı fihhi yönleriyle ele alınmış, ayrıca alternatif uygulamalar da incelenmiştir.

Katılım bankalarında kredi yeniden yapılandırmalarının amaçlarından birisi ödeme zorluğuna düşen firmanın nakit akışının rahatlatılarak firma üzerindeki kısa dönem finansal yükün hafifletilmesidir. O halde kredi yeniden yapılandırmalarının bu sonucu doğurup doğurmadığının araştırılması akademik bir boşluk olarak ortada durmaktadır. Bu tezimizde, katılım bankalarından kredi kullanan ve kredisi yeniden yapılandırılan kobi ölçeğindeki firmaların yeniden yapılandırma işleminden ne derece yarar sağladığı ekonometrik bir modelle incelenmiştir. Edward Altman tarafından geliştirilen ve 1968 yılından beri firmaların başarı ve başarısızlığın ölçülmesinde önemli bir yöntem olarak akademi çevrelerinde benimsenen Altman Z skoru tezimizin araştırma bölümünde kullanılan modeldir. Bu model firmaların yeniden yapılandırma öncesi üç yıllık ve yeniden yapılandırma sonrası iki yıllık Z skoru değişimlerinin panel veri analizi yöntemiyle test edilmesine dayanmaktadır. Araştırmada ihtiyaç duyulan veri seti Türkiye'deki katılım bankacılığı sektöründen Kişisel Verilerin Korunması Kanunu çerçevesinde özel izin ile temin edilmiştir. Türkiye'deki hukuki düzenlemelerde Kobi olarak tanımlanan ve en az bir defa kredi yeniden yapılandırmasına konu olan on dokuz bin şirketten altı yıllık bilanço verileri eksiksiz olan 104 adet şirket elde edilerek analize tabi tutulmuştur.

1.2. Tezin Amacı

Bu tezin temel amacı, Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının gecikmiş kredi alacaklarını nasıl yönettiğini incelemek ve yine bu amacın bir uzantısı olarak gecikmiş kredilerin borçlu firma lehine yeniden yapılandırılmasının etkin olup olmadığını firma bilanço verilerine dayanarak tespit etmektir.

İlgili literatür incelendiğinde Türkiye'deki gerek geleneksel bankacılık gerekse katılım bankacılığı sektörünün işleyişi, temel sorunları, yönetimi, mevzuat ve

düzenlemeleri ile sektörlerin mali yapısı üzerine çok sayıda doktora, yüksek lisans tezi ve bilimsel yayın yapıldığı görülmektedir. Bu yayınların belirgin bir şekilde bankacılığın kredi, uyum ve mevzuat, fon yönetimi, pazarlama, insan kaynakları yönetimi, teftiş ve iç kontrol fonksiyonları, mali kontrol ve banka bilançoları, aktif pasif yönetimi, kamu otoritesiyle olan ilişkiler ve bankacılık ürün ve hizmetleri üzerine yoğunlaştığı anlaşılmaktadır. Özellikle katılım bankacılığı özelinde tahsili gecikmiş alacakların yönetimi ve bu konumdaki kredilerin yeniden yapılandırılmasını konu alan akademik yayına rastlanamamıştır. Diğer yandan, geleneksel bankacılık düzeyinde kalmakla birlikte tahsili gecikmiş alacakların (non-performing loans) yönetimiyle ilgili İngilizce akademik kaynakların daha zengin olduğu görülmektedir.

Literatürdeki bu boşluğun dolmasına katkıda bulunmak üzere katılım bankalarında tahsili gecikmiş kredi alacaklarının nasıl ve neden oluştuğu, bu sürecin hangi aşamalar dahilinde yönetildiği, tahsilat için alınan tedbirler, teminatların nakde çevrilmesi süreci, idari ve hukuki takip adımları, gecikmiş alacakların nasıl muhasebeleştirildiği, gecikmiş alacaklar için karşılık ayırma süreci, terkinler ve kredi zararları ile birlikte ödeme gücü kaybolan veya zayıflayan firmaların kredi yeniden yapılandırma işlemleri bu tezin üçüncü bölümünde incelenmiştir. Sonraki bölümde ise kredi yeniden yapılandırmasının katılım bankalarına özgü durumu araştırılmış ve geleneksel bankalardan bu bağlamda farklılaşan hususlar açığa çıkarılmıştır. Şöyle ki, konvansiyonel bankalarda eski kredi dosyasının kapatılması ve kredi alacağı toplamının cari faiz oranı ile daha uzun bir vadeye yayılarak yeni bir kredi dosyası açılması şeklinde yürütülen yeniden yapılandırma işlemleri katılım bankalarında daha karmaşık süreçleri gerektirmektedir. Katılım bankalarında yeniden yapılandırma, teverruk adı verilen ve kreditor bankanın emtia veya sukuk piyasasından peşin olarak satın aldığı malı, daha yüksek bir bedelle vadeli olarak borçlu firmaya satması, borçlu firmanın da aynı malı peşin olarak yine aynı piyasada geri satarak elde ettiği nakit girdisiyle eski kredi borcunu kapatması esasına dayanmaktadır. Bu işlemin sonunda eski kredi dosyası kapanmış ve firma söz konusu teverruk işlemi kapsamında yeni bir vade ve kar oranıyla bankaya borçlanmış olmaktadır. Teverruk işlemi, hem operasyonel hem de fihki boyutlarıyla tezin dördüncü bölümünde incelenmiştir.

Tezin son bölümünde kredi yeniden yapılandırmasının borçlu firma açısından etkinliği panel veri analizi modeliyle test edilmiştir. Türkiye’deki katılım bankacılığı sektöründen temin edilen Kobi ölçeğinde ve halka arz edilmemiş firmaların bilanço verileri ile yapılacak olan analizde temel olarak firmaların iflas etme potansiyellerini ortaya koyan Altman Z Skoru baz alınmıştır. Yeniden yapılandırma öncesi ve sonrası firmaların Z skorlarındaki değişim gözlemlenerek “kredinin yeniden yapılandırmasının firmanın Altman Z skoru üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur” şeklindeki temel hipotezimiz test edilmiştir.

1.3. Tezin Kapsamı ve İçeriği

Dünyada İslami bankacılık, Türkiye’de ise katılım bankacılığı adıyla bilinen ve İslam hukukuna uygun, faiz ihtiva etmeyen ürün, yöntem ve prosedürler çerçevesinde faaliyetlerini yürüten alternatif bankacılık sektörünün her yönüyle incelenmesi gerekmektedir. Faizsiz finansın bir alt kolu olan katılım bankacılığı sektörünün 2021 yılı sonu itibariyle 717.7 Milyar TL tutarında aktif büyüklüğüne, 36.3 Milyar TL’lik özkaynağa ve finans sektörü içinde %8’lik paya ulaştığı gözlemlenmektedir. Günümüz itibariyle Türkiye’de üçü özel sermayeli (Kuveyt Türk, Albaraka Türk, Türkiye Finans Katılım Bankaları) ve üçü de kamu sermayeli (Ziraat Katılım, Vakıf Katılım, Emlak Katılım Bankaları) olmak üzere altı adet katılım bankası faaliyette bulunmaktadır. Katılım Bankalarının faaliyetleri, ürünleri, düzenlemeleri, hukuki ve fıkhi altyapıları üzerine yapılmış çok sayıda bilimsel yayın mevcuttur. Bu tezimizde şu ana kadar akademisyenlerin çok ilgisini çekmeyen bir konu üzerine yoğunlaşmıştır: Katılım bankacılığında gecikmiş alacakların yönetimi. Belki de geleneksel bankalar ile aynı kural ve düzenlemelere sahip olması nedeniyle gecikmiş alacak yönetimi konusu katılım bankacılığı için münhasıran incelenmemiştir. Fakat, katılım bankacılığındaki uygulamalar, prosedürler, süreçler, iç düzenlemeler ve yapılar incelendiğinde bu hususta geleneksel bankalardan ayrılan çok sayıda yönün olduğu görülecektir. Tezimizin ilk bölümlerinde dünyada ve Türkiye’deki faizsiz bankacılığın konumuna kısaca değinildikten sonra katılım bankacılığında yürütülen kredi pazarlama, kredilendirme, teminatlandırma, kredi tahsilatları, kredi karşılıkları, gecikmiş alacaklar için alınan aksiyonlar, idari ve hukuki takip süreçleri ve bu süreçlerin sonuçları geleneksel bankalarla karşılaştırılarak incelenecektir. Tez, 2019 yılı sonu itibariyle Türkiye’deki katılım bankacılığı sektöründen elde edilen veriler üzerine inşa edilecektir.

Araştırma bölümünde Türkiye'deki katılım bankaları dahilinde, kredi yeniden yapılandırmasına konu olan firmaların bilanço verileri kullanılmıştır. Bu bölümde panel veri kullanılarak yapılacak analiz ile katılım bankalarında kredi borçları yeniden yapılandırılmış KOBİ sınıfındaki firmalarda yeniden yapılandırmanın etkin olup olmadığı test edilmiştir. Literatür taraması kısmında da ifade edildiği üzere, Türkçe akademik literatürde bu konuya münhasır bir analize rastlanamamıştır. Yeniden yapılandırmanın banka açısından etkilerine değinen sınırlı sayıda makale mevcuttur. İngilizce literatür bu konuda daha zengin olmakla beraber katılım bankacılığı veya İslami bankacılık özelinde bir çalışmaya burada da rastlanamamıştır. Tezimizin bu akademik boşluğu doldurması amaçlanmaktadır.

1.4. Tezin Temel Soruları

Literatür araştırması ile birlikte tezimizde ana hatlarıyla beş temel soruya cevap aranacak olup bu sorular aşağıdaki şekilde tasnif edilmiştir:

1. Katılım bankaları gecikmiş kredi alacaklarının takibi ve tahsili için ne tür süreçler geliştirmişlerdir?
2. Katılım bankalarının gecikmiş alacakların yönetimi hususunda geleneksel bankalardan farklılaştığı noktalar var mıdır?
3. Katılım bankalarının gecikmiş alacakların yeniden yapılandırılması sürecinde hangi yolları takip etmektedir ve bu süreç bağlamında geleneksel bankalardan ne şekilde ayrılmaktadır?
4. Katılım bankalarından kredi kullanan firmaların ödeme zorluğuna düşmelerinin altındaki iç ve dış sebepler nelerdir?
5. Gecikmiş banka borçları yeniden yapılandırılan işletmeler bu işlemde fayda sağlayabilmekte midirler? Başka bir ifade ile, yeniden yapılandırma, firmaların finansal verileri veya rasyoları üzerinde ne şekilde etki etmektedir?

Bu soruların içeriğine değinmekte fayda bulunmaktadır. Öncelikle, katılım bankaları 5411 sayılı Bankacılık Kanunu ve ilgili düzenlemeler çerçevesinde gecikmiş alacaklarını yönetmektedirler. Hukuki mevzuat devam eden kredilerin temerrüde düşme riskini azaltacak tedbirleri almasını katılım bankaları ve geleneksel bankalardan talep etmektedir. Bankalar kendi organizasyon şemaları ve bilişim teknoloji altyapıları ile uyumlu olarak gecikmiş alacakların en etkin şekilde yönetilmesini teminen süreç ve prosedürler oluşturmaktadırlar. Bu hususta katılım

bankalarını ayıran temel nokta, diğer birçok süreçte de olduğu gibi, fıkhi danışma komitelerinin (Danışma Komitesi) gözetleyici ve düzenleyici konumunun varlığıdır. Gecikmiş alacakların yönetimiyle ilgili olarak gündeme gelebilecek, teminatların yapısı, gecikmiş alacaklardan tahsil edilebilecek masraf ve komisyonlar, temerrüde düşen firmalara rücu edilebilecek borç tutarları ve bunların hesaplanmasında kullanılan formül ve yöntemler ile fıkhi ve etik sorun oluşturabileceğinden endişe edilen tüm işlemler Danışma Komitelerinin kontrol, gözetim ve denetimi ile yürütülmektedir.

Katılım Bankaları, gecikmiş alacaklarını yeniden yapılandırma hususunda geleneksel bankalardan ayrılır. Geleneksel bankalarda eski kredi borcunun kapatılarak yeni vade ve faiz oranı ile farklı bir kredi dosyası açılmasından ibaret olan yeniden yapılandırma işlemi katılım bankalarında tamamen farklı bir modelle gerçekleştirilir ki bu modelin İslam hukukundaki karşılığı “teverruk” tur. Gümüş, para, nakit oluşturma gibi anlamları olan bu Arapça sözcük şöyle bir ticari muameleyi ifade etmektedir: Nakde ihtiyaç duyan bir kişi bir malı belli bir fiyattan vadeli olarak satın alır, daha sonra muhtemelen daha düşük bir peşin fiyat ile başka bir alıcıya satar. Bu muamele sonucunda kişinin elinde malın peşin bedeli kadar bir nakit oluşurken malın vadeli fiyatı kadar da borçlanmış olur. Katılım bankaları gecikmiş kredi alacaklarını bu şekilde temerrüde düşen firma lehine oluşturdukları nakit ile kapatırlar. Bu işlem katılım bankalarında organize teverruk denilen bir yöntemle yapılmaktadır. Fıkhi olarak tartışmalı olan bu yöntemde katılım bankası bir emtia piyasasından bir malı peşin olarak satın alır ve daha yüksek bir fiyatla vadeli olarak firmaya satar; Banka firmadan aldığı vekaletle istinaden aynı malı peşin bedelle aynı piyasada ve muhtemelen aynı tedarikçiye satarak nakit girişi elde eder. Banka, firmanın kredi borcunu bu nakit ile kapatır. Artık banka ile firma arasında teverruk işleminden doğan yeni bir vade ve fiyatla oluşturulmuş farklı bir ticari borç-alacak ilişkisi doğmuş olur.

Dördüncü soru, firmaların ödeme güçlüğüne düşmesinin firmanın kendi bünyesinden mi yoksa makro ekonomik faktörlerden mi kaynaklandığını sorgulamaya yöneliktir. Firmalar iç faktörler olarak adlandırılan yönetim zafiyeti, vizyonsuzluk, yanlış yatırım kararları, yanlış pazarlama stratejileri, sermaye yetersizliği, operasyonel hatalar ve sermayedarlar arasındaki çekişmeler gibi sebeplerle başarısızlığa uğrayabilirler. Bunun yanında, yukarıda sayılan olumsuz durumlar var olmadığı

halde genel ekonomik konjonktürdeki bozulma, ekonomik küçülme, faiz artışı, enflasyondaki yükseliş, artan işsizlik, daralan yurtiçi ve yurtdışı pazarlar, savaş ve ayaklanma gibi firma bünyesinden kaynaklanmayan sebepler de firmanın yükümlülüklerini yerine getirememesi sonucunu doğurabilmektedir.

Beşinci soru, tezin araştırma bölümünde çözümlenmeye çalışılacak temel sorudur. Katılım bankalarının gecikmiş kredilerin yeniden yapılandırılmalarının arkasındaki ana dürtü kendi alacaklarını tahsil edebilmektir. Diğer yandan firmalar, yeniden yapılandırma neticesinde sıkışan veya tamamen tıkanan nakit akışlarını rahatlatarak faaliyetlerine devam edebilme ve yükümlülüklerini yerine getirebilme yeteneğini geri kazanabilirler. Genel beklenti bu yönde olmakla birlikte literatürde kredi yeniden yapılandırmasının firmaların finansal sıkıntılarını giderdiği ve iflas ihtimalini düşürdüğüne yönelik herhangi bir çalışmaya rastlanamamıştır. Tezimizin en özgün tarafı bu soruyu bilimsel yöntemler ışığında cevaplandırmak olacaktır.

1.5. Tezin Hipotezi/Hipotezleri

Tezimiz esas itibariyle yukarıdaki beş numaralı sorunun cevabını aramaya yönelik olarak aşağıdaki birinci hipotezi test edecektir. Bununla birlikte araştırmanın dahilinde alt hipotezler de sınanmaktadır. Temel hipotezler şunlardır:

1. H_0 = Banka kredi borçları yeniden yapılandırmanın firmaların Altman Z Skoru üzerinde anlamlı bir etkisi yoktur,

H_1 = Banka kredi borçları yeniden yapılandırmanın firmaların Altman Z Skoru üzerinde anlamlı bir etkisi vardır,

Temel hipotez, ekonometrik analiz sonucunda yapılandırma sonrasındaki yıllarda Z skorunun yeniden yapılandırma öncesi yılların skorlarına göre anlamlı derecede artması neticesi olduğu durumda reddedilecek, aksi halde kabul edilecektir. Altman Z skoru (Altman, 1968 ve 2000) firmaların bilanço değerlerinden üretilmiş bir skor olması itibariyle tek bir değer olarak firmanın finansal gücü hakkında güvenilir sonuç oluşturmaktadır. Bu skor aslında aralıklı bir ölçek olup, aralıkların ifade ettiği sonuçlar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1.1: Altman Z Skoru Tablosu

Halka Açık İmalat Sektörü Firmaları İçin Z Skor Aralıkları (Altman, 1968)	Özel Sektör İmalat Firmaları İçin Altman Z Skor Aralıkları (Altman, 2000)	Özel Sektör Hizmet Firmaları İçin Altman Z Skor Aralıkları (Altman, 2000)
Z Skor > 2.99 ise güvenli	Z Skor > 2.90 ise güvenli	Z Skor > 2.60 ise güvenli
$1.81 \leq Z \text{ Skor} \leq 2.99$ ise belirsiz	$1.23 \leq Z \text{ Skor} \leq 2.99$ ise belirsiz	$1.1 \leq Z \text{ Skor} \leq 2.60$ ise belirsiz
Z Skor < 1.8 ise sıkıntılı	Z Skor < 1.23 ise sıkıntılı	Z Skor < 1.1 ise sıkıntılı

Kaynak: Yıldız A. (2014).

Bu tezdeki analizimizde Altman Z skorundaki aralıklar yerine skorun kendisindeki artış veya azalış ile birlikte bu değişimlerin istatistiksel olarak anlamlı olup olmadığı tespit edilmiştir.

2. Enflasyon, faiz, ve ekonominin genel iyilik halini yansıtan sanayi üretim endeksi yeniden yapılandırmanın firma açısından etkinliği üzerinde tesir göstereceği düşünülmüştür. Bu itibarla, temel hipotezimiz test edilirken söz konusu makro büyüklükler de modele dahil edilmiştir.

Yukarıdaki ana hipotezi test etmek üzere tezimizde panel veri analizi tekniği kullanılmıştır. Veri setimiz Türkiye'deki katılım bankalarında 2010-2019 yılları arasında yeniden yapılandırmaya konu olmuş kredi portföyünden elde edilmiştir. Analizimize yapay değişkenler olarak ilave edilen enflasyon (ÜFE), faiz ve sanayi üretim endeksi verileri ise Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) internet veri tabanından temin edilmiştir. Verilerin işlenmesi sürecinde panel veri analizi için akademik çevrede en fazla kullanılan yazılım olan Stata isimli paket program kullanılmıştır.

1.6. Tez Konusunun Önemi ve Özgün Değeri

Tezimizin en özgün noktası, katılım bankaları tarafından KOBİ olarak nitelendirilen işletmelere kullandırılan ve geri ödeme kabiliyetini kaybetmiş kredilerin yeniden yapılandırma sonrasında firma açısından etkin olup olmadığının, başka bir ifadeyle işletmeleri finansal sıkıntıdan kurtarıp kurtarmadığının araştırılacak olmasıdır. Yurt içinde yayınlanan bilimsel yayınlarda bu konuya rastlanamamıştır. İngilizce kaynaklarda ise bu konunun İslami bankalar özelinde tartışıldığına dair bir işaret bulunamamıştır. Yurtdışında yayınlanan literatürün genel olarak, bankalarda

gecikmiş kredi alacaklarının (NPL) yönetimi, NPL oranlarının banka, firma ve makroekonomik görünümü nasıl etkilediği, kredi yeniden yapılandırılmalarının (refinancing) banka karlılığı ve finansalları üzerine etkisi konularına yöneldiği görülmektedir. Bu konuların faizsiz bankacılık özelinde ve Türkiye düzleminde incelenmesi hususunda bir akademik boşluk olduğu kanaatine varılmıştır.

Tezimizin araştırma bölümünün dışında kalan kısımlarında, şu ana kadar akademisyenlerin çok ilgisini çekmemiş olan katılım bankalarında gecikmiş alacakların yönetimi ve bu sürecin geleneksel bankalardan ayrılan yönleri araştırılacaktır. Türkiye’de katılım bankacılığı üzerine yapılan yüksek lisans ve doktora tezlerinde bu konunun yeterli düzeyde işlenmediği görüldüğünden tezimizin bu yönde de bir akademik katkı sağlaması öngörülmüştür.

Ayrıca, tezin araştırma bölümünden elde edilen sonuçlar, başka bir ifade ile gecikmiş alacakların yeniden yapılandırılmasının firmalar açısından etkin olup olmadığı sonucu katılım finansı özelinde yorumlanmış ve çözüme yönelik politika önerilerinde bulunulmuştur.

1.7. Tezin Araştırma Yöntemi

Araştırmanın amacına en iyi hizmet edecek şekilde nicel bir araştırma yöntemi takip edilmesi uygun görülmektedir. Araştırmanın ilk aşamasını kullanılacak yöntem ve gecikmiş alacakların yeniden yapılandırılmasını konu edinen akademik çalışmaları tespit etmeye yönelik literatür taraması oluşturmaktadır. İkinci aşamada uygun veri seti oluşturularak araştırmaya uygun hale getirilmiştir. Nihayetinde söz konusu veri, seçilen ekonometrik model dahilinde test edilerek hipotezler sınanmıştır.

Öncelikle, en uygun araştırma yönteminin belirlenmesi için derin bir literatür taraması yapılarak söz konusu araştırmayla ilintili akademik birikim elde edilmiştir. Literatür taraması yerel ve uluslararası geleneksel, elektronik ve dijital kanallarda gerçekleştirilmiştir. Literatür taramasında en prestijli ve en çok atıf alan bilimsel yayınların esas alınması temel prensiptir. Bu tarama ise iki konuya odaklanacaktır. Birincisi, bir firmanın başarı ve başarısızlığını belirlemeye yönelik olarak akademik çevrede en çok kullanılan, kabul edilen ve atıf yapılan kriterler kümesi esas alınarak araştırma şekillendirilmiştir. Araştırmamızda katılım bankalarında yapılan tahsili gecikmiş alacakların yeniden yapılandırılmasının borçlu firma açısından etkinliği araştırılmaktadır. Bu nedenle firmaların yeniden yapılandırma öncesi ve yeniden

yapılandırma sonrası finansalları karşılaştırmaya tabi tutularak performans kriterleri belirlenmiştir.

Araştırmamızda Türkiye’deki katılım bankalarından, ödeme zorluğu yaşayan ve neticede kredisinin yeniden yapılandıran küçük ve orta boy (KOBİ) işletmelerin 2010-2019 arası bilanço verileri veri setimizi oluşturacaktır. Veri seti oluşturulurken kanunun getirdiği ve 2019 yılı için cari olan KOBİ tanımı esas alınmıştır. Buna göre “250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 125 milyon lirayı aşmayan ve yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimler” (Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik, 19.10.2005: 4) tanımına uyan firmaların verileri kullanılmıştır.

Veri setimizin boyutu ve zaman frekansı dikkate alınarak araştırmamızda panel veri analizi kullanılmasına karar verilmiştir. Yeniden yapılandırmaya tabi olan firmaların, kredi yeniden yapılandırma tarihleri milat olarak kabul edilecek, bu tarihten önceki üç yıl ve sonrasında iki yıl olmak üzere toplam altı yıllık yılsonu bilanço verileri esas alınarak veri seti oluşturulmuştur.

Kredi yeniden yapılandırmalarının firmalar için etkin olup olmadığı ise Altman Z Skoru Altman, 2000 revizyonu çerçevesinde test edilmiştir. Altman Z Skoru Edward Altman’ın 1968 yılında geliştirdiği ve halka açık firmaların iflasa yakınlıkları veya uzaklıklarını ifade eden bir firma risk analiz yöntemidir. Çok etkili bir yöntem olarak akademik çevrelerce yoğun olarak kullanılmaktadır. Bu analizde Altman Z Skoru’nun revize edilmiş 2000 yılı sürümü kullanılmıştır. Edward Altman, 1968 yılında yayınladığı ilk çalışmasında Z skorunu sadece halka açık imalat şirketleri için uygulamaktaydı. Fakat halka açık olmayan şirketlerin ve imalat sektörü dışındaki işletmelerin varlığı çalışmanın kapsamının genişletilmesini gerekli kılmıştır. Bu amaca yönelik olarak Edward Altman çalışmasını 2000 yılında yaptığı bir ekle güncellemiş, böylece Z Skorunun halka açık imalat şirketlerinin yanı sıra halka arz edilmemiş imalat ve imalat dışı şirketlerin skorlarını da hesaplayacak hale getirmiştir (Altman, 2000: 8). Altman Z Skorunun hesaplanması, testi, içeriği, geçirdiği dönüşüm, testin kullanıldığı araştırmalara örnekler ile diğer alternatifler tezin ilerleyen bölümlerinde açıklanmıştır.

1.8. Tez Konusuyla İlgili Literatür Özeti

Tezimizin inceleyeceği bütün konular ve sınanacak hipotezler Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankacılığı çerçevesinde ele alınmaktadır. Bu itibarla tezimizin ilk bölümü için dünyada İslami bankacılık, Türkiye’de ise katılım bankacılığı şeklinde adlandırılan finansal sektör incelenmiştir.

Uluslararası çevrelerde İslam bankacılığı olarak da anılan katılım bankacılığı Türkiye’de 1980’lerdeki sosyal taleplerin ve dönemin ekonomik koşullarının sonucu olarak doğmuştur. Sektörün oyuncuları, 2005 yılında yürürlüğe giren 5411 sayılı Bankacılık Kanununda yer alana kadar “Özel Finans Kurumları” adıyla bu tarihten sonra da “Katılım Bankaları” şeklinde varlıklarını sürdürmüşlerdir. 5411 sayılı Türk Bankacılık Kanununda yer aldığı şekliyle faizsizlik prensibiyle çalışan altı katılım bankası, alt düzenlemelerde farklılaşmakla birlikte, geleneksel bankalarla aynı kanuna tabidirler (Dereci, 2018: 1-10).

Katılım bankaları esas itibariyle faiz hassasiyeti sebebiyle banka sistemine dâhil olmayan âtil kaynakların ekonomiye kazandırılmasında bir çözüm olarak görülmüştür. Tasarrufların yastık altında tutulması veya yatırıma yönlendirilebilecek iktisadî kıymetlerin üretken olmayan alanlara, örneğin ziynet eşyasına veya âtil arazi yatırımlarına yönelmesi sağlıklı bir ekonominin işlemesine engel teşkil etmiştir. Ekonomi yöneticileri her zaman âtil kaynakların ekonomiye kazandırılmamasından şikâyetçi olmuş ve bu problemi çözmek için arayış içinde bulunmuşlardır. Faiz hassasiyetinin banka sisteminden uzak tuttuğu bu âtil kaynaklar katılım bankaları tarafından harekete geçirilmiştir. Faizsiz Bankacılığın Türkiye’deki serüveni 1985’te Albaraka Türk ve Faysal Finans ile başlamıştır, 1989’da bir başka Körfez menşeli kuruluş olan Kuveyt Türk, sermayesine Vakıflar Genel Müdürlüğünün de ortak olmasıyla sektörde yerini almıştır. 1996’da Asya Finans sektöre girmiştir. Faysal Finans 2000’li yılların başında Family Finans’a dönüşmüş, Family Finans ise 1991’de sektöre giren Anadolu Finans ile 2005’te birleşerek, günümüze kadar Türkiye Finans adı altında faaliyetlerine devam etmiştir (Özsoy ve Yabancı, 2011: 1). Şu da belirtilmelidir ki, İhlas Finans Kurumu adıyla başka bir Özel Finans Kurumu 1995 yılında faaliyete başlamış ve 2001 yılında faaliyet izni iptal edilerek sektörden çekilmiş olup tasfiye süreci halen devam etmektedir. Kamunun 2015 yılında sektöre girmesi ile kamu sermayeli üç adet yeni katılım bankası kurulmuş, 2017 yılında ise

Bank Asya tasfiye sürecine girmiştir. Netice itibariyle bugün Türkiye’de üçü özel, üçü de kamu sermayeli olmak üzere altı katılım bankası faaliyettedir (TKBB, 2019).

Katılım bankaları temel prensip olarak faizsizlik esası ile çalışırlar. Geleneksel bankacılıkta mevduat sahiplerinin bankaya yatırdıkları birikimler karşılığında sabit ve garantili bir faiz almalarına mukabil katılım bankaları fon sahipleriyle kar ve zarara katılma sözleşmesi dahilinde fon kabul ederler. Bu sistemde, mevduat sahipleri, katılım bankasının bu fonların yatırıma dönüşmesinden elde edeceği gerçek kar üzerinden pay almaya hak kazanır. Mevduat sahipleri kar ile birlikte zarar etme riskini de aldıklarından vade sonunda anaparalarının geri ödenmesi banka tarafından garanti edilememektedir (Çürük, 2011: 130).

Toplanan fonların kullanılması açısından da katılım bankaları geleneksel bankalardan belirgin bir şekilde ayrılmaktadır. Geleneksel bankalarda kredilendirme işlemi en basit şekliyle ödünç tutarın borçlunun hesabına alacak kaydedilmesi ve üzerinde anlaşılan geri ödeme planı çerçevesinde anapara+faiz şeklinde geri tahsil edilmesinden ibarettir. Katılım bankalarındaki fonlama kavramı ise gerçek bir malın peşin fiyatla banka tarafından satın alınması, belli bir kar ilavesi ile alıcıya vadeli olarak satılması veya kiralanması şeklinde ifade edilir. Bu tür fonlama işlemleri katılım bankacılığında en fazla kullanılan yöntemler olup sırasıyla murabaha ve finansal kiralama olarak adlandırılmaktadırlar. Bunların dışında çok az kullanılmakla birlikte ortaklığa dayalı fon kullandırma yöntemleri de mevcuttur. Sermaye ile müteşebbisin birinci tarafın sermaye, ikinci tarafın ise emek koyarak gerçekleştirdikleri ortaklığa mudarabe, her iki tarafın da hem emek hem de sermaye koyarak kurdukları proje ortaklıklarına da müşareke denilmektedir. Ayrıca bedelin peşin ödenip malın ileri bir vadede teslim edildiği selem ve istisna akitleri ile daha çok ziraat sektöründe kullanılan muzaraa ve musakat işlemleri de bulunmaktadır.

Faizsiz Bankacılığın dünyada tarihsel gelişimi ve Türkiye’deki serüveni üzerinde çok sayıda yüksek lisans ve doktora tezi ile beraber, bilimsel makale rapor ve kitap yayını mevcuttur. Tezimizin birinci bölümünü teşkil edecek olan bu konu grubu için (Tabakoğlu, 2005; 2013), (Orman, 2014), (Şekeroğlu, 2017), (Çelik, 2018), (Dinç, 2017), (Özsoy ve Yabancı, 2011), (Iqbal ve Molyneux, 2015), (Tareq ve Hassan, 2001), (Zamir ve Mirakhor, 2015), (Khan, 2017; 2018), (Mannan, 1973), (Yeniçeri, 1980) gibi akademik yayınlar ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), Türkiye Cumhuriyet Merkez

Bankası (TCMB), İslami Finans Kurumları Muhasebe ve Denetim Organizasyonu (AAOIFI), İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) gibi yurt içi ve yurt dışı düzenleyici ve denetleyici kuruluşların yayın, rapor ve verilerinden yararlanılmıştır.

Tezimizin ikinci bölümünde katılım bankalarında kredi kavramı, kredilerin temerrüdü ve geciken kredi alacaklarının tahsili konuları işlenecektir. Katılım bankaları, geleneksel bankalar gibi fon fazlası olan kişilerle fon talebi olan kişiler arasında aracılık rolü üstlenen finansal kuruluşlardır. Toplanan fonların akli selim ile ve ihtiyatlı bir şekilde krediye dönüştürülmesi ve karlı bir şekilde geri tahsil edilmesi banka için elzemdir. Firmaların kredi borçlarını geri ödememeleri veya ödeyememeleri durumu “inat etmek” anlamına gelen temerrüt kelimesi ile tanımlanır. Bu durum bir anlamda geri ödeme akışkanlığının zayıflaması veya dirençle karşılaşılması demektir.

Firmaların neden temerrüde düştüğü konusu literatürde tartışılmıştır. Kredi kavramı, bankaların belirli şartlar altında, belirli bir geri ödeme planı çerçevesinde ve karşılığında belirli bir faiz kazancı elde etmeye yönelik olarak gerçek veya tüzel kişilere borç vermesi şeklinde tanımlanır (Ceran, 2019: 5). Kendilerinin bu tanımdan ayırtırmak maksadıyla katılım bankaları kredi tabiri yerine fon kullandırma tabirini tercih etmektedirler. Çünkü fon kullandırma ifadesi, faiz karşılığında borç vermekten ziyade belli bir projenin finansmanında kullanılmak üzere fon ihtiyacı olan müteşebbis veya tacirlere sermaye malı temin etmek veya ortaklık yoluyla sermaye girişi sağlamak anlamına gelmektedir.

Üçüncü bölümde, katılım bankalarının gecikmiş alacak haline gelmiş donuk kredilerini nasıl yönettikleri sorusuna cevap aranacaktır. Katılım bankaları uygulamaları incelendiğinde verilen tüm KOBİ kredilerini, münhasıran bu işe bakan bölümler tarafından izleme (monitoring) altında tutulduğu görülür. Burada amaç firmanın temerrüde düşme ihtimalini tahminleme ve erken tedbir almaya yöneliktir. Ödeme yeteneğini tamamen kaybeden firmalar 90 gün süre ile idari takibe alınarak firmanın mevcut sorunu tespit edilip anlamaya çalışılır. 90 günlük sürenin sonunda firma geri ödeme yeteneğini kazanamamış ise banka tarafından hukuki takip süreci başlatılarak alacakların bu yolla tahsiline çalışılır. Bu aşamadan sonra ayrıca hukuki düzenlemeler gereği, kredi türü, teminatın niteliği ve risk ağırlıklarına göre kademeli olarak gecikmiş alacak karşılıkları ayrılmaya başlanır. Bu bölümde, yukarıda ifade

edilen süreçler hem literatüre hem de pratik uygulamalara atıfta bulunularak detaylı olarak incelenecektir.

5411 Sayılı Bankacılık Kanununun 54. maddesi katılım bankalarının verdikleri kredilerin muhtemel zararlarını karşılamak üzere ne şartlarda ve hangi oranlarda genel ve özel (krediye özgü) karşılık ayıracaklarını, bankanın ve mevduat sahiplerinin menfaatlerinin korunması için ne tür kredi karşılığı teminat almaları gerektiğini düzenlemiştir. Alınan tüm tedbirlere rağmen katılım bankalarının kredi portföylerinin bir bölümünün takibe dönüşmesi kaçınılmaz olup bankalar bunun için gerekli yönetsel ve organizasyonel tedbirleri almaktadırlar. Takibe dönüşen krediler için katılım bankalarının aldığı en maliyetli eylem, bu krediler için zorunlu karşılık ayırmak olup bu durum bankaların karlılığını ve diğer bilanço verilerini olumsuz olarak etkilemektedir. İlgili yönetmeliklere kredilerin türü ve alınan teminatların niteliğine göre farklı oranlarda karşılık ayrılmasını öngörmekte olup bu oranlar BDDK'nın 2016 yılında yayınladığı "Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik"te belirtilmiştir.

Katılım bankaları için tahsili gecikmiş alacaklar (non-performing loans, NPL) oranı banka yönetimleri ve kamu otoritesi tarafından çok yakından takip edilen oranlardan birisidir. NPL oranı, gecikmiş alacak karşılık giderlerine neden olduğundan bankanın karlılığını doğrudan etkiler; ayrıca bankanın kredilendirme, firma değerlendirme yetkinliğinin sorgulanmasına neden olarak, kamu otoritesi nezdindeki itibarını zedeleyebilmektedir.

NPL oranının banka karlılığı ve makroekonomik veriler üzerine olan etkileri konusu literatürde yeterli düzeyde çalışılmıştır. Matthews, NPL oranlarının Çin ekonomisi üzerindeki etkilerini çok yönlü olarak incelemiş ve bu oranın ekonominin toplam üretkenliğini düşürdüğünü tespit etmiştir (Matthews vd, 2007: 30-47). Diğer yandan, Mahmood Ali, Pakistan ölçeğinde NPL rasyosunun İslami bankaların bilançoları ve gelir tabloları üzerindeki olumsuz etkilerini araştırmıştır (Ali, 2018: 9-21). Molyneux editörlüğünü yaptığı çalışmada özel sektörün finansal güçlüğüne düşmesi ile NPL arasındaki ilişkileri Yunanistan çerçevesinde incelemiştir (Molyneux, 2017: 181-225). Roubina Canesi, bankaların verdiği krediler karşılığında alınan teminatlar ile NPL oranı arasındaki ilişki ve etkileşimi üzerinde çalışma yapmıştır (Canesi vd, 2016: 77-82). Bütün bu akademik çalışmalar, NPL oranı ile firma yetersizlikleri, iktisadi kriz, makroekonomik bozukluklar arasında doğrusal;

banka karlılığı arasında ise ters yönlü bir ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bölümde ayrıca katılım bankalarında tahsili gecikmiş alacakların yeniden yapılandırılması konusu finansal, hukuki ve fıkhi yönleriyle ele alınacaktır. Uygulamada, takibe dönüşen krediler öncelikle idari takip denilen süreç çerçevesinde düzeltilmeye çalışılmakta, bu sürecin başarısız olması durumunda ise kredinin yeniden yapılandırılması seçeneği uygulanmaktadır. Gecikmiş alacak durumuna düşen tüm kredilerin yeniden yapılandırılması söz konusu olmamaktadır; bankalar firmaların durumunu inceleyerek yeniden yapılandırmanın etkili olacağı konusunda ümit besledikleri krediler için bu seçeneği hayata geçirmektedirler. Bu sürecin de başarısızlığa uğraması durumunda hukuki takip süreci başlatılır (Ceran, 2019: 32).

Katılım bankalarında yeniden yapılandırma süreci geleneksel bankalara kıyasla daha karmaşık bir yapı arz eder. Bunun nedeni katılım bankalarında tüm işlem ve prosedürler gibi yeniden yapılandırmanın da şer'i danışma kurullarınca onaylanan akit ve işlemlere uyma zorunluluğudur. Katılım bankalarında yeniden yapılandırma işlemleri fıkhîta teverruk denen bir yapıda yürütülmektedir. Teverruk, İslami bankacılık sisteminde kullanılan bir nakit oluşturma yöntemidir. Bu yöntem, somut bir malın banka tarafından satın alınarak vadeli ve daha yüksek bir bedelle müşteriye satılması ve müşteri tarafından da üçüncü bir kişiye satılarak nakit elde edilmesi ilkesine dayanır. Satın alan kişi malı alış fiyatının altında veya üzerinde satabilmektedir. Bu itibarla müşteri geri satış işlemi zarar edeceğini ama karşılığında ihtiyacı olan nakit akışına kavuşacağını bilmektedir. Buna fıkhî teverruk adı verilir. Fakat günümüzde katılım bankaları organize teverruk denen daha karmaşık ve fıkhî de tartışmalı bir yöntemi uygulamaktadırlar. Organize teverruk, nakit ihtiyacı olan kişinin, bu ihtiyacını karşılamak amacıyla alacağı emtiâ için, vadeli borçlanma ayağını satıcı ile kendisi arasında doğrudan değil, bir katılım bankasını vekâlet yöntemiyle aracı kılarak yapması işlemidir. Bu durumda satıcı da aktif olarak yer alır ve günümüzde katılım bankalarında kullanılan bu yönteme “banka teverruku” da denilir (Bayındır, 2017: 206).

Banka teverruku işleminde katılım bankalarının ağırlıkla kullandıkları organize piyasa Londra Metal Borsası (London Metal Exchange, LME) ve Malezya Palmiye Yağı Piyasası'dır. Son zamanlarda banka teverrukuna yöneltilen eleştirileri bertaraf etmek üzere İslam fıkhına daha uygun organize olmayan teverruk yöntemleri de geliştirilmiştir. Fıkhi teverruk te denilen bu yöntemde katılım bankası tahıla dayalı

Elektronik Ürün Senetlerini (ELÜS) veya Kira Sertifikalarını (Sukuk) nakit ihtiyacı içerisinde olan firmalara vadeli olarak satmaktadır. Söz konusu sertifikaları elde eden firma, bankaya vekalet vererek değil, tamamen kendi nam ve hesabına bu sertifikaları alıcılara peşin bedeliyle satarak nakit elde etmektedir (Kazancı, 2018).

Katılım bankalarında gecikmiş alacakların teverruk yoluyla ne şekilde yeniden yapılandırıldığı ve bunun fihhi yönleri üzerindeki tartışmalar ve çözüm önerileri üzerine literatürde sınırlı sayıda kaynak bulunmaktadır. Bu hususta özgün araştırmaları olan akademisyenlerden bazıları Khan (2018), Servet Bayındır (2012), Çobanoğlu, (2014), Çürük (2013), Arpağ ve Uçar (2018), Döndüren (2011), Hayrettin Karamanın ve Abdullah Durmuş olup bu yazarların muhtelif kitap makale ve köşe yazılarından yararlanılmıştır.

Tezimizin beşinci bölümünde katılım bankalarından fon kullanan, bilahare borç ödeme kabiliyetleri zayıflayan veya kaybolan, bunun getirdiği zorunluluk sonucu bankadaki borçlarını yeni bir kar oranı ve daha uzun bir ödeme planı ile yapılandıran firmaların verileri baz alınarak yeniden yapılandırma işleminin firma açısından etkin olup olmadığı ekonometrik bir modelle test edilecektir.

Söz konusu ekonometrik modelimizin kısıtları şöyledir:

1. Ekonometrik modelimiz, temerrüde düşüp banka kredi borçlarını yeniden yapılandıran firmaların Altman Z Skorununun değişimini panel veri analizi yöntemiyle inceleyerek yeniden yapılandırmanın firmalar açısından etkin olup olmadığını araştırmaktadır.
2. Modelde kullanılan veriler Türkiye'deki katılım bankacılığı sektöründen temin edilmiştir.
2. Modelde KOBİ olarak bilinen ve 2019 yılında cari olan kanunda "250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 125 milyon lirayı aşmayan ve yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimler" şeklinde tanımlanan firmaların verileri esas alınmıştır.
3. Veri setinde kullanılan KOBİ ölçeğindeki firmalar halka arz edilmemiş küçük ve orta boy işletmelerdir.

4. Araştırma konusu firmaların 2010 ile 2019 yılları arasındaki bilanço verileri alındığından araştırma sonucu bu zaman dilimini yansıtmaktadır.

4. Bu zaman aralığı içerisinde banka nezdinde en az bir kez kredilerini yeniden yapılandıran ve verileri eksiksiz olan 104 adet firma modele dahil edilmiştir. Bu firmalar imalat, hizmet, ticaret, inşaat sektörlerine ait olup araştırmamız bu dört sektörü ve sektörlerin toplamını incelemiştir.

5. Araştırmaya konu firmaların yeniden yapılandırma tarihinden önceki üç yıl ve yeniden yapılandırma tarihinden sonraki iki yıl olmak üzere toplam altı yıllık yıl sonu resmi bilanço verileri kullanılmıştır.

Türkçe kaynaklar araştırıldığında spesifik olarak kredi borçları yeniden yapılandırmaya tabi tutulan firmaların performansını inceleyen çalışmaya rastlanmamıştır. Bununla birlikte teknik analiz başlığı altında, halka açık şirketlerin borsadaki performansını ve riskini ölçen, tahminleyen çok sayıda yayın mevcuttur. Tezimizde esas itibariyle firmaların bir tarihten (yeniden yapılandırma) önce ve sonrasındaki finansal performansı karşılaştırılacağından borsada işlem gören firmalar için kullanılan performans ve risk ölçütlerinin bu çalışmada kullanılması uygun görülmüştür.

Firmaların finansal durumlarının ölçülüp takip edilmesi konusunda çalışmalar elli yıldan uzun bir süredir devam etmektedir. Gelişen istatistiksel araştırma metotları ile yazılım ve donanım teknolojileri bu konuda daha etkin ve sıhhatli yöntemlerin oluşturulmasına zemin hazırlamıştır. Geliştirilen modellerin büyük çoğunluğu belli bir dönemde firmaların finansal sıkıntıya veya iflasa sürüklenme ihtimalini önceden tahminleme üzerine odaklanmıştır (Sarlıja ve Jeger, 2011: 133-142).

Firmaların finansal gücünü, piyasa değerini, risk seviyesini ve iflasa olan uzaklığını tahminlemek için firmanın aktif büyüklüğü, net satışları, özkaynak miktarı, net işletme sermayesi ve vergi öncesi kar gibi sayısal büyüklüklerin dönemsel seyri ile cari oran, likidite oranı, borç devir hızı, aktif karlılığı (return on asset, ROA), özkaynak karlılığı (return on equity, ROE) ve borç kaldıracı gibi oransal büyüklüklerin kullanılmıştır. Bu büyüklüklere dayanarak yapılan tahminlemelerin genellikle çoklu regresyona ve diskriminant analizine dayalı yapıldığı görülmüştür. Bununla birlikte bu finansal büyüklükleri ve oranları temel alarak hesaplanan tek bir

skor veya endeks ile firmaların finansal durumunu tahminlemek te mümkündür (Outecheva, 2007: 90).

Beaver, firmaların temerrüde düşmeden önce ve sonrasındaki performans oranlarını kullanarak risk modellemesi yapmıştır (Beaver, 1966: 71-111). Risk modellemesinin ilk örneklerinden birisi olarak kabul edilen bu çalışmada firma başarısızlığının en önemli nedeni “net nakit akışı / toplam yabancı kaynaklar” ile ifade edilen nakit yetersizliği veya likiditenin azalması olarak bulunmuştur. Fakat tek bir finansal oranın kullanılması firmaların diğer finansal parametrelerini ihmal ettiğinden Beaver’ın çalışması eleştirilere uğramıştır.

Firmaların finansal risk modellemesi konusunda birden fazla parametre kullanılarak tek bir skor edilmesinin öncüsü Edward Altman’dır. Altman (1968), Beaver’ın eleştirildiği noktalardan uzak kalarak hangi oranların hangi düzeylerde ve ağırlıklarda firmaların başarısızlıklarının göstergesi olabileceğini Amerika Birleşik Devletleri sanayi sektörü özelinde inceleyerek bir skor elde etmiştir. Altman Z skoru çok etkili bir yöntem olarak akademik çevrelerce yoğun olarak kullanılmaktadır (Atan ve Güneş, 2004).

Altman, firmaların aşağıdaki rasyolarını temel almış ve sanayi sektöründen elde ettiği veriler ışığında bu rasyoları belli katsayılarla çarparak Z skorunu elde etmiştir (Altman, 1968: 589-609).

Net çalışma sermayesi / Toplam aktifler (X1)

Dağıtılmamış karlar / Toplam aktifler (X2)

Vergi öncesi kar / Toplam aktifler (X3)

Hisselerin piyasa değeri / Borçların defter değeri (X4)

Net satışların / Toplam aktifler (X5)

Altman Z Skoru çok etkili bir skor olmakla birlikte çoğunluğunu KOBİ’lerin oluşturduğu halka açık olmayan şirketler için kullanılması mümkün değildi. Çünkü skordaki X4 oranı firma hisselerinin piyasa değerlerini öngörmekte idi ki bu da ancak halka açık şirketler için söz konusu olabilirdi. Bu eksikliği gidermeye yönelik olarak Altman 2000 yılında yaptığı revizyon ile skordaki (hisselerin piyasa değeri / borçların defter değeri) oranı yerine (özsermayenin cari değeri / borçların defter değeri) oranını koymuş, böylece halka açık olmayan şirketler için de Z skoru hesaplanabilmesini mümkün hale getirmiştir (Altman, 2000: 1-54).

Altman'ın 2000 yılında yaptığı revizyondan sonra Z skorlarının yorumu aşağıdaki şekilde dönüşmüştür (Kulalı, 2014: 159-162):

Tablo 1.2: Altman Z Skoru 2000 Revizyonu

Altman, 1968	Altman, 2000
$Z < 1.81$ ciddi boyutta iflas riski	$Z < 1.23$ ciddi boyutta iflas riski
$1.81 < Z < 2.99$ düşük iflas riski	$1.23 < Z < 2.99$ düşük iflas riski
$2.99 < Z$ iflas riski yok	$2.99 < Z$ iflas riski yok

Kaynak: Kulalı, 2014.

Yukarıda sayılan firma başarısızlıklarını ölçme ve tahminleme modellerinin yanında, firmaların temerrüt ihtimalini logit (lojistik regresyon) metoduyla hesaplayan Ohlson (Ohlson, 1980), firmaların kazanç düzeyleriyle iflas riskini tahminlemeye çalışan Zmijewski (1984: 59-82) ve Shumway (2001: 101-124), makro ekonomik trendleri modele dahil ederek firma başarısızlıklarını hesaplayan Rose (1980), ve “nakit akışı/net satışlar” rasyosu yoluyla finansal başarısızlığı tahminleyen Platt ve Platt (2006: 1-27) de bu alanda çalışma yapan bilim insanları arasındadır.

1.9. Tezin Düzeni/Dizaynı

Tez beş bölümden oluşmaktadır.

Birinci bölüm giriş bölümüne ayrılmıştır. İkinci bölümde, tezde konu edilen katılım bankacılığı kavramı alt bileşenleri ile birlikte izah edilmiştir. İkinci Dünya Savaşından sonra bağımsızlığını kazanan Arap ülkelerinin petrol satışından elde ettikleri sermaye birikimlerini İslam hukukuna uygun bir şekilde değerlendirebilecekleri yatırım seçeneklerini aramaya başlamaları İslami finans ve İslami bankacılık kavramlarının yeniden gün yüzüne çıkmasına sebep olmuştur. Öncelikle Pakistan-Hindistan havzası, daha sonra da Körfez Bölgesi bu konuda ilk bilimsel çalışmaların yapıldığı yerler olarak ortaya çıkmıştır. 1960'lı yıllara kadar teorinin inşası yönünde ilerleyen süreç bu yıllardan itibaren pratik uygulama alanı bulmaya başlamıştır. Dr. Ahmed El-Neccar'ın çabalarıyla 1963 yılında Mısır'da tarıma dayalı bir fonlama modeli ile kurulan Mit Gamr adlı İslami banka modern faizsiz bankacılık türünün ilk örneği olarak kabul edilmekle birlikte uzun ömürlü olamamıştır.

İslami bankacılığın gerçek anlamda şekillendiği ve kalıcı meyvelerini verdiği dönem 1970'li yıllardır. İslam Kalkınma Bankası (İKB), Dubai Islamic Bank, Kuwait Finance House gibi İslami bankacılığın en büyük oyuncularını bu yıllarda kurulmuştur.

1980'li yıllar İslami bankacılığın Körfez'den diğer Müslüman ülkelere hatta İslami pencere adı verilen karma uygulama çerçevesinde batı ülkelerine yayılmaya başladığı dönemdir. 1990'lar ise İslami finans'ın ağırlık merkezinin Körfez'den Malezya'ya ve Güneydoğu Asya'ya kaydığı ayrıca İslam Hukuku'na uygun çok sayıda yeni ürün ve hizmetin geliştirildiği yıllardır. 2000'li yılların başında faizsiz bir yatırım ve likidite aracı olarak sukuk İslami finansın en popüler ürünü olarak pazarda yerini almış ve sektörün aktif büyüklüğüne önemli katkı sağlamıştır.

Faizsiz finansal kuruluşlar 1970'li yıllardan sonra İslam ülkelerinde hızla yayılmış, farklı formlarda ve farklı içerikle uygulanmıştır. Bu kuruluşlar her ne kadar ortak fihhi kurallar çerçevesinde faaliyet gösteriyor olsalar da kültürel, çevresel ve mezhepsel etmenlerin neticesinde farklı modeller ortaya çıkmıştır. Türkiye'de 1985 yılında başlayan Faizsiz Bankacılık serüveni bağlamında, bu bankaların katılım bankası olarak adlandırıldığı 2005 yılı ile kamunun sektöre sermayedar olarak girdiği 2015 yılları dönüm noktaları olarak kabul edilebilir. Nitekim 2015 yılından itibaren kamu bizzat bir yatırımcı ve sermayedar olarak İslami finans sektörüne girmiş ve üç adet kamu katılım bankası kurmuştur.

Tezin üçüncü bölümünde katılım bankacılığında kredilendirme süreci ile birlikte alacakların temerrüdü kavramı açıklanacaktır. Katılım bankaları, diğer geleneksel bankalar gibi fon fazlası olan kişilerle fon talebi olan kişiler arasında aracılık rolü üstlenen finansal kuruluşlardır. Bu kuruluşlarda esas olan Özel Cari Hesap veya Kar ve Zarara Katılma Hesabı olarak toplanan fonların ihtiyatlı bir şekilde yatırıma dönüştürülmesi ve karlı bir şekilde geri tahsil edilmesidir. Bu sürecin sekteye uğradığı durum temerrüt olarak adlandırılır. Temerrüt durumunda borçlanan firma bankaya karşı olan geri ödeme yükümlülüğünü kısmen veya tamamen kaybetmiştir. Firmaların temerrüde düşme nedenleri bu bölümlerin ana konularından birisidir.

Dördüncü bölümde, katılım bankalarının gecikmiş alacak haline gelmiş donuk kredilerini nasıl yönettikleri sorusuna cevap aranacaktır. Bu bölümde ayrıca katılım bankalarında gecikmiş alacakların yeniden yapılandırma süreci ve bu süreçte kullanılan danışma komitesi onaylı yöntemler incelenecektir. Katılım bankaları uygulamaları incelendiğinde verilen tüm KOBİ kredilerinin durumunu münhasıran bu işe bakan bölümler tarafından izleme (monitoring) altında tutulduğu görülür. Burada amaç firmanın temerrüde düşme ihtimalini tahminleme ve erken tedbir almaya yönündedir. Ödeme yeteneğini tamamen kaybeden firmalar 90 gün süre ile

idari takibe alınarak firmanın mevcut sorunu tespit edilip anlamaya çalışılır. 90 günlük sürenin sonunda firma geri ödeme yeteneğini kazanamamış ise banka tarafından hukuki takip süreci başlatılarak alacakların bu yolla tahsili yoluna gidilmektedir. Bununla beraber firmanın geri ödeme kabiliyeti dikkate alınarak gecikmiş krediler için 90 günden önce de hukuki süreç başlatılabilmektedir. Bu aşamadan sonra hukuki düzenlemeler gereği, kredi türü, teminatın niteliği ve risk ağırlıklarına göre kademeli olarak gecikmiş alacak karşılıkları ayrılmaya başlanır. Bu bölümde, yukarıda ifade edilen süreçler hem literatüre hem de pratik uygulamalara atıfta bulunularak incelenmiştir.

Katılım bankalarında gecikmiş kredilerin yeniden yapılandırma süreci geleneksel bankalara kıyasla daha karmaşık bir yapı arz eder. Bunun nedeni katılım bankalarında tüm süreç ve prosedürler gibi yeniden yapılandırmanın da şer'i danışma komitelerince onaylanan akit ve işlemlere uyma zorunluluğudur. Katılım bankalarında yeniden yapılandırma işlemleri fıkhîta tevruk denen bir yapıda yürütülmektedir. Tevruk İslami bankacılık sisteminde kullanılan bir nakit oluşturma yöntemidir. Somut bir malın banka tarafından satın alınarak vadeli ve daha yüksek bir bedelle müşteriye satılması ve müşteri tarafından da üçüncü bir kişiye satılarak nakit elde edilmesine dayanır. Satın alan kişi malı alış fiyatının altında veya üzerinde satabilir. Bu itibarla müşteri geri satış işleminde zarar edeceğini ama karşılığında ihtiyacı olan nakde kavuşacağını bilir. Buna fıkhî tevruk adı verilir. Fakat günümüzde katılım bankaları organize tevruk denen daha karmaşık ve fıkhîten de tartışmalı bir yöntemi uygulamaktadırlar. Nakit ihtiyacı olan kişinin, bu ihtiyacını karşılamak amacıyla alacağı emtîâ için, vadeli borçlanma ayağını satıcı ile kendi arasında değil de bir katılım bankasını vekâlet yöntemiyle aracı kılarak yapması işlemidir. Bu durumda satıcı da aktif olarak yer alır ve günümüzde katılım bankalarında kullanılan bu yöntem "banka tevruku" da denilir (Bayındır, 2017: 206).

Tezin beşinci bölümü araştırmaya tahsis edilmiştir. Araştırma sorusu katılım bankalarınca yapılan gecikmiş alacakların yeniden yapılandırılmasının firma açısından etkinliğinin olup olmadığıdır. Literatürde yeniden yapılandırmanın banka finansalları üzerine etkileri konusunda çalışmalar mevcuttur. Bu çalışmalar daha çok bankaların gecikmiş alacak oranlarının (non-performing loans, NPL) değişimi üzerine yoğunlaşmıştır. Bankalar açısından NPL oranı çok önemli bir performans

kriteri olup mümkün olduğunca sifira yaklaştırılması başarı göstergesi olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan, yüksek NPL oranı banka karlılığı ve sermaye yeterlilik oranı (CAR) üzerinde olumsuz şekilde etki etmektedir. Şöyle ki, bankalar NPL oranlarıyla paralel olarak gecikmiş alacak karşılığı ve sermayeden pay ayırmakta olduklarından yüksek NPL sırasıyla daha fazla gecikmiş alacak gideri ve daha düşük sermaye yeterlilik oranına sebep olacaktır. Getirdiği finansal sıkıntıların yanında yüksek NPL oranı bankaların piyasadaki ve kamu otoriteleri nezdindeki algı ve itibarını da olumsuz bir şekilde etkilemektedir.

Tezimizde KOBİ olarak nitelenen katılım bankası kredi müşterilerinin yeniden yapılandırma öncesi ve yeniden yapılandırma sonrası finansal durumu inceleneceği için firma performans göstergelerinden hangisi veya hangilerinin seçileceği önem arz etmektedir. Bu soruya cevap olarak, araştırmamızın tasarım aşamasında literatürde çok kullanılmış olan trend analizleri yoluyla firmaların finansal performansının ölçülmesi düşünülmüş idi. Bunun için, firmanın aktif büyüklüğü, net satışları, özkaynak miktarı, net işletme sermayesi ve vergi öncesi kar gibi sayısal büyüklükler ile cari oran, likidite oranı, borç devir hızı, aktif karlılığı (return on asset, ROA), özkaynak karlılığı (return on equity, ROE) ve borç kaldıraç gibi oransal büyüklüklerin kullanılması planlanmaktaydı. Çok sayıda değişkenle çalışmanın zorlukları dikkate alınarak bu büyüklüklerden türetilen ve aynı amaca hizmet eden bir skorun kullanılmasına karar verilmiştir. Araştırmamızda firmaların yeniden yapılandırma öncesi ve sonrası performansını karşılaştırmak üzere Altman Z Skoru (Altman, 1968; Altman revize 2000) kullanılacaktır. Altman Z-Skoru, muhasebesel ve piyasa verisine dayalı yedi adet değişken üzerine bina edilmiştir. Bu yeni değişkenden ise beş adet oran elde edilmekte, daha sonra bu oranlar Altman'ın geliştirdiği formül dahilinde bir skora dönüştürülmektedir. Bu skor firmaların iflasa ne kadar yakın veya uzak olduklarını belirlemek üzere geliştirilmiştir. Altman'ın kullandığı oranlar şöyledir:

Net çalışma sermayesi / Toplam aktifle (X1)

Dağıtılmamış karlar / Toplam aktifler (X2)

Vergi öncesi kar / Toplam aktifler (X3)

Hisselerin piyasa değeri / Borçların defter değeri (X4)

Net satışların / Toplam aktifler (X5)

Altman Z Skoru çok etkili bir skor olmakla birlikte çoğunluğunu KOBİ'lerin oluşturduğu halka açık olmayan şirketler için kullanılmamakta idi. Bu eksikliğı gidermeye yönelik olarak Altman 2000 yılında yaptığı revizyon ile skordaki (hisselerin piyasa değeri / Borçların defter değeri) değeri yerine (özsermayenin cari değeri / borçların defter değeri) oranını koymuştur. Araştırma bölümünde katılım bankacılığı sektöründen temin edilen 104 adet KOBİ niteliğindeki firma verilerinden her bir firma ve sektör için revize Altman Z Skoru elde edilmiş ve enflasyon (ÜFE), faiz ve sanayi üretim endeksi dışsal değişkenler olarak modele dahil edilerek analiz gerçekleştirilmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

KATILIM BANKACILIĞININ TARİHSEL ARKA PLANI

2.1. İslami Bankacılık Modeline Küresel Bakış

Bu başlık altında İslami bankacılık modelinin küresel olarak nasıl ele alındığı ve uygulandığı konusuna değinilecektir.

2.1.1. İslami Bankacılık Modelinin Doğuşu ve Gelişimi

İslami bankacılık modelinin ortaya çıkışını anlayabilmek için İslami finans sisteminin doğuşuna bakmak gerekir. İslami finansın kökeni, 1400 yıl önce İslam'ın doğuşuna dayanmaktadır. İslam'ın ilk yıllarında yazılan tarihi kaynak niteliğindeki kitaplar, İslam'ın 1. yüzyılında (MS 600), modern bankacılık işlemlerine benzer bazı bankacılık faaliyetlerinin var olduğunu göstermiştir. Üstelik bu kadim kaynaklar, İslam'ın en ünlü şahsiyetlerinden biri olan Zübeyr b. Avvam'ın insanlardan mevduatı karz olarak kabul ettiğini ve bu parayı yatırımlara dönüştürdüğünü ortaya koymuştur. Zübeyr b. Avvam vefat ettiği sırada, oğlu Abdullah'ın ifade ettiği şekliyle borcu 2.200.000 dinara ulaşmıştı. Zübeyr b. Avvam'ın mevduatları toplama ve sahiplerine iade etmek için İslam İmparatorluğu'nun farklı yerlerinde birkaç şubesi vardı. Başka bir ifade ile modern bir banka organizasyonu gibi çalışmaktaydı (Alharbi, 2015:12-13). Diğer yandan, bazı çalışmalar İslami finansal sistemin ve bankacılık uygulamalarının tarihsel başlangıcını 2. yüzyıla dayandırmaktadır. İslami finans sisteminin başlangıcı için Uzak Doğu mallarının Arap bölgesi üzerinde Avrupa'ya taşındığı 2. Yüzyıl düşünülebilir. Bu rota "İpek Yolu" olarak bilinmektedir. Bu dönemde, ticaret Arap Yarımadası'nda geliyordu ve bölge sakinleri bölgedeki ticaret akışına büyük ölçüde bağımlıydı. Bu ekosistem içerisinde İslam'ın doğuşu ekonomik faaliyetin çehresini değiştirmiştir. Ana değişikliklerden biri, bir tür tefecilik olarak görülen faiz yasağıydı. İlk dönem İslami bankacılıkta, kambiyo senetleri, sınırlı ortaklıklar (mudaraba) gibi ilk ortaklık biçimleri (mufavada) ve en eski sermaye biçimleri (el-mal), sermaye birikimi gibi bir dizi yenilikçi kavram ve teknik ortaya çıkmıştır. Devletten bağımsız şirketlere benzer örgütsel girişimler,

ortaçağ İslam dünyasında da mevcutken, ticari temsilcilik kurumu da o dönemde hayata geçmiştir (Saray Con, 2018).

Çağdaş döneme ait İslam ekonomisi ve İslami finans çalışmalarının özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra bugün Hindistan-Bangladeş-Pakistan sınırları içerisinde kalan coğrafyada yaşayan, iyi İngilizce bilen Müslüman akademisyen ve alimler tarafından başlatıldığı ve bu çalışmaların çoğunlukla batıdaki iktisat biliminin birikimlerinden hareketle gerçekleştirildiği kabul edilmektedir (Tabakoğlu, 2010: 15).

Bazı kaynaklara göre, İslami banka kurmak için ilk girişim 1950'lerin sonunda Pakistan'ın kırsal bir bölgesinde yapılmıştır, ancak bunun kalıcı bir etkisi olmamıştır. Küçük bir deneysel Faizsiz Banka, faiz ödülü olmadan fon yatırmaya hazırlanan az sayıda dindar toprak sahibi tarafından kurulmuştur. Kredi, tarımsal iyileştirmeler için diğer yoksul toprak sahiplerine verilmiştir. Kredi için herhangi bir faiz uygulanmıyor, ancak bankanın işletim maliyetlerini karşılamak için küçük bir sabit idari ücret tahsil ediliyordu. Pakistan'daki bu ilk girişim sona ererken Mısır'da yeni bir deneyim başlamıştır. 25 Temmuz 1963'te öncü bir deneyim olan Mit-Ghamr İslami Tasarruf Bankası (MGISB), daha sonra Uluslararası İslami Bankalar Birliği Genel Sekreteri olan el-Naccar tarafından Mısır'ın Mit-Ghamr ilçesinde kuruldu. Model, gelişmekte olan İslami bir ülkenin kırsal ortamına uyarlanmış Alman tasarruf bankasından ibaretti. Amaç, Müslüman Mısır nüfusunun çoğunluğunun atıl tasarruflarını Şeriat kanunlarını çiğnemenin seferber etmek ve onlara tasarruflarından da helal getiri sağlamaktır. El-Neccar, öncelikle bir akademisyen olmasına rağmen, bankayı yönetti ve bankanın personelini, ticari kurumlarla bazı bankacılık deneyimleri olan hevesli Müslümanlardan dikkatle seçti. Banka personelinin kendileri gibi dindar Müslümanlar olduklarını gören muhafazakâr bölge halkı kısa sürede bu iktisadi yapılanmaya güven duymuştur. Halbuki bölge halkı yabancılardan şüphe duymakta, bu yüzden yabancı bankaları kullanmaktan çekinmekteydi. Konvansiyonel bankalar ise şehirlere ait kurumlar olup esas itibarıyla batılılaşmış Mısırlılara hizmet etmekteydi. Bu yeni bankacılar ise modern eğitimlerine rağmen köylülerle aynı görüşleri ve ahlaki değerleri paylaştıkları için farklı olarak görülüyorlardı (Chachi, 2005:15-16).

Özetle, İslami bankacılık literatüründe yapılan çalışmalarda İslami bankacılık alanında kurumsal olarak ilk bankanın Mısır'da kurulduğu öne sürülmekte ve Ahmad

El-Naccar İslami bankacılığının kurucusu olarak görülmektedir. Çünkü faizsiz bankacılık modelini tanıtan ilk Müslüman ekonomist olarak tarihi kayıtlara geçmiştir. Dolayısıyla, Mısır'da 1963 yılında kurulan mevduat bankası (The Mit-Ghamr Savings Bank) da ilk İslami banka uygulaması olarak pratik literatürde yerini almıştır (Mohsin, 2005:29).

2.1.2. İslami Bankacılık Modelinin İlk Uygulamaları

İslami finansın ve finans endüstrisinin tarihsel olarak değerlendirilmesi ve gelişimi kısaca şu şekilde açıklanabilir (Marifa Academy, 2014:29-32):

- **MS 650 – MS 750:** İslam dini, öncelikle Mekke ve Medine şehirlerine yayılmıştır. Daha önce, bu şehirler yerel ticaret ve uluslararası ticaret yoluyla belli bir zenginliğe ulaşmıştı. Bu bölgede faiz temelli krediler finansal ihtiyaçları karşılayan ana kaynaklar olarak varlığını sürdürmekteydi. Mekkeli iş adamları ve Medineli tarım çiftçileri, faizli kredi sistemini kullanarak finansal ihtiyaçlarını karşılamaktaydı. İslam'ın ortaya çıkışından sonra, bu şehirlerin mali yapısında önemli değişiklikler olmuş ve ticari faaliyetlerde İslami finans ilkeleri uygulanmaya başlanmıştır. Bu ilkeler Hicaz bölgesinde başarıyla uygulandı ve yüzyıllar içerisinde dünyanın diğer bölgelerine de yayıldı. Peygamber Efendimiz (sav) devlet yönetiminde muhtaç Müslümanların ihtiyaçlarının karşılanması ve devlet hizmetlerinin finansmanı için kurulan merkezi Beytül-mal hazinesi, İslami finans sisteminin bu dönemde gelişmeye başladığının önemli bir göstergesidir. Medine Camii (Mescid-i Nebevi), Hz. Muhammed tarafından hazine olarak ta kullanılmıştır. Ancak ikinci halife Ömer zamanında Beytül-mal merkezi devlet hazinesi olarak kurumsal bir yapı arz etmeye başlamıştır. Zekat, harac, cizye vergisi, gümrük vergileri, bağışlar, maliki olmayan mülkler ve meşru mirasçuları olmayan tereke malları Beytül-mal'ın başlıca gelir kaynaklarıydı. Tarihi kanıtlar İslam'ın ilk yıllarında Beytül-mal'ın kuruluşunun yanısıra kambiyo senetlerinin ve kontrollerinin varlığını da doğrulamaktadır.

- **MS 750 – MS 1900:** İslam ekonomisi ve finansının MS 750'den MS 1900'e kadar nasıl geliştiğine dair önemli bir literatür bulunmamaktadır. Yalnız bu dönemde hüküm süren özellikle Selçuklu ve Osmanlı İmparatorlukları ve Hindistan'daki Müslüman devletlerin İslami normlara uygun ticari ve finansal ürün ve hizmetleri

geliştirip uyguladıkları ve bu sistemi kurumsallaştırdıkları görülmektedir. Yine bu dönem içerisinde Akdeniz havzası ve Hint Okyanusu çevresinde muazzam bir yayılma gösteren Müslüman tüccarların İslami ticaretin ve finansın tanınması ve gelişmesinde çok önemli rol oynadıkları da bir gerçektir. Bu dönemde mudarabe (sermaye-emek ortaklığı), muşarake (sermaye ortaklığı) temelinde kurulan ortaklıklar ile sak veya sukuk, süftece, bey'ül vefa, bey'ül istiğlal ve teverruk başta olmak üzere İslami finansal ürün ve akit türlerinin kullanıldığı anlaşılmaktadır.

- **1900 - 2000:** İslami finansın yeniden doğuşu ve gelişimi açısından bu dönem oldukça önemlidir. 19. yüzyılın başlarında, sanayi devriminden sonra faize dayalı bankacılık sisteminde muazzam bir genişleme yaşanmıştır. Faize dayalı sistemin İslam ülkelerine girişi birçok tartışmayı ve sorunu da beraberinde getirdiği gibi İslam iktisadi ve finansının bir alternatif olarak yeniden ortaya konulmasında ve günün ihtiyaçlarını karşılayacak seviyede geliştirilmesine de zemin hazırlamıştır. Örnek olarak, 1903 yılında Mısır halkı, postahane tasarruf fonlarına faiz ödemesi yapıldığında topluca bu faiz ödemesine karşı çıkmışlar, ayrıca bu uygulama başta El Ezher hocaları olmak üzere Mısır'daki fıkıh alimleri tarafından da şeriat dışı ilan edilmişti. Bunu, Barclays Bank tarafından daha önce de Süveyş Kanalı'nın inşası için toplanan faize dayalı fonlara karşı Mısır ulemasının ve halkının göstermiş olduğu tepkiyi de eklemek gerekir. Diğer yandan, 1890'li yıllarda Hindistan'da ihtiyaç sahiplerine faizsiz kredi veren bir istikraz kurumu faaliyete başlamıştı. Bunu 1923'te Haydarabad'da Encümen-İmdad-i Bahm-i Kard Bila Sud (Faizsiz Kredi Derneği) adlı bir başka müessesenin kuruluşu izlemiştir. İlk modern İslami finans kurumu olduğu ifade edilen yerel bir İslami banka 1950 yılında Pakistan'da kurularak bu sürece katkıda bulunmuştur. 1950'li yılların sonuna gelindiğinde yine Pakistan'da kredi finansmanı (murabaha) ve vekalet sistemine dayalı olarak fon toplama ve fon kullandırma faaliyetlerinde bulunan yeni bir faizsiz finans kurumunu hayata geçirmiştir. İslam hukukuna uygun bankacılık talebi, 1963'te Mısır'da, tanınmış sosyal aktivist Ahmed-El-Naccar tarafından Mit Ghamr Yerel Tasarruf Fonu'nun kurulması ile karşılanarak modern anlamda ilk İslami banka kurulmuş oldu (Ersoy, 1987). Aynı dönemde, Malezya'da, Pilgrims's Savings Corporation (Hac Tasarruf Kurumu) Müslümanların Hac farizasını yerine getirmek için yaptıkları tasarrufları toplayan ve değerlendiren bir tasarruf sandığı olarak İslami finans sektöründe yerini aldı. 1971'de Mısır'da Nasir Sosyal Bankası'nın 1971 yılında hayata geçirilmesi

modern faizsiz finans tarihi açısından önemli bir dönüm noktasıdır (Marifa Academy, 2014).

1975 yılında kurulan Dubai İslâm Bankası (Dubai Islamic Bank) genel kabul gören görüşe göre dünyadaki ilk modern İslami ticaret bankasıdır. Başka bir yaklaşıma göre ise 1974 yılında faaliyete geçen İslâm Kalkınma Bankası (İKB) ilk modern İslami banka girişimidir (Atar, A. 2017: 1029-1062). Bize göre her ikisi de doğrudur. Şöyle ki Dubai İslam Bankası Ticari bir İslami banka olarak ilk iken İKB bir kalkınma bankası olarak kurulmuştur. Literatürde unvanında İslam ibaresini taşıyan ilk bankanın 1913 yılında Osmanlı İmparatorluğu topraklarında faaliyete geçen Adapazarı İslâm Ticaret Bankası'dır. Bu banka daha sonra konvansiyonel bir bankaya dönüşmüş, unvanı da 1928 yılında Adapazarı Türk Ticaret Bankası, 1937 yılında Türk Ticaret Bankası Anonim Şirketi olarak değiştirilmiş, 1997 yılında ise Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu'na (TMSF) devredilmiştir (Atar, A. 2017: 1029-1062).

İslami finansal hizmetler endüstrisi, 1980'lerde çok hızlı bir büyüme ve gelişme göstermiştir. Bu dönemin başlıca gelişmeleri arasında ciddi araştırma-geliştirme çalışmaları, İslami bankaların dünya çapında erişim ağlarını genişletmeleri, yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi, üç Müslüman ülkede, yani İran, Pakistan ve Sudan'da tüm bankacılık sisteminin faizsiz olarak yeniden yapılandırılması sayılabilir. Yine bu dönemde, Uluslararası Para Fonu (IMF) faizsiz olarak işleyen bir ekonomik sistemin makroekonomik etkileri üzerine araştırma başlatmış, Malezya ve Bahreyn gibi ülkeler mevcut ikili (dual) sistem çerçevesinde İslami bankacılığa adım atmışlardır. Bu sürecin bir sonucu olarak Bank Islam Malaysia Berhad (BIMB)1983'te Malezya'da faaliyete başlamıştır.

- **2000'li yıllar:** İslami finans kurumlarının bu seviyede hızlı büyümesi ve genişlemesi, yerel ve uluslararası düzeyde bir düzenleyici çerçeveye olan ihtiyacı artırdı. Bu nedenle, 1990'lar dönemi ve 21. yüzyılın ilk dönemi, İslami finansal kuruluşlar için uluslararası düzeyde düzenleyici, denetleyici ve standart belirleyici kuruluşlarının gelişimine zemin hazırladı. Bu cümleden olmak üzere, 2002 yılında Uluslararası İslami Finans Piyasası (IIFM) Kurumu kuruldu. Bu kurumun amacı İslami finans ürün ve hizmetleri ile sözleşmelerinin, ürün geliştirme süreç ve altyapılarının standardizasyonunu ve gelişimini sağlamak ve bu amaca yönelik olarak İslami finansal kuruluşlara danışmanlık yapmaktır (Kettell, 2010:88)

Muhasebe, denetim ve etik konularında standartlaşmayı sağlamak için 1991 yılında Bahreyn’de İslami Finansal Kurumlar için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu (AAOIFI), Uluslararası Muhasebe Standartları Kurulu (IASB), merkez bankaları, düzenleyici otoriteler ve İslami finans endüstrisinde düzenleme ve gözetim yetkisine sahip diğer kuruluşlar için yol gösterici ilke ve standartlar yayınlamak üzere 2002 yılında Malezya’da İslami Finansal Hizmetler Kurulu (IFSB) ve İslami finansal kuruluşların derecelendirilmesi (rating) amacıyla İslami Uluslararası Derecelendirme Kuruluşu (IIRA) 2002 yılında kurulmuştur. Daha sonra İslami Bankalar ve Finansal Kurumlar Genel Konseyi (CIBAFI) ve İslami Finans Kurumları Tahkim ve Uzlaştırma Merkezi (ARCIFI) vb. kurumlar aynı amaca yönelik olarak kurulmuş ve faaliyete başlamıştır (Atar, A. 2017: 1029-1037).

2.1.3. İslami Bankacılığa Duyulan İhtiyaç

Uluslararası Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü (The International Institute of Banking and Insurance), İslami bankacılık sistemini, işlemlerin ve faaliyetlerin İslam hukuku veya şeriat ile uyumlu olduğu bir sistem olarak tanımlar. Enstitü, İslami bankaların geleneksel bankalarla aynı amaca sahip olmakla birlikte, eşitliği ve ekonomilerin gelişmesini teşvik eden ahlaki ve etik değerleri vurgulayarak faaliyet gösteren kurumlar olduğunu ifade etmektedir. Ayrıca, İslami bankacılık ilkelerinin geçmişte uygulanmış bir ekonomik sistem olduğunu ve bugün geleneksel bankacılık faaliyetlerine ve hizmetlerine bir alternatif sağlamak için yeniden canlandırıldığını savunmaktadır. En eski İslami ticaret bankası olan Dubai İslami bankası, İslami bankaları şu şekilde tanımlamaktadır: "İslam hukuku ilkelerinin rehberliğinde faaliyet gösteren İslami bankacılık, alternatif bir finansal sistem olarak ortaya çıkmış ve ilgi görmüştür, bu nedenle insanların finansal ihtiyaçlarını karşılarken ve yüksek ahlak standartlarını korurken; gerçek bir sosyal adalet ve eşitlik sistemini içeren bir finansal model olarak düşünülmektedir. Bu noktada, temel ilke basittir: “İslami bankacılık, İslam dinine aykırı olan faiz olgusu yerine ticari faaliyetler sonucu kar elde edilmesi mantığına “ dayanır (Bitar, 2006:8).

İslami bankalar, Müslüman müşterilerin ihtiyaçlarına cevap verirken dini kurumlar gibi hareket etmezler. Büyüme ve karlılık gibi tabii hedeflerini İslam hukukunun normları ve İslam’ın ahlak ilkeleri çerçevesinde gerçekleştirirler. Konvansiyonel bankalara benzer şekilde tasarruf sahipleri ve girişimciler arasında aracı olarak hareket ederek ve yine geleneksel bankacılık sistemlerinde bulunan havale, saklama,

ödeme sistemleri gibi diğer hizmetleri müşterilerine sunarak gelir elde ederler. Bununla birlikte, İslami bankalar geleneksel bankalardan farklı olarak bir dizi kısıtlamalara tabi bulunmaktadır. Şer'i hukuk, İslami ahlak normları, İslami örf ve gelenekler bu kısıtlamaların zeminini oluşturmaktadır. İslam hukukunun İslami finansal kurumların işleyişini etkilediği dört ana faktör vardır. Bunlar aşağıdaki gibi özetlenebilir (İmam ve Kpodar, 2010:3-4):

- **Faiz yasağı (Riba):** Riba yasağı, İslami ve geleneksel bankacılık arasındaki en büyük farktır. İslam, faiz oranlarının adalet kavramıyla çelişen bir sömürü biçimi olduğu gerekçesiyle her türlü ribayı yasaklamıştır. Bu durum, İslam hukukunun, klasik finansta beklemenin ödülü olarak görülen borç karşılığı tahsil edilecek bir getiriye izin vermediği anlamına gelir. Riba yasağının gerekçesi, ribanın diğer insanların mallarına batıl bir şekilde el konulmasını anlamına geldiği ve ekonomik büyümeyi yavaşlattığı gerçeğidir. İslam, paranın zaman değerinin önemini kabul eder, ancak zaman değeri bir kredi sözleşmesinin parçası olarak gerçekleştirilmez; ancak bir mal veya hizmetin alım satımına dayalı yani gerçek bir işlemin parçası olarak gerçekleştirilebilir. Örneğin, bir satış sözleşmesinde, paranın zaman değeri, tarafların kabul ettiği satış bedelinin ayrılmaz bir parçasıdır ve daha uzun vadeli bir satış mal bedelinin yükselmesi anlamına gelecektir.

- **Meysir (şans oyunları) ve garar (belirsizlik) yasağı:** İslami bankacılık, üretken çaba yerine şansa dayalı olarak servet elde edilmesini yasaklar. Pratikte ise, şans oyunları ile belirsizlik arasındaki ayrım genellikle net değildir. Mesela girişimcilik kendi alanında belirsizlikleri barındırır fakat kumar günlük hayatın tabiatında olmayan gereksiz belirsizlikler üzerinden para kazanmak veya kaybetmek anlamına gelir. İslam önlenilemez riske izin verir. Diğer yandan yeterli bilgi olmadan bir ticari girişimde bulunmak veya aşırı risk almak hoş görülmemiştir. Gararda ise, bir sözleşmede asimetrik bilginin bulunması nedeniyle taraflardan birinin veya ikisinin yanlış anlama veya eksik anlama neticesinde zarara uğrayabileceği ihtimalinin önlemek üzere yasaklanmıştır.

- **Haram faaliyetlerin yasaklanması:** İslami bankaların temel prensipleri sadece helal (müsaade edilmiş) faaliyetlerin finanse edilmesine izin verir. Toplum üzerinde olumsuz etkisi olduğu düşünülen (örneğin kumar) veya İslam hukukuna göre yasa dışı olan (örneğin, alkollü içki üretmek üzere bir tesisin inşasının

finansmanı) faaliyetlerde bulunan şirketlere veya bireylere finansman sağlanması uygun değildir.

- **Banka kârının bir kısmının topluma geri ödenmesi (zekat):** İslam dininin sosyal hayatın tanzimi ve sosyal barışın temini hususunda ortaya koyduğu en önemli ilkeler adalet ve ihsandır (Kuran, Nahl:90). Müslümanlar, adalet ve fırsat eşitliğinin toplumsal hayatın uyum içerisinde yürütülmesi için çok önemli olduğuna inanırlar. Bu hedefe ulaşmanın bir yolu, yoksullar için asgari bir yaşam standardı sağlamak için geliri yeniden dağıtmaktır. Bu hedefe yönelik olarak İslam dini zekatı dinin beş temel ilkesinden birisi olarak tespit etmiştir. Genel olarak zekat miktarının bir yıldan uzun süre elde tutulan varlıkların yüzde 2,5'i olduğu kabul edilmektedir. İslami finansal kuruluşlar da zekat ibadetinin muhatapları olup net karlarının zekat nispetindeki kısmını zekat alabilecek ihtiyaç sahiplerine vermek durumundadırlar. İslami finansal kuruluşlar zekatın dışında da kurumsal sosyal sorumluluk projeleri kapsamında toplum yararına bağış ve ödemeler de yapmaktadırlar.

İslami bankacılığın en önemli özelliği, bir yandan fon sağlayıcı (yatırımcı), diğer yandan hem finansal aracı (banka) hem de fon kullanıcısı (girişimci) arasında risk paylaşımını yönetmesi ve teşvik etmesidir. Geleneksel bankacılıkta, tüm bu risk ilke olarak girişimci yani finansman kullanan tarafından karşılanmaktadır. Daha pratik bir bakış açısıyla, İslami bankacılığı aşağıdaki dört ilkeye bağlı bir sistem olarak tanımlayabiliriz (Qian ve Velayutham, 2017:5):

- **Risk paylaşımı:** Finansal işlemlerin koşullarının, işleme katılan her bir katılımcı arasında simetrik bir risk / getiri dağılımını tesis edilir ve sermaye riskten bağımsız olarak düşünülemez.
- **Gerçek piyasa işlemleri:** Tüm finansal işlemlerin maddi bir karşılığı olmalıdır, yani, gerçek bir ekonomik işlemle doğrudan bağlantılı olmalıdır; bu nedenle, opsiyon, future gibi birçok türev işlem yasaklanmıştır.
- **Sömürü olmaması:** Bir ticari işlemin taraflarından birisi haksızlığa ve sömürüye maruz kalmamalı, taraflar ticari muamelelerinde simetrik bilgi sahibi olarak işlemlerini adalet çerçevesinde gerçekleştirmelidir.
- **Haram faaliyetlerin finanse edilmemesi:** İslam dininin yasaklamış olduğu alkol, kumar, cinsellik içeren şeyler, uyuşturucu, domuz eti gibi malların alımı, satımı, finansmanı ve aracılığı uygun görülmemektedir.

Ticaretten ve üretken yatırımdan elde edilen karlar İslam'da çokça teşvik edilmiştir. İslam dininin ana itiraz noktası kârın elde edilmesinde değil, her ne ad altında olursa olsun, yatırımda önceden belirlenmiş sabit bir meblağın varlığıdır. Uygun görülen yöntem, girişimcinin projenin nihayetinde oluşacak gerçek kar ve zarara katılması, sabit ve garanti edilmiş bir getirinin bulunmamasıdır. İslam iktisadi sistemi sıklıkla ortaklığa vurgu yapmaktadır. Bu sağlandığı takdirde İslami bir finansal sistem, borca değil öz sermayeye dayalı bir sistem haline gelmesi ve mevduat sahiplerinin de müşteri değil hissedar olması sonucuna ulaşılabilir. Kar ve zarara katılmaya dayalı bir fon toplama mekanizmasında mevduat sahibi ancak reel kar ve zarardan pay alabileceğinden anaparasının geri ödenmesi de garanti edilmemektedir. Dolayısıyla, bilançonun pasifi açısından, mevduat sahipleri hissedarlardan başka bir şey değildir; aktif tarafında ise bankanın finansmana yardımcı olduğu ortak girişimlerinde hisseleri bulunmaktadır. Örneğin, bir girişimci belirli bir projenin finansmanı için bir bankaya başvurur; banka sermaye sahibi (rabb-ül mal), finansman talebinde bulunan da girişimci (mudarıb) olarak ortak bir projeye girerler. Böyle bir düzenlemede banka sermayesini, girişimci ise uzmanlığını ve zamanını ortaklığa katmaktadır. Tahakkuk eden kâr, üzerinde anlaşılan bir orana göre bölünür. Girişim bir kayba uğrar veya başarısız olursa, banka projeye harcadığı sermayesini, girişimci ise zamanını ve emeğini kaybeder. Mudarebe denen bu girişim türünün ikiden çok ortağı olabilmektedir. (Akacem ve Gilliam, 2002: 124-138).

2.1.4. İslami Bankacılık Modelinin Temel Ürün ve Hizmetleri

İslami ürünleri piyasaya sürmeyi amaçlayan herhangi bir banka için faaliyetlerin merkezinde şeriat uyumu yer almaktadır. Bankalarda bulunması zorunlu olan ve fıkıh uzmanlarından oluşan Danışma Komiteleri bankanın faaliyetlerini, sözleşmelerini, ürün ve hizmetlerini İslam hukuku çerçevesinde onaylar ve denetler. Fıkıh uzmanları arasında şer'i meselelerin yorumlarına ilişkin görüş farklılıklarının olması ve finans fikhî konusunda uzman kişileri bulmanın yarattığı zorluklar İslami bankacılık uygulamalarında bankalar arasında bazı farklılıklara neden olabilmektedir. Buna bölgesel farklılıklar da ilave edilebilir. Örneğin, özellikle Orta Doğu ve Malezya arasındaki İslami finans ürün, hizmet ve uygulamaları arasında değişik fikhî yorumlardan kaynaklanan farklılıkları görmek mümkündür (Oracle Finance, 2017: 5).

Katılım bankacılığında ürün ve hizmet geliştirme süreçlerinde tabiatı gereği İslam hukukuna uyum zorunluluğu vardır. Bu cümleden olmak üzere İslami bankacılık ürün ve hizmetleri geliştirilirken ve bankacılık faaliyetleri yürütülürken şu hususlar ve ilkeler göz önünde tutulmaktadır (CIMA, 2015:9-11):

- **Faizsizlik ilkesi:** İslami bankacılık faizsizdir, yani tüm bankacılık uygulamaları ilk bakışta herhangi bir faiz unsurunu içermemelidir. Bankacılıkta faizin doğduğu başlıca uygulama, paranın parayla değiş tokuşu, yani kredilendirme sırasında cereyan etmektedir. Ana akım bankacılık bir prim - faiz karşılığında borç verilmesine dayanır. İslami bankalar ise nakdi veya ayni olsun, her türlü faizi içeren finansal enstrümandan kaçınmak durumundadırlar. Geleneksel bir bankadaki sabit mevduat hesabı, bankanın nakit olarak nasıl faiz ödediğine iyi bir örnektir. İslami bankacılıkta borç karşılığında nakdi ve ayni menfaat yasaklanmıştır. Bu nedenle karz veya vedia (emanet) altyapısında toplanan Özel Cari Hesaplara herhangi bir menfaat sağlamaktan itinayla kaçınılır. Hatta kalem, defter ve takvim gibi promosyon ürünlerinin Özel Cari Hesap sahiplerine hediye edilmesini bu çerçevede değerlendirenler de bulunmaktadır.
- **Gerçek varlıklara dayalı olma ilkesi:** İslami finasta murabaha veya kiralamaya (icare) dayalı tüm bankacılık işlerinin var olan gerçek bir dayanak varlığa sahip olmasını gerektirir. İslami banka ya bir mal, hizmet veya intifa hakkı satıcısı veya kiralayıcı olarak hareket ettiğinden reel bir mal ya da hizmetin varlığı büyük önem taşımaktadır. Dayanak varlığın yokluğu satış sözleşmesini baştan sona geçersiz kılacaktır.
- **Belirsizlik ve kumardan kaçınma:** İslami finans kurumları (IFI) tarafından yapılan tüm işlemler, belirsizlik (garar) ve kumar (meysir) unsurlarından arındırılmış olmalıdır. Bunun nedeni, garar'ın sözleşmedeki yanlış veya asimetric bilgi taraflardan birinin veya her ikisinin haksızlığa uğramasına veya dolandırıcılık benzeri sonuçlara yol açabilmesidir. Kumar ise, her zaman bir tarafı diğerinin aleyhine zenginleştiren bir eylem olarak görüldüğünden yasaklanmıştır.
- **Kar ve zarar paylaşımı ilkesi:** Bazı İslami bankacılık ürün, hizmet ve faaliyetlerinde kar zarar paylaşımını uygulamak mümkündür. Banka, elde ettiği kârı müşterileri ile orantılı olarak veya kararlaştırılan bir kâr paylaşım oranı üzerinden bölüşebilmektedir. Mudarebe sözleşmelerinde zarar durumunda zarar banka

tarafından, muşareke sözleşmelerinde ise taraflar arasında sermayeleri olanında paylaştırılmaktadır. Alım satıma dayalı finansman ürünlerinde (murabaha, kiralama,) risk paylaşımı bulunmamaktadır. Her ne kadar murabaha ürünü İslami banka aktiflerinin yüzde doksanını oluşturuyor olsa da kar ve zarar paylaşımı kavramı İslami bankacılığın özünü teşkil etmektedir.

- **Banka ve müşterilerin haklarının korunması ilkesi:** Hem bankaların hem de müşterilerinin hakları ve yükümlülükleri sadece geleneksel bankacılık kanunlarıyla değil, aynı zamanda Ticaret Kanunu, Borçlar Kanunu, Sözleşmeler Kanunu, Tüketiciyi Koruma Kanunu gibi ikincil düzenlemelerle de korunur. İslam ekonomisi ve finansının temeli adalet ilkesine dayandığı için taraflar arasında adaleti gözetmeyen, taraflardan birisini diğeri aleyhine koruyan sözleşme hükümleri veya ürün-hizmet tasarımları uygun görülmemektedir. İslami bankacılık banka ve müşteri arasındaki ilişkiye yeni bir bakış açısı getirmiştir. Bu özellik İslami bankacılığı geleneksel bankacılık kavramının ötesine taşımıştır. İslami bir banka ne borç veren ne de borçlu olarak hareket etmez; onun yerine bir tüccar, bir kiralayan, bir üstlenici veya ortak olarak kendini konumlandırır. Çeşitli hukuk sistemlerinde İslami bankacılığın bu doğasını desteklemek üzere uygun düzenlemeler yapılmıştır.

- **İslam Hukukuna uyum ilkesi:** İslami finansın vazgeçilmez şartı İslam hukukuna (şeriat) uyumdur. Bu uyumu temin etmek ve sürekliliğini sağlamak üzere tüm İslami finansal kurumlar (IFI) kendi organizasyonlarında veya dışarıdan hizmet temin etmek suretiyle şer'i danışma komiteleri oluşturmak durumundadırlar. Ayrıca ülke düzeyinde ve küresel ölçekte de tüm IFI'lerin şer'i komitelerini denetleyen, yön veren ve standartlar koyan merkezi kurumların oluşması da gereklidir. Küresel çapta Bahreyn merkezli AAOIFI ile Türkiye düzeyinde Merkezi Danışma Kurulu'nun tesis edilmesi bu amaca yönelik çabalar olarak değerlendirilmelidir.

Başta bankalar olmak üzere İslami finans kuruluşları yıllar içerisinde bu şartları sağlayan, sektörün ve ekonominin ihtiyaçlarına cevap verebilen ayrıca İslam hukukuna uygun tüm İslami finansman yöntemlerini kapsayan geniş bir ürün ve hizmet yelpazesi sunmayı başarmışlardır.

Özet bir veri sağlaması açısından aşağıda tablo 2.1'deki İslami bankacılık ürün ve hizmetleri tarafların sorumluluğu ve kar-zarar paylaşımı açısından sınıflandırmaya tabi tutulmuştur.

Tablo 2.1: İslami Bankacılık Ürün Ve Hizmetleri

Ürün Sınıfları	Hizmet-Ürün	Açıklama
Kar-Zarar Paylaşımlı Ürünler	Musharakah (Müşareke)	İki taraf da ilgili proje için sermaye koyar ve kar-zarar paylaşılır.
	Mudarabah (Mudarebe)	Mudarabe ile, bir taraf finansör olarak finansal sorumluluk alır diğer taraf uzmanlığını ve emeğini ortaya koyar.
Kar-Zarar Paylaşımı olmayan ürünler	Murabaha (maliyet+kar marjı yöntemiyle finansman)	Bu finansmanda borç veren taraf, varlığı bir tedarikçiden peşin olarak satın alır ve daha sonra maliyete belli bir miktarda kar ekleyerek borçluya vadeli olarak satar.
	İcare(İslami kira sözleşmesi/leasing)	Bir malın belirlenen bir dönem içerisinde belirli bir bedel ile kiralanması İcare sözleşmesi olarak ifade edilir. Vade sonunda varlık bir bedelle kiracıya devredilir. Varlığın kiralayan tarafından geri alınması da mümkündür.
	İstisna (eser sözleşmesi)	Bu sözleşmelerde üretilecek veya temin edilecek mal için belirli bir teslim tarihi ve fiyat belirlenir. Bedel peşin, taksitler halinde ya da hak ediş mantığına göre ödenir. Bu ürün gayrimenkul inşaat projelerinde uygulanır.
	Selem (ertelenmiş teslimat)	Selem, mal bedelinin peşin olarak ödenip malın ileriki bir tarihte teslim edileceği işlemlerde uygulanan bir finansman yöntemidir. Özellikle tarım ürünlerinin ön finansmanı için uygundur.
	Karz-ı Hasen (faizsiz borç)	Hayır ve yardımlaşma amaçlı olarak karşılığında herhangi bir menfaat sağlamaksızın ihtiyaç sahibine borç verme anlamına gelmektedir.
Ücret tabanlı ürünler	Vekalet	Bankanın belli bir vekalet ücreti karşılığında müşteri nam ve hesabına bazı ticari veya finansal faaliyetleri yürütmesini ifade etmektedir.
	Kefalet	Bankanın borcun tahsili hususunda borçlu lehine alacaklı tarafa taahhütte bulunmasını ifade eder.
	Cuale	Ürün imalatına bağlı gerçekleşen istisna sözleşmesi türü. Yapılacak bir iş karşılığında ücreti taahhüt etmekten ibarettir.
	Diğer hizmetler	Yurtiçi ve yurtdışı banka havaleleri, akreditif ve teminatlar, kredi kartları, POS hizmetleri, dijital bankacılık ürün ve hizmet platformları, çek

Kaynak: Yıldırım ve Yıldırım, 2018:274-276'den uyarlanmıştır.

İslami bankacılık ürün ve hizmetleri konusu, katılım bankacılığı içerisinde tekrar işleneceği için bu kısımda özet bir bilgi verilmekle yetinilmiştir.

2.2. İslami Bankacılığın Gelişimi ve Yayılması

İslami bankacılığın modern anlamda yeşermeye başladığı dönem 1970'li yıllardır. Bu tarihten itibaren İslami bankaların sayısı sürekli ve düzenli bir şekilde artmıştır (Salman ve Mawaz, 2018). İslami finans ve İslami bankacılık sektörünün doğuşu, büyümesi ve gelişmesinde rol oynayan temel etkenleri aşağıdaki gibi sıralamak mümkündür (di Mauro vd., 2013:18-20):

- Yıllar içinde yüksek petrol fiyatlarının yarattığı petro-dolarların ekonomiye girişinden kaynaklanan bol miktarda likidite akışı;
- Dünya çapındaki bazı siyasi karar vericilerin kendi ülkelerinde İslami finans piyasalarının gelişimini teşvik etmek için oynadıkları aktif rol;
- Artan bir Müslüman nüfus ve buna bağlı olarak Şeriata uygun ürünlere olan talebin artışı;
- İslami finansın küresel finansal büyümeye ve istikrara katkı sağlayacağına dair artan bir görüş birliği ve algı,
- IMF ve Dünya Bankası gibi çok taraflı kuruluşların ve bazı merkez bankalarının kendi ülkeleri veya bölgeleri için İslami finansın uygulanabilirliğini incelemek ve araştırmak için kapsamlı çalışmalar ve arayışlar içerisine girmeleri. Bütün bu çabaların bir neticesi olarak İslami bankacılık, uluslararası finansal sistemin en hızlı büyüyen bölümü haline gelmiştir. İslami finansın uluslararasılaşması, onu uluslararası finansal hareketlerin ve finansal etkileşimlerin hem alternatif hem de tamamlayıcı bir unsuru haline getirmiştir.
- Avrupa'da İslami finans hala oldukça erken bir aşamadadır, ancak İslami finansın özellikle İngiltere başta olmak üzere gayri müslim bazı ülkelerde sergilediği başarılı gelişim grafiği bu sektörün kıtanın tamamında daha fazla gelişebileceğinin işareti niteliğindedir.

- Hükümet teşvikleri ve büyüyen ve gelişen İslami finans endüstrisine elverişli bir ortam yaratmak için finansal otoriteler tarafından oluşturulan uygun ekosistem,
- Avrupa kıtası genelinde artan Müslüman nüfus; özellikle 2008 yılında ortaya çıkan finansal krizin ardından tüm dünyada alternatif finansal çözümlere ve İslami finansa karşı sürekli artan ilgi;
- Gelişmekte olan piyasalardan likidite çekmeye yönelik artan iştah,
- Geleneksel finans kurumları, İslami finansman tekniklerinin değerini giderek daha fazla fark etmekte ve bunun sonucunda İslami finansal enstrümanları kendi mevcut uygulamalarına ya doğrudan ya da ayrı "İslami pencereler" açarak dahil etmeye giderek daha fazla eğimli hale gelmektedirler.

Bu aşamadan sonra İslami bankacılık sisteminin gelişimini, faaliyet tarzını, konvansiyonel bankacılık sistemiyle olan benzerlik ve farklılıklarını, temel ürün ve hizmetleri ile örnek ülke uygulamalarını irdelemek gerekmektedir.

2.3. Dünya’da İslami Bankacılık Sistemi

İslami bankacılık ve diğer İslami finans türleri son elli yılda hızla gelişmiştir. Günümüzde İslami bankacılık, çoğunlukla Müslümanların yaşadığı ve merkezi hükümetler tarafından benimsenip desteklenen ülkelerde uygulanmaktadır. İran, Suudi Arabistan ve Güney Sudan’da İslami finans tek finansal sistem olarak kabul edilmişken çoğunluğu oluşturan diğer ülkelerde ikili (dual) bir bankacılık sistemi söz konusudur. Ortadoğu, Pakistan-Hindistan havzası, Endonezya ve Malezya bölgesi, Kuzey Afrika, Türkiye ve Birleşik Krallık İslami bankacılığın en yaygın olarak uygulandığı coğrafyalardır. İslami finansın bazı ülkelerdeki ölçeği, ulusal hesapların büyüklüğünü, parasal ve finansal istatistiklerini ve ulusal finansal sistemlerin yapısı ve sağlamlığının göstergelerini etkileyecek büyüklüğe ulaşmıştır (Krueger, 2017).

Son yıllarda, İslami finansal ürünler gerekli olan standartları oluşturmak (İslami Finansal Kurumlar için Muhasebe ve Denetim Kuruluşu, AAOIFI aracılığıyla) ve bu standartların küresel kurumsal ve risk yönetimi standartlarıyla entegrasyonuna kadar İslami finansal uygulamaları uyumlaştırmak için yoğun çabalar harcanmıştır. Basel 1 ve Basel 2 uyum süreçleriyle entegrasyonu da bu kalem altında değerlendirmek gereklidir. AAOIFI dışında 2002 yılında kurulan İslami Finansal Hizmetler Kurulu

(IFSB) Basel Bankacılık Denetim Komitesi ile yakın iş birliği içinde İslami finans ve standartlarını geliştiren en etkili kuruluşlardan birisidir. Bu noktadan hareketle IFSB, Basel standartlarını ve yönergelerini İslam hukukuna uygun olarak İslami finansal kuruluşlara uyarlama görevini yerine getirmektedir. IFSB'nin hedeflerinde en önemlileri Malezya, Bahreyn ve Dubai'deki açık deniz pazarları dahil olmak üzere dünya çapında bir finansal piyasalar ağı oluşturmak, böylece endüstri menkul kıymetleri için piyasaların derinliğini ve likiditesini artırmak; ve İslami finans endüstrisini uluslararası finansal sistemle daha etkin bir şekilde entegre etmektir (El-Gamal, 2006:8).

Standardizasyon hedefine yönelik olarak İslami finansal kuruluşlara kurumsal yönetim ilkeleri ve kuralları geliştirilmiş, hükümetlerin ve uluslararası kuruluşların desteğiyle muhatap bankaların istifadesine sunulmuştur. Bu yönetim ilkeleri tavsiye niteliğinde olup zorlayıcı değildir, ancak yerel hükümetlerin bu ilkeleri kendi düzenlemelerine almasıyla ve şirketlerin halka arz sürecinde borsa otoritelerinin talebiyle bu kodlar zorlayıcı bir etkiye sahip olabilmektedir. Elbette ki küresel düzeyde tek bir en iyi kurumsal yönetim modelinden söz etmek mümkün değildir. Bu nedenle İslami finans kurumsal yönetim modellerini ülkeler bazında incelemek gerekmektedir. İslami bankacılık uygulamalarını şer'i yönetim, felsefi yaklaşım, organizasyon ve operasyon tekniği çerçevesinde incelediğimizde karşılaştığımız başlıca ülke modelleri aşağıdaki açıklanmıştır.

2.3.1. Malezya Modeli

Malezya, İslami bankacılık sektörünün tartışmasız en önemli merkezi ve birçok İslami finansal ürün ve hizmetin öncüsüdür. Malezya'da 1981'de yirmi üyeli bir İslami Bankalar Ulusal Yönlendirme Komitesi kurulmuştur. Bu komite bir yıllık çalışma neticesinde 1982 yılında hükümete İslami finansın geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması için aşağıda listelenen bir dizi politika önerilerinde bulunmuştur (Shanmungam ve Perulam, 2006):

1. İslami bir banka İslam hukuku ilkelerine göre çalışmalıdır.
2. Bir İslami banka, 1965 Şirketler Yasası uyarınca bir limited şirket olarak kurulmalıdır.
3. Malezya Merkez Bankası İslami bankayı izlemeli ve denetlemelidir.

4. İslami bir banka, bankanın faaliyetlerinin Şeriata uygun olmasını sağlamak için bir şer'i denetim kuruluna sahip olmalıdır.

Bu tavsiyelerin ardından Malezya'da 1983 yılında İslami Bankacılık Kanunu yürürlüğe girdi. Bu Kanun uyarınca, İslami bankaların en az üç, en fazla yedi fıkıh uzmanından oluşan kendi şer'i kurullarına (shari'a board) sahip olmaları zorunlu tutulmuştur. Bu kurulların rolü İslami banka ürün geliştirme ve bu ürünlerin uygulama aşamalarında tavsiye ve denetimlerde bulunmaktı. Bu sürecin ardından Malezya'daki ilk İslami banka olan Bank Islam Malaysia Temmuz 1983'te kurulmuştur. Bu bankanın belirlediği ilke ve kurallar Malezya uygulamasını özetler nitelikte olup aşağıda sıralanmıştır (a.g.e.).

1. Riba yasağı: Kar ve zarar paylaşımı kavramı uygulanacak ve bu yöntem mevduat kabulü ve kredi verme işlemlerinde klasik bankalardaki faiz mekanizmasının yerini alacaktır.

2. İslam Muamelat Hukuku: Tüm bankacılık işlemlerinde, geliştirilecek bankacılık ürün ve hizmetlerinde ve bankanın yönetiminde İslam hukuku uygulanacaktır.

3. Şüphe doğuracak faaliyetlerden kaçınma: Müslüman toplumun menfaatine olmayan faaliyetler Allah'ın emanet ettiği servetin kötüye kullanılması ile eşdeğer sayıldığından bunlardan titizlikle kaçınılması esastır.

Malezya'daki İslami bankacılık sisteminin geliştirilmesinde Malezya Merkez Bankası olan Bank Negara Malaysia'nın (BNM) rolü oldukça önemlidir. Bu bağlamda BNM'nin benimsediği ve Malezya İslami Bankacılığını da özetleyen yaklaşımları ve yönetim ilkelerini burada zikretmek faydalı olacaktır (<https://Islamicmarkets.com/education/malaysian-authorities-Islamic-banking>, 2020).

• **İkili (dual) bankacılık sistemi:** Malezya'da İslami bankacılık sistemi aynı finansal ekosistem içerisinde geleneksel bankacılık sistemi ile yan yana çalışmaktadır. Diğer Müslüman ülkelerin çoğu ya tam teşekküllü bir İslami bankacılık sistemini ya da birkaç İslami bankayla birlikte geleneksel bir finansal sistemi ya da tamamen geleneksel bankacılık sistemini denemiş ve uygulamışlardır. Öncelikle Malezya'daki mevcut dini ve etnik bölünme ikili bir sistemi zorunlu kılmaktadır. Ülkede önemli bir orana sahip gayri müslim halk geleneksel bankacılık sistemiyle devam ederken Malezya merkezi otoritesi Müslüman halkın dini inançlarına uygun bir sistemin altyapısını da hazır hale getirmiştir. Böylece,

geleneksel faiz temelli bankacılık sistemini kullanmaktan imtina eden Müslüman halkın inançlarına uygun bir alternatif sağlanmıştır.

- **Kademeli uygulama:** Malezya'da 1983 yılında ilk İslami bankanın kuruluşundan bu yana İslami finans sektörü büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Özellikle 1990'lı yıllar İslami ürün ve hizmetlerin geliştirilip piyasaya sürülmesi açısından en verimli yıllar olmuş ve sistem köklü bir dönüşüm geçirmiştir. Temel olarak Malezya'nın İslami finans serüveni üç dönemde incelenebilir: 1983-90 arası dönemde İslami finans devlet tekelinde kalmıştır. 1990-94 arası yıllar ise İslami finansın hızla gelişme ve yayılmaya başladığı dönemi temsil eder. 1994 yılından bugüne kadar geçen dönemde ise İslami finans Malezya'da çok hızlı bir yükselme sergilemiştir. Diğer yandan Malezya, sukuk (kira sertifikası) ürününün geliştirilmesi, çeşitlendirilmesi, yaygınlaştırılması ve sukuk ihracatı açısından tartışmasız lider ülke konumundadır (Gedikli ve Erdoğan, 2019: 267).

- **İslami finans altyapısının oluşturulması:** 1983 yılından itibaren ana bankacılık hizmetleri ve İslami yatırım ürünleri gerekli hukuki altyapısıyla beraber geliştirilmeye başlanmış ve sektör kısa süre içerisinde kurumsal bir yapıya kavuşmuştur. İslami bankacılığın ilk yıllarında ülkede tek bir bankanın faaliyette olması çok sayıda oyuncuyla gerçekleşebilecek yapıcı bir rekabet ortamının ancak 1990'lı yıllarda hayata geçebilmesine imkan tanımıştır.

- **İslami finansla ilgili mevcut fırsatların optimize edilmesi:** BNM, en uygun stratejinin geleneksel bankacılık piyasasında kullanılmakta olan çok sayıda bankacılık ürün ve hizmetinin İslam hukukuna uygun alternatiflerinin üretilerek halka sunulması görüşündeydi. Nitekim İslami finansın ana omurgasını oluşturduğu düşünülen muşareke ve mudarebe gibi ortaklığa dayalı akit türlerinin ötesinde geleneksel bankacılıktan öğrenilecek çok şeyin olduğu da bir gerçektir. Bu amaca yönelik olarak Malezya modelinde yapılan ilk faaliyet bankacılık ürün ve hizmetlerindeki İslami ve İslami olmayan unsurların tespit edilmesi olmuş, bir sonraki adımda ise bu enstrümanlardaki İslami olmayan özellikler İslam fıkına uygun hale getirilmiştir. İslami bonolar ve diğer kıymetli senetlerin geliştirilmesi bu sürece örnek olarak verilebilir. Bu yaklaşım sayesinde Malezya faizsiz bankacılık ürün ve hizmetlerinin sayısını çok kısa sürede artırmayı başarmıştır. Piyasada arz edilen bankacılık ürünlerinin bolluğu piyasada İslami bankacılığın gelişip büyümesi açısından önemli fırsatlar sunmuştur.

- **Açıklık:** Malezya, çeşitli İslami düşünce okullarının İslami bankacılık alanındaki yorum farklılıklarından istifade ederek daha esnek bir İslami finans altyapısının oluşturulmasında oldukça başarılı olmuştur. Ayrıca fıkhi yaklaşım konusunda basit ve anlaşılır bir yaklaşım sergileyerek Ehl-i Sünnet çizgisindeki tüm mezheplerin görüşlerine karşı saygılı ve müsamahakar bir çizgide durmayı benimsemiştir. Malezya modeline göre herhangi bir fıkhi konuda muteber mezheplerden birisinin olumlu bir görüşü mevcut ise bu görüş temel alınarak daha esnek ürün ve hizmetlerin geliştirilmesi tercih edilmektedir.

2.3.2. Bahreyn Modeli

Körfez bölgesinin finans merkezi olarak kabul edilen Bahreyn’de İslami sigorta (tekaful) sistemi de dahil olmak üzere çok çeşitli İslami finans faaliyetlerini icra eden otuzdan fazla İslami finans kurumunun bulunduğu görülmektedir. Bu itibarla Bahreyn, İslami finans ve bankacılık alanında önemli bir oyuncu olarak bilinmektedir. Güçlü, istikrarlı, sürdürülebilir ve güvenli bir İslami finansal sistemi sürdürmeye yönelik olarak Bahreyn'deki tüm İslami bankaların şer’i denetim altında tutulmaları zorunlu kılınmıştır. Bu bankacılık altyapısına göre şer’i denetim kurullarının en az yılda bir defa denetim yaparak denetim raporlarını banka yönetim kurullarına ve hissedarlara sunması gereklidir. Hissedarlar da yatırımlarının memnuniyet düzeyi ve projelerin banka tarafından ele alınış şekli hakkında şer’i kurullarla irtibat halinde bulunurlar. Bahreyn, İslami finansal araçların tanımlanması, şer’i, etik ve muhasebe standartlarının tasarlanması amacıyla kurulan İslami Finansal Kurumlar için Muhasebe ve Denetim Kurumu’na (AAOIFI) ev sahipliği yapmaktadır. AAOIFI, dünyadaki tüm İslami finansal kurumların verecekleri fıkhi kararlarda belli bir yeknesaklık ve standardizasyonu sağlamak üzere 1995 yılında 15 üyeden oluşan bir Merkezi Şer’i Kurul teşkil etmiştir. Bu kurulun amaçlarından birisi de İslami finans kuruluşları arasındaki tutarsızlıkları önlemek ve yeni ürünlerin geliştirilmesine yardımcı olarak ifade edilmektedir. Bahreyn, İslami finans ekosisteminin gelişmesine katkı sağlayan tüm bu teşkilatları hayata geçirerek İslami bankacılık hizmetleri sunan diğer birçok ülke için öncü bir rol oynamıştır. Bahreyn’deki İslami finans düzenlemeleri şer’i kurullara önemli görevler ve yetkiler vermektedir. Örneğin bir İslami banka şer’i esas ve ilkeleri ihlal ederse, şer’i danışma kurullarının aşağıdaki tedbirlerden bir veya birkaçını alması gereklidir (Shanmungam ve Perulam, 2006) :

1. İhlal edilen ürün ve hizmet ihtiyacına yönelik olarak İslam hukukuna uygun alternatif çözümler bulmak.
2. Alternatif çözümlerin bulunamaması durumunda şer'i ihlal içeren işlemlerin durdurulmasını sağlamak.
3. Şer'i ihlal içeren bir işlem halihazırda yapılmış ve ihlal daha sonraki bir aşamada tespit edilmiş ise, söz konusu işlemlerden elde edilen gelirlerin bankanın gelir hesabına kaydedilmesine mani olup hayır kurumlarına karşılık beklemeksizin dağıtılmasını gerçekleştirmek.

Esasen Bahreyn, Körfez İşbirliği Konseyi (KİK, GCC) ülkeleri içinde İslami finans yapısı açısından en gelişmiş ülke olarak kendisini küresel bir İslami finans merkezi olarak konumlandırmaktadır. Bu aşamaya ve hedefe ulaşabilmek için Bahreyn Merkez Bankası (CBB), kapsamlı ve düzenleyici ekosistem oluşturarak ülke içinde faaliyet gösterecek yerel ve uluslararası İslami finans kurumlarına rahat ve avantajlı bir faaliyet imkanı sunmuştur. Bahreyn'in bankacılık sektörü, ülkenin toplam finansal varlıkların% 85'inden fazlasını temsil etmekte olup ekonomik kalkınmanın omurgası olma özelliğini sürdürmektedir. Şunu da ilave etmek gerekir ki, Bahreyn'in ikili (dual) bankacılık sistemi hem geleneksel hem de İslami tabanlı bankalardan oluşmaktadır. Geleneksel bankacılık sektörü, uluslararası bankaların bireysel, ihtisas, yatırım ve ticari satış ve danışmanlık ofislerinden oluşurken İslami bankalar bu sistemi tamamlayan Şeriat (İslam hukuku) ile uyumlu çeşitli ürünler ve hizmetleri pazara sunmaktadır (Buchari vd., 2015: 60-78).

2.3.3. Bangladeş modeli

Bangladeş, nüfusunun yüzde 85'inden fazlasını Müslümanlar oluşturmakta olup dünyanın nüfus bakımından üçüncü büyük Müslüman ülkesidir. Ağustos 1974'te Bangladeş, İslam Kalkınma Bankası ile bir işbirliği anlaşması imzalayarak ekonomik ve finansal sistemini İslam hukukuna göre yeniden yapılandırmayı taahhüt etmişti. Bu girişimin bir sonucu olarak, Güney ve Güneydoğu Asya'daki ilk faizsiz temele dayalı banka olan İslami Bank Bangladesh Limited 1983 yılında Bangladeş'te kurulmuştur. O tarihten itibaren günümüze kadar, on adet tam teşekküllü özel İslami banka, paralel İslami bankacılık hizmetleri ve İslami bankacılık pencerelerine sahip on üç adet geleneksel banka (IBC, 2021:1) İslami finans sistemine dahil olmuştur (Mamun, 2014:1). Bangladeş'te çok zengin bankacılık hizmetleri sunmakta olan tam

teşekküllü İslami bankaların en önemli özelliği ürün ve hizmetlerinin geliştirilmesine ve operasyonlarının yürütülmesine rehberlik eden ve İslam hukukçuları, İslam iktisatçıları ve avukatlardan oluşan şer'i danışma komiteleri ile beraber kurulmuş olmalarıdır. Bu şer'i danışma komitelerinin görevleri genel bir ifade ile onaylama, izleme ve denetleme olup, neticede sürdürülebilir bir şer'i yönetişimin varlığını sağlamaktır. şer'i danışma komitelerin denetim görevlerinin bir parçası olarak belli dönemler dahilinde şer'i uyum raporları hazırlayarak ve varsa sapmaların düzeltilmesi için banka üst yönetimine sunarlar (Shanmungam ve Perulam, 2006).

2.3.4. Suudi Arabistan modeli

Suudi Arabistan İslami bankacılık sahnesine 1974 yılında kurulan İslam Kalkınma Bankası (İKB) ile çıkmıştır. İKB, Dünya Bankası veya Asya Kalkınma Bankası'na benzer uluslararası bir İslami finans kuruluşu olup ana görevi üye ülkelerin ve Müslüman toplulukların kalkınması ve büyümesi için İslami finans ilke ve esasları çerçevesinde finansal destek sağlamak ve bu sonuca yönelik politikaları uygulamaya teşvik etmektir. İKB bunun yanı sıra sermaye ortaklığı (muşareke) ve sermaye-emek ortaklığı (mudarebe) veya eser sözleşmesi (istisna') kapsamında Müslüman ülkelerdeki uygun yatırım projelerine uzun vadeli finansman desteği sağlamaktadır. İKB'nın şer'i ilkelere uygun olarak geliştirdiği operasyonel prensipler şu şekilde sıralanabilir (a.g.e.):

- **Kaynakların faizsizlik ilkesi çerçevesinde ve en verimli şekilde kullanımı:** Kur'an-ı Kerim'deki "Allah ticareti helal faizi ise haram kıldı" ifadesine uygun olarak verilen kredilere veya toplanan fonlara faiz uygulanması kesinlikle yasaktır.
- **Finansal kaynakların kullanımında süreklilik:** Banka kaynaklarının atalet ve israfa meydan vermeden en verimli ve etkin bir şekilde kuruluş amaçlarına uygun olarak kullanılması esas olarak kabul edilmiştir.
- **Kazancın ve zararın taraflar arasında adil paylaşımı:** Ortaklığa dayalı finansman çerçevesinde oluşan kar ve zararın akitlere uygun ve adalet ilkesine dayalı bir biçimde taksim edilmesi en temel prensiptir.
- **Karşılıksız borç:** Kur'an-ı Kerim'de karz-ı hasen şeklinde ifade edilen ve karşılığında herhangi bir fazlalık beklemezsiniz bir iyilik ve yardımlaşma akdi olarak ihtiyaç sahiplerine verilen borçlar İKB'nın temel işlevlerinden birisi olarak tespit edilmiştir. Haddi zatında toplumsal sorumluluk projeleri altında bu tarz hibe ve

karşılıksız borç verme faaliyetleri İslami finansal kuruluşların ayırt edici bir niteliği olarak ortaya çıkmaktadır.

- **Etik yatırım:** İslami iktisadı ve finansı, sosyal yardımlaşma ve etik ilkeleri ihmal eden bir tarzda bir girişimin kârını maksimize etmesini bir başarı olarak görmemektedir. İslam iktisadı öğretisine uygun her yatırımın öncelikli amacı toplumun ve bireylerin genel refahına katkı sağlamak olmalıdır. Bu itibarla İslami girişim için toplum çıkarı ile ahlak ilkeleri şirketin üreteceği kâr seviyesinden daha öncelikli bir konuma sahiptir.

İslami bankacılık sektörü, reel sektörde faaliyet gösteren şirketlerin finansmanı yoluyla üretim ve istihdamın artırılması, makro ekonomik genel durumun geliştirilmesi ve iyileştirilmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Suudi Arabistan Krallığı'nda (KSA) faaliyet gösteren İslami bankaların tüm Orta Doğu'da önemli bir ağırlığa sahip olduğunu ifade etmek gerekir. Ayrıca, Suudi Arabistan, Körfez İşbirliği Konseyi Ülkeleri (KİK) nezdinde hem İslami hem de konvansiyonel bankacılık sektörleri itibarıyla en büyük varlığa sahip ülkedir. Birçok çalışma, Suudi Arabistan'da faaliyet gösteren İslami bankaların finansal ve yönetsel performansının tatmin edici düzeyde istikrarlı ve karlı olduğunu göstermektedir (Bintawim,2011:2).

2.4. Dünya'da İslami Finans Ve Bankacılık Sektörünün Genel Görünümü

Yukarıda incelenen ülke modellerinin yanında, İslami finans piyasalarının geliştiği bölgeleri ve bu bölgelerdeki gelişmeleri de kısaca incelendiğinde aşağıda izah edilen yapı karşımıza çıkmaktadır:

- **Körfez İşbirliği Konseyi (GCC) Ülkeler:** 1970'lerin sonlarında bu bölgede İslami finansın hızlı yükselişi muazzam miktarda servet oluşturan iki petrol şokuyla aynı zamanda meydana gelmiştir. Modern anlamda kurulmuş en eski özel İslami bankaları Dubai İslam Bankası, Mısır Faysal İslam Bankası ve Sudan Faysal İslam Bankasıdır. Son ikisi Suudi Arabistan Kralı Faysal'ın oğlu Prens Muhammed El Faysal tarafından kurulmuştur. Sektöre ilk giren diğer İslami bankalar ise Suudi Dallah Al-Baraka grubuna ait Al Baraka İslam Bankası ve Kuveyt merkezli Kuveyt Finans Kurumu olmuştur (El-Gamal, 2006: 8-9).
- **Güneydoğu, Güney ve Orta Asya:** Malezya bu bölgenin İslami finans alanında en önemli aktörü olup, 1980'lerin ortasında modern ve olgun İslami finans piyasalarından birini geliştirmiştir. Malezya'nın Müslüman Malayları ülkenin resmi

finans sektörüne entegre etme girişimlerinin bir parçası olarak, hac tasarruf sandıklarının tam teşekküllü bir İslami bankaya dönüştürerek ülkenin ilk İslami bankası olan Bank Islam Malaysia Berhad'ı teşekkül ettirmiştir. Sonraki yirmi yıl boyunca, geleneksel Malezya bankalarının "İslami pencereler" aracılığıyla İslami finans ürünleri sunmalarına izin verilmiştir. Bankacılıktaki bu ikili (dual) sistem bugün de cari olup Malezya'da faaliyet gösteren hem geleneksel hem de İslami bankalar, Malezya'nın merkez bankası Bank Negara'nın sıkı denetim ve gözetimi altında bulunmaktadır. Malezya, İslami bankacılık ürün ve hizmetleri, İslami sermaye piyasası ürün ve uygulamaları, likidite yönetimi, İslami bankacılık ve finansı eğitim ve sertifikasyonları, sürdürülebilir bir hukuki altyapı, yabancı yatırımlar ile şer'i yönetim alanlarında diğer Müslüman ülkeler için rol model niteliğindedir.

- **Körfez Dışındaki Arap Dünyası:** Kuzey Afrika İslami finansal kuruluşların ilk örneklerinin ortaya çıktığı bölgedir, şöyle ki, Mısır ve Sudan'daki Faysal İslami Bankaları modern anlamda ilk İslami bankalar arasındadır. Özel bir kararname ile kurulan ve piyasaların talep ettikleri İslami bankacılık ürün ve hizmetlerinin sunmak üzere faaliyete başlayan Mısır Faysal İslam Bankası bu alanda belli bir ivme sağlamasına rağmen Mısır'daki İslami bankacılık son derece sınırlı kalmıştır. Mısır'daki İslami bankacılığın resmi ve kamusal algısı görünüşte gerçek varlıkların ticaretine yatırım yapmak ve reel ticaretin finansmanını sağlamak olmakla birlikte uygulama Körfez ülkelerinde çalışan çok sayıda Mısırlının işçi dövizlerini çeken finansal kuruluşlar olmaktan öteye geçememişlerdir. Buna karşılık Sudan tüm bankacılık sektörünü faizsiz sisteme dönüştürmüştür. Oldukça muhafazakar bir nitelik taşıyan Sudan İslami finans ekosisteminin baskın ürünü kar-zarar paylaşımına ve ortaklığa dayalı İslami devlet tahvilleridir (A.g.e.: 9-11).

- **Kuzey Amerika ve Batı Avrupa:** ABD'de İslami finans ticari ve mevduat bankacılığından ziyade İslami yatırım fonları ve borsalarda işlem gören İslami endeksler çerçevesinde kendini göstermektedir. 11 Eylül saldırılarından sonra Müslüman yatırımcıların hesaplarının güvenliği için duydukları kaygı onları bu piyasalardan diğer alternatif coğrafyalara yöneltmiştir. Bunun yanında İngiltere'nin başkenti Londra, özellikler Körfez bölgesinden gelen yatırımlar ve yaygın bir Müslüman nüfusun da etkisiyle dünyanın en önemli İslami finans merkezlerinden birisini oluşturmuştur.

Orta Doğu'dan başlayan İslami bankacılık, şu anda dünya çapında 80'den fazla ülkede faaliyet gösteren İslami finans kurumları temel iktisadi ve finansal aktörler haline gelmiştir. İslam Kalkınma Bankası'nın raporuna göre 2019 yılı sonu itibariyle küresel ölçekte toplam İslami finans varlıkları yaklaşık 2.88 Trilyon Amerikan Dolarına (USD) ulaşmış olup bu rakamın 2024 yılı sonuna kadar 3.69 Trilyon ABD Dolarına ulaşacağı tahmin edilmektedir (2021 yılı sonunda İslami finansın toplam aktifleri 3 Trilyon ABD Dolarını aşmıştır). İslami finansın en büyük oyuncularının Körfez bölgesinde, Suudi Arabistan, Kuveyt, Birleşik Arap Emirlikleri, Katar, Bahreyn ve Umman, Hint alt kıtasında Malezya ve Endonezya ile kuzey Ortadoğu'da İran, Türkiye ve Pakistan olduğu görülmektedir. Bununla beraber, son zamanlarda Libya, Irak, Tunus, Kenya ve Nijerya gibi Müslüman ülkelerin de İslami finans ve bankacılığının hukuki, bilişsel ve yönetsel altyapısını geliştirme hususunda yüksek motivasyona sahip olduklarını ve önemli gelişmeler kaydettiklerini de ifade etmek gerekmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerin alternatif yatırım ve finansman ihtiyacının artması ve artan Müslüman nüfusla birlikte Sahra Altı Afrika bölgesi de İslami finans için kayda değer bir potansiyel sergilemektedir. Bölgenin yerleşik var olan pazarının yanı sıra Sudan, Nijerya, Kenya ve Güney Afrika İslami finans piyasalarına daha geniş alan açmaya yönelik yeni düzenlemeler üzerinde çalışmaktadır. İslami bankacılık, Avrupa ülkelerinde oldukça yeni bir aşamadır. Sahip oldukları Müslüman nüfusa nispetle Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa'nın bireysel müşteriye ulaşabilme ve perakende İslami bankacılık penetrasyonu yönünde düşük performans sergilediği izlenmektedir. Bununla birlikte Avrupa, kendisini 2000'li yılların en önemli İslami sermaye piyasası ürünü olan sukuk için popüler bir ortam olarak konumlandırmayı başarmıştır. Bu gelişmelerin yakın gelecekte Londra'nın İslami finansın küresel merkezlerinden birisi olma gerçeğini iyice pekiştirmesi beklenmektedir.(Oracle Financial Services, 2017:3).

İslami sermaye piyasası (ICM) sektörü, özellikle 2018'den itibaren artan oranda gelişme kaydetmeye devam etmekte ve küresel İslami finans endüstrisinin toplam varlığının %27'sini oluşturmaktadır. İslami sermaye piyasasının en önemli ürünü olan sukuk (kira sertifikası) COVID19 pandemisine bağlı olarak yaşanan ekonomik büyümedeki yavaşlama, devam eden jeopolitik zorluklar, uluslararası likidite koşullarının sıkılaştırılması vb. nedenlerle azalan hacmini pandemi sonrasında hızla

telafi edeceği ve sektörün başat yatırım ve likidite yönetimi ürünü olarak konumunu sağlamlaştıracağı öngörülmektedir (IFSB, 2019:5).

2.5.Türkiye’de İslami Bankacılık Uygulaması: Katılım Bankacılığı Sistemi

Bankacılık sistemi genel olarak iki temel fonksiyonel sütun üzerine inşa edilmiştir: (a) mevduat kabul etmek ve (b) borç vermek. Katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar, bu iki temel işlevi yerine getirme yöntemlerinde birbirinden ayrılmaktadır. Katılım bankaları Katılım fonlarının kabulünü mudarebe denilen sermaye-emek ortaklığına dayandırmakta ve müşterilerinden topladıkları fonları katılım bankacılığı ilkeleri çerçevesinde finansman ihtiyacı olan diğer müşterilerine yönlendirmektedirler. Bu kredilerden elde edilen kar veya zarar, para cinslerine göre farklılaşan kar-zarar havuzunda toplanmakta, her bir Kar ve Zarara Katılma Hesabının (Katılma Hesabı) vadesinde, kararlaştırılan ortaklık şartlarına göre fon sahiplerine dağıtılmaktadır. Katılma Hesabının açıldığı tarihte elde edilecek kâr bilinemediğinden, hesap sahipleri için herhangi bir kâr marjı garanti edilemediği gibi ana paranın da geri ödenmesi garanti edilememektedir. Geleneksel bankacılık sisteminde ise hesap açılışı sırasında müşterilerden toplanan mevduatlar için belirli bir faiz getirisi ve garantisi söz konusudur. Konvansiyonel bankalar bu fonları kullanmak için faiz getirili diğer finansal araçları kullanmakta ve belirlenen faiz getirisini vade sonunda müşterilerine ama paralarına ilaveten vermektedirler. Katılım bankalarında kredi işlemleri nakdi ve gayri nakdi krediler olarak iki başlık altında ele alınır. Katılım bankalarındaki nakit kredi işlemleri, müşterilerinin ticarete konu olan mal veya hizmet alımlarının finansmanına dayanır veya ilgili satın almanın müşterek taahhütlerine dayalı olarak gerçekleştirilir. Buradaki kilit nokta müşteriye ticarete konu olmayan finansman sağlanmamasıdır. Müşteriye sağlanan finansmanda, işlem başlangıcında belirlenen geri ödeme vadesi için finansman oranı, katılım bankasının ilgili vade süresi boyunca üreteceği kar tutarını oluşturmaktadır. Ayrıca kar-zarar ortaklığı işlemlerinde ortaklık çerçevesinde elde edilen kar da paylaşılarak bankanın karına eklenir. Geleneksel bankalarda olduğu gibi, Türkiye'deki katılım bankaları da 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na tabidir. Ayrıca katılım bankaları, tüm bankacılık faaliyetlerini İslami bankacılık ilkelerine uygun olarak kendi bünyelerinde bulunan şer’i danışma komitelerinin kararları ile Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) nezdinde bulunan Danışma Kurulu standartları çerçevesinde yürütmektedirler. Her katılım bankasının kendi danışma kurulu bulunurken, Türkiye Katılım Bankaları

Birliği, üst kurul olarak görev yapan bir Merkezi Danışma Kurulunu işletmektedir. Bankacılık işlemlerindeki bu yapısal ve prosedürel farklılıklar, katılım bankalarını geleneksel bankalardan ayıran en önemli husustur (Yeşil, 2020).

2.5.1. Katılım Bankacılığı Tanımı

Katılım bankaları için yasal çerçeve, Türkiye’de 5411 numaralı Bankacılık Kanunu içerisinde belirlenmiştir. 5411 numaralı Bankacılık Kanununun 2. Maddesinde katılım bankalarının hem Türkiye’de kurulu hem de yurt dışında kurulu yapıların ilgili kanuna tabi olduğu belirtilmiştir. 5411 numaralı Bankacılık Kanununa göre katılım bankaları, Özel Cari ve Katılma Hesapları yoluyla fon toplamak ve fon kullandırmak esasına göre faaliyet gösteren kuruluşlar ile bu nitelikteki kuruluşların yurtiçi ve yurtdışındaki şubelerini kapsayan kuruluşlar şeklinde tanımlanmışlardır.

Türkiye’de katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren bankaların katılım bankacılığına yaklaşımları da tanımlama yapmada yardımcı olacaktır. Bu noktada, Türkiye Finans, katılım bankacılığının işleyişi için şu açıklamayı belirtmiştir (Türkiye Finans, t.y.):

- İslam’da ticaret ve ticari kazanç helaldir. Katılım bankacılığı, bankaların kâr amacıyla faaliyet gösterdiği bir bankacılık sistemidir.
- Katılım bankaları, bankacılık pazarında rekabet etmektedir.
- Rekabet konusu göz önüne alındığında, katılım bankasının finansman talepleri için sunduğu finansal ürünlerin alternatifleri, faizli veya faizsiz sistemde faaliyet gösteren diğer bankalarda bulunabilir.
- Katılım bankacılığı kapsamında bir mal için finansman talep eden bir müşteri, müşteriye bankanın verdiği vekaletname ile o malı satın alacaktır. Geri ödeme, mutabık kalınan kâr üzerinden anlaşılan taksitlerle yapılır. Bu iş modelinden elde edilen kâr, Katılma Hesabı sahipleri ile paylaşılır.

Kuveyt Türk, katılım bankacılığını şu şekilde tanımlamaktadır: Katılım bankacılığı, katılım bankalarının Cari ve Katılma hesapları olmak üzere iki farklı hesap türü ile fon topladıkları ve müşterilerinin talep ettikleri mal, hizmet veya hakları İslami finans ilkelerine uygun olarak peşin satın alıp vadeli bir şekilde satarak veya kiralarak kar elde ettikleri bir bankacılık faaliyetidir. Katılım bankaları, faizsiz

bankacılık temel ilkeleri gereği, ortaklık prensibi doğrultusunda müşterilerinden fon toplayarak elde ettikleri gelirleri önceden belirlenen oranlarda müşterileri ile paylaşmaktadırlar. Katılım bankaları doğrudan kredi vermezler, müşterilerinin talep ettikleri mal, hak ve hizmetleri peşin olarak satın alarak veya kiralayarak ve belirli bir vadede taksitli olarak müşterilerine satarak veya kiralayarak toplanan fonlar üzerinden gelir elde ederler (Kuveyt Türk, t.y.).

2.5.2. Katılım Bankacılığının Türkiye’deki Yasal Çerçevesi

Katılım bankaları, 1983 yılında yayınlanan 83/7506 sayılı kararname ile kurulmaya başlamış ve 2005 yılına kadar Özel Finans Kurumları adı altında faaliyetlerini sürdürmüştür. Türk Bankacılık sisteminde yeniden yapılanma süreci ilk olarak 1999 yılı sonu itibarıyla enflasyonla mücadele programı ile başlamış, ardından 2001 yılında kapsamlı “Bankacılık Yeniden Yapılandırma Programı” uygulanmıştır. Bu çalışmalar, Bankacılık Kanununda kapsamlı değişiklikler yapmayı gerekli kılmıştır. Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK), bankacılık sektöründe idari ve mali özerkliğe sahip bir düzenleyici ve mali otorite olarak kurulmuştur. Geçmişte Hazine ve Merkez Bankası tarafından paylaşılan bankaların denetim ve denetimine ilişkin görev ve yetkiler, Ağustos 2000’de faaliyete geçen Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu’na (BDDK) devredilmiştir. Bu dönemde tasarruf mevduatı için sınırsız garanti getirilmiştir (TKBB, 2009: 6-7).

1999 yılı sonunda yoğun finansal sorunlar ile mücadele etmekte olan beş ticari banka Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) kontrolüne alınmış ve iki kalkınma ve yatırım bankasının bankacılık lisansları iptal edilmiştir. Hazine Müsteşarlığı tarafından 1996-2003 döneminde TMSF kontrolündeki 20 bankanın mali yapılarının güçlendirilmesi ve yeniden yapılandırılması için özel teminatlara tahvil ihraç edilmiş, Merkez Bankası avansları kullanılmış ve TMSF’den kaynak aktarılmıştır.

Kamu bankalarının yeniden yapılandırılması; yeniden yapılanma sürecinin ikinci ayağı olarak, geri ödemelerindeki gecikmeler nedeniyle mali yapıları önemli ölçüde bozulan kamu sermayeli bankaların sermaye yapılarını güçlendirmek için önemli miktarda kamu kaynağı aktarılmıştır. Özel bankaların sermayesinin güçlendirilmesi; krizin olumsuz etkilerine ek olarak, tahsili gecikmiş alacaklara karşılık ayrılması ve devletin piyasaya kredi arzının aniden kısıtlanması nedeniyle özel bankaların sorunları daha da derinleşmiştir. Bu nedenle, bankacılığın yeniden

yapılandırılmasının üçüncü aşamasında, özel bankaların öz sermayelerinin güçlendirilmesine yönelik bir program daha gerçekleştirilmiştir (TKBB, 2009: 5-7).

Bankacılık sisteminde yeniden yapılanmanın temel amaçlarından biri, gözetim ve denetim sistemlerinin iyileştirilmesi, risk alma ve risk yönetimi süreç ve yöntemlerinin değiştirilmesi ve kurumun iyileştirilmesi için yasal ve kurumsal düzenlemelerin yapılmasıdır. BDDK tarafından uygulanan tedbirler sonucunda, bankacılık mevzuatı uluslararası düzenlemeler, en iyi uygulamalar ve özellikle AB direktifleri ile önemli ölçüde uyumlu hale getirilmiştir. Banka bilançolarının şeffaflığını artırmayı, uluslararası muhasebe standartlarına uyumu sağlamayı ve bankaların mali yapısını güçlendirmeyi amaçlayan düzenlemelerde uluslararası düzenlemeler dikkate alınmıştır. Bu çerçevede Türkiye, 2002 yılında yeni Basel Sermaye Anlaşması'nın (Basel-II) altyapı unsurlarının birleştirilmesi için çalışmalara başlamıştır.

Diğer yandan, 2001 yılında ekonomide yaşanan kriz, banka dışı sektörler için de bir belirsizlik ortamına yol açmıştır. Reel sektörde pek çok firma faaliyetlerini ve yatırımlarını azaltmış, birçoğu ise iflas sorunları ile karşı karşıya kalmıştır. Bankacılık sektöründe takipteki kredilerin toplam kredilere oranı (provizyon öncesi) 2001 sonunda yüzde 29,5'e yükselmiştir. Şirketlerin finansal sektöre olan borçlarının yeniden yapılandırılması için "İstanbul Yaklaşımı" olarak bilinen bir program, Haziran 2002'de üç yıllık bir süre için tanıtıldı. Programın amacı, mali sıkıntı içinde olan ve ancak yeniden yapılandırıldıkları takdirde faaliyetlerine devam edebilecek olan imalatçı firmaların verimli çalışmalarını, ekonomide istihdam ve kapasite kullanımını artırmalarını sağlamak olarak belirlenmiştir.

2.5.3. Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) ve Katılım Bankaları İlişkisi

Merkezi İstanbul'da bulunan ve Bankacılık Kanunu'na göre kurulan Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB), Türkiye'deki katılım bankalarının gelişimi açısından önem taşıyan ve kamu tüzel kişiliğine sahip bir kuruluştur. Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının çatı kuruluşu olan TKBB'nin temelleri 2001 yılında Özel Finans Kurumları Derneği tarafından atılmıştır. Derneğin unvanı 2005 yılında Türkiye Katılım Bankaları Birliği olarak değiştirilmiştir. TKBB'nin amacı, katılım bankalarının hak ve menfaatlerini serbest piyasa ekonomisi ve bankacılık mevzuatı

uyarınca tam rekabet ilkesi çerçevesinde savunmaktır. İlke ve kurallar, bankacılık sisteminin sağlıklı büyümesi ve bankacılık mesleğinin gelişmesi için çalışmak, rekabet gücünü artırmak, rekabet ortamının oluşturulması için gerekli kararların alınmasını ve uygulanmasını talep etmektedir. Mevzuat gereği, bir katılım bankasının faaliyet izni aldıktan sonra bir ay içinde Türkiye Katılım Bankaları Birliğine üye olması gerekmektedir. Nisan 2019 itibarıyla Türkiye'de faaliyet gösteren üçü kamu sermayeli, üçü de özel sermayeli olmak üzere altı katılım bankası TKBB üyesidir. (TKBB, 2018:2)

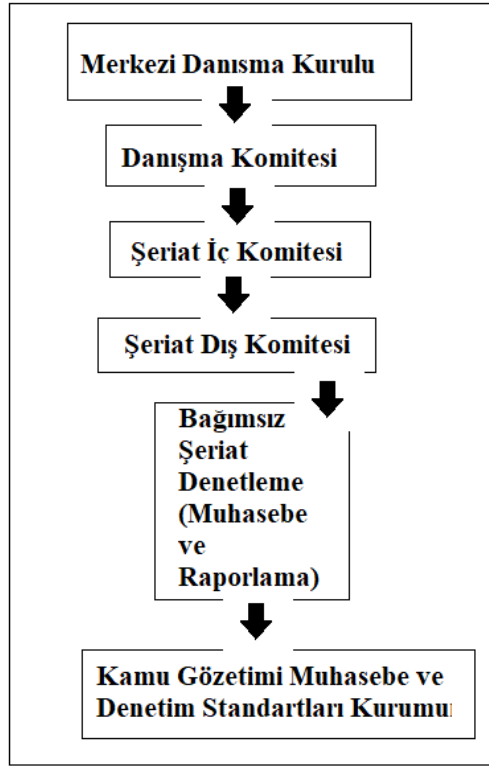
Tablo 2.2: Katılım Bankacılığı Kronolojisi

Tarihsel Gelişim	Öne çıkan Gelişmeler
1983	Bakanlar Kurulu kararı ile Katılım bankacılığının ilk formu olan “Özel Finans Kurumları” ortaya çıkmıştır.
1984	Albaraka Türk Özel Finans kurumu faaliyet izni almıştır.
1985	Albaraka Türk Özel Finans Kurumu ve Faisal Finans Kurumu faaliyetlere başlamıştır.
1989	Kuveyt Türk Özel finans Kurumu kurulmuştur.
1991	Anadolu Özel Finans Kurumu tamamı yerli sermayeli ilk faizsiz banka olarak ortaya çıkmıştır.
1995	İhlas Finans Kurumu kurulmuştur.
1999	Özel Finans Kurumları için yasal olarak önemli bir adım atılmıştır ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu içerisine dahil edilmiştir.
2000	Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDDK) ortaya çıkmıştır.
2001	Özel Finans Kurumları Birliği kurulmuştur.
2002	Kuveyt Türk ilk olarak yurtdışı şubesini açmıştır. TKBB, 2002’de ilk yayını olarak “Faizsiz Bankacılık”ı yayınlamıştır
2005	5411 sayılı Bankacılık Kanunu ile Türkiye’de “Katılım Bankaları” kavramı resmi olarak sektöre girmiştir. Özel Finans Kurumu olan unvan, Katılım Bankası olarak değişmiştir. Özel Finans Kurumları Birliği de Türkiye Katılım Bankaları Birliği (TKBB) olarak değişmiştir. Ayrıca, Türkiye Finans kurulmuştur.
2006	TKBB Statüsü Resmi Gazete’ de yayınlanmıştır.
2007	Albaraka Türk bankası halka arzı başlatmıştır.
2008	Türkiye Finans Bankasının yüzde 60 hissesi Suudi Arabistan menşeli The National Commercial Banks’a geçmiştir.
2009	Türkiye’nin ilk tekafül şirketi Neova Sigorta kurulmuştur.
2011	Kuveyt Türk ilk özel kira sertifikası ihracını gerçekleştirmiştir. Borsa İstanbul’da faaliyet gösterecek Katılım Endeksi oluşturulmuştur.
2012	Hazine Müsteşarlığı ilk kamu kira sertifikası ihracını gerçekleştirmiştir. TKBB ile Malezya İslami Bankalar Birliği arasında işbirliği anlaşması devreye girmiştir.
2013	Türkiye’nin ilk katılım emeklilik şirketi olan Katılım Emeklilik A.Ş. kurulmuştur.
2014	Katılım endeksine dayalı borsa yatırım fonu ortaya çıkmıştır.
2015	İlk kamu katılım bankası olan Ziraat Katılım Bankası ortaya çıkmıştır. Hazine Müsteşarlığının bağlı olarak bakanlık bünyesinde Faizsiz Finans Koordinasyon Kurulu oluşturulmuştur.

2016	Vakıf Katılım Bankası katılım bankacılığı sektörüne girmiştir.
2018	TKBB nezdinde Merkezi Danışma Kurulu oluşturulmuştur.
2019	Katılım bankacılığı sektöründe faaliyet gösteren banka sayısı 6 olmuştur: Albaraka Türk Katılım Bankası; Türkiye Emlak Katılım Bankası; Kuveyt Türk Katılım Bankası; Türkiye Finans Katılım Bankası; Vakıf Katılım Bankası; Ziraat Katılım Bankası.

Kaynak: <https://www.tkbb.org.tr/tarihce> 'den uyarlanmıştır (2020).

Türkiye’de katılım bankalarının faaliyetlerinin değerlendirilmesinde ve sektörün yönlendirilmesinde TKBB önemli bir birim olarak hareket etmektedir. TKBB’nin organizasyon yapısına bakıldığında katılım bankalarını işleyişi için yetkili olan birimler şekil 2.1’deki gibi açıklanmaktadır:

Şekil 2.1: Türkiye’de Danışma Kurulları Hiyerarşisi

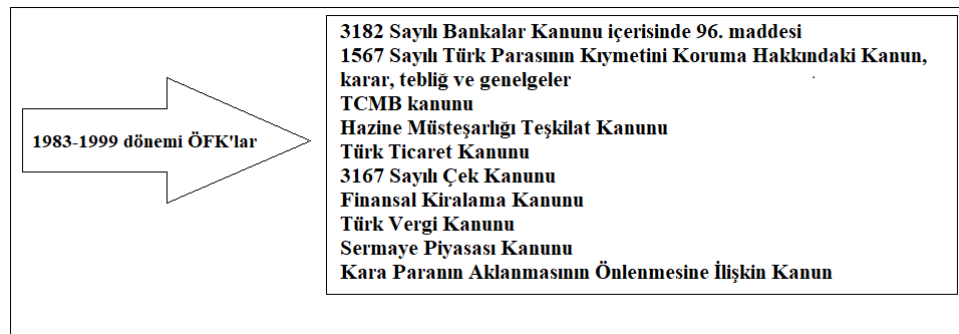
Kaynak: Sancar, 2020’den uyarlanmıştır.

Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu'nun (BDDK) 22 Şubat 2018 tarihli kararı ile Merkez Danışma Kurulu oluşturulmuştur. TKBB Yönetim Kurulu, 2 Nisan 2018 tarihinde “Danışma Kurulunun Oluşumu, Görev ve Çalışma Esasları” başlıklı bir bildiri yayınladı. Danışma Kurulu üyeleri 2 Mayıs 2018 tarihli TKBB Yönetim Kurulu kararı ile atanmaktadır. Kurul, ilk toplantısını 10 Mayıs 2018 tarihinde gerçekleştirmiş olup, TKBB Yönetim Kurulu tarafından çıkarılan “Danışma Kurulunun Çalışma Usul ve Esasları İç Yönergesi” ne dayanarak faaliyetlerini

yürütmektedir. Merkez Danışma Kurulu, Türkiye Katılım Bankaları Birliğine bağlı bağımsız bir kuruldur. Kurul kararları katılım bankaları için bağlayıcıdır. Kurul sekreteryası şu anda akademik bir yol izleyen yedi araştırmacıdan oluşmaktadır, ancak bu, kurulun ihtiyaçlarına göre artırılabilir (Sancar, 2020: 169-195). Danışma Kurulu, fonksiyonel şer'i uygunluk vermenin yanında katılım bankacılığının temel işlevlerine yönelik standartlar da oluşturmakta olup şimdiye kadar üç adet standart yayımlanmıştır (TKBB, t.y.).

İlgili literatür ve kaynaklar incelediğinde katılım bankalarının hukuki çerçevesinin oluşturulmasında 3 ana dönemden bahsedilmektedir (Eskici, 2007; Ustaoglu, 2014; Şahan, 2015; Bafra, 2015: 71-88). Buna göre;

Birinci dönem: 1983-1999: Katılım bankalarının Türkiye’de hayata geçtiği 80’li yıllardan itibaren 15 yıllık bir dönem içerisinde hukuki çerçeve birinci öneme sahiptir. 1983-1999 yılları arasında katılım bankaları için “özel finans kurumları” adı kullanılmaktaydı (Büyükdeniz, 2000: 23-28). Bakanlar Kurulu Kararı ile Özel Finans Kurumları, 1983 yılında kurulmuştur. 1983-1999 dönemleri içerisinde, Özel Finans Kurumlarının kurulmasına yönelik hukuki süreç, “Kanun Hükmünde Kararname” ile başlamaktaydı (Bafra, 2015: 71-88). İlgili dönemde, Özel Finans Kurumlarının hukuki düzenlemelerinde “Bakanlar Kurulu Kararı, Hazine ile Merkez Bankası’nın ilgili tebliğleri” geçerli olmuştur (Eskici, 2007: 30). Birinci dönem içerisinde özel finans kurumlarının işleyişi için şekil 2.2’deki karar, kanun ve maddeler geçerli olmuştur.

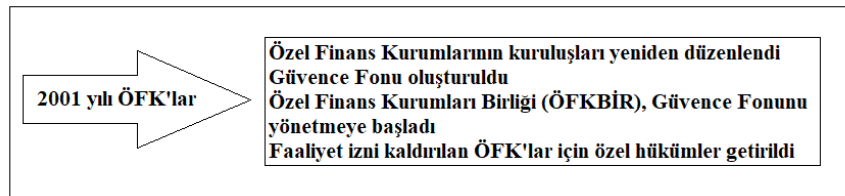
Şekil 2.2: 1983-1999 Dönemi Özel Finans Kurumları için Geçerli Düzenlemeler

Kaynak: Eskici 2007:30’dan alınmıştır.

İkinci dönem: 1999-2005: Özel Finans Kurumları, 1999 yılında yapılan bir değişiklik sonucunda Bankacılık Kanunu içerisine girmişlerdir. Ayrıca 2001 yılında Özel Finans Kurumlarının sorunlarının konuşulup çözülebileceği ve tartışılabileceği, mevzuat gelişimine yardımcı olmak üzere “Özel Finans Kurumları Birliği (ÖFKBİR)” kurulmuştur (Hazıroğlu, 2016: 119-132). 18 Haziran 1999 tarih ve 4389 sayılı Bankalar Kanunu içerisinde Özel Finans Kurumlarına ilişkin yeni düzenlemeler yapılmıştır. Bu düzenlemeler genel anlamda aşağıdaki şekilde özetlenebilir:

- a. Özel Finans Kurumları (ÖFK), geleneksel bankalardan farklı olarak mevduat toplama yetkisi bulunmayan ancak, özel cari hesaplar ve kâr ve zarara katılma sözleşmesi kapsamında fon toplayabilen finansal kuruluşlardır.
- b. ÖFK topladıkları fonları emtia ve teçhizat alım satımı veya kiralaması ya da ortak yatırımlar yoluyla yatırıma dönüştürebilmektedirler. Geleneksel bankalar doğrudan finansal kiralama işlemi yapamadığı halde ÖFK için böyle bir kısıtlama bulunmamaktadır.
- c. ÖFK'nın fon kullandırma kapsamında yürüttüğü ve düzenlemede tanımlanan alım satım, kiralamaya veya ortaklığa dayalı tüm finansman faaliyetleri kredi olarak kabul edilmektedir.

4398 sayılı Bankalar Kanununa 12.05.2001 tarih ve 4672 sayılı değişiklik kanunu içerisindeki değişiklikler ile, Özel Finans Kurumları tarafından toplanan tasarrufların güvence altına alınması için “Güvence Fonu” ortaya çıkmıştır (Şahan, 2015:19). 2001 yılında gerçekleşen yeni düzenlemelerin getirdiği yenilikler aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir.

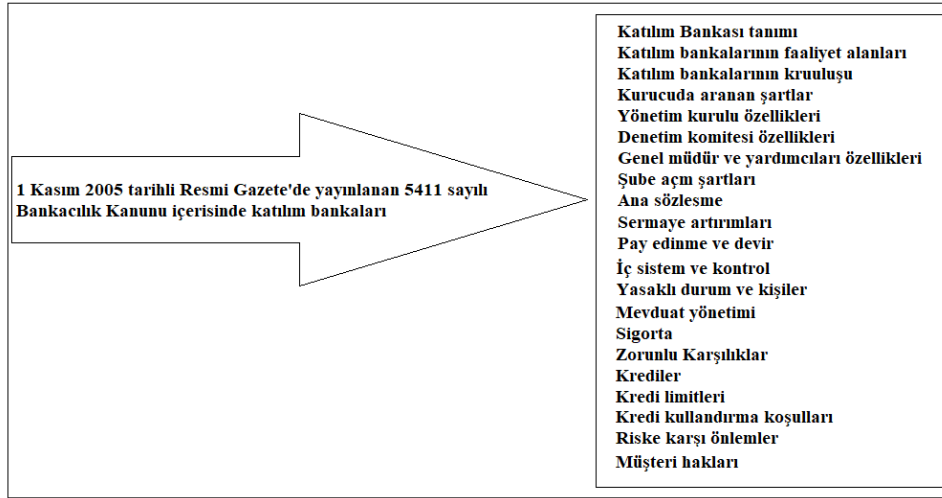

Şekil 2.3: 2001 Yılında Özel Finans Kurumları için Getirilen Yeni Düzenlemeler

Kaynak: Ustaoglu, 2014:36'dan uyarlanmıştır.

Üçüncü dönem: 2005 sonrası: 2005 yılından itibaren Türkiye'de katılım bankacılığının hukuki çerçevesi tam olarak düzenlenmeye başlanmıştır. 5411 sayılı Kanunu'nun 3. maddesinde katılım bankaları için tam olarak bir tanım yapılmıştır.

Katılım bankaları artık 5411 sayılı Bankalar Kanunu kapsamına alınmıştır (Eskici, 2007:44).

Şekil 2.4: 2005 Yılı Yılında Katılım Bankacılığına Geçiş Düzenlemeleri

Kaynak: Eskici, 2007'den uyarlanmıştır.

2.5.4. Türkiye'deki Katılım Bankaları

İslami bankacılık uygulaması olarak karşımıza çıkan katılım bankacılığı Türkiye'de çok eski bir geçmişe sahip olmasa da, son zamanlarda alternatif bir bankacılık modeli olarak hızlı bir gelişim göstermiştir. Bu gelişim, sektöre yeni bankaların da katılımını desteklemektedir. Türkiye'de günümüz itibariyle üç tanesi özel sermayeli, üç tanesi de kamu sermayeli olmak üzere toplamda 6 tane katılım bankası faaliyet göstermektedir. Ayrıca, 2022 yılının ilk yarısı itibariyle üç adet dijital katılım bankası BDDK'dan lisans almış olup faaliyet hazırlıklarına başlamışlardır. Bu bankalar ile ilgili genel bilgiler tablo 2.3'de verilmiştir.

Tablo 2.3:Türkiye'deki Mevcut Katılım Bankaları

Bankalar	Kuruluş
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.	Albaraka Türk Katılım Bankası, Türkiye'de 1984 yılında kurulmuş ve 1985 yılında ise fiili olarak hizmet vermeye başlamıştır. Bankacılık faaliyetleri 5411 sayılı Bankacılık Kanunu'na uygun olarak düzenlenmektedir. 2 yurt dışında olmak üzere 230 yurt içi şubesi ve 3.884 personeli ile hizmet vermeye devam etmektedir. (https://www.albaraka.com.tr/albarakayi-taniyin.aspx)
Türkiye Emlak Katılım Bankası A.Ş.	1926 yılında kurulan EmlakBank, yeniden yapılandırılma sonrası 27 Şubat 2019 tarihinde BDDK'dan aldığı izin ile Türkiye Emlak Katılım Bankası olarak yeniden faaliyetlere başlamıştır. (https://www.ntv.com.tr/ekonomi/ve-

[emlakbank-faaliyete-basladi,1vOvMrArQUi_AA9uvWTSkw](#)). Türkiye Emlak Katılım Bankası, Türkiye’de açılan en son kamu katılım bankası olarak faaliyet göstermektedir.

Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş.	Kuveyt Türk Katılım Bankası A.Ş., 31 Mart 1989 tarihinden itibaren Türkiye’de faaliyet göstermektedir. Bahreyn’de bir adet şubesi ve Almanya’da faaliyet gösteren KT Bank AG adında İslami bankacılık prensiplerine göre işleyen bir iştiraki vardır.
Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.	Anadolu Finans ile Family Finans’ın birleşerek “Türkiye Finans Katılım Bankası A.Ş.” katılım bankacılığı sektöründe ortaya çıkmıştır. BDKK 28 Aralık 2005 tarihinde bu birleşmeyi tescil etmiştir. (https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakimizda/turkiye-finansi-taniyin/Sayfalar/turkiye-finans-hakinda.aspx)
Vakıf Katılım Bankası A.Ş.	BDKK’nın izniyle, 25.06.2015 tarihinde Vakıf Katılım Bankası A.Ş. kurulmuş ve 17 Şubat 2016 tarihinde faaliyet izni verilmiştir. https://www.vakifkatilim.com.tr/tr/hakimizda/vakif-katilimi-taniyin
Ziraat Katılım Bankası A.Ş.	BDKK’nın 15.10.2014 tarih ve 29146 sayılı Resmi Gazetede yayımlanan 10.10.2014 tarih ve 6046 sayılı izniyle kurulmuştur. https://www.ziraatkatilim.com.tr/hakimizda/kurumsal-bilgiler/ziraat-katilim-hakinda

Kaynak: Yazar tarafından derlenmiştir.

Türkiye’de faaliyette bulunan altı adet katılım bankasının oluşturduğu katılım bankacılığı sektörünün geleneksel bankacılık sektörüyle karşılaştırmalı olarak 2021 yılı sonu itibariyle tahakkuk eden büyüklükleri aşağıdaki tabloda gösterilmektedir.

Tablo 2.4: Türkiye’deki Katılım Bankacılık Sektörü Karşılaştırmalı Güncel Verileri (Milyon TL – Aralık 2021)

Finansal Başlıklar	Katılım Bankaları			Bankacılık Sektörü			
	Aralık 2020	Aralık 2021	(%)	Aralık 2020	Aralık 2021	(%)	
Toplanan Fonlar	Toplam	321.405	556.418	73,1	3.455.314	5.303.348	53,5
	Yp-Maden	69.751	89.257	28,0	289.720	417.086	44,0
	Yp-Döviz	149.563	318.294	112,8	1.619.278	3.005.858	85,6
	Top	102.091	148.867	45,8	1.546.080	1.879.831	21,6
Kullandırılan Fonlar	240.147	369.353	53,8	3.674.877	5.044.485	37,3	
Takipteki Alacaklar (Brüt)	8.713	11.225	28,8	152.560	160.104	4,9	
Toplam Aktif	437.146	717.338	64,1	6.106.442	9.215.458	50,9	
Öz Varlık	27.607	36.310	31,5	599.590	713.955	19,1	
Net Kâr	3.658	5.468	49,5	57.305	92.952	62,2	
Personel Sayısı	16.848	17.147	1,8	203.223	202.136	-0,5	
Şube Sayısı	Yurt İçi	1.250	1.307	4,6	11.113	11.023	-0,8
	Yurt Dışı	4	4	0,0	75	75	0,0
	Toplam	1.254	1.311	4,5	11.188	11.098	-0,8

Kaynak: TKBB, (2021)

Katılım bankacılığı sektörünün geleneksel bankacılık sektörüne göre toplanan fonlar, krediler, şube ve personel sayısı gibi büyümeyi işaret eden parametrelerde daha hızlı

bir gelişim gösterdiği ve bunun neticesinde toplam bankacılık sektöründen aldığı payı arttırdığı gözlemlenmektedir. Katılım bankacılığının değişik kalemlerde toplam sektörden aldığı payı gösteren tablo aşağıda verilmektedir.

Tablo 2.5: Katılım Bankalarının Bankacılık Sektörü İçerisindeki Payı (31.12.2021)

	2021	2020
Toplanan Fonlarda	%10.5	%8.4
Kullandırılan Fonlarda	%7.3	%5.5
Toplam Aktifte	%7.8	%6.3
Öz Varlıklarda	%5.1	%4.4
Net Karda	%5.9	%5.0

Kaynak: TKBB, 2021.

Katılım bankacılığının toplam bankacılık sektöründen aldığı en yüksek pay %10.5 ile toplanan fon kaleminde olduğu, buna karşılık kredilerin payının ise %7.5'ta kaldığı görülmektedir. Eskiden beri süregelen bu durumun katılım bankacılığının toplanan fonları krediye dönüştürme konusunda daha ihtiyatlı davrandığı ve yüksek likiditeyle faaliyette bulunduğu yorumunu akla getirmektedir. Nitekim, daha yüksek fon artışına rağmen net kar kaleminin sektör payının sınırlı kalması da buna işaret etmektedir.

Türkiye'de faaliyette bulunan altı katılım bankası, finansal büyüklükler itibariyle karşılaştırıldığında Kuveyt Türk'ün birçok değişkende lider olduğu ve pazarın %35.5'ini elinde bulundurduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 2.6: Donuk Kredi Oranı Açısından Katılım Bankaları ile Bankacılık Sektörünün Karşılaştırması (%. 31.12.2021)

Katılım Bankaları	Bankacılık Sektörü
%3.02	%3.15

Kaynak: TKBB, 2021.

Özetleyecek olursak; Müslüman nüfusun çoğunluğuna rağmen, geleneksel finans kurumları Türkiye'nin bankacılık ekosistemine hâkimdir. Ancak son yıllarda İslam hukukuna uyumlu katılım bankaları sektörün büyüyen bir bölümünü temsil etmeye başlamıştır. Türkiye'de İslami bankacılık hizmeti veren ilk özel finans kurumu 1984 yılında kurulmuş ve ertesi yıl faaliyetlerine başlamıştır. 1999'a gelindiğinde, İslami finans kurumlarının sayısı önemli ölçüde artmış ve ülkenin Bankacılık Kanunu kapsamına alınmıştır. 2005 yılında bu kurumlar bugünkü "katılım bankaları" adını

almıştır. Günümüzde Türkiye'de aktif olarak faaliyete olan 53 adet banka bulunmaktadır. Bunların altı tanesi katılım bankası, 34 tanesi geleneksel banka ve 13'ü de kalkınma ve yatırım bankasıdır. İlk kamu sermayeli katılım bankası olan Ziraat Katılım Bankası, 2015 yılında faaliyete geçmiştir (Yeşil, 2020). 2021 yılsonu verilerine göre Türk bankacılık sektöründe katılım bankacılığının payı yüzde 2 artarak toplanan fonlar itibariyle yüzde 10.5'e, aktif büyüklük itibariyle ise yüzde 7.8'e yükselmiştir. Katılım bankacılığının hedefi, 2025 yılına kadar varlık büyüklüğünde yüzde 15 pazar payına ulaşmaktır (TKBB, 2021: 66).

2.5.5. Katılım Bankacılığı ile Geleneksel Bankacılık Arasındaki Farklar ve Benzerlikler

İslami bankacılık, İslami finansın en büyük dilimini oluşturan faaliyet alanıdır. Geleneksel bankacılığı kopyalayamadığı için farklı bir perspektiften bakılması gereken finansal sistemdir. Bunun nedeni, geleneksel bankacılığın temelini oluşturan en önemli ilkenin, paranın para yaratması veya paranın faiz veya Arapça'da riba olarak adlandırılan bir priminin olmasıdır. Bu uygulama İslami finansın öğretisinin antitezidir; çünkü İslam hukuku başından beri kategorik olarak faizi yasaklamıştır. İslami öğretiye göre para hiçbir zaman kullanımının bir bedeli olan bir meta olarak algılanmaz. Bunun yerine, İslam hukuku parayı sürekli olarak bir mübadele aracı, bir değer deposu ve bir ölçü birimi olarak görür. Para kendi başına para kazanamayacağından, faize alternatif olarak para ile kâr arasında bir bağlantı kurulmalıdır. İslami bankacılığın öncelikli olarak ticaret, kiralama ve ücrete dayalı işlemlerin yanı sıra yatırım faaliyetleriyle ilgilendiği de bu zemine dayanmaktadır. İslami bankacılığı geleneksel bankacılıktan ayıran temel parametreler banka-müşteri arasındaki ilişkiler, bu ilişkilerin belirleyen akitler, ve operasyonel süreçlerdeki detaylardır (CIMA, 2015:7).

Konvansiyonel bankalar ve katılım bankaları arasındaki temel fark, risk paylaşımı ve faiz yasağında görülebilir. Bunlar İslami bankacılığın temel özellikleridir, konvansiyonel bankalar ise faiz ve kredi geri ödemelerini teminat altına almak için çeşitli araçlarla kendilerini yatırımların riskine karşı korurlar. Bu şekilde, konvansiyonel bankalar riski tamamen borçluya devrederek müşterinin finansman kullandığı yatırımın başarısı ile ilgilenmezler. Diğer yandan, tasarruf sahiplerinin İslami bankalarda tuttıkları Katılma Hesaplarının daha güvenli olduğu kabul edilebilir; şöyle ki, yalnızca başarılı yatırımlar bankaya kâr getirdiği için, İslami

bankalar başarı ihtimali düşük projelere yatırım yapmazlar. Bu nedenle, İslami bankalar geleneksel bankalara nispetle daha fazla yatırım odaklı olmak zorundadır. Buna ek olarak, İslami bankalar, İslam hukukunda caiz görülmeyen alkol, tütün, fuhuş, pornografi, kumar, domuz ürünleri, şans oyunları ve savaş endüstrisi gibi bazı sektörleri finanse etmemektedirler (Cerovic vd., 2017:246).

İslami finasta temel kavram, esas olarak riskin paylaşılması yoluyla elde edilen adalet olup paydaşlardan da yatırımın kar ve zararını paylaşması beklenmektedir. Geleneksel bankacılık büyük ölçüde borca dayalıdır ve riskin transferine izin verirken, İslami bankacılık ise tam tersine varlık temellidir ve risk paylaşımına odaklanır (Hasan ve Dridi, 2010:46).

Tablo 2.7: Risk Durumuna Göre İslami Bankacılık ve Geleneksel Bankacılık

İslami Bankaların Risk Paylaşımı	Geleneksel Bankaların Risk Transferi
Fon kaynakları: Katılım hesap sahipleri ile katılım bankası arasında risk, kar ve zarar paylaşımı söz konusudur.	Para kaynakları: Mevduat sahipleri yatırım riskini tamamen bankaya transfer etmişlerdir. Geleneksel bankalar faiz riski üstlenir.
Fonların kullanımı: Katılım bankaları topladıkları fonları murabaha (kar marjlı satım), mudarebe ve müşareke (ortaklık temelli finansman yöntemleri) ve icare (finansal kiralama) gibi İslam hukukuna uygun akitler çerçevesinde kullanırlar.	Fonların kullanımı: Kredi müşterileri aldıkları borcun karşılığında oransal bir faiz öderler. Fon kullandırma yöntemi geleneksel olarak borç tutarının fon kullananın hesabına transfer edilmesi şeklinde gerçekleşir.

Kaynak: Hasan ve Dridi, 2010:46

Katılım bankasının bilançosu, iki önemli farklılıkla birlikte geleneksel banka bilançolarıyla paralellik gösterir. İslami finansal araçlar genellikle temelde yatan mal veya hizmetlerin satışı veya kiralanması yoluyla faiz kazancı kavramı olmadan gelir elde ederler. Katılım bankası banka, sözlü bir akitle dahi olsa, dayanak varlıkların yasal mülkiyetine sahip olmalıdır. Bu süre zarfında banka, varlığın tüm risk ve getirilerini üstlenmek durumundadır. Bu varlıklar bilançoya “satış, kiralama ve özkaynak finansmanı ile ilgili finansal olmayan varlıklar” olarak yansıtılır (Krugere, 2017:8).

Tablo 2.8:Geleneksel ve İslami Finans: Avantajlar, Fırsatlar ve Katkılar

	Geleneksel Finans	İslami Finans
Faydalar	Firmalar, hükümetler, kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve bireyler için sermayeye ve diğer finansal hizmetlere faiz, ücret ve komisyona ödeyerek erişim	Firmalar, hükümetler, kar amacı gütmeyen kuruluşlar ve bireyler için sermayeye ve diğer finansal hizmetlere ücret veya kar paylaşımı yoluyla erişim sağlar. İslami finans endüstrisini daha da

	sağlar. Çok çeşitli istihdam fırsatları sunar. Beşeri sermaye geliştirmek için çok sayıda sertifika, akademik program ve eğitim programı mevcuttur.	genişletmek için insan sermayesinin geliştirilmesine ihtiyaç var. Halen gelişme aşamasında olmakla birlikte çok sayıda akademik program ve sertifika programı bulunmaktadır.
Fırsatlar	Sosyal sorumluluk odaklı, etik ve çevreye duyarlı bankacılığa yönelik artan talep yeni ürünlerin ortaya çıkmasına yol açabilir. Etik bankacılık, yeşil kredi, kitle fonlaması vb. örnek olarak verilebilir İnternetin kitlesel kullanımıyla, geleneksel bankalar müşterilerine ek değer sağlamak için mobil bankacılık ve internet bankacılığı başta olmak üzere tüm dijital kanallarını hızla geliştirmeye başladı.	İslami finansın odak noktası, faizsiz finansal ürün ve hizmetleri nüfusun çoğunluğu için daha erişilebilir hale getirmektir. İslami finans kurumları, İslam hukuku çerçevesinde fon toplama ve fon kullandırma ürün ve hizmetlerini çeşitlendirerek her geçen gün daha geniş bir müşteri tabanına ulaşmaktadırlar. İslami finans kurumları var oluş felsefelerine ve sosyal finans yaklaşımına oldukça uygun olan mikro finans uygulamalarına gittikçe daha fazla ilgi duymaktadırlar. Banka teknolojilerinin ve dijitalleşmenin de bu süreci daha kolay ve düşük maliyetli hale getirdiği görülmektedir.
Katkılar	Özellikle Kamu sektörünün fonlanması, bunun yanında daha düşük düzeyde reel sektöre kaynak aktarılması hususunda finansal araçlar geliştirmiş ve kullanmıştır.	Ticareti, reel sektörü ve seçilmiş yatırım projelerini desteklemek Kâr ve Zarar Paylaşımı yoluyla işletmelere ve girişimcilere finansman ve danışmanlık sağlar.

Kaynak: COMCEC, 2016: 8-9.

Bankalar rekabetçi finans ekosistemi içerisinde etkinlikleriyle, ürün ve hizmet çeşitliliğiyle ve özgün müşteri deneyimleriyle daha yüksek pay elde etme motivasyonu ile bir yarış içerisinde. Bu gerçeklik çerçevesinde, geleneksel bankaların Katılım bankalarına göre çok sayıda avantajının olduğu görülmektedir: Daha uzun bir geçmişe sahip olmanın sağladığı yüksek deneyim, şer'i hukukun getirdiği kısıt ve sınırlamalara uyma zorunluluğunun olmaması nedeniyle finansal ürün geliştirmede daha hızlı hareket edebilme kabiliyeti, faize dayalı olan veya olmayan tüm gelirleri banka kazançlarına ilave edebilme imkanı vb. hususlar bu cümleden sayılabilir. Bu nedenle konvansiyonel bankalar müşteriler için daha çekici olabilmektedir. Buna rağmen, İslami bankalar ile geleneksel bankaları finansal performansları üzerine şimdiye kadar yapılan birkaç araştırma İslami bankaların iyi performans gösterdiğini ve geleneksel bankalardan daha yetkin kabul edilebileceğini önermiştir. Ancak bu konuda ikna edici bir deliller sunulamamıştır (Khan vd., 2017:63).

İslami bankaların sunduğu ürünlerden bazıları geleneksel bankalarla benzer özellikler göstermektedirler (vadesiz mevduatlar gibi). İslami bankacılığın asıl ayırt edici özelliği ortaklığa dayalı, girişimcilere sermaye sağlamaya yönelik ve risk paylaşımı esaslı yapılandırılmış finansal ürünlerdir. Diğer yandan geleneksel bankalar, topladıkları mevduat ile verilen krediler arasında doğrusal bir bağ kurmadıkları için faizlerin değişken olduğu dönemlerde faiz riski üstlenmek durumunda kalırlar. İslami bankalar için Kar ve Zarara Katılma Hesapları'na ödenen kar payları belirsiz, garantisiz ve fon kullandırım faaliyetlerinin doğrudan bir fonksiyonu olduğundan böyle bir risk taşımadıkları varsayılır (Beck vd., 2010: 14-20).

Geleneksel bankaların sağladığı finansal aracılık büyük ölçüde borca dayalı olup riskin transferine izin verirken İslami bankacılıktaki aracılığın yapısı tam tersine varlık temellidir ve risk transferine değil, paylaşımına odaklanır. “Varlığa dayalı” ifadesi, bir yatırımın, varlıkların takası veya mülkiyeti üzerine yapılandırılması anlamına gelmekte olup, bu yapı İslami bankaları geleneksel bankalardan daha fazla reel ekonomiye yakınlaştırma potansiyeli taşımaktadır (Hasan ve Dridi, 2010: 46-47).

İslami bankaların geçişkenlik rolü ve risk paylaşım düzenlemeleri toplam riski azaltıcı bir faktör olarak kabul edilmektedir. Risk paylaşımının bir sonucu olarak katılım hesabı sahiplerinin ilişki içerisinde oldukları katılım bankalarını daha yakından izleme ve mümkün olduğunca disiplin altında tutma yönünde bir yaklaşım ve motivasyonlarının olduğu görülmektedir. Böyle bir gözetim mekanizması ise katılım bankalarını aşırı ve ölçüsüz risk alma iştahından uzak tutabileceği gibi banka ile ilgili ahlaki tehlike endişelerini de azaltacaktır. Ayrıca, şer’i hukukta risk transferine izin verilmediğinden, İslami bankaların geleneksel bankalardan daha istikrarlı olduğu varsayılabilir. Ancak bu avantajlı durumların yanında katılım bankalarının taşıdığı ilave riskler de mevcuttur. Şöyle ki, kar ve zarara katılma yolu ile gerçekleştirilen fon kullandırma faaliyetleri daha uzun vadeli ve yüksek risk almasına neden olabilmektedir. Bu durum aynı zamanda katılım bankasının bilançosunun pasifinde bulunan kısa vadeli kaynaklarla uzun vadeli finansman sağlanması neticesinde aktif ve pasif arasında ciddi vade uyumsuzluklarına yol açabilmektedir. Nihayet şer’i hukukun karmaşıklığından kaynaklanan ve finansal ürün ve hizmetlerin şer’i hukuka uygun olmaması veya bu özelliğini zaman

içerisinde kaybetmesi anlamını taşıyan İslami finans ilke ve esaslarına uyumsuzluk riski İslami bankacılığa özgü bir risk olarak kabul edilmektedir (Beck, 2010:8).

2.5.6. Katılım Bankacılığının Faaliyet Alanları

Faizsiz finansal sistem içerisinde faaliyet gösteren katılım bankalarının sundukları ürün ve hizmetlerin en önemli özelliği içerisinde faiz unsuru barındırmamalarıdır. Geleneksel finansal sistemin ürün ve hizmetlerinde genellikle faiz unsuru yer alır ve bu hizmeti sunan kurumlar da fon açığı ve fon fazlası arasında aracılık yapmak suretiyle faiz kazancı elde ederler. İslami finans öğretisinin temel amacı faiz unsurunu dışarıda bırakarak alternatif bir finansal piyasa oluşturmaktır. İslami finansın veya Türkiye’deki ifadesiyle katılım finansı ve bunun bir alt bileşeni olarak katılım bankacılığının son yıllardaki gelişimi faiz olmadan da finansal hizmetlerin sunulabileceğini, hem bankaların hem de müşterilerin birlikte memnun olabilecekleri bir sistemin gerçekleştirilebileceğini göstermiştir (Ekren, 2000: 29-62). Bu noktada katılım bankacılığı kapsamında hangi tür hizmet ve ürünlerin geliştirilebileceği önemli bir sorunsaldır. Faizsiz finansal sistemin ve İslami bankacılık modelinin taşınması gereken özellikler, katılım bankaları için de geçerli geçerli parametrelerdir (Özulucan ve Deran, 2009:88).

Katılım bankalarının amacı, faizsiz ürün ve hizmetleri müşterilerine ulaştırmaları olarak düşünülebilir. Bu bağlamda katılım bankaları (TKBB: 3-4);

a) **Fon toplarken:** Kar-zarara katılma usulüyle ve “sabit getiri” taahhüt edilmeden fon toplamak durumundadırlar,

b) **Fon kullandırırken:** Nakit kredi vermeden ve müşterilerin ihtiyaçlarını karşılayacak şekilde, malların satıcıdan satın alınması, kiralanması ya da ilgili iş sahibi ile proje üzerinden ortaklık kurmak suretiyle fonlama gerçekleştirirler.

İslami finansal sistem dâhilinde katılım bankacılığının fon toplama ve kullandırma yöntemleri aşağıda sırasıyla açıklanmaktadır.

2.5.6.1. Fon Toplama

Katılım bankalarının müşterileri ile yapacakları işlemlerde “Özel Cari Hesap” ve “Katılım Hesabı” olmak üzere iki temel fon toplama yöntemi kullanılmaktadır (Büyükdenez, 2000: 25).

a. Özel Cari Hesaplar

Katılım bankaları da konvansiyonel bankalar gibi fon toplama faaliyeti gerçekleştirirler. Konvansiyonel bankalarda vadesiz mevduat hesaplarına benzer şekilde katılım bankalarında da Özel Cari Hesaplar bulunmaktadır. Cari hesaplar, katılım bankalarında istenilen zamanda yatırılıp çekilebilen para, döviz ya da kıymetli maden cinsinden fonların oluşturduğu hesaplardır (Tosun, 2000: 177-190; Dinç, 2016: 337-357). Cari hesaplarda kar ve zarara katılma söz konusu değildir.

Türkiye'deki katılım bankalarını nezdindeki özel cari hesaplar konvansiyonel bankaların cari hesaplarında görüldüğü üzere birçok bankacılık hizmetine dayanak teşkil etmektedir.

Özel Cari Hesapların genel özellikleri ise şu şekilde sıralanabilir (Yılmaz, 2010:24):

- Özel Cari Hesaplar yerli ya da yabancı para cinsinden açılabilirler,
- Vadesiz hesaplardır,
- Müşteri (hesabı açan), istediği zaman hesabını kapatabilir,
- Cari hesapta bulunan meblağın, müşteri tarafından istenilen zamanda tamamen ya da kısmi olarak çekilebilir,
- Özel cari hesaplar aracılığıyla çek keşide işlemi gerçekleştirilebilir,
- Hesap açma açısından genellikle bir limit belirlenmez,
- Katılım bankaları özel cari hesaplar için herhangi bir kar/zarar payı ödemesi yapmaz.

b. Katılım Hesapları (Kar/Zarar Katılma)

Katılım bankaları'nda vadeli olarak açılan kar ve zarara katılma hesapları Katılım Hesabı olarak bilinmekte olup banka ile müşteri arasında akdedilen kar ve zarara katılma sözleşmesi (mudarebe) üzerine bina edilir (TKBB, t.y.: 5). 5411 Sayılı Bankacılık Kanunu (2005)'e göre, Katılma Hesapları, katılım bankalarına yatırılan fonlar için kar-zarar katılımını sağlayan, anaparanın geri ödemesi garantisi olmayan, fon karşılığında hesap açana gerçekleşen kar veya zararın yansıtıldığı hesaplar olarak nitelendirilmektedirler (Aktaran: Eken ve Öztürk, 2019:50).

Katılma Hesapları, yatırımcıların faizsiz bankacılık ilke ve esaslarına uygun olarak kar-zarar ortaklığı çerçevesinde getiri elde etmelerine imkan sağlamaktadır. Katılma

hesaplarının vadesi bir aydan kısa olmamak üzere istenildiği şekilde ayarlanabilmekte ve TL, EUR, USD, Altın veya Gümüş olarak açılabilir. Katılma hesabı açan banka ile hesap sahibi arasındaki ilişki, emek-sermaye ortaklığıdır (mudarebe). Katılma hesaplarının getirisi önceden belirlenemez ve banka hesabın açılışı sırasında kar payı ödemesiyle ilgili herhangi bir tutar veya oran için taahhütte bulunamaz (Varsak, 2017:105).

Katılma hesabı tanımına göre bu finansal aracın amacı, hesap sahiplerinin ödediği tutarları bir araya getirerek bir fon oluşturmaktır. Bu fonlar katılım bankaları tarafından kontrol edilmekte ve hesap sahipleri bu fonların yönetiminden doğan kar veya zararı paylaşmaktadır. Mevduat hesapları ile katılma hesapları arasındaki farklılıklar genel olarak aşağıdaki şekilde özetlenebilir (Ceylan ve Gençoğlu, 2011):

- Katılma hesapları sadece katılım bankalarında, mevduat hesapları ise mevduat bankaları nezdinde açılabilirler.
- Katılma hesapları, vadeli mevduatlardan farklı olarak önceden belirlenmiş bir getiriye garanti etmez.
- Katılma hesaplarında kayıp riski vardır ve bu nedenle anapara bile bankanın garantisi altında değildir. Ancak mevduat hesaplarındaki anapara ve faiz tutarı belirlenen vadede hesap sahibine ödenmek zorundadır.
- Katılma hesapları, hesap sahibi ile banka arasında akdedilen bir sözleşmedir. Bu sözleşme, hesap sahibinin sermaye sahibi (rabb-ül mal), katılım bankasının ise girişimci (mudarib) sıfatıyla tesis ettiği bir ortaklığı temsil etmektedir.
- Katılma hesabı sahibi ticari bir risk taşımaktadır. Başka bir ifade ile katılım bankasının alacağı ticari kararlarındaki herhangi bir başarısızlık riskini üstlenmekte olup böyle bir netice hesap sahibi için bir zarara neden olacaktır.

2.5.6.2. Fon Kullanırma

Fon kullanımı açısından İslami bankalar da geleneksel bankaların yerine getirdikleri çoğu finansman hizmetini gerçekleştirebilmektedir. Ancak, İslami bankaların fon kullandırma faaliyetleri, İslam hukukuna ve İslami bankacılık prensiplerine uygun şekilde olmak zorundadır (Yıldırım, 2020:396). Bu cümleden olmak üzere İslami bankalar çok zengin içerikte faizsiz ürün ve hizmetlerin oluşturulup yatırımcılarla buluşturulmasına vesile olmuşlardır. İslami bankacılığın veya Türkiye'deki ifadesi

ile katılım bankacılığının en önemli ilkesinin yatırımcı ile girişimci arasındaki kar ve zarara katılım ilkesi olduğu (PLS, profit and loss sharing) kabul edilir. Kar ve zarara katılım ilkesine göre sermayeleri ile bir yatırıma katılan taraflar yatırımın riskini üstlenmek zorundadırlar; bu itibarla, sermayedar sıfatı ile bir yatırım projesine kaynak sağlayan katılım bankası veya katılım bankasına mudarebe akti kapsamında katılım hesabı açan yatırımcı ilgili proje veya projelerin başarılı olması durumunda kar almaya hak kazanmaktadırlar. İslami bankaları ortaklığa dayalı fon kullandırma yöntemleri olarak adlandırılan iki tür akit türü kullanılmaktadır (Aggarwal ve Yousef 2000: 96):

- Mudarebe finansmanı: Bankanın sermaye sağladığı ve girişimcinin emeği ve girişim çabasını ortaya koyduğu ve girişimin tüm yönetimini üstlendiği finansman türü mudarebe şeklinde isimlendirilir. Mudarebe tipi finansman yönteminde yatırımın kar etmesi durumunda sermayedar (rabb-ül mal) ve girişimci (mudarib) sözleşme başlangıcında üzerinde anlaştıkları oranda karı paylaşmaktadırlar. Girişimin zarar etmesi halinde ise parasal risk sadece sermayedara aittir. Girişimcinin kasti bir kusuru veya ihmali bulunmuyor ise sermayedarın herhangi bir tazmin talebinde bulunma hakkı yoktur. Böyle bir neticede sermayedar sermayesini, girişimci ise emeğini ve zamanını zayı etmiş olmaktadır.
- Muşareke finansmanı: Mudarebeden farklı olarak hem girişimcinin hem de bankanın ortaklaşa sermaye tedarik ettiği ve projeyi yönettiği finansman türüdür. Ortaklar, elde edilecek karı aralarında anlaştıkları nispette özgürce bölüşebilmekte fakat zarar tahakkuk etmesi durumunda katıldıkları sermaye oranında zarara katlanmaktadırlar.

İslami finans piyasalarında en çok kullanılan fon kullandırma yöntemi murabaha olarak nitelendirilen ve bir mal veya hizmetin peşin veya vadeli olarak satın alınıp üzerine belli bir kar ilave edilerek vadeli olarak satılmasından ibaret olan yöntemdir. Murabaha, kısa vadeli finansman için en yaygın olarak kullanılan araçlardan biri olup geleneksel satın alım finansmanı kavramına dayanmaktadır. Ülkelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, İslami finansman işlemlerin yaklaşık yüzde 90'ı murabaha yöntemiyle gerçekleştirilmektedir. İslami finansman işlemlerinin yaklaşık yüzde 5'i oluşturan bir diğer finansal araç ise finansal kiralama veya orijinal tabiriyle icare olarak karşımıza çıkmaktadır. İcare, makine, teçhizat, ulaşım araçları, yazılım, donanım ve tanımlanmış sermaye mallarını fonlamak üzere tasarlanmış orta ve uzun

vadeli bir finansman aracı olarak geliştirilmiştir. Murabahadan farklı olarak icare yönteminde malın mülkiyeti kiraya verende yani katılım bankası'nda kalmakta, kira sözleşmesi sona erdiğinde ise söz konusu mal bedelli veya sembolik bir bedelle kiracıya devredilmektedir. İcare yönteminde kira konusu malın sözleşme nihayetinde geri alınması da mümkün olmakla birlikte katılım bankacılığında uygulanan icare işleminde asıl maksadın finansman olması nedeniyle malın geri alınması yoluna nadiren başvurulmaktadır. Bu finansman yöntemleri dışında İslami finansal kuruluşların ve Türkiye'de faaliyet gösteren katılım bankalarının daha düşük seviyelerde uyguladıkları ve bu tezin diğer bölümlerinde de tanımı verilen ortaklığa dayalı müşareke ve mudarebe yöntemleri ile mal bedelinin peşin ödenip teslimatın ileri bir tarihte yapıldığı istisna' ve selem yöntemlerine de rastlanmaktadır (Iqbal, 1997:3).

İslami iktisadi ve finansı temsil ettiği kültürel birikimin ve değerlerin doğası gereği sosyal fayda yönelimlidir. Bu sistem iktisadi kalkınma ile birlikte ahlaki gelişmeyi, istikrarı, sürdürülebilirliği öne alan, yolsuzluk, sahtekarlık ve suistimallerin en aza indirildiği serbest bir pazar ekonomisini hedeflemektedir.

İslami finans kurumları tarafından kullanılan temel finansman araçlarını ve bunların uygulanmasına yönelik mekanizmaları göz önünde bulundurarak, İslami finans işlemleri için akdedilecek sözleşmelerin aşağıdaki ayırt edici özelliklere sahip olmaları beklenmektedir (Tatiana vd.,2011:484):

- Herhangi bir mal veya varlığın kıymeti, tahmine değil onun piyasada teşekkül etmiş gerçek değerine dayanmalıdır.
- Satım ve alım işlemlerinde malların mülkiyetinin alıcı tarafa geçmesi gerekir.
- Her bir sözleşme, yalnızca bir tür finansal hizmet için düzenlenmelidir. Birden fazla sözleşmenin tek sözleşme altında birleştirilmesi kabul edilmemektedir. Örneğin, sözleşme bir malın hem satılması hem de kiraya verilmesi için düzenlenmiş olamamaktadır.
- Sözleşmeye konu edilen mal veya hizmetin net bir tanımı ile birlikte taraflarca açıkça bilinen bir fiyatının belirlenmiş olması gereklidir. Başka bir ifade ile malın fiyatı değişken faiz oranlarına veya diğer bazı göstergelere ve endekslere bağlı olmamalıdır.

- Ortaklık kurmak üzere kurulan sözleşmelerde, her bir ortağın ortaklık payı, kar ve zarar durumunda uygulanacak dağıtım oranları ve ortakların hak ve sorumlulukları net bir şekilde belirtilmelidir.

Yukarıda özetle bahsedilen katılım bankacılığı sisteminde kullanılan fon kullandırma yöntemleri müstakil başlıklar halinde incelenmiştir.

a. Murabaha

Murabaha, satıcının satmak üzere elde ettiği mallar için katlandığı maliyetin üzerine belirli bir miktar kar ekleyerek başka bir kişiye sattığı, şer'î hukuk tarafından kabul edilen özel bir satış türüdür. Murabaha, İslami bankalar tarafından en fazla kullanılan faizsiz finansman yöntemidir. Bu tür işlemlerde bankanın elde ettiği fazlalık faiz değil, malın satış fiyatı ile alış veya üretim maliyeti arasındaki farktan ibaret olan ticari kârdır. İslam hukukuna göre murabaha işlemlerinde bankanın alım konusu malı kendi adına teslim alması veya hukuki ifadeyle kabz etmesi gerekmektedir. Fakat günümüz şartlarında ve bankacılık sistematığı içerisinde fiili kabzın mümkün bulunmaması nedeniyle hükmi kabz yönteminin kullanılması bir gereklilik haline gelmiştir. Hükmi kabz, banka adına hareket eden kişinin mal tesellümünü şahsen yapması yerine SMS, elektronik posta veya telefon gibi dijital kanalların kullanılması yoluyla teslim ve tesellümünün kabul ve icap ile birlikte gerçekleşmesi anlamına gelmektedir. Murabaha işleminin sadece bir finansman işlemi değil, ticarete dayalı bir işlem olmasını sağlamaya yardımcı olacak pratik kurallar geliştirilmiştir. En basit ifadeyle murabaha, sözleşme kapsamındaki mal ve hizmetin bedeli ertelenmiş esasa göre satışından ibaret bir muameledir. Ürün hemen teslim edilmekle birlikte ürün için ödenecek fiyat, satıcıya ödenecek karşılıklı olarak kararlaştırılmış bir kar marjını içerir. Bu sözleşmede, malın gerçek maliyeti satışın tamamlandığı anda alıcıyla paylaşılır (Kettell, 2011:37-38).

b. Mudarebe

Mudarebe veya sermaye ile emek arasında kar paylaşımına dayalı olarak tesis edilen kar ortaklığı, Araplar tarafından ticari faaliyetler için kullanılan en eski iş biçimlerinden biridir. Literatürde mudarebeyi ifade etmek için farklı terimler kullanıldığı görülmektedir: Mukarede, Hanefi ve Hanbeli alimleri tarafından yaygın olarak kullanılırken, Maliki ve Şafi uleması kîrad terimini tercih etmektedirler. Mudarebe (kar paylaşımı) aynı zamanda "sessiz ortaklık" olarak da

adlandırılmaktadır; burada belirli miktarda sermaye sağlayan hareketsiz bir ortak, bir girişimci (mudarib) ile, bir müteveli, iş temsilcisi ve bir finansörün (rabb-ül mal) ortaklığı söz konusu olmaktadır. Mudaribin, şer'î kurallara bağlı kalarak mudarebe yatırımı kapsamında en uygun kârı elde etmek için sermayeyi ihtiyatlı, iyi niyet çerçevesinde ve basiretli tüccar özeni ile kullanması ve yönetmesi gerekir. Mudarib, bilgi ve becerisi dışında ortaklığa herhangi bir parasal katkıda bulunmaz. Ayrıca iş girişimini yürütmek için herhangi bir ücret talep etme hakkı da yoktur. Kar paylaşımı, kârın gerçekleşmesi durumunda sözleşmede belirlenen oranlarda yerine getirilir. Zararın oluşması halinde ise zararın tamamı sermaye koyan tarafından yüklenilir, girişimci böyle bir neticede emeğini zayı etmiş olur. Mudarebe kelimesi tam anlamıyla Arapçada yolculuk yapmak anlamına gelen “darb fil ard” ifadesinden türetilmiştir ki bu da geçmişte bu sözleşmenin taraflarının işlerini yürütmek için bir yolculuk yapmalarının gerektiğine işaret etmektedir (Sapuan, 2016:350).

c. Muşareke

Müşareke (musharakah) ortaklık demektir. Bu ortaklık türü mudarebeden farklı olarak ortaklık iradesini ortaya koyan tarafların tümünün sermayeye katılmasını gerekli kılmaktadır. Muşareke uygulamasında taraflar kâr paylaşım oranlarını kendi aralarında koydukları sermayeden bağımsız olarak serbestçe belirleyebilmektedirler. Fakat, girişimin zararlarla sonuçlanması durumunda ortaklar sahip oldukları sermaye oranında zarara katlanmaktadırlar. Müşareke kelimesinin bir diğer anlamı paylaşmaktır. İslam hukukuna göre, müşareke, iki veya daha fazla kişinin sermayesini veya emeğini birleştirdiği, tüm ortakların kârı belirli bir orana göre paylaştığı ve zararın katkı oranına göre bölüştüğü bir iş ortaklığını ifade etmektedir. Muşareke karşılıklı bir sözleşmeye dayalı olacağından tarafların sözleşme yapma ehliyetlerinin bulunması ve kendi özgür rızaları ile sözleşmenin tesis edilmiş olması gerekli görülmektedir (Kettel, 2011:65-66).

Müşareke sözleşmelerinde karşılaşılabilecek riskler aşağıdaki gibi özetlenebilir (Salehuddin ve Saiti, 2016:4-8):

- **Pazar riski:** Günümüzde İslami finans kurumlarının İslami finans sisteminin uygulanması sürecinde karşılaştığı en büyük sorun, yatırımcıların girişimlerini desteklemek için yeterli düzeyde likidite, teminat ve ortaklık (Muşareke) enstrümanına ulaşımlarının kısıtlı olmasıdır. Genel kabul gören görüşe göre

muşareke, mudarebe gibi İslami finansın özüne uygun, İslam coğrafyasının tarihi sürecinde yoğun uygulama imkanı bulmuş ve nihayet reel varlıklar üzerinde kurulu ortaklık temelli bir yatırımı temsil eden uygulamalardır. Bu itibarla, İslam hukukuna uygunluğu konusunda fıkıhçılar arasında ittifak bulunan finansman yöntemleri olarak kabul edilmektedirler.

- **Kredi Riski:** İslami bankalar tarafından sağlanan finansman tutarları fon kullanan şirketin daimi sermayesinin bir parçası olarak kabul edilemez. Ancak bankaların şirketlerle karşılıklı olarak mutabık kalması şartıyla bir şirketin işletme sermayesi ihtiyacını sermaye katılımı şeklinde finanse etmesine yönelik şer’i veya mer’i hukukta herhangi bir kısıtlama söz konusu değildir. Muşareke anlaşması yoluyla bir şirketle ortaklığa girip girmeme kararı, dünyanın her yerinde İslami finansal kuruluşlar tarafından son derece ihtiyatla ve zaman zaman çekingenlikle yaklaşılan bir uygulama olduğu görülmektedir. Burada tarafların dürüstlüğü, iyi niyeti İslami etik değerlere bağlılık gibi unsurlar girişimin performansı, sürekliliği ve başarısı için en önemli kriterler olarak ortaya çıkmaktadır.

- **Operasyonel risk:** Muşareke altyapısı, şer’i hukuka uygun diğer finansman yöntemlerine kıyasla çok daha fazla prosedür, sözleşme, formalite ve resmi süreçleri içerdiğinden belge yoğun, uzun ve yüksek maliyetli bir yöntemdir. Muşareke ortaklığında banka, üstlendiği parasal risklerin yanı sıra ticari faaliyetlerin de içerisinde bulunacağından ortaklığın yönetimi, denetimi ve sürdürülebilirliğine yönelik ilave çaba göstermesi gerekmektedir. Muşareke, temel olarak “öz sermaye” veya sermaye finansmanı olduğu gerçeği göz önüne alındığında bankanın diğer ortaklardan teminat talep edebileceği bir yöntem değildir. Diğer ortakların varlıkları üzerinde haciz temin edememe gerçeği muşareke işlemine yönelen İslami finans kuruluşunun yatırımın fizibilitesi, tarafların güvenilirliği ve yatırım beklentilerinin çok daha dikkatli bir şekilde değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır.

- **Likidite riski:** İslami bankalar, geleneksel bankalar gibi belli bir likit varlığı ellerinde hazır bulundurmaya zorundadırlar. Kredi olarak banka pozisyonundan çıkan fonların geri ödeme planına uygun bir şekilde geri tahsil edilebilmesi bankanın likit pozisyonunu muhafaza açısından önem arz etmektedir. Muşareke yatırımlarının başarısız olması durumunda bankanın tahsil etmeyi beklediği kar tutarı elde edilemeyeceği için bankanın likit pozisyonuna olumsuz olarak etki edeceği görülmektedir.

- **Yasal risk:** Bir işletmeye doğrudan yatırım yapılırken çeşitli yasal gerekliliklerin karşılanması gerekecek olup bu belgelerin aşağıdaki hususları açıkça belirtmesi gerekmektedir:

Müşareke girişiminin amacı

Sözleşme tarafları arasındaki ilişki

Müşareke sözleşmesi taraflarının hakları, rolleri ve sorumlulukları

Tarafların katkıda bulunduğu sermaye

Müşareke girişimi için kabul edilen kar paylaşım oranları

Zararın sermayeye katılım oranında paylaşılacağına dair madde

Kar dağıtımı için tespit edilen hesaplama metodu ve zamanlaması

Eğer geçici bir teşebbüs ise ortaklığın süresi

Dayanak varlık veya hisseler için kullanılan fiyatlama veya değerlendirme metodolojisi

Müşareke girişiminin feshi, itfası veya geri çekilmesine ilişkin hüküm ve şartlar

Sözleşme taraflarınca karşılanacak veya feragat edilecek ücret ve masraflar.

d. İcare (İjara), Finansal Kiralama

İcare'nin gerçek anlamı kira bedeli karşılığında bir şeyin kullanım hakkını bir başkasına devretmektir. İslam hukukuna göre bu terim iki farklı durumu ifade eder: Birincisi insanların belli bir işi yerine getirmek üzere muvakkaten istihdam edilmesi, emek ve deneyiminden yararlanma şeklinde oluşan ve günümüzde operasyonel kiralama olarak nitelenen yöntemdir. İkincisi ise daha yaygın bir şekilde uygulanmakta olan, bir malın kullanım ve yararlanma hakkının bir kira bedeli karşılığında bir kiracıya devredilmesidir. İcarenin İslam hukukuna uygun bir kiralama şekli olduğu hususunda fıkıhçılar arasında ittifak bulunmaktadır. İslami bankanın yürüteceği bir icare (finansal kiralama) işleminde banka sermaye ekipmanını veya mülkü satın almakta ve bunları son kullanıcılara (kiracı) taksitli planlar çerçevesinde kiralamaktadır. Konvansiyonel kiralamada olduğu gibi, sözleşmelerde yer almak kaydıyla kiralama sonunda malların kiracıya devri mümkündür (Kettel, 2011:77). İcare, geleneksel finans sistemindeki finansal kiralama işleminin bir benzeridir. İslami finans kuruluşunun müşterinin talebi üzerine ekipman, gayrimenkul vb. satın aldığı ve ardından müşteriye kiraladığı bir

anlaşmayı içerir (Tatiana vd, 2011:483). Temelde bir kira sözleşmesi olan icare'nin İslami bankacılık uygulamasında aşağıdaki temel şer'i şartları yerine getirmesi beklenmektedir (Abdulazeem, 2015:12):

- Kiralamaya konu mal mütekavvim bir mal olmalı ve kiracı tarafından şer'i hukuka aykırı amaçlar için kullanılmayacağı beyan edilmelidir. Örneğin, tütün ürünlerini işleyen makinelerin satın alınarak kiraya verilmesi İslam hukukuna uygun değildir.
- Kiralanan varlık taraflarca açıkça bilinmeli ve kira sözleşmesinde de ayrıntılarıyla belirtilmelidir. Kiralanan mal veya kira ödemesi ile ilgili herhangi bir garar (belirsizlik) bulunmamalı, varsa bile fahiş bir belirsizlik olmamalıdır. Çünkü İslam hukuku sadece hafif gararı (garar-i yesir) tolere etmektedir.
- Kiralanan mülk, icare dönemi boyunca kiraya verenin mülkiyetinde kalır, kira icare dönemi sonunda ise satış veya hibe gibi tamamen bağımsız bir sözleşme ile kiracıya devredilir.
- Banka, kiraya veren taraf olarak kira konusu mal için tahakkuk eden vergileri, sigorta maliyetlerini ve malın kullanılabilir olma vasfını koruyabilmesi için gerekli temel bakım ve onarım gibi mülkiyetle ilgili tüm yükümlülükleri üstlenir.
- Kiralama süresi, kiralanan varlığın kiracıya teslim edildiği tarihten itibaren başlar.

e. İstisna' (Eser Sözleşmesi)

İstisna' kelimesi üretmek anlamına gelmekte olup, sanat, zanaat ve sanayi gibi kelimelerle aynı kökten gelmektedir. Bir istisna' sözleşmesi kapsamında finansman sağlayan taraf belirli bir varlığı üretmeyi, inşa etmeyi, birleştirmeyi veya paketlemeyi kabul eden bir tedarikçiye fon sağlamaktadır. Sonuç olarak, finansör sipariş vererek ürettirdiği veya inşa ettirdiği varlığın mülkiyetini elde etmektedir. İstisna' belirli bir siparişe göre üretilen ürünlerin teslimatının gelecek bir tarihte yapılacağını öngören bir değişim sözleşmesidir. İstisna' sözleşmelerinde, üreticinin ihtiyaç duyduğu hammaddeleri yine kendisi tedarik etmek zorunda olduğundan kiralama (icare) sözleşmelerinden farklılık gösterir. Aksi takdirde sözleşme, icarede olduğu gibi satıcının (sipariş verenin) ücreti karşılığında üreticinin emeğini kiralınması anlamına gelecektir. İstisna' muamelesinde sözleşmenin konusu her zaman siparişe göre

üretileen bir ürün olması açısından da selem sözleşmelerinden de farklıdır. Bunlara ek olarak istisna', aşağıdaki hususlar noktasında da selem sözleşmelerinden farklı bir yapı arz etmektedir.

- Malın teslimat tarihinin önceden sabitlenmesine gerek yoktur.
- Mal bedelinin defaten ve peşin ödenmesine gerek yoktur. İstisna' sözleşmelerinde mal bedeli hak ediş mantığına göre ve üretimin seyrine paralel olarak bölümler halinde ödenir. İstisna' sözleşmeleri, akit konusu malın üretimine henüz başlanmamış olması kaydıyla sipariş veren tarafından iptal edilebilmektedir (Kettel, 2011:91).

f. Selem

Uluslararası fıkıh kurumlarının tamamı (AAOIFI, IFA vb.) ve fıkıh ulemasının büyük çoğunluğu selem aktini İslam hukukuna uygun bir finansal işlem türü olarak kabul etmektedir (Kettel, 2011). Selem akdi, istisna' ile birlikte İslam hukukuna göre üretilmemiş bir malın (ma'dum) satışının caiz olduğu iki akit türünden birisidir. İstisna' akdi daha ziyade sanayi ve imalat alanlarında kullanılan bir yöntem iken, selem akdi tarımsal ürünlerin erken finansmanı için geliştirilmiş bir finansal enstrüman olarak öne çıkmaktadır (Mohammed vd., 2016:87).

İslam hukukuna göre göre selem akdinin geçerli olabilmesi için aşağıdaki özelliklere sahip olması gerekmektedir:

1. Üretilen mal ve onun için ödenecek bedel mütekavvim mal olmalıdır.
2. Bedeller açıkça belirlenmeli ve üretilecek mal açısından bir garar (belirsizlik) durumu söz konusu olmamalıdır.
3. Mal bedeli peşin olarak ödenmelidir. Fıkıh alimlerinin genel kanaati ödemenin akit meclisi sona ermeden yapılması yönündedir.
4. Selem konusu mal piyasada bulunabilen, taraflarca bilinen misli bir mal olmalıdır.
5. Selem akdine konu edilen malın (müslemün fi) teslim vadesinin taraflarca tayin edilmiş olmalıdır. İslam hukukçularının ittifakıyla vade, tarafların kararlaştırdıkları muayyen bir tarih olabileceği gibi "hasat zamanı" gibi tarafların üzerinde mutabık kalacakları tarzda tespit edilebilmektedir. Bu konuda örf belirleyici rol oynamaktadır.

6. Selem akdine konu edilen malın teslim yeri taraflarca tayin edilmiş olmalıdır. Çünkü, malın teslim ve tesellümü biz dizi hazırlık, lojistik ve taşıma maliyetini bünyesinde barındırdığı için malın teslim yerinin belirlenmemesi ileride ihtilafların doğmasına ve öngörülmeven maliyetlerin oluşmasına neden olabilmektedir.

7. Selem akdi hiçbir şekilde faiz içermemeli ve faize yol açmamalıdır (DİA, Selem Maddesi).

2.5.6.3. Tekafül

Tekafül, İslam hukukunun kural ve düzenlemelerini çerçevesinde oluşturulmuş teavün ve dayanışmaya bağlı İslami bir sigorta kavramı olarak tanımlanmaktadır. Bu sigortacılık yöntemi farklı düzeylerde de olsa 1400 yılı aşkın süredir İslam coğrafyasında uygulanmaktadır. Müslüman hukukçular, evvel emirde Mekke ve Medine Müslümanları arasında uygulanan akile sistemindeki ortak sorumluluğun (kan parası) temelini tekafül sigortacılığının da temelini oluşturduğunu kabul ederler. Tekafül sisteminin başlıca esasları aşağıdaki gibi sıralanmaktadır (Kettel, 2011:111):

- Poliçe sahipleri, ortak yararları için kendi aralarında işbirliği yaparlar.
- Her poliçe sahibi, yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmek için katkı payını, başka bir ifadeyle poliçe bedelini öder.
- Toplanan katkı payları bir tekafül havuzunda biriktirilir. Oluşan hasarlar bu havuzdan ortaklaşa karşılanır.
- Hiçbir üye diğer katılımcıların aleyhinde olacak şekilde havuzdan herhangi bir avantaj elde edemez.
- Belirlenen dönem sonunda havuzda kalan bakiye para ve varsa bu birikimin ilave getirileri tazminat ödemesi almamış katılımcılar arasında havuza katılım oranları çerçevesinde paylaşılır.

Tekafül sigortacılığı sistemi 2009 yılından bu güne Türkiye’de de uygulanmakta olup 2020 yılı sonu aktif büyüklük itibariyle toplam sigortacılık sektörünün %5.2’sını oluşturmaktadır (TSB: 7). Sigortacılık ve Özel Emeklilik Düzenleme ve Denetleme Kurumunun (SEDDK) 1 Nisan 2021 tarihinde yayınladığı 2021/3 sayılı genelge ile mevcut tekafül modelinin yanı sıra Türkiye Modeli veya Teysir Modeli adı altında yeni bir düzenleme daha getirilmiştir. Bu modelin uygulaması klasik

tekafül modeline göre daha kolay olup Türkiye’de katılım esaslı sigortacılığa geçişin daha rahat yapılabilmesi için geliştirildiği anlaşılmaktadır.

Tablo 2.9: Yıllar İtibariyle Türkiye’de Katılım Sigortacılığı Prim Üretimleri

Yıllar	Tüm Sektör Yazılan Prim Üretimi (TL)	Sektörün Bir Önceki Yıla Göre Büyüme Oranı (%)	Katılım Sigortacılığı Prim Üretimi (TL)	Önceki Yıla Göre Büyüme Oranı (%)	Katılım Sigortacılığı Primi/ Tüm Sigortacılık Sektörü (%)
2021	105.307.008.083	27,5	5.468.861.839	28,1	5,2
2020	82.575.846.005	19,3	4.267.313.631	24,2	5,2
2019	69.242.168.593	26,7	3.436.819.840	54	5
2018	54.653.580.369	18,3	2.231.560.711	69,6	4,1
2017	46.181.816.693	14,9	1.315.855.322	25,8	2,8
2016	40.191.374.542	30,6	1.045.611.280	96,1	2,6
2015	30.773.775.736	19,4	533.253.025	38,9	1,7
2014	25.776.851.269	-	383.722.042	-	1,5

Kaynak: Katılım Esaslı Sigortacılık ve Bireysel Emeklilik Sektör Raporu, 2020, Türkiye Sigorta Birliği

2.5.6.4. Sukuk (Kira Sertifikası)

Türkiye’de kira sertifikası olarak adlandırılan ve Arapça çek manasına gelen “sakk” kelimesinden türetilmiş sukuk, İslam hukuku çerçevesinde şekillendirilmiş bir menkul kıymetleştirme aracıdır. Bazı literatürlerde İslami tahvil ifadesi kullanılmakta ise de bu gerçeğe bağdaşmamaktadır. Şöyle ki, tahvil ve bonolarda herhangi bir dayanak varlık olmaz iken sukuklar mutlak suretle mutekavvim dayanak varlıklar üzerine bina edilmek durumundadırlar. Sukuk daha ziyade, maddi varlıkların, intifa senetlerinin, hizmetlerin, belirli projelerin veya özel yatırımların eşit değerde mülkiyet paylarını temsil eden sertifikalar olarak tanımlanabilir (Oladunjoye, 2014:337).

Sukuk, mevcut bir varlığın veya bir çeşitlendirilmiş varlık havuzunun orantılı sahipliğini ve bu varlıklardan mevcut veya belirli bir süre içinde oluşacak nakit akışları üzerindeki bir rehni temsil eder. Dayanak varlıklarla ilişkili risk ve getiri bu nakit akışları kanalıyla sukuk sahiplerine aktarılır. Sukukun dayandığı varlıklar maddi-gayri, hal-i hazırda mevcut-teslimatı ileri bir tarihte gerçekleştirilecek mallar olabileceği gibi, kullanım hakları veya hizmetler de olabilmektedir. Sukuk yapısı altında yatırımcılar, yani sukuk sahiplerinin her biri, dayanak varlıklarda bölünmemiş

bir intifa hakkı sahibidir. Bu itibarla sukuk (kira sertifikası) sahipleri, ödemelerde eksiklik olması durumunda kaynak firmaya rücu edebilirler (Afshar, 2013:45).

Sukuk, İslam hukukuna uygun akit türlerinin her birisiyle kombine edilerek farklı adlar ve yapılar altında ihraç edilebilmektedirler. Başlıca sukuk türleri aşağıda listelenmiştir (Oladunjoye, 2014:338-339):

- **Selem Sukuk:** Üretilecek bir varlığın gelecekteki teslimi ile birlikte bedelinin yatırımcılardan tahsil edilerek üreticiye (kaynak kuruluş) peşin olarak ödendiği bir yapıya dayalı sukuk türüdür. Selem sukuk ile aynı yapıya sahip olan istisna' sukukun da uygulamalarına rastlanmaktadır. İstisna' sukukta selem sukuktan farklı olarak, ihraç bedeli üreticiye peşin olarak ödenmek zorunda değildir, bunun yerine ödemeler hak ediş mantığına göre bölümler halinde yapılır.
- **İcare Sukuk (Sahipliğe Dayalı Kira Sertifikası):** Genel olarak mevcut olan varlıkların satışını ve geri kiralanmasını içeren bir sukuk türüdür. İcare sukuk, kira getiren bir dayanak varlığın sukuk altyapısı ile paylara bölünerek ve yatırımcılara belli bir süre için satılması şeklinde de ifade edilmektedir. Bu durumda her bir sukuk dayanak varlık üzerinde temsil ettiği pay oranında sahibine mülkiyet hakkı ve aynı oranda dayanak varlığın ürettiği kira getirisinden yararlanmak hakkı vermektedir.
- **Mudarebe Sukuk (Ortaklığa Dayalı Kira Sertifikası):** Dayanak bir varlık üzerinde eşit paylara bölünmüş mülkiyet hakkını gösteren ve varlığın getirisinin eşit paylara bölüştürüldüğü kira sertifikalarıdır. Mudarebe sukuku genellikle büyük ölçekli yatırımların finansmanında kullanılır.
- **Muşareke Sukuk (Ortaklığa Dayalı Kira Sertifikası):** Bir özel amaçlı şirket (SPV) tarafından ihraç edilen sukuk sertifikalarını satın almak suretiyle hazır veya yeni inşa edilecek varlıklara, projelere, varlıklara veya şirketlere müştereken sahip olma amacıyla ihraç edilen sukuk türüdür.
- **Murabaha Sukuk (Satın Almaya Dayalı Kira Sertifikası):** Dayanak varlığın peşin olarak teslim edildiği bedelinin ise ertelenmiş bir plan dahilinde ödeneceği maliyet artı finansman sözleşmesine dayalı sukuk yapısı murabaha sukuk olarak isimlendirilmektedir.

2.5.6.5. Katılım Bankalarında Nakdi Gayri Nakdi Kredi Kullanımı

Katılım bankaları doğrudan nakdi kredi olarak müşterilerine fon veremezler. Bu itibarla nakdi kredi tabiri böyle bir mana ifade etmemektedir. Gerek konvansiyonel bankaların gerekse katılım bankalarının nakdi kredi ile kastettikleri şey kredi sözleşmesinin bir nakit çıkışı veya ödeme içeriyor olmasıdır. Katılım bankaları bunun yanında tazmin şartları ortaya çıkmadan bir nakit çıkışı gerektirmeyen ve gayri nakdi finansman desteği olarak adlandırılan başlıca dört şekilde fon sağlayabilmektedirler (Çoşkun, 2008:45):

- Teminat Mektupları
- Garanti, kefalet ve avaller
- Kabul kredileri (poliçeler)
- İthalat Akreditifleri ve akreditiflere verilmiş teyitler (confirmation).

Teminat mektupları, teminat mektuplarının geçerlilik süresi boyunca müşterinin herhangi bir iddiasına bakılmaksızın, teminat mektuplarının değerini alıcıya ilk talebi üzerine ödemeye yönelik yazılı bir taahhüttür. Teminat mektuplarında şu türler görülmektedir (<https://www.faisalbank.com.eg/FIB/english/personal-services/letters-of-guarantee.html>):

- Müşterilerin ihalelere katılmadaki ciddiyetlerini garanti altına almak için verilen ön teminat mektupları.
- Yapılan işlerin ciddiyetini garanti etmek için müşterilere verilen nihai teminat mektupları.
- Özellikle büyük müteahhitlik işlerinde yüklenici tarafından verilen peşinat karşılığı teminat mektupları. Bu tür teminat mektupları, mektubun öngördüğü peşinat çekinin bankaya ibraz edilip yüklenici tarafından tahsil edilince geçerlilik kazanacak şekilde düzenlenir.

Banka garantisi, ihracatçıları veya yüklenicileri verdikleri taahhütler için desteklemek amacıyla bir banka tarafından düzenlenen yazılı bir taahhütten ibarettir. Genel anlamda teminat mektubu, yüklenici tarafın yükümlülüklerini yerine getirmemesine karşı işveren için bir koruma olarak kullanılır. Banka Teminatı, belirli bir yükümlülüğün yerine getirilmesinde veya ifa edilmesinde yüklenici tarafın başarısızlığı veya temerrüdü durumunda, banka tarafından kabul edilen bir meblağı

ödeme yükümlülüğüdür ve tüm tarafların onayı olmadan iptal edilemez. Banka garantileri normalde herhangi bir nakdi finansman içermemektedir, ancak banka düzenlediği teminat mektubu karşılığında yüklenmiş olduğu riskin devam ettiği süre boyunca teminat mektubu müşterisinden bir teminat komisyonu talep edebilmektedir. Katılım bankacılığı için söz konusu olduğunda teminat mektupları İslam hukukundaki kefalet akdi kapsamında düzenlenmektedir. Banka teminat mektupları her zaman amir banka için risk taşımakta olup banka temerrüt halinde teminat karşılığında ödeme yapmakla yükümlü hale gelmektedir. Teminat mektuplarının bir gayri nakdi kredi olması ve bankayı risk altına sokması münasebetiyle, nakdi kredi sürecinde olduğu gibi, riski üstlenilecek tarafın kredilendirilebilirliği, ödeme gücü, mali durumu, itibarı, varsa kredi notu veya skoru ile kredi geçmişi gibi hususlar banka tarafından analiz edilmek durumundadır. Banka, olası herhangi bir zararı en aza indirmek için gerekli bir teminat isteyebilir. Tüm bu süreçlerin banka üzerinde oluşturacağı maliyetlerin müşteriden talep edilmesi İslam hukuku açısından bir sakınca taşımamaktadır. Gerçek giderlerin dışında tahsil edilecek teminat mektubu komisyonlarının garantinin süresinden bağımsız olarak nispi değil maktu (sabit) bir tutar olarak tahsil edilmesi gerektiği fıkıh uleması nezdinde genel kabul gören yaklaşımdır. (<http://www.financialislam.com/bank-guarantee.html>).

Katılım bankacılığı sektörü için bir örnek teşkil etmek üzere Kuveyt Türk Katılım Bankasının müşterilerine sunduğu gayri nakdi kredi ürünleri aşağıda verilmektedir:

Teminat Mektupları: Yurt içinde ve yurt dışında yerleşik gerçek ve tüzel Kuveyt Türk müşterileri lehine bir malın teslimi, bir işin yapılması veya bir borcun ödenmesi ve benzer konularda muhatap kuruluşa hitaben Kuveyt Türk tarafından verilen taahhüttür.

Özellikler

- Türk Lirası ya da yabancı para üzerinden, süreli ya da süresiz olarak düzenlenebilir.
- İşin niteliğine göre kesin, geçici, avans veya özel metinli olabilir.
- Konusu; mal alımı, bayilik teminatı, taahhüt işleri, gümrük, mahkeme veya vergi dairesi işlemleri ile ilgili olabilir.

Akreditif finansal bir kurum tarafından, ismi geçen lehtara, Kuveyt Türk müşterisiyle ön anlaşmasın istinaden belirtilen belgeleri ibraz etmesi karşılığında, yine belirtilen miktardaki ödemenin yapılması için düzenlenmiş bir belgedir. Aynı zamanda şartlı bir banka kredisidir.

Kabul-Aval Kredileri İthalatçı firmaların ihracatçı tarafından keşide edilen poliçeyi kabul ederek, mallara ödeme yapmadan sahip olmasına olanak veren bir finansman türüdür. İhracatçıya ödeme, poliçe vadesinde yapılır. Firmalar açısından ödemelerin banka garantisi altına alınmış olması, dış ticaret işlemlerinde esneklik ve güven sağlar. Ayrıca ithalatçı firmalar ithal edecekleri malları eksiksiz ve uygun bir şekilde satın almayı garanti etmiş olurlar.

Referans Mektupları İşletmenin Kuveyt Türk nezdindeki kredibilitésinin muhatap kurum tarafından değerlendirilmesini sağlayan Referans Mektupları, TL veya döviz cinsinden düzenlenebilir. İçeriği itibarıyla firmanın banka nezdindeki limit-risk durumunu gösterir.

Şekil 2.5: Kuveyt Türk Gayri Nakdi Kredi Örnekleri

Kaynak: Kuveyt Türk, <https://www.kuveytturk.com.tr/ticari/finansman-urunleri/gayri-nakdi-finansman>, erişim tarihi: 22.05.2021.

2.6. Katılım Bankacılığı (İslami Bankacılık) Modelinde Mevcut Sorunlar ve Eleştiriler

İslami bankalar veya Türkiye uygulamasındaki ismiyle katılım bankaları esasen İslam hukuku ile uyumlu bir ticari model olarak geliştirilen ve sürekli olarak şer'i denetim ve gözetim altında tutulan bir bankacılık sistemidir. Ancak, seküler hukuk içerisinde faaliyet gösteren bu bankalar merkezi bir şer'i otoriteden mahrum oldukları için kendi bünyelerinde kurulu danışma komitelerinin gözetimi ve denetimi altında bulunmaktadır. Bu dağıtık yapının bir sonucu olarak şer'i danışma komiteleri arasında görüş farklılıkları ve bunun paralelinde katılım bankaları arasında da uygulama farklılıkları görülebilmektedir (Changeboard Team, 2017). Her ne kadar TKBB Yönetim Kurulu'nun 02.04.2018 tarih ve 253 sayılı kararı ile tüm katılım bankalarını bağlayıcı nitelikte karar alabilme ve standart oluşturma yetkisine sahip Merkezi Danışma Kurulu kuruldu ise de henüz bankalar arasında uygulama yeknesaklığını tam olarak sağlayabilecek seviyede şer'i standart yayınlanamamıştır.

Yıllar içinde İslami bankacılığın hızlı bir şekilde büyümesi, günümüzde küresel düzeyde İslam hukuku ile uyumlu karmaşık bankacılık ürünleri ve yapılarının ortaya çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bununla birlikte geliştirilen bu ürünlerin en azından bir

kısmı için şer'î uyum hususunda İslam alimleri arasında bir ittifaktan söz etmek zordur. Örneğin, teverruk veya mal murabahası (commodity murabaha) sözleşmesine yalnızca belirli âlimler tarafından izin verilmektedir. Benzer şekilde borcun satışı (bey'ü'd-deyn) Müslüman âlimlerin çoğunluğu tarafından şer'î hukuka uygun görülmez iken Malezya'daki bazı âlimler tarafından uygun bulunmaktadır. Ayrıca zamanımızın en revaçta İslami sermaye piyasası ürünü olarak kabul edilen kira sertifikaları (sukuk) ile ilgili çok sayıda karşıt görüşle karşılaşmaktadır. Şöyle ki, son dönem fıkıh alimlerin birisi piyasadaki sukukların yaklaşık %85'inin temel şer'î ilkelerinin gerisinde kaldığı şeklinde bir beyanda bulunmuştur. Geleneksel bankalar için dünya çapında geçerliliği olan standartlardan ve merkezi otoritelerden (BIS-The Bank of International Settlement gibi) söz edilebildiği halde İslami bankalar için uluslararası düzeyde standart uygulamalar henüz yeterli manada oluşmamıştır. İslami bankalar İslam hukukuna aykırı olmayan hususlarda geleneksel bankacılık standartlarını takip etmektedirler; ancak İslami bankacılık geleneksel bankacılıktan farklı olduğu için İslami bankaların geleneksel bankacılık için hazırlanmış standartlarla yetinmesi mümkün değildir. Örneğin İslami bankalardaki murabaha sözleşmelerinde banka teorik anlamda da olsa bir malı satın alıp daha yüksek bir fiyattan ve vadeli olarak satmaktadır. Bu işlemlerde İslami bankalar söz konusu varlığa bir süre sahip olmak zorundadır ki bu geleneksel bankacılık uygulamalarında gerekli olmayan bir uygulamadır (Changeboard Team, 2017).

İslami bankacılık modeline ilişkin diğer zorluklar şu şekilde açıklanabilir (Shabbir ve Rehman, 2019:874):

- İslami bankaların halk nezdinde tanımlanması ve kabulünde sıkıntılar yaşanabilmektedir. Örneğin, İslam hukuku ve İslami finans uygulamaları konusunda yeterli bilgi ve altyapısı olmayan paydaşların herhangi bir teorik veya pratik kanıta dayanmaksızın İslami bankacılığı geleneksel bankacılıktan farklı görmeme eğilimi göze çarpmaktadır. Bu tür insanlar İslami bankacılığın gerek yükümlülük (pasif) tarafında gerekse varlık (aktif) tarafında geliştirilen iş modeli ve ürün yapısı hakkında yanlış kanaatlere sahip olmaktadır. Bu durum ise bu sistemin toplumda kabulü ve yaygınlaşmasının önünde önemli bir engel gibi durmaktadır.
- Ana akım iktisadı çok iyi bilen, ancak İslam hukuku konusunda sağlam bir kavrayışa ve öngörüye sahip olmayan iktisatçılardan oluşan önemli bir grup İslami

bankacılığın varlığına ve özgünlüğüne inanmamaktadırlar. Neticede ise bu iktisatçıların İslami bankacılık ekosistemine bir katkıları olmamaktadır.

- İslam hukukçuları fıkıh konusunda çok iyi donanıma sahip olmakla birlikte klasik finans, varlığa ve borca dayalı bankacılık sistemi ile bu sistemin üretip on yıllardır uyguladığı ürün ve hizmetler hakkında yeterli düzeyde bilgiye sahip değildirler. Bunun neticesinde klasik bankacılık hizmet ve ürünlerine intibak sağlamış insanları benzer veya daha kaliteli ürün ve hizmet sunumu yoluyla İslami bankacılık sistemine çekebilmek için gerekli İslam hukukuna uyumlu finansal çözümler geliştirme konusunda yetersiz kalınabilmektedir.

İslami bankacılık modeline gerek halk kesiminden gerekse akademik çevrelerden birtakım eleştirilerin yöneltildiği görülmektedir. Rahman ve Riyadh, (2016:31-32)'a göre İslami bankacılık modeline yönelik eleştiriler şu şekilde de özetlenebilir:

- İlk eleştiri kurumsal yönetim ile ilgilidir. Tüm finansal kurumlar sahip oldukları finansal kaynakların çok büyük bir kısmını dışarıdan temin ettikleri ve güven esasına dayalı olarak çalıştıkları için yüksek standartlarda kurumsal yönetime ihtiyaç duymaktadırlar. Bununla birlikte, kurumsal yönetim ihtiyacı, iş modellerinin farklılığından ötürü İslami finans kuruluşlarında daha da büyük bir önem arz etmektedir. Örneğin, kâr dağıtımına ilişkin alınacak kararlar, çok sayıda paydaş grubunun çıkarlarının - geleneksel bankalarda olduğu gibi sadece hissedarların değil, aynı zamanda Katılma Hesabı sahiplerinin de çıkarlarının- dikkatli bir şekilde dengelenmesini gerektirir. Katılma Hesabı sahipleri, hissedarlarla aynı risklerin birçoğuna maruz kalmaktadırlar. Ancak hisse sahipliğine bağlı olan yönetim kurulu üyeleri için oy kullanma imkânı gibi yönetimde söz sahibi olabilme haklarından yoksundur. Bu farklı paydaş çıkarlarının dengelenmesi, güçlü kurumsal yönetim uygulamalarının benimsenmesini gerektirir.

- İkinci eleştiri, sektörün başarısının tesadüfi olmaktan çıkarılıp sürdürülebilir ve öngörülebilir bir zemine oturtulması gerekliliği ile ilgilidir. Piyasanın genelindeki yüksek likidite seviyeleri ve buna bağlı olarak artan kredi stoğu ile bunun yüksek getirisi İslami bankaları sürdürülebilir bir iş modeli geliştirme çabalarından uzaklaştırabilmektedir. İslami bankaların genelinde olduğu gibi Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankalarında da inşaat ve konut kredileri üzerinde bir yoğunlaşmanın olduğu izlenmektedir. Diğer yandan sektöre yeni giren katılım

bankaları, daha köklü rakipleri tarafından başarılı bir şekilde uygulandığını gördükleri stratejileri kopyalama eğilimindedirler. Aslında sürdürülebilirlik açısından sorunlu olan bu tür iş modellerinin rakiplerce klonlanması katılım bankalarının belli sektörler üzerinde yoğunlaşan ve yüksek oranda risk taşıyan stratejileri izlemeleriyle sonuçlanabilmektedir. Ayrıca iş modellerinin bu şekilde kopyalanması, katılım bankalarının aynı ekonomik ve endüstriyel sektörlerle karşılaşmasına yol açmakta ve bu dar alanda yıkıcı rekabet ortamı yaratabilmektedir. Dünya genelinde İslami bankacılık sektörü yüksek oranda emlak sektörünün (gayrimenkul, ticari mülk, inşaat vb.) riskine maruz kalmaktadır. Diğer yandan birçok İslami banka tarafından tercih edilen varlığa dayalı bu iş modellerinin bir ekonomik gerileme döneminde ne derece dayanıklı olduğu henüz test edilmemiştir. Artan varlık değerleri ve bol likidite koşullarında güçlü görünen bir iş modeli, ekonomik ortam değiştiğinde finansal sorunlara yol açabilmektedir.

- Üçüncü eleştiri, geleneksel finansal ürünlerin faiz oranlarıyla uyumlu hareket eden İslami para piyasası getirilerine yöneliktir. Teorik olarak katılım bankacılığı sektörünün faiz riskinden etkilenmediği varsayılmaktadır. Gerçekten de Katılım Hesaplarına vadelerde dağıtılan kar payları, kar-zarar havuzunun gerçek getirisinden beslendiğinden ötürü banka faizlerin oynaklığından kaynaklanabilecek bir faiz riskini üstlenmemesi gerekir. Fakat pratikte ikili (dual) bankacılık sisteminin uygulandığı piyasalarda, daha da önemlisi piyasa oyuncularının birbirlerine entegre olduğu ortamlarda fiyatlamların birbirinden etkilenmesi kaçınılmaz olmaktadır. Hatta mevduat faizlerinin yükseldiği zamanlarda katılım bankaları fon tabanındaki kaybı önlemek ve piyasadaki yüksek mevduat faizleriyle rekabet edebilmek için kar paylaşım oranlarını Katılım Hesap sahipleri lehine yeniden düzenleyerek daha yüksek kar payı dağıtma eğilimine girebilmektedirler. Aynı makroekonomik düzlemde işleyen katılım bankaları veya daha genel bir ifadeyle İslami bir finans sistemi, faiz riskinden tamamen bağımsız olamamaktadır. Bankacılık sistemleri arasında fon akışının serbestçe yapılabilmesi ve pazar ekonomilerinde finansal ürün fiyatlarının arz-talep uyumu çerçevesinde şekilleniyor olması, faiz riskinin İslami bankalara aktarımını açıklamaktadır. Netice itibarıyla geleneksel para piyasasında faiz oranlarında meydana gelen değişiklikler her iki sektörün oyuncuları arasındaki karşılıklı etkileşim ve karşılıklı bağımlılık (interdependence) nedeniyle İslami bankalara da kolaylıkla aktarılmaktadır.

İslami finans'ın karşılaştığı sorunlar ve eleştiriler bağlamında Hassan ve Dicle (2005:12-15) İslami bankacılık modelindeki düzenleme ve yasal sorunlara ilişkin aşağıdaki görüşleri paylaşmaktadır:

- **Mevduat sigortası:** Mevduat sigortası, geleneksel bankacılıkta yaygın olarak kullanılan bir kavram olup gerçekte bankacılık sistemine ait düzenlemelerin çoğu mevduat sigortası planlarını içerecek şekilde tasarlanmaktadır. Tasarruf mevduatı sigortaları kamu otoritesinin mevduat sahiplerinin haklarını korumak için oluşturduğu bir güvence sistemidir. İslami bankacılıkta fon girişlerinin büyük kısmının mudarebe akdi kapsamında elde edildiği gerçeğinden hareketle tasarruf mevduatı sigortasının sağladığı güvencenin İslami finans ilke ve esaslarına tezat teşkil edebileceğine dair görüşler bulunmaktadır. Nitekim, kar ve zarara katılma hesaplarının arka planını teşkil eden mudarebe sözleşmelerinde finansal risk sermayeyi sağlayan tarafa (rabb-ül mal) ait olmalıdır.

- **Özel Cari Hesaplar:** İslami bankacılık sistematüğinde Kar ve Zarara Katılma Hesapları'nın yanı sıra Türkiye uygulamasındaki tabiriyle Özel Cari Hesaplar olarak adlandırılan vadesiz bir hesap türü daha bulunmaktadır. Özel Cari Hesaplar İslam hukukunda karz denilen akit türü kapsamında şekillendirilen bir finansal ürün olduğu için herhangi bir kâr veya getiri elde edememektedir. Çünkü, karz karşılığında ödenen veya kazanılan fazlalık faizin bizatihi tanımını oluşturmaktadır. Katılım bankaların elde ettikleri dış fon kaynağının önemli bir kısmı söz konusu Özel Cari Hesaplardan oluşmaktadır. BDDK'nın 30 Eylül 2021 tarihli istatistiklerine göre Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankalarının toplam katılım fonlarının %43.14'nün Özel Cari Hesaplardan teşekkül ettiği görülmektedir ki bu da sektör açısından maliyetsiz bir fon kaynağı olarak değerlendirilmektedir. Yukarıda da ifade edildiği üzere, Özel Cari Hesaplar karz olarak değerlendirildiği için hesap sahiplerine herhangi bir menfaat sağlanamamaktadır. Diğer yandan neredeyse toplanan fonların yarısını teşkil eden bu tür fonlar katılım bankaları tarafından kredi mekanizması içerisinde değerlendirilmekte ve tamamı banka hesabına olmak üzere getiri elde edilmektedir. Özel Cari Hesapların fıkhi durumu da dikkate alınarak bu hesaplardan elde edilen karların paydaşlar arasında daha adil bir şekilde paylaşımı günümüz tartışma konularından birisidir.

- **Kar ve Zarara Katılım Hesapları:** İslami bankalar için bir diğer tartışma konusu da Kar ve Zarara Katılma Hesap sahiplerinin hukuki durumunun ne olması

gerektiğidir. Geleneksel bankalarda vadeli hesap sahipleri banka ile faiz karşılığı bir borç sözleşmesi imzaladıkları için bankanın kredi risklerine katılmamaktadırlar. İslami bankalarda Kar ve Zarara Katılma Hesapları müşteri ile banka arasında akdedilen ve İslam hukukunda mudarebe denilen kâr ve zarar paylaşımına dayalı farklı hukuki sonuçlar doğuran bir sözleşme ile tesis edilmektedir. Bu açıdan bakıldığında Kâr ve Zarara Katılma hesap sahipleri bir anlamda bankanın altığı tüm riskleri üstlenmekte ve bankanın yönetiminin başarısından veya başarısızlığından doğrudan etkilenmektedirler. Bu tarzda şekillenen bir müşteri-banka ilişkisi sistematığı içerisinde Kâr ve Zarara Katılma Hesap sahiplerinin de banka yönetiminde söz sahibi olabilmeleri gerektiği tartışılmaktadır. Bu hesap sahiplerinin sayılarının çokluğu itibariye aktif bir paydaş olarak yönetime katılabilmeleri pratikte mümkün görünmemektedir. Fakat bu müşterilerin hak ve menfaatlerini korumak üzere bir dış temsilcinin veya kamu otoritesinin yine bu amaca yönelik olarak görevlendireceği bir üyenin yönetim kurulunda görev yapması sağlanabilir.

- **Yetersiz İslam Hukuku Bilgisi:** Dünyanın hemen her yerinde düzenleme, denetim ve gözetim otoritelerinin çoğu İslami finans kurumlarının şer'i ihtiyaçlarına cevap verebilecek düzeyde İslam hukuku bilgisine sahip değildir. Böyle bir fiili durumun sonucu olarak İslami finans kuruluşlarının şer'i bağlamda ürün, hizmet ve altyapı geliştirmeleri sürecinde ihtiyaç duydukları desteği bu otoritelerden elde etme hususunda zorluk çekmektedirler. Bu nedenle, denetim otoritesinin buna göre düzenleme yapmasının uygun olduğu ifade edilmektedir. Diğer yandan, kamunun katılım bankalarını denetleyen personelin de sadece konvansiyonel bankacılık bilgisi altyapısı ile donanımlı olması da etkin bir denetimi zorlaştırabilmektedir. Bazı eleştiriler ise katılım bankalarının fiziki mallara sahip olabilmesi önündeki hukuki engellerden bahisle bunun bir eksiklik olduğunu dile getirmektedirler. Şöyle ki, murabaha yoluyla sağlanan finansmanlarda malın katılım bankası tarafından fiziken kabzedilmesi ve gerektiğinde depolanması gerekebileceği ifade edilerek bankacılık mevzuatının buna imkan verecek şekilde düzenlenmesi önerilmektedir. Ayrıca Türkiye'de de bir dönem uygulanmış olan, murabaha işlemlerinde mal alış faturasının katılım bankası adına düzenlenmesi ve bankanın da satış faturası kesmesi uygulamasının yeniden ihdas edilmesi gerektiğini savunanlar bulunmaktadır. Şunu unutmamak gerekir ki, burada ortaya konulan eleştiri noktaları pratikte uygulanabilir olmaktan çok uzaktır.

- **Sermaye yeterliliği:** İslami bankalar, geleneksel bankacılıkta bulunmayan birçok ürünle faaliyet göstermektedir. Bu benzersiz ürünler, benzersiz risk ölçümü ve sermaye yeterliliği ölçüsü gerektiren birçok riski beraberinde getirmektedir. İslami bir bankanın herhangi bir başarısızlığı, genel olarak finansal sistem için sistemik bir risk oluşturacaktır. Üstelik herhangi bir başarısızlık İslami bankacılık sektörüne zarar verecektir. Netice itibariyle İslami bankaların uluslararası tanınırlık kazanabilmeleri için birçok kriteri yerine getirmeleri gerekecektir ki uluslararası risk ölçüm standartlarına uyum bunlardan biridir.

- **Likidite sorunu:** Kredi riski, piyasa riski ve ticari risk İslami bankacılığın finansal sürdürülebilirliğinde çok önemli rol oynamakla birlikte banka açısından bunlardan daha fazla tehlike barındıran durum likidite riskidir. Kamu otoritesi, başka bir ifadeyle Merkez Bankaları nihai kreditor olarak bankalara borç verebilmektedir. İslami bankalar için de söz konusu likidite imkanlarının uygun yöntemlerle sağlanması gereklidir. Türkiye’de sukuk (kira sertifikası) ürününün yaygınlık kazandığı ve kamu sukuklarının önemli bir büyüklüğe ulaştığı 2015 yılından sonra katılım bankalarının da katılım finans ilkelerine uygun olarak TCMB’den kısa vadeli likidite sağlayabilmektedirler. Vaad sözleşmesi denilen bir akit çerçevesinde katılım bankaları ellerindeki kira sertifikalarını belli bir fiyattan geri satın alma vaadiyle TCMB’ye satmakta ve fon akışı elde edebilmektedirler. Bu işlemin İslam hukukuna uygun olabilmesi için TCMB, satın aldığı sukuku geri satıp satmama hususunda muhayyer (serbest) bırakılmaktadır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA KREDİ ALACAKLARININ TEMERRÜDÜ

3.1.Kredi Kavramı

Kredi kelimesi, anlam olarak güven ve saygınlık kelimelerine karşılık gelen bir sözcüktür. Çünkü Latince’de güvenme anlamına sahip “crede” kelimesinden türemiştir (Balkaş, 2004:4). Ekonomik anlamda ise kredi kelimesi veresiye satışlar ve ödünç paralara karşılık gelen şekilde kullanılmaktadır (Usuğ, 2016:7). Kredi kavramı, ekonomik açıdan bankalar ile birlikte daha çok gündeme gelmektedir. Kredi kavramı ile birlikte zikredilmesi gereken kuruluşlar bankalardır. Bankalar, ilgili ülkenin kanunları ve hukuki düzenlemeleri uyarınca borç vermek, borç almak, ihraç etmek, takas etmek, mevduat almak, parayı korumak veya kullanmak için kurulmuş finansal kuruluşlardır. Faaliyetleri arasında bulunan kredi temini, bankaların mevcut veya potansiyel iş girişimcilerine finansal kaynak sağladıkları temel bankacılık ürünü olup bankaların da başlıca gelir kalemini oluşturmaktadır. Bankalar, bir yandan gelirlerinin ana kaynağı olarak işletmelere kredi imkanı sağlarken, diğer yandan da etkin bir kredi risk yönetimi için gerekli teknik, operasyonel ve organizasyonel altyapıyı da oluşturmak için çaba harcamak zorundadırlar (Mirach, 2010: 10-34). 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 48. Maddesinde kredi kavramının tanımı ve kredi olarak nitelendirilecek işlemler aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır:

Bankalarca verilen nakdî krediler ile teminat mektupları, kontrgarantiler, kefaletler, aval, ciro, kabul gibi gayri nakdî krediler ve bu niteliği haiz taahhütler, satın alınan tahvil ve benzeri sermaye piyasası araçları, tevdiatta bulunmak suretiyle ya da herhangi bir şekil ve surette verilen ödünçler, varlıkların vadeli satışından doğan alacaklar, vadesi geçmiş nakdî krediler, tahakkuk etmekle birlikte tahsil edilmemiş faizler, gayri nakdî kredilerin nakde tahvil olan bedelleri, ters repo işlemlerinden alacaklar, vadeli işlem ve opsiyon sözleşmeleri ile benzeri diğer sözleşmeler nedeniyle üstlenilen riskler, ortaklık payları ve Kurulca kredi olarak kabul edilen işlemler izlendikleri hesaba bakılmaksızın bu Kanun uygulamasında kredi sayılır.

Katılım bankaları ve konvansiyonel bankalar faaliyet gelirlerinin büyük kısmını müşterilerine ödünç verdikleri fonlardan elde etmektedirler. Bankaların kullandıkları bu fonun kaynağı ise mevduat müşterilerinin vadeli veya vadesiz hesaplarda tuttuğu birikimler, bankanın özkaynakları ve bankanın temin ettiği uzun vadeli sermaye benzeri kredilerden oluşmaktadır. Bankalar, bilançolarının pasiflerindeki fonları gelir üretecek alanlara kanalize etmek üzere kredi adı altında ve bir kredi sözleşmesi hükümleri çerçevesinde gerçek ve tüzel kişilere aktarmak suretiyle fonlama yaparlar. Verilen kredilerin anapara ve karıyla beraber vadede geri tahsil edilmeleri elzemdir. Bununla beraber kredi kullanan şirketin iç dinamiklerinden veya ekonomik konjonktürden kaynaklanan sebeplerle kredinin geri ödenmesinde sorunların yaşanması da muhtemeldir. Böyle bir durumda borçlu şirketin nakit akışının rahatlatılması ve bankanın da hemen batık kredi sorunuyla karşılaşmaması için kredi vadesinin uzatılarak yeni bir geri ödeme planının yürürlüğe konmasından ibaret olan “kredi yeniden yapılandırılması” kavramı karşımıza çıkabilmektedir. Diğer yandan, kredilendirme mekanizmasının kredi talebinde bulunan şirketin finansal ve yönetim kabiliyeti itibariyle değerlendirilmesi, mali tahlil, istihbarat ve tahsis adımlarını da içeren uzun bir süreç gerektirdiğinin de ifade etmek gerekmektedir. Geleneksel bankacılık sistematiği içerisinde cereyan eden kredilendirme mekanizmasının İslami finans ilke ve esasları çerçevesinde yürütülmesi de mümkündür. İslam hukukun özünde faiz yasağının bulunması ve fon sağlayıcısına faiz talep etmesine cevaz verilmemesi fonlama karşılığında faizin dışında başka bir getiri elde edilemeyeceği anlamına gelmemektedir. İşte bu sorunun çözümü kar ve zararın paylaşılmasına dayalı bir fonlama modelidir. Bu kavram, bir yatırımda veya finansman işleminde her iki tarafın da söz konusu projeden elde edilen getirileri ve risklerin paylaşması esasına dayalı bir modelle çözümlenebilmektedir. Bununla birlikte İslami finans ilke ve esaslarına uygun olarak geliştirilen ve bu tezin birinci bölümünde ayrıntılı bir şekilde açıklanan alım satıma dayalı (murabaha), kiralamaya dayalı (icare), eser sözleşmesine dayalı (istisna’) fon kullandırma yöntemlerini hatırlatmak gerekmektedir. İslam hukuku çerçevesinde fonlama süreci açısından, fonlayan ve fonlanan arasında akdedilecek sözleşmelerin belirsizlik (garar) içermemesi, başka bir ifadeyle, pratikte sözleşme koşullarının açıkça tanımlanması, açık ve net olması bir zorunluluk olarak görülmektedir. İslami finans temelli fonlama noktasında, İslam hukukunun yasak saydığı kumar, domuz

yetiştiriciliği, alkol ve gayrimeşru eğlence gibi sektörlere fon desteği sağlanması mümkün değildir (Leaon ve Weill: 2018: 55).

3.1.1. Kredilerin Yönetimi

Bankaların en temel faaliyetleri tasarruf fazlasına sahip gerçek ve tüzel kişilerden elde ettiği fonları ve özkaynaklarını başta ticaret, işletmeler ve yatırımlar olmak üzere fon ihtiyacı duyan kişilere aktararak finansal destek sağlamaktır. Fon desteği sağlanan tarafın hukuki statüsüne göre verilen krediler kurumsal krediler, ticari krediler, işletme kredileri, esnaf kredileri, KOBİ kredileri, özel krediler, bireysel ve tüketici kredileri gibi sınıflamaya tabi tutulabilmektedirler. Konvansiyonel bankalarda olduğu gibi katılım bankaların kredilendirme prosedürü, kredi talebinde bulunan kişiler için ön istihbarat ve inceleme yapılmasıyla başlayan ve ödenen kredinin borçludan anapara ve kârı ile beraber tahsil edilmesini ile son bulsan uzun bir işlemler zincirini içermektedir. Kredilerin düzenli bir şekilde geri ödenmesi banka açısından en arzu edilen durum olup bu tür işlemler düzenli (regular) kredi olarak adlandırılmaktadır. Bununla beraber, ticari, makroekonomik ve piyasadan kaynaklanan bir dizi risk nedeniyle bankaların verdiği tüm kredilerin geri tahsil edilmesi beklenemez. Bu durumda bankalar açısından tahsili gecikmiş alacaklar (non-performing loans) sorunu ortaya çıkacaktır. Bankalardaki kredi yönetiminin ve tahsili gecikmiş alacak portföy büyüklüğünün genel ekonomi üzerinde hem mikro hem de makro ölçekte çok önemli etkileri bulunmaktadır (Adedeji vd., 2018:132). Bankacılık sektöründe kredi yönetimi kavramı geleneksel ve katılım bankaları arasında herhangi bir ayırım gözetilmeksizin Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu (BDKK) tarafından tanımlanmıştır. Buna göre, kredi yönetimi kavramı bankaların ana faaliyet alanlarından biri olup, banka yönetiminin belirleyeceği bir dizi strateji, politika, prosedürler ile birlikte kredi pazarlanması, kredi tahsisi, kredi riski ve bu risklerin izlenmesi, ölçülmesi, raporlanması, kredi-sermaye ilişkisinin etkin yönetimi, ve risklerin kontrol altında tutulmasını sağlayacak faaliyetlerin tümünü kapsamaktadır. Bankaların kredi risklerinin oluşturulması ve yönetimine dair tüm ilke ve esaslar, bankanın ölçeği de dikkate alınarak, tüm kredi portföyleri için ayırım yapılmaksızın uygulanır.

Tarihsel bağlamda ele alındığında finansal kuruluşların en büyük sorun odağının kredi yönetimi olduğu görülmektedir. Bu sorun, özellikle reel sektörü fonlamak üzere kurulmuş ticari bankalar ve bunların İslami finans ekosistemindeki karşılığı

olan katılım bankaları açısından daha da bir önem arz etmektedir. Bankalar için faiz, katılım bankaları için kar payı anlamına gelen fon kullandırma gelirlerinin bu kurumların ana gelir kaynağı olduğu düşünüldüğünde bankaların kredi yönetiminin etkilerini görmezden gelmelerinin büyük zararlara neden olabileceği açıkça ortaya çıkmaktadır. Nzotta (2004), kredi yönetiminin bankaların ve diğer para kuruluşlarının başarısını veya başarısızlığını etkilediğini belirtmiştir. Bunun nedeni, kredi yönetim ekiplerinin tercih, seçim ve politikalarının bankanın kredi stoğunun kalitesi ve verimini doğrudan etkilemesi olarak izah edilmektedir. Diğer bir deyişle, Nzotta (2004), kredi yönetiminin etkinliğinin bir bankanın kredi portföyünün genel niteliği hakkında önemli bir gösterge olduğunu ve bu iki veri arasında doğrusal bir ilişkinin bulunduğunu ifade etmektedir (Aktaran: Mureithi, 2014:3).

Güçlü bir kredi yönetimi için en önemli ve öncelikli şart müşterinin kredilendirilebilirliğinin objektif ve mali verilerle doğru bir şekilde tespit edilmesi, sonrasında da en uygun fonlama tutarına karar verilmesidir. Bankalar, bu karmaşık ve hassas kredilendirme sürecinin yönetirken gecikmiş alacaklarını en düşük seviyede tutma motivasyonu ile hareket ederler. Bunu için kredi talebinde bulunan müşterilerin mali ihtiyaçlarının anlaşılması, kredi teminatının belirlenmesi daha da önemlisi müşterinin geri ödeme gününün ve niyetinin değerlendirilmesi gerekmektedir. Kredi yönetimi süreci, başvuruların alınmasıyla başlar ve borçlunun ödünç verilen fonların geri ödenmesine ilişkin tüm yükümlülükleri yerine getirdiği anda sona erer. Ödünç verilen fonlar tam olarak geri tahsil edilemez ise kredi yönetimi ve sürecinin başarısız olduğu kabul edilir. Bankaların kredi yönetimleri temelde kredi portföyünün en etkin düzeyde yönetimi ile birlikte fon kullanan gerçek ve tüzel kişilerin kredilendirme sürecinden sonra da takibini içermektedir. Başka bir ifadeyle fon kullanan müşterilerden kaynaklanabilecek herhangi bir finansal riske maruz kalmamak ve kredi tahsilatlarından oluşan fon akımının kesintiye uğramasına mani olmak, bu sayede bankanın likidite seviyesinin güvenli bir bant aralığında tutmak banka kredi organizasyonlarının görevleri arasında sayılmaktadır. Bu uzun sürecin tam bir bütünlük ve diğer organizasyonel birimlerle eşgüdüm içerisinde yürütülmesinin gerekliliği ortadadır (Mureithi,2014:3).

Kredi yönetimi süreci, müşteri tabanının kredi değerliliğinin ve şirketin sürdürülebilirliğinin doğru bir şekilde değerlendirilmesi ile başlar. Verilen kredinin türü her ne olursa olsun bankaların bu hususa özel önem atfetmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla müşteri için önerilen en uygun kredi yöntemi belirlenirken bir dizi kriterler dahilinde karar verilmektedir. Bu kriterler, müşteri şirketin faaliyette bulunduğu sektör, faaliyetlerini sürdürdüğü süre, sermaye yapısı ve sermayedarlarının kişisel itibarları, şirketin ticari geçmişi, finansal tabloları, bankanın risk iştahı, piyasa riskleri ve makroekonomik durum şeklinde özetlenebilir.

Kredi tahsis ve değerlendirme sürecinin bir parçası olarak kredi yönetimi, şirket için uygun gördüğü azami kredi limiti ve bu limitin hangi alanlarda kullanılacağı kararı ile birlikte talep edilecek teminatları da belirlemek durumundadır. Bununla birlikte teminatsız kredi tahsisi de mümkün olup bu durum piyasa tabiriyle “imza karşılığı kredi” olarak nitelendirilmektedir. Katılım bankacılığında kullanılan başlıca teminatların nakit blokesi, gayrimenkul ipoteği, araç rehni, alacak temliki, menkul kıymet temliki, banka garantisi, kefalet ve garantörlük sözleşmeleri olduğu görülmektedir. Kredilendirme sürecinde şirketin gelir ve ödenmemiş mali yükümlülükler arasındaki cari oranı da dikkate alınacaktır. Bankanın kredi yönetimi, sadece bankayı veya ilgili herhangi bir finans kuruluşunu olası zararlardan korumayı değil, aynı zamanda müşteriyi zamanında ödenemeyeceği yükümlülüklerden ve bunun neticesinde daha fazla borç yükü oluşturmaktan korumayı amaçlamaktadır. Netice itibariyle, kredi yönetimi süreci verimli bir şekilde işlediğinde, sürece dahil olan bütün taraflar olumlu bir şekilde etkilenirler (Mirach, 2010: 11-12).

Katılım bankalarının kredilendirme süreci konusunda tabi oldukları kural ve prosedürler konvansiyonel bankalarla büyük oranda aynı olup söz konusu kurallar BDDK (Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurumu)’nın düzenlemelerinde yer almaktadır. Diğer yandan katılım bankacılığının Türkiye’deki uygulaması, İslami bankacılık uygulamalarına eş değer özellikler taşıdığı için “İslami Finansal Kuruluşlar İçin Muhasebe ve Denetim Örgütü (AAOIFI) ve TKBB ve Danışma Kurulları kararları” (Kartal ve Demir, 2017:95) ile tutarlı olarak yapılmak zorundadır. 5411 sayılı Bankacılık Kanununun 19. maddesi ve katılım bankalarında uygulanacak finansman/kredi yöntem ve prosedürleri için aşağıdaki tanımlamaları yapmaktadır:

a. Katılım bankalarının en önemli finansman yöntemlerinden birisi alım satıma dayalı finansmandır. Bu yöntemde banka, alım satımı İslam hukukuna uygun olan her türlü maddi ve gayri maddi mallarla hak ve hizmetin bedelinin doğrudan satıcıya ödeyerek işlemi gerçekleştirir.

b. Yukarıda açıklanan işlemde eğer söz konusu mal belli bir kâr ilavesi ile yapılmış ise murabaha, kârsız satım ise tevliye, pazarlık usulüyle satım ise müsaveme olarak adlandırılmaktadır. Bunlara ilaveten, peşin ödemeli satım (selem), açık hesaplı satım (isticrar), kâr beyanı ile mal satımı (teverruk) ve eser sözleşmesi (istisna) de katılım bankalarının kullandığı diğer finansman yöntemleri arasında sayılmaktadır.

c. Kiralama yoluyla fon kullandırma yöntemi de katılım bankacılığında sıklıkla kullanılan bir finansman modelidir. Finansal kiralama, banka tarafından satın alınan ve tüketilmeden kullanılabilen bir varlığın menfaatinin belli bir kira bedeli karşılığında müşteriye tahsis edilmesi şeklinde ifade edilmektedir. Finansal kiralama yöntemleri olan adi kiralama, finansal kiralama ve operasyonel kiralama yöntemlerinin herhangi birisi katılım bankaları tarafından uygulanabilmektedir.

d. Ortaklığa dayalı finansman yöntemleri olarak tanımlanan mudarebe ve müşareke modelleri katılım bankaları tarafından düşük düzeyde de olsa kullanılmaktadır. Bu yöntemde, kar ve zarara birlikte katılmak suretiyle gerçek veya tüzel kişilerin işletmelerine, yatırım projelerine veya elde edilecek bir malın mülkiyetine ortak olmak suretiyle yapılandırılan finansman bir finansman modeli oluşturulmaktadır. Ortaklık, eğer bir tarafın emeği, diğer tarafın sermayesi ile kurulmuş ise mudarebe, her iki tarafın sermaye iştirakiyle oluşmuş ise müşareke, belli bir girişime sermaye ile katılma şeklinde ise yatırım ortaklığı olarak adlandırılmaktadır. Ayrıca, tarım ve zirai üretime dayalı ortaklık kurulması da mümkün bulunmaktadır.

e. Katılım bankaları, belli bir proje özelinde, müşterilerine vekalet vermek suretiyle yetkilendirerek fon sağlayabilmektedirler. Bu durumda, banka uygun bulduğu bir yatırım projesi için müşterisine kaynak sağlamakta, müşteri de vekil sıfatıyla projeyi yönetmektedir. Banka ile vekil arasında imzalanan vekalet sözleşmesinde proje için tahmini bir kâr oranı üzerinde mutabık kalınmaktadır. Bu oranın üzerinde gerçekleşen kâr vekile bırakılmakta, eğer gerçekleşen kâr beklenen oranın altında ise vekil projeden herhangi bir gelir elde edememekte ve kârın tamamını bankaya bırakmaktadır.

f. Yukarıdaki maddelerde belirtilen fon kullandırma yöntemlerinin yanında katılım bankalarının karşılıksız ödünç (karz-ı hasen), kefalet, garanti, vaat, ödül vaadi (cuâle) gibi İslam hukukuna uygun diğer finansman yöntemlerini kullanmaları da mümkün bulunmaktadır.

g. Katılım bankaları, geleneksel bankacılıkta sıklıkla uygulanan nakit finansman ürünlerini kullanamamaktadırlar, fakat gelir bekleme sizin nakdi borç (karz) vermeleri mümkün bulunmaktadır.

h. Kredilendirme sürecinde muhtemel suistimal ve hataların engellenmesine yönelik olarak, murabaha yöntemiyle yürütülen fon kullandırma işlemlerinde, ödemeler doğrudan doğruya satıcıya yapıldığı gibi, alım-satım işlemini tevsik eden belgelerin birer nüshalarının da finansman sağlayan bankada muhafaza edilmesi gerekmektedir.

i. Mülkiyet ortaklığının dışında, katılım bankaları müşterileriyle finansman ortaklığı da kurabilmektedirler. Finansman ortaklığında banka, müşterisi ile belirli bir faaliyetinden veya tüm faaliyetlerinden oluşacak kâr ve zarara katılmak üzere ve finansman sağlama amacına yönelik olarak ortaklık kurmaktadır.

j. Katılım bankalarınca uygulanacak her bir finansman yöntemine ilişkin standartlar ve uygulama esasları TKBB tarafından belirlenerek üye bankalara bildirilmesi gerekli kılınmıştır. TKBB nezdinde bu görevi yerine getirmek üzere merkezi bir Danışma Kurulu'nun kurulmuş olduğunu belirtmek gerekir.

k. Bankacılık Kanunu, katılım bankaları için tespit edilen fon kullandırma yöntemlerinin, fon kaynağının katılım finans ilke ve esaslarına uygun bulunması, başka bir ifade ile faizsiz yöntemlerle sağlanmış olması kaydıyla kalkınma ve yatırım bankaları tarafından da birer finansman sağlama yöntemi olarak uygulanabileceği hükmünü getirmiştir.

Kredilerin yönetimi konusu içerisinde kredi risklerinin izlenmesi ve yönetimi öne çıkmaktadır. Dolayısıyla, ayrı bir başlıkta “kredi risk yönetimine” ilişkin bilgiler aşağıdaki bölümde incelenmektedir.

3.1.2. Kredi Risk Yönetimi

Ticari hayatın bir parçası ve operasyonel bir gereklilik olarak, kredi riski kavramı ve kredi riski yönetimi çoğu firma için hayati öneme sahip konulardan birisini oluşturmaktadır. Kredi riski en basit şekliyle “kredi sözleşmesinin ihlal edilmesi veya kredi yükümlülüklerinin yerine getirmeme riski olduğu” olarak tanımlanmaktadır. Kredi alan taraf borcunu geri ödemezse veya insanların tasarruflarını yatırdığı finans kurumu iflas ederse kreditorlerin zarara uğraması kaçınılmazdır. Yine aynı cümleden olmak üzere, bir firmanın peşin bedelle mal alım siparişi verdiği şirketler iflas edebilmekte veya teslim yükümlülüklerini yerine getiremeyebilmektedirler. Bu

örneklerde ortaya konan durumlar bir sözleşme tarafının üzerinde anlaşılan şartlara uygun olarak yükümlülüklerini yerine getirememesinden ibaret olan kredi riskini tanımlamaktadır. Bu ifade, farklı literatürlerde temerrüt riski, performans riski veya karşı taraf riski olarak da adlandırılmaktadır (Brown ve Moles, 2016:1).

Gerek bankalarda gerekse kredi portföyü taşıyan şirketlerde öncelikle bir risk yönetimi felsefesinin benimsenmesi, kredi politikasının tasarlanmasındaki en önemli adım olarak kabul edilmelidir. Bu felsefe, ilgili şirketin yönetim kurulu tarafından onaylanmış ve kredi ile ilgili tüm süreçleri baştan başa kapsayan bir dizi esas, usul, yaklaşım, model, amaç, hedef, süreç ve prosedürleri içermelidir. Kredi verme felsefesinin geliştirilmesi, yönetim kurulunun borçlanma ve borç verme hususunda öz bilinç geliştirmesine ve bu konuda kendi vizyon ve misyonlarını ifade etme fırsatı sağlar. Banka özelinde ele alındığında bu vizyon, tüm kredi politikası kısıtlarını dikkate alarak etkin bir şekilde yönetilmesine ve kamu otoritesi veya diğer düzenleyici kuruluşlar tarafından belirlenen politika değişikliklerini en hızlı nasıl uyum sağlanacağı hususunda banka çalışanlarının yönlendirilmesine yardımcı olmalıdır. Bir bankanın veya finans kuruluşunun kredi yönetimi felsefesinin bir parçasını oluşturabilecek diğer olası hususlar veya ilkeler şunları noktaları içermesi beklenir: (Deposit Insurance Corporation of Ontario (DICO), 2005).

- Borç verme bir bankanın en temel faaliyetlerinden birisidir. Tüm krediler, bankanın özkaynaklarından veya diğer yollarla ürettiği finansal kaynaklardan makul bir getiri oranıyla, krediye değer (credible) gerçek ve tüzel kişilere borçlanma fırsatları sağlayan bir ürün ve faaliyet olarak değerlendirilmelidir.
- Banka, kredi faaliyetlerinden elde ettiği gelirin bir kısmını kredinin finansal kaynağın asıl sahiplerine faiz, nema veya başka isimler altında aktarmalıdır.
- Riskin yaygınlaştırılması amacıyla kredi portföyü müşteri segmenti, sektör, kredi türü, veya demografi bazında olabildiğince çeşitlendirilmelidir.
- Kredilendirme sürecinde borç alan ve borç veren arasında tam simetrik bir bilgi paylaşımı bulunmalıdır. Başka bir ifade ile, kredi sözleşmeleri imzalanmadan önce, borçlulara kredilerin maliyet ve vade bilgisiyle birlikte sözleşmenin diğer hüküm ve şartları açık bir şekilde bildirilmeli ve borçlunun konuya vakıf olduğundan emin olunmalıdır. Bu bilgi setine kredi için talep edilen teminatlar, diğer yasal ücret ve komisyonlar ile varsa cezai şartları da ilave etmek gerekmektedir.

Oldukça rekabetçi bir piyasada faaliyet gösteren bankaların veya finans kuruluşlarının karşı karşıya olduğu çeşitli risk türleri vardır. Risk, sonucun belirsiz olduğu durum olarak tanımlanabilir. Ayrıca risk, etkin ihtiyati tedbirlerin tatbik edilmesiyle önlenebilecek harici veya dahili şoklara maruz kalma nedeniyle meydana gelen bir kayıp, zarar, hasar veya diğer istenmeyen olayların gerçekleşme ihtimali olarak da tanımlanabilir. Bankaların karşı karşıya olduğu önemli riskler arasında kredi riski ilk sırada yer almaktadır. Borçlunun önceden anapara tutarı ve kâr marjı veya faiz ücretleri şeklinde belirlenmiş borç yükümlülüğünü geri ödeme planına uygun olarak ödeyememesi nedeniyle ortaya çıkan zarar olasılığı kredi riskinin tanımıdır. Bankaların sağlam bir kredi portföyü geliştirebilmeleri ancak kredi riskini en aza indirmeye yönelik ihtiyati tedbirler almalarıyla mümkündür. Bankacılıkta risk yönetimi, risklerinin belirlenmesi, sınıflandırılması, risklerin ölçülmesi, azaltılması, izlenmesi ve kontrolü gibi bir dizi süreç ve faaliyetlerin uygulanmasını gerektirmektedir (Akram ve Rahman, 2017:188).

Küresel finans ortamındaki hızlı ve dinamik değişiklikler, bankacılık kurumları için çeşitli riskler oluşturmaktadır. Geleneksel bankalarla yan yana faaliyet gösteren İslami bankalar korunaklı bu risklere karşı özel bir korunma mekanizmasına sahip olmayıp aynı risklere karşı eşit derecede savunmasızdırlar. Bununla birlikte, İslami bankacılığın sahip olduğu varlık ve yükümlülüklerin özgünlüğü bu bankaların karşılaştığı risklerin yapısı ve bileşimi konvansiyonel bankalardan ayrılmaktadır. İslami bankaların bilançosunun aktif tarafında, İslam hukukuna uygun olarak yürütülen yatırımlar, kar-zarar paylaşımı ve ortaklığa dayalı finansman modelleri (mudarebe ve müşareke), murabaha gibi sabit getirili finansman yöntemleri (maliyet artı kâr marjı), daha uzun vadeli taksitli ticari krediler (orta/uzun vadeli murabaha), istisna ve selem olarak adlandırılan ertelenmiş mal satışı veya ön ödemeli satış ve icare olarak da adlandırılan finansal kiralama şeklinde yürütülen fon kullandırma faaliyetleri yer almaktadır. Bilançonun pasif tarafında ise vadesiz ve sahibi açısından herhangi bir getirisi olmayan Özel Cari Hesaplar ile banka ve mevduat sahibi arasında risk paylaşımına dayalı olarak kurulan Kar ve Zarara Katılma Hesapları bankanın en önemli finansal kaynaklarını oluşturmaktadır. Aktif ve pasif yapılarının kendine has oluşu ve kar ve zarar paylaşım esasına dayanması, İslami bankaların karşılaştığı risklerin doğasını da değiştirmektedir. Geçmiş tarihlerde yapılan akademik çalışmaların, geleneksel bankacılık sistemindeki finansal kuruluşların risk

faktörlerine oldukça kapsamlı bir şekilde değindiğini göstermektedir. Diğer yandan, İslami bankacılıkta etkin risk yönetiminin çoklukla vurgulanmasına rağmen, bu faktörler İslami bankacılık için aynı düzeyde araştırılmamış ve belgelenmemiştir. İslami bankacılığı incelemeye yönelik üretilen akademik çalışmaların, esas olarak faizsiz sistemin altında yatan kavramsal konular üzerinde yoğunlaştığı görülmektedir (Ahmad ve Ahmad, 2004: 65-80).

İslami bankalar, geleneksel bankalarla aynı ekosistem üzerinde faaliyette bulunan ve rekabet eden finansal kurumlar olduğundan benzer kredi risklerine maruz kalmaktadırlar. Bank for International Settlements (BIS 2000) öngörülerine göre kredi riski, bankacılık sektöründeki en önemli finansal istikrarsızlık kaynağıdır. Bu nedenle bankacılık sektöründe kredi riskinin doğru bir şekilde ölçülebilmesi banka yöneticileri açısından hayati öneme sahiptir (Lassoued, 2018: 268). Diğer herhangi bir finansal ürün gibi, İslam hukuku çerçevesinde şekillendirilen ve geliştirilen (shari'a compliant) finansal ürünler de kredi riskine maruz kalmaktadırlar. Her bir finansal ürünle ilişkili kredi riski elbette ürünün niteliğine bağlı olarak değişiklik gösterebilmektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde İslami finans ürün ve hizmetlerinin maruz olduğu riskler bazı noktalarda geleneksel finans sistemine ait ürünlerden farklı olup bu farklılıklar aşağıda listelenmiştir (Kabir vd., 2015:329-330):

- İslami bankacılıkta kullanılan bir mudarebe (kar-zarar paylaşımı) sözleşmesinde; banka ile mudarib (borçlu) arasındaki ilişki bir müvekkil-vekil ilişkisini içerir; öyle ki, İslami banka bir projeyi borçlu ile önceden kararlaştırılmış bir kar-zarar paylaşımına dayalı olarak finanse eder. Bununla birlikte, bankalar mudarib tarafın karar alma sürecine katılmamakta ve yönetime dahil olmasına izin verilmemektedir. Dolayısıyla, mudarebe yöntemiyle gerçekleştirilen bir fon kullandırma işlemi taraflar arasında yüksek bilgi asimetrisi bulunduğundan, İslami banka yüksek düzeyde kredi riskine maruz kalmaktadır. Mudarebe sözleşmelerinde yatırımın riskinin tamamıyla sermayedara (rabb-ül mal, İslami banka) ait olduğu gerçeğinden hareketle, borçlunun (mudarib) kasıtlı veya kasıtsız olarak başarısız olması durumunda İslami banka açısından kredi riski değil, doğrudan kredi zararı ortaya çıkmaktadır.

- Müşareke (kar ve zarar paylaşımı), bir tarafta İslami bankaların diğer tarafta da ortaklık yoluyla fon temin edecek kişilerin sermaye sağladığı ve kar ve zararı

önceden kararlaştırılmış bir oranda paylaştığı bir girişim ortaklığıdır. İslam hukukçularının ve İslami finans uzmanlarının çoğu faize karşı en güçlü argüman olarak İslami finansın ortaya koyduğu ürünün müşareke olduğu görüşündedirler. Ancak, bu ürünün uygulamasında banka, asimetrik bilgi, ahlaki sorunlar ve kayıt dışı ekonominin varlığı nedeniyle bu tür yatırımlarda daha yüksek düzeyde kredi riskine maruz kalmaktadır.

- İcare (finansal kiralama), İslami bankacılıkta diğer İslami finansal ürünlere göre daha düşük kredi riskine sahip bir diğer popüler finansal ürün olarak kabul edilmektedir. Fakat bu ürünün uygulamasında, kira vadesi geldiğinde kiracının temerrüdü kiraya veren bankaları kredi riskine maruz bırakmaktadır. Temerrüt, müşterinin ödeme kabiliyetini olumsuz etkileyebilecek değişken kira planı nedeniyle de ortaya çıkabilmektedir.

- Selem (vadeli alım), alıcının sözleşme gününde tam ödeme yaptığı, satıcının ise ürünleri daha sonra teslim ettiği İslam hukukunun uygun gördüğü bir finansal üründür. Bu ürünün uygulamasında İslami bankalar genellikle aynı anda birincisi satıcıyla, ikincisi alıcıyla olmak üzere birbirine paralel iki selem sözleşmesi yapmaktadırlar. Her iki sözleşme de birbirinden bağımsız olarak çalışır. Selem akitlerinde de İslami bankalar, ürünlerin belirlenen zamanda veya hiç teslim edilememesi durumunda kredi riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler.

- Selem akdine benzer bir diğer ürün olan istisna da (eser sözleşmesi) İslami bankacılıkta kullanılan vadeli satış tabanlı bir finansman şeklidir. Bu finansal ürünlerin her ikisi de benzer özelliklere sahiptir, ancak selem aksine istisna çoğunlukla mal imalatında kullanılır. İslami bankalar istisna sözleşmelerinde de selem sözleşmesine benzer nedenler ile kredi riskine maruz kalmaktadırlar.

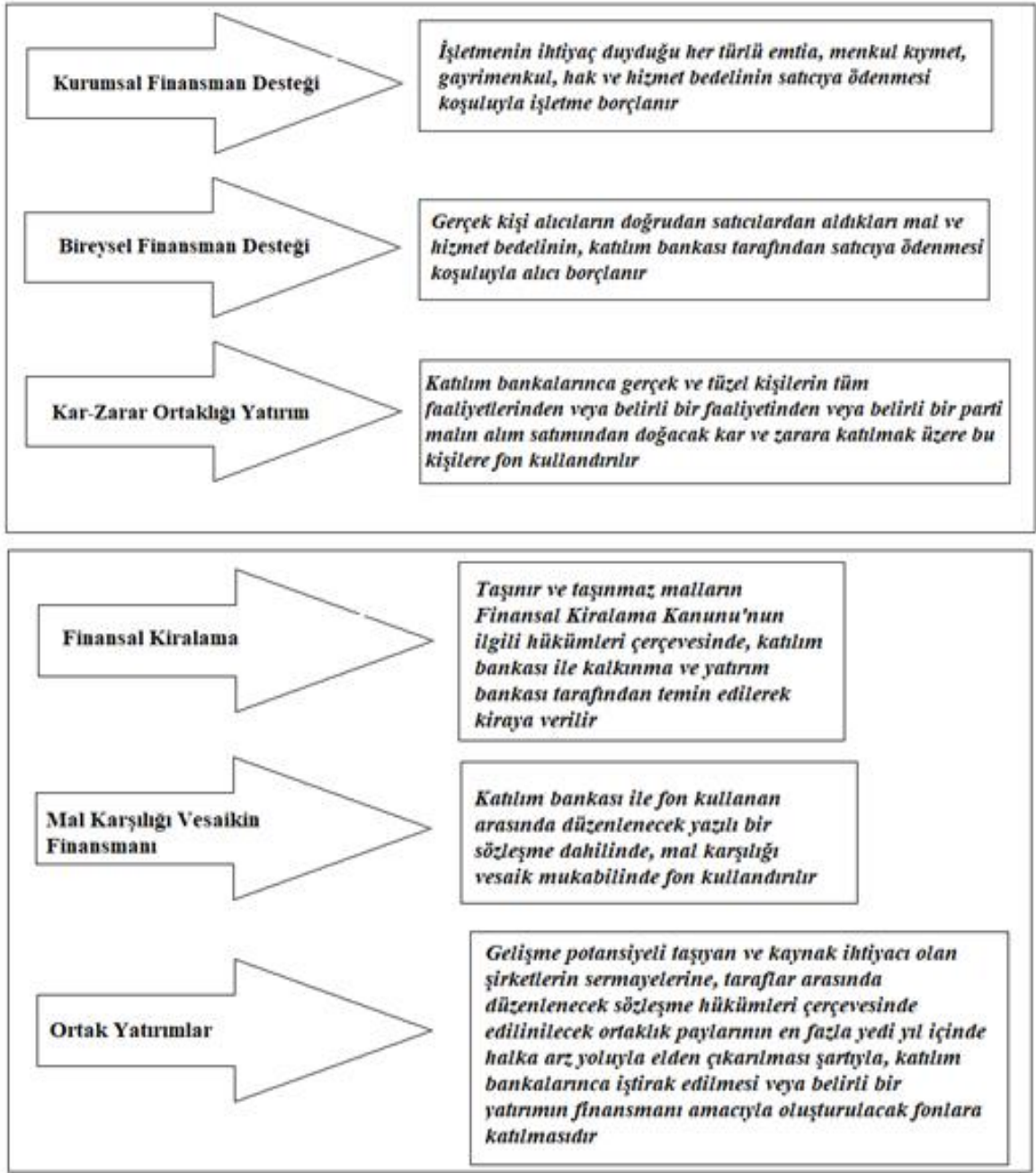
Sonuç olarak, kredi riski, bir borçlunun akdedilen sözleşmeye uygun olarak bir krediyi ödememe olasılığını ifade eder. Geleneksel bankaların aksine, İslami bankalardaki farklı finansman türleri, farklı bir kredi riski profiliyle sonuçlanabilmektedir. Örnek olarak İslami bankalar, kâr ve zararı paylaşmaya dayalı ve teminattan yoksun finansman modellerinde piyasa riskleri, ahlaki riskler ve öngörülemeyen diğer risk grupları nedeniyle geleneksel bankalardan daha yüksek kredi riskiyle karşı karşıya kalabilmektedirler. Fakat İslami bankacılığın gerek Türkiye’de gerekse diğer ülkelerdeki uygulamalarında ortaklığa ve karşılıklı risk

paylaşımına dayalı finansman modellerinin banka bilançolarında önemli bir risk oluşturmayacak kadar küçük paya sahip olmaları söz konusu riskin olası etkilerini sınırlandırmaktadır. İslami finansın şer’i kısıtlardan ötürü geleneksel kredi riski azaltma (hedging) aracı olarak ta kullanılan türev (derivative) ürünlerini kullanmadaki isteksizliği de İslami bankaların kredi riskine maruz kalma riskini arttırabilmektedir. İslami bankalar, kredi borçlularının İslami inanç ve ahlak değerlerine bağlılıkları, İslami bankacılık sistemini sahiplenmeleri, bankalarına olan yüksek sadakat dereceleri gibi avantajları koruyup geliştirerek kredi temerrüdünü en aza indirebilme ve daha düşük kredi riskine maruz kalabilme potansiyeline sahip bulunmaktadırlar (Safiullah ve Shamsuddin, 2018:131).

3.1.3. Kredilerin Tahsisi İle İlgili Temel İlkeler

Tartışmalı konulardan biri olan İslami bankaların kredi ile ilgili uygulamaları güncel akademik literatürde ilgi odağı olmayı sürdürmektedir. En geniş anlamıyla, İslami bankacılık sisteminin nakdi ve gayri nakdi kredi ürünleri, murabaha, müşareke, mudarebe, icare, istisna’, selem, karz-ı hasen gibi İslam hukukuna uygun fon kullandırma türleri ile, sukuk (kira sertifikası), katılım esaslı fonlar gibi İslami para ve sermaye piyasası araçlarına yapılan yatırımlar ve kredi kartı, taksitli kartlar gibi kartlı ödeme sistemleri üzerinden kullandırılan kredi türleri olarak sıralanmaktadır (Astrom, 2015:41). 1 Kasım 2006 tarih 26333 sayılı “Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik”te katılım bankalarının uygulayabilecekleri finansman türleri aşağıda gösterildiği şekilde belirtilmiştir (Çetin, 2018:94):

Şekil 3.1: Katılım Bankalarında Kredileendirme

Kaynak: Çetin, 2018: 94-95'den uyarlanmıştır.

BDDK (2016) gerek geleneksel bankalarda gerekse katılım bankalarında uygulanması gereken kredi yönetim süreci için bir rehber yayınlamıştır. Bu rehber göre kredi tahsis ve kredi değerlendirme süreçleri ve ilkeleri şu şekilde düzenlenmiştir:

Rehberin “değerlendirme” bölümünde kredilendirme sürecinin ilk aşaması olan fon talep eden tarafın yazılı, şeffaf, adil ve objektif kriterlere göre ele alınarak kredi verilebilirlik seviyesinin nasıl tespit edilmesi gerektiği ele alınmaktadır. Bu başlık altında tespit edilen başlıca ilkeler aşağıda sıralanmaktadır:

1. Bankalar kredilerin etkin yönetimi için önceden belirlenmiş değerlendirme ve onay verme işlevlerini oluşturur. Kredi onayları bankanın yazılı prosedürlerine uygun olmalıdır.
2. Kredi tahsis süreci; müşteri taleplerinin değerlendirilmesi ve analizi, kredi teklifinin hazırlanması, limit tahsisi/revizesi, vade yenileme, kullanım koşullarında değişiklik yapılması ve kredi onay gözden geçirmelerini içeren bir süreçtir.
3. Kredi tahsis süreçleri, alanında uzman ve eğitimli kişilerce yönetilir.
4. Bankalar kredinin büyüklüğüne ve yapısına göre tek imzalı onay, iki imzalı onay veya bir komite onay süreci uygulayabilir. Onay sürecine ilişkin usul ve esaslar komitelerin işleyişlerini de içerecek şekilde yazılı olarak belirlenir. Banka'nın kredi onay sürecinde alınan kararlara ilişkin yeterli şeffaflık tesis edilmiş olmalı ve krediyi onaylamaya yetkili nihai makam tayin edilmiş olmalıdır.
5. Yönetim kurulu, kredi değerlendirme sürecinin işleyişine hissedarlar, yönetim veya diğer ilgili tarafların müdahale etmesini veya baskı kurmasını engelleyecek yapı ve uygulamaları oluşturur.

Kredi talep eden tarafın ödeme niyeti, ödeme kabiliyeti, ahlaki durumu, piyasa itibarı ve elbette ki mali profili hakkında en doğru bilgilerin yeterli bir istihbarat çalışması sonunda elde edilerek kredi tahsis komitelerinin kullanımına sunulması, başarılı bir kredi sürecinin önemli bir parçası olarak ifade edilmektedir. Bu cümleden olmak üzere rehberin getirdiği ilkeler şunlardır:

1. Kredi kullanıcısının veya karşı tarafın risk profilinin doğru değerlendirilebilmesi için bankalar yeterli bilgiye sahip olmalıdır. Kredi tahsis sürecinde ihtiyatlılık esastır. Ekonomik büyüme dönemlerinde bu esası zedeleyecek uygulamalardan kaçınılır.
2. Bankalar, en uygun kredi tahsisini yapabilmek için kredinin tutarı, sektör, bölge, ürün grubu veya müşteri grubu ya da kredi türü gibi değişkenlere göre kredi taleplerinin analizi ve onaylanması konusunda organizasyonlarında yeterli sayıda uzman kredi grubu oluşturmalıdır.

3. Bankalar kredi müşterisinden sağlanan toplam karlılığı göz önünde bulundurmak ile birlikte müşteriye verilen her bir kredi için risk/getiri ilişkisini değerlendirir.

4. Her kredi teklifi, işlemin büyüklüğüne ve karmaşıklığına uygun olarak, yeterli bilgi, deneyim ve uzmanlığa sahip personel tarafından yapılacak dikkatli bir analize tabi tutulur. Kredi analizinin en doğru sonucu vermesini sağlayacak firma, ürün ve piyasa hakkındaki yeterli bilgi seviyesi ile birlikte, kredilendirme sürecinin her adımı için oluşturulacak süreç, prosedür, iş akış şemaları, form ve sözleşmeler hazırlanıp tatbik edilmelidir.

5. Bankalar asgari olarak; kredinin kullanım amacı ve geri ödemelerin kaynağı, kredi kullanıcısının risk profili, kredi kullanıcısının geçmiş ödeme alışkanlıkları ve potansiyel geri ödeme gücü, ticari krediler için kredi kullanıcısının iş alanındaki uzmanlığı, sektörü ve sektördeki durumu, çeşitli senaryolar altında teminatların yeterliliği konularında bilgi edinir.

6. Kredi değerlendirmesinde yerel koşul ve gereklilikler göz önünde bulundurulur. Çünkü, kredi değerlendirme sürecinde doğru verilere ulaşmak tek başına yeterli olmayabilmektedir. Bu verilerin bilimsel yöntemlerle analize tabi tutulması ve sonuçların doğru bir şekilde yorumlanması gerekmektedir. Diğer yandan, kredi değerlendirme süreci sadece evrak ve veri üzerinden yapılmamalı, kredi talep eden tarafın işyeri kredi tahsis uzmanlarınca fiziken ziyaret edilerek müşteri hakkında bir öngörü elde edilmelidir.

7. Kredilerin değerlendirilmesi, karşı tarafın finansal durumunun ve geri ödeme kapasitesinin doğru ve güncel bilgilerle yapılan detaylı analizini gerektirir. Kredi değerlendirme sürecinde doğru bilgilere ulaşmak için gerektiğinde müşteri ziyaretleri yapılır, müşterilere ilişkin istihbarat toplanır. İstihbarat raporunun firmanın hakim ortakları ve yöneticilerinin moralite analizini de içermesi önemlidir.

Diğer yandan, bankalar açısından hayati önem taşıyan kredi süreçlerini yöneten personelin iyi eğitilmiş, ehil ve yetkin olması ve başta pazarlama olmak üzere diğer birimlerin tesirinde kalmayacak bir organizasyon yapısı altında çalışmalarının gerekliliği de bu genelgede konu edilmektedir.

8. Bankalar kredi sürecinde kredilerin mali tahlil ve istihbarat çalışmalarını gerçekleştirmek amacıyla ölçeği ile uygun şekilde mali tahlil konusunda uzman personel istihdam eder. Bankaların özellikle yüksek tutarlı kredilerine ilişkin analiz

raporları mali tahlil konusunda yetkin personel tarafından yerine getirilir. Bu çalışma ve raporlamaların pazarlama ve satış birimlerinin etkisinden uzak, objektif kriterlere dayalı ve tarafsız olması gerekmektedir.

9. Bankaca belirlenen tutarın üzerinde kullanılan yüksek tutarlı kredilerin analiz raporlarında, firma analizi yanında firmanın faaliyet gösterdiği sektörlere ilişkin değerlendirmelere de yer verilir.

10. Bireysel krediler gibi çok sayıda müşterinin bulunduğu kredi türlerinde dahi istihbarat yapılmaya çalışılır.

11. Müşterilerin kredi değerliliklerinin ve tahsis edilen kredi limitlerinin güncellenmesi kapsamında düzenli aralıklarla istihbarat çalışması yapılır. Kapsamlı ve sağlıklı finansal veri elde etmenin zor olduğu durumlarda istihbarat çalışmalarına azami hassasiyet gösterilir.

12. Müşteri hakkında olumsuz istihbarat elde edilmesi durumunda istihbarat verilerinin zamanında güncellenebilmesini sağlayacak mekanizmalar oluşturulur.

13. Kredi ilişkisi kurulan firmalara yapılan ziyaretler ile ilgili bilgilendirme notları firma kredi dosyasında yer alır.

14. Donuk alacak olarak sınıflandırılan kredilerin mali tahlil ve istihbarat raporları geriye dönük olarak incelenerek varsa süreçte yer alan eksiklikler değerlendirilir ve banka mali tahlil ve istihbarat faaliyetlerinin etkinliği gözden geçirilir.

Kredi borcunun temerrüde düşme riskini en aza indirecek tedbirlerden birisi olarak, müşterinin mali verilerinin bilimsel olarak geçerli analizlere tabi tutulması ve geri ödeme kapasitesinin doğru bir şekilde ölçülmesinin gerekliliği ifade edilmektedir. Bu hususlara yönelik olarak BDDK'nın ortaya koyduğu ilkelerin başlıcaları şunlardır:

1. Müşteri limitleri belirlenirken müşteri borçluluğu ve müşterinin geri ödeme performansı/kapasitesi değerlendirilir.

2. Kredi değerlendirmesinin ana amacı müşterinin, aldığı krediyi ödeme gücünün analiz edilmesidir. Kredi tahsislerinde temel kredilendirme esaslarından biri olan emniyet ilkesi göz önünde bulundurulur.

3. Bireysel kredilerde borç/gelir, borç servis oranı gibi borç ödeme kapasitesini gösteren genel kabul görmüş oranlardan faydalanılır.

4. Müşterilerin kredi başvurularında diğer bankalardaki kredi ve limitleri dikkate alınarak limit ve dönemsel ödeme tutarı belirlenir.

5. Müşteri kredi limiti belirlenirken müşterilerin gelir durumunun sürdürülebilirliği değerlendirilir.

6. Geri ödeme gücü, kullanılacak kredilerin anapara ve faiz/kâr payı ödemelerinin olacağı dönemlerde müşterinin görünen ve öngörülebilir nakit akımları esas alınarak ihtiyatlı bir şekilde ölçülür. Kredi geri ödeme planı müşterinin geri ödeme gücüne göre belirlenir.

7. Kredi değerlendirmesinin bir parçası olarak müşterinin kullanmakta olduğu ürünlerdeki ödeme alışkanlıkları kontrol edilir.

8. Yeterli geri ödeme gücüne sahip olmayan kişilerin kredilendirilmesinden kaçınılmasını sağlayacak uygulamalar tesis edilir.

9. Krediye konu olan faaliyetin veya yatırımın nakit akışı birincil geri ödeme kaynağı olarak değerlendirilir. Müşterinin geri ödeme kapasitesi değerlendirilirken teminatlar dikkate alınmaz.

Müşterilerin risk pozisyonlarına göre tasnife tabi tutulması ve her bir müşterinin içerisinde bulunduğu risk grubunun kriterlerine göre değerlendirmeye tabi tutulması başarılı bir kredi sürecinin parçası olarak değerlendirilmektedir. Buna göre;

1. Müşteri riskliliğine ilişkin değerlendirmeler yapılır.

2. Müşterilerin, banka ve bankanın konsolidasyona tabi ortaklıklarındaki riskleri birlikte dikkate alınır.

3. Borç gelir dengesi bankaca belirlenen eşik değerleri aşan müşterilerin kredi başvuruları daha ihtiyatlı değerlendirilir.

4. Firmaların kredi başvurularına ait risk değerlendirmeleri ile firma ortaklarının bireysel kredi başvurularına ait risk değerlendirmeleri beraber yapılır.

5. Bireysel kredi başvurularında müşterilerin gerçek gelir durumları tespit edilmeye çalışılır ve güvenilir bilgi ve/veya belgelerle teyit edilir.

6. Bankalar kredi müşterilerinin maruz kaldıkları kur, likidite, emtia gibi pozisyonlardan kaynaklanan riskleri müşteri limitlerini belirlerken göz önünde bulundurur.

7. Müşterilerin maruz kaldığı kur riski değerlendirilirken;

- Müşterinin nakit akımlarının talep edilen kredinin dayalı olduğu para biriminden farklı bir para birimine dayalı olup olmadığı,
- Yabancı para cinsinden veya yabancı paraya endeksli başka borçlarının bulunup bulunmadığı,
- Müşterinin yabancı para pozisyonu ve bu pozisyonu yönetme kabiliyeti,
- Müşterinin yurt dışında yerleşik kişi olması halinde ülke riskinden kaynaklı olarak krediyi alınan para cinsinden ödeme kabiliyetini kaybetme ihtimali,
- Müşterinin yabancı para alım satımı işi ile iştigal etmesi veya türev finansal araçlarla alım satım taahhüdünde bulunan kuruluşlardan olması halinde bunların karşılaşılabilecekleri kur riski düzeyi değerlendirilir. Bu analiz ve değerlendirmeler sonucunda krediye onay verilebilmesi için müşterinin borç servisini yapacak aynı veya endeksli olduğu para cinsinden yeterli nakit akımlarının bulunduğundan emin olunması veya kredilerde stres testleri uygulamak suretiyle müşterinin geri ödeme kapasitesinin yeterliliğinin uygun görülmesi sağlanır.

Katılım bankaları özelinde bakıldığında her türlü fon kullandırım faaliyetinin muhakkak reel sektöre yönelik olması, mal veya hizmet alım-satımı, kiralanması ya da şer'i olarak onaylanmış yatırım projelerinin finansmanına yönlendirilmesi gerekmektedir. Kredi süreçleri, verilen kredinin amacını ve ne tür bir katma değer üreteceği konusunu netleştirerek banka kaynaklarının en verimli alanlara kanalize edilmesini sağlamalıdır.

8. Yapılan analizlerle kredi gereksiniminin nedenleri ve kredi kullanım amacı hakkında bilgi sahibi olunur.

9. Müşterinin krediyi kullanacağı alan hakkında bilgi edinilir ve müşterinin beyan ettiği kullanım amacının doğruluğu açısından kredinin gerekliliği değerlendirilir.

10. Kredi taleplerinde, kullanım amacının spekülatif amaçlı işlemler veya esas faaliyet alanı dışında kalan yüksek riskli işlemlerin dolaylı finansmanı olduğuna kanaat getirilmesi veya tespit edilmesi halinde, kredi değerlendirmelerinde gerçek kullanım amacı esas alınır. Firmalara kendi faaliyet alanları ile ilgili kredi kullandırılmasına hassasiyet gösterilir.

11. Bankalar kısa vadeli kredilerin firmalarca sermaye ve duran varlıkların finansmanında kullanılmamasına dikkat ederler.

12. Firma limitlerinden firma ortaklarına, bu ortaklara limit tahsis edilmeden kredi kullandırımı yapılmasını önleyecek tedbirler alınır.

13. Kredi kullandırım aşamasında tahsise ilişkin karar koşullarının sağlandığı teyit edilir.

Her sektörün kendine münhasır özellikleri olduğu gerçeğinden hareketle, her bir kredi türü veya hedef sektör için o alanda uzmanlaşmış kredi takımlarının oluşturulması gerektiği BDDK'nın hazırlamış olduğu rehberde, aşağıdaki maddeler çerçevesinde ifade edilmektedir.

1. Proje/ihtisas kredileri uzmanlaşmış kişilerden oluşan ayrı ekipler tarafından değerlendirilir.

2. Banka ölçeğine göre proje/ihtisas kredileri için uzmanlaşmış kişilerden oluşan ayrı bir ekip kurulur. Projelere ilişkin beklenti ve projeksiyonların gerçekçiliği sorgulanır.

3. Projenin müşteri tarafından finanse edilecek bölüme ilişkin makul bir alt sınır belirlenir ve projenin yatırım dönemi boyunca bu limitin altına düşülmemesi sağlanır. Müşteri tarafından finanse edilen bölümünün müşterinin özkaynakları ile karşılandığı teyit edilir.

3.2. Temerrüt Kavramı

Genel olarak temerrüt, borçlu tarafın borca aykırı şekilde yükümlülüğün ifasındaki gecikmeyi ifade eder (Tümerdem, 2018:47). Türk Hukukunda temerrüt kavramı alacaklının temerrüdü ve borçlunun temerrüdü iki başlık altında incelenmektedir. Konuyu oluşturan borç, hangi tarafın fiilinden dolayı ortaya çıkarsa temerrüt türü o tarafa göre şekillenir. Bu bağlamda, borç alacaklı tarafından ifa edilemez ise alacaklının temerrüdü; borçlu tarafından olur ise borçlunun temerrüdü olarak ele alınır (Arap, 2018:13).

Temerrüt Arapça (مرد) kökünden gelen bir kelime olup direnmek ertelemek inat etmek anlamında kullanılır. Borca aykırılık veya alacak hakkının ihlali anlamında da kullanılmaktadır. Temerrüt, “ödeme gücü olan borçlunun vadesi gelmiş ve ödenmesi mümkün borcunu, alacaklı talep ettiği ve teslim almaya hazır olduğu halde zamanında ödeyememesidir” şeklinde tarif edilir. Türk Borçlar Hukukunda ise

temerrüt, “borçlu tarafından ödemenin mümkün bulunması şartı altında borçlunun borcunu zamanında ödememesi sonucu içine düştüğü sorumluluk halidir” olarak tanımlanmıştır (Tunçomağ, 1976: 1/904).

Selahattin Sulhi Tekinay’ın tarifine göre temerrüt: “Borçlu ödemekten kaçınamayacağı, ödeme zamanı gelmiş ve ödenmesi mümkün bulunan bir borcu zamanında yerine getirmediği için alacaklının ihtarına maruz kalırsa bu suretle gerçekleşen sorumluluk sebebine temerrüt denir”. Bu tarife göre alacaklının ihtarı temerrüt için bir şarttır. Bununla birlikte, temerrüt için ayrıca bir ihtar lüzum olmadığı sözleşmede belirtilmişse ihtarname çekilmeden temerrüt başlamış kabul edilir (Tekinay, 1979: 732).

Finansman yükümlülüklerini vadesi geldiğinde yerine getirememek İslami bankacılıkta içerisinde de sıklıkla gerçekleşen bir durumdur. Ancak, İslami dininde tahsilatın gecikmesinden dolayı borçludan ceza olarak ilave bir bedel almaya (gecikme cezası) izin verilmemekte, sadece geç tahsilattan kaynaklanan gerçek maliyet ve harcamalar bu sınırlamanın dışında tutulmaktadır. Bu yasağın nedeni, temerrüt karşılığı tahsil edilen cezaların İslam hukukunda tefecilik tanımı kapsamına girmesidir. Bu durum, İslami bankacılıkta oldukça sorunludur bir durum oluşturmaktadır, çünkü temerrüde düşen borçlar banka müşterileri için maliyetsiz finansal kaynak haline gelmektedir. Diğer yandan, temerrüde düşen borçlar İslami banka açısından kaybedilen zaman ve kaybedilen yeni yatırım ve kâr fırsatları anlamına gelebilmektedir. Bundan daha da önemlisi, kredi müşterilerinin borçlarını zamanında ödememelerini açık bir teşvik ortamı oluşturmaktadır. Temerrüt miktarındaki artış ve İslami bankaların bunun karşılığında ödeyecekleri gecikmiş kredi karşılıkları kredi maliyetlerini arttıracaktır. Artan kredi maliyetlerinin yeni kredilerin fiyatlamasına dahil edilmesi durumunda ise İslami bankalar daha yüksek fon kullandırım oranları nedeniyle kredi piyasasında dezavantajlı duruma düşeceklerdir. Görüldüğü üzere gecikmiş alacaklar karşılığında gecikme cezasının yokluğu İslami bankalar açısından zincirleme sorunlar doğurmaktadır (Islamic markets, t.y.).

3.2.1. Temerrüt Türleri

Temerrüt kavramı, hukuken alacaklı ya da borçlunun konumuna göre iki başlık altında ele alınmaktadır. Bunlar borçlu temerrüdü ve alacaklı temerrüdü olup aşağıda açıklanmaktadır.

3.2.1.1. Borçlu Temerrüdü

Borçlunun temerrüdü, borçlu tarafın borca aykırı şekilde yükümlülüğün ifasındaki gecikmeyi ifade eder (Tümerdem, 2018:47). Temerrüdün gerçekleşmesinde bazı temel şartlar aranır. Bu şartlar tablodaki gibi özetlenebilir:

Tablo 3.1: Borçlu Temerrüdünün Şartları

Gerekli maddeler	Açıklama
Borcun İfasının mümkün olması:	İfası imkansız olan borçlarda borcun temerrüdü olmaz.
Borcun muaccel olması:	Borçlunun temerrüdü durumunun gerçekleşebilmesi için ifa edilebilir bir borcun var olması gerekmektedir. Borcun muaccel olması zaman ile ilgili şartı ifade eder. Bu zaman, alacaklının alacağını isteyebileceği ve borcunun ödemek zorunda olduğu zaman dilimidir.
Borçluya ihtar yapılmış olması:	Borcun muaccel olması ile birlikte, alacaklının borçluya ihtarda bulunması da gerekmektedir. İhtar, hukuki olarak alacaklının alacağını talep ettiğini bildirdiği bir beyan şeklinde düşünülebilir.
Alacaklının İfayı Kabule Hazır Olması	Alacaklı ifayı kabule hazır olmalı ve gerekli hazırlıkları yapmış olmalıdır
Borçlunun Edimi İfadan Kaçınma Hakkı Bulunmaması	Borçlunun, borcunu ifa etmemesi açısından hukuki olarak bir hakkı varsa, borçlunun temerrüdü olmaz.
Borçlu Temerrüdünde Kusur	Kusurlu olma durumu aranmamakla birlikte, borcun ifasında gecikme olduğunda borçlu temerrüdü ortaya çıkar

Kaynak: Doğan, 2014:395-399; Çetin, 2011:5-18'den uyarlanmıştır.

3.2.1.2. Alacaklının Temerrüdü

Alacaklıdan kaynaklanan ifa engeli, alacaklının temerrüdü şeklinde değerlendirilir. Alacaklı, haksız nedenler ile ifa teklifini reddedemez. Haksız şekilde reddetme olduğunda, borçlunun sorumluluğu ile ilgili hafifletme gibi durumlar ortaya çıkar (Tekben, 2016: 2618). Diğer bir ifade ile, alacaklı temerrüdü, alacaklının haklı nedenler var olmaksızın ifayı reddetmesi / kabul etmemesi sonucunda gerçekleşir (Turan, 2008: 32).

Alacaklının temerrüdü için aranan şartlar ise, Yaran (1994)'e göre tablodaki gibi özetlenmiştir.

Tablo 3.2: Alacaklı Temerrüdünün Şartları

Gerekli maddeler	Açıklama
Borç muaccel olmalı/ifa kabiliyetine sahip olmalı:	Alacaklı ifa teklifini haksız yere reddedemez. Borçlu taraf bazen vadesinden önce borcu ödeyebilir. Alacaklı bu durumu reddedemez.
Borcun ifası alacaklıya teklif edilmiş olmalı:	Teklif edilen ifa, alacaklı tarafından reddedilemez. Muaccel borç, borçlu tarafından alacaklıya ifa edilebilir, alacaklının bu fiile katılması şart olmayabilir.
İfa mümkün olmalı:	Borcun edimi/ifası mümkün olmalı.
Alacaklı, kendisine yapılan teklifi haklı bir neden olmadan reddetmiş olmalı:	Alacaklı, hukuka uygun şekilde kendisine yapılan ifa teklifini reddedemez. Uygun olmayan ifa tekliflerini alacaklı reddedebilir ve bu durumda alacaklı temerrüdü olmaz.

Kaynak: Yaran, 1994:216-222'den uyarlanmıştır.

3.3. İslami Bankacılıkta Temerrüt Olgusu

İslami bankacılığın bütün ürün, süreç ve operasyonlarıyla İslam hukukuna uygun olması bir zorunluluktur. Bu ürün ve operasyonlardan önemli bir tanesi olan fon kullandırma veya finansman sağlamanın da uçtan uca tüm detayları ile şer'i uygunluğa (icazet) sahip olması gerekmektedir. İslam hukukunda en önemli ticari kısıt olan faiz yasağı bir taraftan borç verenin borç alandan haksız ve karşılıksız bir kazanç elde etmesini önlemeye çalışırken, diğer taraftan borçlunun da borcunu kasti olarak geciktirmesini, bu konuda gevşeklik veya suistimal sergilemesini yasaklamaktadır. Bütün bu kuralların taraflarca tam anlamıyla uygulandığı durumlarda, İslami finans esasları çerçevesinde gerçekleştirilen borç verme ve borçlanma işlemlerinde oluşabilecek gecikmiş alacak oranının (NPL-non-performing loans) konvansiyonel finans sistemine kıyasla daha düşük olması beklenebilir. Ancak borçlular, borçlanma ve temerrütte kalma kararlarını, ilgili finansman sözleşmeleriyle ilişkili maliyetlerin rasyonel bir karşılaştırmasına da dayandırabilirler. Başka bir ifadeyle, borçlanan taraf finansman kullanırken, beklenen temerrüt maliyetini de hesaba katarak hareket eder. İslami bankalar kendilerinden fon kullanmış fakat temerrüde düşmüş bir borçluya ceza uygulayabiliyor olsa da, gecikme cezası tutarını, geleneksel bir kredinin aksine, gelir olarak kaydedememekte ve hayır işlerine sarfetmektedir. Gecikme cezası tahsili konusunda günümüz pratik uygulamalarına bakıldığında, tahsil edilen ceza tutarından bankanın gecikme ile ilgili yaptığı gerçek giderleri ve temerrüt süresine tekabül eden resmi enflasyon tutarının da hesaplanarak banka tarafından mahsup edildiği görülmektedir. Burada uygulanacak gecikme cezasının oranı banka tarafından esas kredi kar oranından daha düşük veya daha yüksek olacak şekilde

belirlenebilmektedir. Fakat kamu otoriteleri genellikle gecikme faizi veya gecikme cezası gibi oranlar için azami sınırlar koyabilmektedirler (di Mauro vd., 2013: 43)

İslami bankacılık içerisinde temerrüt için genel tanım şu şekilde yapılabilir:

“Bir müşteri, kabul edilen şartlar ve kısıtlar uyarınca borcunun vadesinde bankaya herhangi bir ödeme yapmazsa temerrüt olarak kabul edilen duruma düşmüş olur. Ayrıca, sözleşme şartlarının ihlali de borçların muacceliyet kesp etmesine sebep olacağından borcun temerrüdünü başlatan bir etken olarak kabul edilebilir. Bu durumlarda borç hesabı, sözleşmeye bağlı olarak kararlaştırılan şartlara göre ve vadesi geldiğinde borcun ödenmemesi durumunda gecikmiş alacak sınıfına dahil edilir.

İslami finasta borcun zamanında ödenmemesi durumunda herhangi bir ceza uygulanması genel olarak fıkhen uygun görülmemektedir. Ancak, kötü niyetli davranışları önlemek ve borçlunun ödeme disiplini tesis etmek için banka lehine kullanılmamak kaydıyla nispi veya maktu bir gecikme cezası uygulanmasına modern şer’i danışma kurulları onay vermektedir (Standard Chartered Saadiq, t.y.).

İslami bankacılık sistemi içerisinde kredi temerrüt cezalarının uygulanması ile ilgili hususlar literatürde tartışmaya açık konular arasındadır. Şer’i olarak temerrüde ceza uygulanamayacağına hükmeden bazı İslami bankalar temerrüt ihtimalini azaltmak ve borçluları temerrüde düşmekten caydırmak amacıyla borcunu düzenli ödeyenlere belli bir indirim uygularlar. Burada temerrüde ceza değil düzenli ödemeye ödül yönteminin tercih edildiği görülmektedir. Bu modelde taksit tutarı olması gereken tutardan daha yüksek hesaplanmakta, başka bir ifade ile muhtemel gecikmenin cezası peşin olarak taksitin içerisine giydirilmektedir. Eğer borçlu borcunu veya taksitini zamanında geri öderse, banka taksit içerisine yedirilmiş muhtemel gecikme cezası priminden tek taraflı olarak vaz geçmekte ve neticede borçlu daha düşük bir bedel ödemektedir. Taksitin geciktirilmesi durumunda ise banka taksit tutarının tamamını talep etmekte, indirim uygulanmamaktadır. İslami bankalarda gecikme cezasının hesaplanmasında geleneksel bankacılıkta olduğu gibi gecikme süresi dikkate alınmakta ve bir taksitin temerrüde düşmesiyle birlikte tüm kredi borcu muaccel hale gelmektedir.

İslami bankalar türev ürünleri kullanamadıkları gibi farklı teminat türlerine ilişkin kısıtlamalarla da karşı karşıyadırlar; örneğin, borsalardaki İslami endekslere

(Türkiye’de Borsa İstanbul nezdinde yönetilen ve standartları TKBB Merkezi Danışma Kurulu tarafından belirlenen Katılım Endeksi) dahil olmayan pay senetleri, faize dayalı tahvil, bono, eurobond, varlığa dayalı menkul kıymetler (VDMK), ipoteye dayalı menkul kıymetler (İDMK) ve gelire endeksli senetler (GES) katılım bankalarının kredi teminat portföyünde yer alamamaktadırlar. İslami bankacılık, bir yandan daha düşük kredi riski imkanını sağlayacak kendine has özellikler barındırırken diğer yandan sistemin doğasından kaynaklanan ilave risklerle de karşılaşmaktadır. Örneğin, katılım bankalarının müşteri profiline sahip olduğuna inanılan dini inançlara bağlılık, borçlarına karşı yüksek duyarlılık ve yine yüksek kul hakkı bilinci bankalar açısından daha düşük kredi riski anlamına gelebilmekte iken, kâr ve zarara katılma işlemleri veya mudarebe sözleşmeleri kapsamında kullanılan fonlar için, bu ürünlerin tabiatı gereği veya ahlaki eksiklikler nedeniyle, daha yüksek risklere maruz kalmaları söz konusu olabilmektedir. Ayrıca, İslami bankacılıkta faiz yasak olsa bile, geleneksel bankalarla rekabet eden kurumlar olmaları itibariyle, piyasa faizini kendi fiyatlandırma davranışlarını yansıtmaya zorlanabilmekte ve bu nedenle faiz oranı riskine maruz kalabilmektedirler (Abedifar vd., 2015:7-10).

3.4. İslami Finasta ve İslami Bankacılıkta Temerrüt Cezaları

İslami finasta ve bankacılıkta gecikme cezası konusu Fıkhi mezheplerin muteber kitaplarının tamamında temelde iki ana başlık altında ele alınmıştır: Taahhüt edilen bir edimin zamanında tamamlanmaması durumunda talep edilen gecikme cezası ve para borcunun anlaşılan vadede geri ödenmemesi halinde talep edilen gecikme cezası. Hizmet sözleşmesinde mevcut olması kaydıyla birinci madde altındaki gecikmeler için ceza uygulanabileceğine fakihler arasında ittifak bulunmaktadır. Fakat verilen borç veya kredinin zamanında geri ödenmemesi durumunda borçluya karşı temerrüt cezası uygulanabileceği konusu tartışmalı olup ağır basan görüş bunun İslam hukukuna uygun olmadığı yönündedir (Dereci, 2020; s.2-3). Fıkhi mezheplerin genel görüşüne göre temerrüde düşen borçluya mali bir ceza uygulanması caiz değildir. Bunun aksine hükmeden fıkıhçılar olmakla birlikte cumhur ulema parasal ceza verilmesini uygun bulmamışlardır. Zekat vermekten kaçınan kişiden daha yüksek bir miktarda zekat tahsil edilebileceğini (Ebu Davud, Zekat: 5) ifade eden hadise dayanan İmam Ebu Yusuf, buna kıyasla borcunu geri ödemeyi geciktiren kişiye de parasal ceza verilebileceğine dair hüküm vermiştir. İbn-i Teymiyye ve İbn-i Kayyim el-Cevziyye ile bazı Şafii fıkıhçıların İmam Ebu Yusuf’un bu görüşünü

benimsedikleri görülmektedir. Fakat bu konuda ekser ulemanın görüşü İslam hukukunun genel kaidelerine göre temerrüde düşen borçluya ilave bir cezai bedel ödetilemeyeceği şeklindedir (Yaran, 1994: 212).

Çoğu Müslüman ülke bu konuyla ilgilenirken kendi anlayışlarına ve kendi ulusal fetvalarına dayanarak kendi yaklaşımlarını benimsemektedir. Geç ödemeye mali ceza uygulanmasına ek olarak, birkaç başka önleme yöntemi kullanılmıştır. En yaygın yöntem, ödemesini geciktiren müşterilerin bu statülerinin merkezi bir veri tabanında saklanarak diğer finansal kuruluşların kullanımına sunulması ve kredi notlarının (rating veya scoring) düşürülmesine dayanan caydırıcı uygulamalardır. Bu tür uygulamaların varlığı, borçlunun piyasadaki itibarını ve bankalar nezdindeki kredilendirilebilirliğini olumsuz yönde etkileyeceğinden en azından borçluların kasıtlı veya keyfi temerrüde düşme ihtimallerini azaltacaktır. Bütün bu tedbirlere rağmen temerrüt meydana gelmiş ise bankaların başvuracakları ilk yöntem gecikme cezası tahsilatına başlamak değil borçlunun mağduriyetini önleyici yöntemlere başvurmak olmalıdır. Örneğin; borcun bakiyesinin yeniden yapılandırılarak borçlunun ödeyebileceği daha uzun bir vadeye yayılması gibi. Alacakların muaccel hale getirilerek kredi teminatlarının satılarak nakde dönüştürülmesi ve bu suretle kredi bakiyesinin tasfiyesi en son başvurulacak tedbirler olarak görülmelidir (Yaakub vd., 2014:186).

Al-Tabtabae ve Razaq'a (2006) göre İslami finasta temerrüt karşılığı mali cezanın hükmüne ilişkin görüşler üç başlık altında toplanmıştır (Yaakub vd., 2014:187):

1. Temerrüde mali ceza uygulanması görüşü: Bu görüş, İslam ekonomisi ve finansı alanında önde gelen çağdaş akademisyenlerden Mustafa el-Zarqa ve Muhammed Sadiq al-Dharir ile Ürdün İslam Bankası Şeriat Danışma Konseyi ve Malezya'daki İslami bankaların şer'i danışma komitelerini çoğunluğu tarafından desteklenmiştir. Bu görüşte olanlar İslam hukukunun mali cezaya izin verdiğini ve bu cezanın da banka lehine gelir olarak kaydedilebileceği görüşündedirler. Bu grup ayrıca, temerrüdü ve bunun doğuracağı zararları engellemenin bir maslahat olduğunu savunarak fıkhi dayanak olarak mesalih-i mürseleyi esas alırlar.

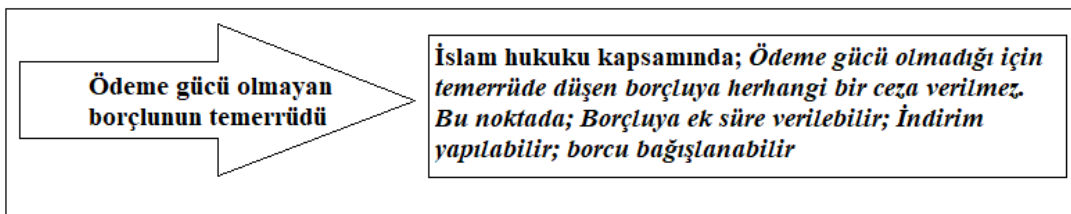
2. Cezanın hayır kurumuna kanalize edilmesi gerektiği görüşü: Bu görüş, çağdaş bir İslam alimi olan Abdüsettar Ebu Gudde ve İslami Finansal Kurumlar İçin Muhasebe ve Denetim Kuruluşu'ndan (AAOFI) tarafından desteklenmiştir. Bu görüş,

geciken ödeme durumunda finansal ceza tahsiline izin verildiğini, ancak bu cezanın tamamının veya bir kısmının Maliki Mezhebi görüşüne paralel olarak hayır kurumlarına aktarılması gerektiğine inanmaktadırlar. Aslında bu uygulama zımnen, borcunu zamanında ödemeyen borçluların cezaen vermeleri gereken sadaka tutarının ihtiyaç sahiplerine dağıtılması hususunda bankalarını vekil tayin etmeleri anlamına da gelmektedir. Çünkü gecikme karşılığı tahsil edilen ceza ihtiyaç sahibi üçüncü bir şahsa temlik edilirse artık faiz olarak kabul edilemez. Günümüzde dünyada ve Türkiye’deki İslami finansal kurumların çoğu bu görüşü benimsemişlerdir. Yalnız, gecikme cezası tutarlarının doğrudan veya dolaylı olarak banka lehine sarf edilmemesi ve fıkıhın izin verdiği kurallar çerçevesinde harcanmasını teminen bu işlemlerin şer’i danışma komitelerinin gözetiminde gerçekleştirilmesi bir zorunluluktur.

Şunu da ifade etmek gerekir ki, ceza olarak tahsil edilen tutarların herhangi bir sevap beklemeksizin hayır işlerinde kullanılması gerekir; çünkü haram yoldan elde edilen gelirin sevap beklenerek infak edilmesi caiz görülmemiştir. Nitekim gecikme cezası uygulamasındaki asıl amaç gücü olduğu halde ödemesini kasten geciktirenleri bu eylemlerinden vazgeçirmektir, yoksa ilave bir gelir elde etmek değildir.

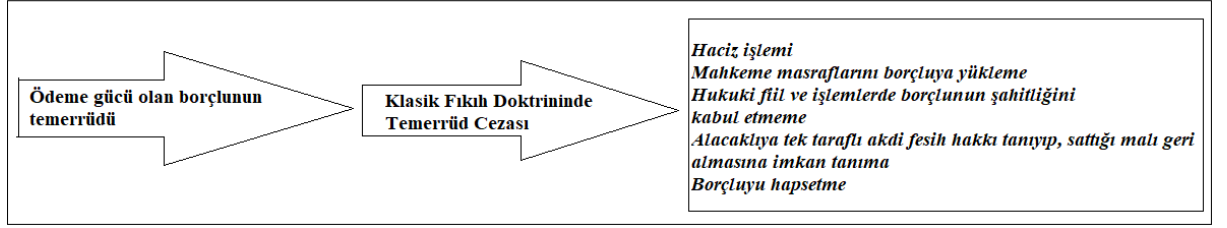
3. Hiçbir ceza uygulanmaması gerektiği görüşü: Bu görüş, İslam Konferansı Örgütü (OIC) Uluslararası İslam Fıkıh Akademisi (IFA) üyesi Nezhir Hammad ve Suudi Arabistanlı İslam ekonomisi profesörü Muhammed Ali Elgari tarafından desteklenmiştir. Günümüzde pek destek bulmayan bu görüşün ana teması, temerrüde düşen alacakların bankalara verdiği zararın aslında gerçek olmayıp spekülasyon olduğu, dolayısıyla finansal ceza uygulanamayacağı tezine dayanmaktadır.

Öztürk (2013)’e göre, Türkiye’de İslami bankacılık uygulamaları içerisindeki temerrüt cezaları şekildeki gibi özetlenebilir:

Şekil 3.2: Klasik fıkhıta ödeme gücü olmayan borçlunun temerrüdü

Kaynak: Öztürk, 2013’den uyarlanmıştır

Şekil 3.3: Klasik Fıkıhta Ödeme Gücü Olan Borçlunun Temerrüdü

Kaynak: Öztürk, 2013'ten uyarlanmıştır

Şekil 3.4: Ödeme gücü olan borçlu temerrüdünün Fıkıhta değerlendirilmesi

Kaynak: Öztürk, 2013'ten uyarlanmıştır

Ödeme imkanı bulunduğu halde borcunu geciktiren bir borçlunun katılım bankasını mali açıdan zarara uğrattığı inkar edilemez. Çünkü, katılım bankaları tüm konvansiyonel bankalar gibi birer finansal aracılık kuruluşları olup kullandıkları fonlar kendilerine ait olmayıp mevduat, sendikasyon kredileri, sukuk ve sermaye benzeri kredilerden oluşan dış kaynaklardır. Her ne kadar bankaların özkaynakları bulunsa da, bu kaynaklar da karşılıksız değildir; şöyle ki bankanın sermayedarları koydukları sermayenin belli bir yüzdesi kadar net getiriye (ROE-Öz sermaye karlılık oranı) yöneticilerinden beklemektedirler. Bu itibarla sermayenin bankaların sahip olduğu en maliyetli kaynak olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Konu bu noktadan ele alındığında tahsil gecikmiş her alacağın gerek bankanın gerekse katılım mevduatı sahiplerinin gelirinde belli bir azalmaya sebep olacağı ortadadır. Örneğin, katılım fonu sahibi ve katılım bankası arasındaki kar-zarar paylaşımının sırasıyla %80 ve %20 olduğu bir ortamda, fon kullandırım kar oranı %20 olan ve vadesinde tahsil edilemeyen her 100 TL tutarındaki kredi alacağı, katılım fonu sahibine yıllık brüt 16 TL, katılım bankasına da 4 TL gelir kaybına neden olacaktır. Bazı İslam hukukçuları bu örnekte görüldüğü üzere gecikmiş alacakların sebep olduğu fırsat maliyetinin (opportunity cost) veya mahrum olunan gelirin cezaen borçludan tahsil edilebileceğine hükmetmişlerdir. Buna dayanak olarak ta İslam hukukunun görevinin adaleti tesis etmek, mal emniyetini sağlamak, zarar verenin verdiği zararı tazmin ettirmek olduğu görüşü ileri sürülmüştür (Yaran, 1994: 143-

155). Ödeme kudreti olduğu halde borcunu vadesinde ödemeyen borçlunun neden olduğu bu tarz fırsat maliyeti hesabının yapılarak temerrüde düşen borçludan tazminin tahsil edilebileceği görüşünü ileri süren çağdaş fıkıh alimleri arasında Ali Bardakoğlu, Hayrettin Karaman, İshak Emin Aktepe, Mustafa Ahmed ez-Zerkâ ve Abdullah b. Süleyman el-Menî' örnek olarak zikredilebilir (Aktepe, 2017: 70-72).

“Mahrum kalınan kar payı” adıyla Türkiye’deki bazı katılım bankaları tarafından uygulanan fırsat maliyetinin telafisi yöntemi Hayrettin Karaman’ın geliştirip onay verdiği bir modeldir. Bu modelde satıcı (katılım bankası) alıcı arasında imzalanan sözleşmede işlem konusu malın değişik vadelere tekabül eden fiyatı listelenir. Müşterinin ödemeyi yaptığı tarihe karşılık gelen tutar satılan malın (finansmana konu malın) fiyatı olarak kabul edilir. Vade uzadıkça malın fiyatı artacağı için borçlu ödemeyi geciktirdiğinde daha yüksek bir tutar ödemek zorunda kalacak, böylece katılım bankası geç tahsilattan kaynaklanan bir mali kayıpla karşılaşmamış olacaktır. Örneğin, katılım bankası ile fon kullanan müşterinin üzerinde mutabık kaldıkları çok seçenekli geri ödeme planına göre, 24 taksitli, aylık eşit ödemeli bir finansmanın müşteriye toplam maliyetinin 100.000 TL olduğunu kabul edelim. Ödemenin 24 ay seçeneğinde tamamlanması durumunda müşteri toplamda 100.000 TL ödemiş olacaktır. Fakat herhangi bir sebepten ötürü ödemesini geciktirip 27 ayda tamamlamak durumunda kalırsa, fiyat listesinde 27. aya karşılık gelen toplam tutar olan 102.000 TL’yi ödeyecektir. Hayrettin Karaman bu uygulamada gerek vadenin gerekse malın fiyatının taraflarca bilindiği ve ortada bir cehaletin, belirsizliği (garar) ve taraflar arasında ihtilafa neden olabilecek bir durumun olmadığını ifade ederek bu çözümün uygulanabilirliğini savunmaktadır (Yaran, 1997: 150).

Bu modele verilen fıkhi icazete dayanarak Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankalarının bir kısmı temerrüde düşen alacaklar karşılığında borçlulardan mahrum olunan kar payı adı altında ilave tutarlar tahsil etmiş ve bu tahsilatları da banka adına gelir olarak kaydetmişlerdir (Dereci, 2020: 12).

Abdülaziz Bayındır’ın da aralarında bulunduğu bir kısım fıkıhçılar, “mahrum olunan kar payı” adı altındaki uygulamada satıcının malın bedelini ne zaman ve ne kadar olarak tahsil edeceğini bilemeyeceği, nakit akışını ayarlayamayacağını ve sistemin belirsizlik (garar) içerdiğini ileri sürerek Karaman’ın görüşünü eleştirmişlerdir (Bayındır, A.). Nitekim bu tür bir uygulamalarda kredi geri ödemesinin hangi tarihte sonlanacağı belirsiz olduğundan sadece borçlu açısından değil aynı zamanda katılım

bankaları için de nakit akışlarını etkin yönetme konusunda zorluk oluşabileceği bir gerçektir.

Abdülaziz Bayındır, “mali suça denk mali ceza” modeli ile borcun zamanında geri ödenmemesi nedeniyle alacaklının uğrayacağı zararı tazmin etmeye yönelik yeni bir yöntem geliştirmeye çalışmıştır (Bayındır, A., ty). Servet Bayındır’ın da oldukça benzer bir görüşü paylaştığı görülmektedir (Bayındır, S., 2013: 293-306). Bu görüşün, temel olarak Sahih-i Buhari’de bulunan “Ödeme gücü olduğu halde borcunu geciktiren kınamayı ve cezayı hak eder” hadis-i şerifine dayanılarak geliştirildiği anlaşılmaktadır. Mali suça denk mali ceza yönteminde ödeme gücü olduğu halde kasıtlı olarak borcunu geciktiren kişi için, gecikme süresi ve geciktirilen tutar dikkate alınarak buna denk bir maddi ceza hesaplanmaktadır. Örneğin, ödeme gücü olduğu halde borcunu geciktiren kişinin malı geç tahsilattan dolayı uğradığı zararı telafi edebileceği bir süre kadar alacaklı tarafından elde tutulur ve bu sürenin sonunda tekrar borçluya geri iade edilir. Pratikte uygulaması zor olan bu yöntemin aslında 2000 yıllarına kadar Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankaları tarafından ticari müşterilere özgü olmak üzere finans literatüründe “valör” veya “adat” olarak bilinen yöntem adı altında tatbik edildiğini, 2000’li yılların başında ise uygulamaya son verildiğini görüyoruz. Valör yöntemi, alacağın para (semen vasfı taşıyan bir mal) olması durumunda anlamlı olabilmektedir. Bu yöntemde, geciktirilen para tutarı geciken gün sayısı ile çarpılarak bir valör (adat) hesaplanmakta ve bu valör sayısı da alacaklının geç tahsilat nedeniyle uğradığı parasal kayıp için bir ölçüt olarak kabul edilmektedir. Mesela, katılım bankası bir tüzel kişiyi murabaha işlemi çerçevesinde 1.000.000 TL borçlandırmış, borçlu olan kişi de borcunu zamanında ödeyemeyerek bir ay geciktirmiş olsun. Bu durumda alacaklı, 1.000.000 TL tutarındaki alacağını bir ay sonra tahsil ettiğinden dolayı mali bir kayıpla karşılaşacaktır. Bu mali kaybın “valör” yöntemine göre karşılığı geciktirilen tutar (1.000.000 TL) ile geciken gün sayısının (30 gün) çarpılması ile elde edilecek olan 30.000.000 adet değeridir. Şu halde borçlu, borcunu bir ay geç ödedikten sonra, ilave olarak 1.000.000 Lirayı 30 günlük bir süre için karşılıksız olarak alacaklıya, yani bankaya verecek ve onun serbest kullanımına tahsis edecektir. katılım bankası da geç tahsilattan kaynaklanan 30.000.000 adetlik kaybını borçlunun parasını bir ay kendi lehinde kullanmak suretiyle telafi etmiş olacaktır. Örneğin, katılım bankası müşterisinin ilave 1.000.000 Lirasını 30 gün elinde tutarak

30.000.000 adada ulaşabileceği gibi 2.000.000 Lirayı 15 gün süreyle kullanarak ta aynı sonucu elde edebilmektedir. Kullanım zorluğu ile birlikte birtakım fihhi sorunlar nedeniyle günümüzde bu yöntem artık kullanılmamaktadır (Dereci, 2020: 13).

Borcun zamanında geri ödenmemesi durumunda gecikme cezası uygulanıp uygulanamayacağı konusu Türkiye’de ve dünyada çağdaş fıkıh otoriteleri tarafından çalışılmış ve birbirine benzer kararlar alınmıştır. Bu otoriteler arasında AAOIFI, İslam Fıkıh Akademisi, Dünya Müslüman Alimler Birliği gibi uluslararası fıkıh otoriteleri ile yerel düzeyde Türkiye Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu, Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulu ve İslami finans kuruluşlarının fihhi danışma komiteleri gibi ilmi kurullar zikredilebilir. İslami finans sisteminde gecikmiş alacaklar için uygulanabilecek fihhi prosedürler bağlamında İslami finans kuruluşlarının elinde yukarıda anlatılan birkaç seçeneğin bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Malezya Merkez Bankasının (Bank Negara Malaysia-BNM) 2013 yılında yayınladığı Gecikmiş Ödeme Masraf Yönergesi ve sonraki yıllarda yapılan hukuki düzenlemeler ile Malezya’daki İslami finans kuruluşları arasında bu konuyla ilgili bir standart getirmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Bu yönergede getirilen başlıca kuralları aşağıdaki şekilde sıralayabiliriz:

- Borcunu vadesinde ödemeyen borçlulardan gecikme cezası tahsil edilebilir.
- Bankanın geç tahsilattan kaynaklanan gerçek zararları toplamından daha fazla gecikme cezası hesaplanamaz.
- Adil bir ceza tutarı tespit etmeye yönelik olarak bankanın gecikmeden dolayı uğradığı gerçek zararı üçüncü bir taraf olarak BNM hesaplayacaktır.
- Gecikme cezası sadece borcunu kasıtlı olarak veya ihmal sonucu geciktiren borçlular için uygulanacaktır.

Malezya’daki düzenlemelerde geciken alacaklar için tazmin (ta’viz) ve ceza (garame) ayrımını getirmiştir. Tazmin (ta’viz) gecikmiş alacak nedeniyle mali zarara uğrayan bankanın söz konusu gerçek zararlarını borçludan tahsil edip gelir olarak kaydetmesinden ibarettir. Ceza (garame) ise borçluları kasıtlı olarak temerrüde düşmekten caydırmak ve borçlarını vadelerinde ödemeye zorlamak üzere tahsil edilebilen ve geciken alacağın yıllık bazda %1’ini aşmaması gereken cezai tutardır. Tazmin ve ceza tutarları toplamı için de bir üst sınır konulmuş olup bu da anapara bakiyesi kadardır. Cezai tutarlar tazmin bedellerinin aksine bankanın geliri olarak

kaydedilememekte, müstakil bir fon havuzunda toplanarak şer'i danışma komitelerinin onayı dahilinde hayır faaliyetleri için harcanmaktadır (Abdullah, 2018: 30-43).

Pakistan'ın bu konudaki uygulamaları Malezya'daki uygulamalara oldukça yakındır. Pakistan Yüksek Mahkemesi Şer'i Hakimler Heyeti, ödeme gücü olduğu halde borcunu geciktiren borçluya parasal tazir cezası uygulanabileceğine, borçluya temerrüde düşmesi halinde maktu veya nispi bir cezai tutarın herhangi bir menfaat beklemeksizin hayır işlerine vermesinin şart koşulabileceğine karar vermiştir. Borçlunun bu cezai şartı uygulayıp uygulamadığını takip etmek pratikte zor olacağından uygulamada cezai tutar borçlu tarafından bankaya ödenmekte, fonun hayır işlerine yönlendirilmesi de bizzat banka tarafından yürütülmektedir (State Bank of Pakistan, 2020).

Türkiye'de TKBB Merkezi Danışma Kurulu'nun gecikmiş alacaklara uygulanabilecek cezai yaptırımlarla ilgili bir standardı henüz yayınlanmamıştır. Her bir katılım bankası, kendi bünyelerinde kurulu danışma komitelerinin almış oldukları kararlar doğrultusunda bu konuda münferit olarak hareket etmektedir. Türkiye'deki en yaygın uygulamanın, gecikme cezası olarak borçludan tahsil edilen tutardan alacağın temerrüde düşmesi nedeniyle bankanın katlandığı gerçek maliyetler (idari ve hukuki takip masrafları, personel ve ofis giderleri, enflasyon farkı vb.) düşüldükten sonra kalan tutarın bankaya herhangi bir maddi ve manevi bir menfaat sağlamaması ve dini içerik (cami yapımı, Kur'an basımı) taşımaması kaydıyla hayır işlerinde kullanılması olduğu görülmektedir.

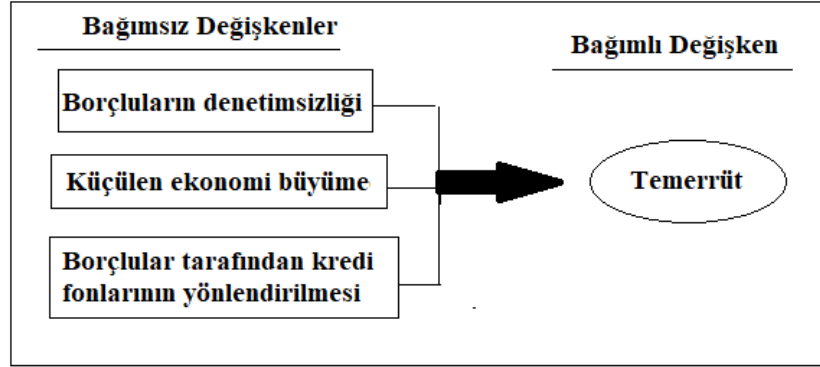
3.5. Temerrüde Düşme Nedenleri

Temerrüt, borç sözleşmesine göre borçlu olan taraf yasal yükümlülüklerini yerine getirmediği takdirde ortaya çıkan bir durumdur. Başka bir ifadeyle borçlu, üzerinde mutabık kalınan bir ödeme planını, borç veya kredi sözleşmesini ihlal ederek ödemeyi gerçekleştirmemiştir. Borçlu, mücbir sebepler, şirketin mali başarısızlığı nedeniyle veya kasti olarak geri ödeme yükümlülüğünü yerine getirmeyerek temerrüde düşebilmektedir (Addae-Korankye, 2014: 36-45). Bir özel veya tüzel kişinin borcunu ödeyemeyip temerrüde düşmesinin başlıca nedenleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

- Ahmad'a (1997) göre, kredi temerrüdünün başlıca nedenleri borçluların aldıkları kredileri yanlış ve verimsiz alanlarda kullanmaları, bununla bağlantılı olarak kredi borcunu geri ödemeye istekli olmama, kasıt, ihmal ve kredi veren bankaların uzmanları tarafından yapılan başarısız kredi tahsisidir.
- Balogun ve Alimi (1988: 36-44) tarım kredileri özelinde kredi temerrüdünün başlıca nedenlerini “krediyi döndürememe sorunu, işletmenin veya tarım arazisinin düşük karlılığı, tarım alanının büyüklüğünün ölçek ekonomisine ulaşmamış olması, yüksek faiz oranı, çiftçilerin kredi disiplinsizliği, zayıf denetim, aşırı hükümet müdahalesi, devlet destekli kredi programlarının sonucu çiftçilerin sürekli olarak sübvansiyon beklentisi içerisinde olmaları” olarak sıralamışlardır.
- Akinwumi ve Ajayi (1990), kredi kullananların geri ödeme kapasitesini etkileyebilecek faktörlerden bazılarını, “işletmenin ölçeği, aile şirketinde profesyonellik düzeyi, aylık borç ödeme tutarı / aylık gelir rasyosundaki bozulma ve sağlam yönetim tekniklerinin varlığı veya yokluğu” olduğunu belirtmişlerdir.
- Olomola'ya (1999:57) göre, “rotatif kredilerde yükselen faiz oranı, borçlanma işlem maliyetlerini önemli ölçüde arttırdığından kredi geri ödeme performansını olumsuz” etkileyebilmektedir. Katılım bankacılığı uygulamasında rotatif kredi uygulaması bulunmamakta, fon kullandırım aşamasında üzerinde mutabık kalınan fon kullandırım kar oranı hiçbir şekilde değiştirilememektedir. Bu açıdan, değişken faiz oranlarının doğurabileceği temerrüt durumu katılım bankaları için söz konusu olmamaktadır.
- Berger ve De Young (1995: 1-35) sanayi sektöründe kredilerin temerrüdünün ana nedenlerini “girişimcilerin yanlış seçimleri, proje uygulanabilirlik (fizibilite) analizinin yetersizliği, etkin olmayan kredi teminatlandırması, gerçekçi olmayan geri ödeme şartları ve programı, takip önlemlerinin eksikliği ve doğal afetler ve mücbir sebepler (force major) nedeniyle temerrüt” olarak belirtmişlerdir.

Burada ifade edilen ve temerrüde düşmeye sebep olarak gösterilen faktörlerin (kredilerin yetersiz denetimi, şirketlerin kötü yönetimi, makroekonomik krizler, borçluların sergilediği ahlaki sorunlar, fonların verimsiz alanlara yönlendirilmesi vs.) istatistiksel olarak test edilmesi aşamasında kurulması gereken hipotezlerde bağımsız değişkenler olarak konumlandırılması gerekecektir. Dolayısıyla, kredi geri ödemesinin temerrüdü, söz konusu bağımsız değişkenlerin oluşumuna bağlı olarak

bağımlı bir değişken olarak fonksiyona dahil edilmelidir (Bichanga ve Aseyo, 2013:319).

Şekil 3.5: Temerrüt Değişkenleri Örnek Model

Kaynak: Bichanga ve Aseyo, 2013:319

Pratik ticari hayatta temerrüde düşme ve bunun bir sonraki adımı olarak iflas etme riski ile karşı karşıya kalan şirketlerin iflasa karşı bir koruma olarak konkordato ilan etmeleri sıklıkla karşılaşılan bir durumdur. Bununla birlikte bankalara karşı kredi borcu bulunan bir işletmenin iflas etmesi durumunda bankaların kredi alacaklarının anaparasını dahi geri tahsil edebilmeleri çok zor olacağından, temerrüde düşen şirketin vadesi gelmiş veya gelmemiş tüm borçları muaccel hale getirilir. Böyle bir aşamaya gelmesi durumunda kreditor bankalar çoğunlukla kredi karşılığı almış oldukları teminat portföylerini nakde çevirmek suretiyle alacaklarını tahsil etme yoluna gitmektedirler. Teminatın büyüklüğüne ve güncel piyasa kıymetine bağlı olarak banka kredi alacağını tamamen veya kısmen kapatabilmektedir. Teminatların güncel kıymeti banka alacağından daha yüksek ise bu durumda arta kalan tutar borçlu şirkete iade edilir. Bu uygulamanın dışında alacaklı banka ile borçlu şirket arasında uzlaşmaya vararak borcun belli bir tutarının ödenmesiyle borç dosyasının kapatılması veya ileride daha detaylı anlatılacağı üzere kredi borç bakiyesinin mevcut veya yeni bir fon kullandırım oranıyla daha uzun bir vadeye yayılması seçeneklerini de tercih edebilmektedirler (Chen ve Scott, 2020). Şirketlerin temerrüde düşme durumu, bu şirketlerin firmaların finansal başarısızlığı ile de yakından ilişkilidir. Bu noktada firma başarısızlığı kavramına aşağıda açıklanmaktadır.

3.6. Firma Başarısızlığı Kavramı

Firma başarısızlığı kavramı yeni iş girişimlerinin karşı karşıya olduğu önemli bir risk faktörünü ifade etmek üzere işletme literatürüne girmiştir. Firma başarısızlığını tanımlamak zor olsa da, tüm tanımlamalar kuruluşların ve bireylerin yaşam döngülerindeki aynı hususlara işaret etmektedir. Bu kavram, bir şirketin faaliyette bulunduğu herhangi bir zaman içerisinde ortaya çıkan ve şirketin hayatiyetinin sona ermesine sebep olan ve neticede yatırımcılar ile alacaklılar için finansal kayıp sonucunu yaratan durumlar için kullanılmaktadır. Pek çok akademisyen bu kavramı tanımlama gereği bile duymazken, bir diğer grup yazarın ise olabildiğince kapsamlı bir tanım çabası içerisinde oldukları görülmektedir. Firma başarısızlığına yaklaşımlar genellikle iflas, faaliyetin sona ermesi, işletmenin kapanması, mülkiyet değişikliği ve beklentileri karşılayamama durumlarına vurgu yapmaktadır. (Dias ve Teixeira, 2017: 2-3). Berryman (1982)'e göre, bir dizi işletme oldukça düşük getiri oranı elde etmelerine rağmen faaliyetlerini kesintisiz sürdürebilmektedirler. Burada vurgulanan getiri oranı perspektifinden bakıldığında, bir işletmenin aşağıdaki kriterlerden herhangi birini karşılaması durumunda "başarısız" olduğunu söylemek mümkün olacaktır (Aktaran: Titus, t.y.:2-3):

Kazanç Kriteri: Bir firmanın sermaye getirisi (ROC-Return on Capital) benzer yatırımlardan elde edilen sermaye getirilerinden önemli ölçüde ve sürekli olarak daha düşük seyrediyorsa o başarısız olarak kabul edilir.

Ödeme Gücü Kriteri: Firma sahibinin, icra, haciz, konkordato gibi hukuki tedbirlerle karşı karşıya kalması ve bunun neticesinde finansal yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma gelmesi halinde firma başarısız sayılır.

İflas Kriteri: Firmanın yasal olarak iflas etmiş sayılması ve bunun sonucunda tasfiye sürecine girmesi firma başarısızlığının açık bir göstergesi olarak kabul edilir.

Zarar durdurma (stop loss) kriteri: Bir firma eğer faaliyette bulundukça finansal kaybı artıyorsa daha fazla zarara maruz kalmamak için elinde bulunan hak ve varlıkları zararına elde çıkarmayı tercih edebilmektedir. Böyle bir sonuç firmanın başarısızlığı olarak kabul edilir.

Bir firmanın bütün bir organizasyon olarak başarısız sayılması için şirketin tüm personelinin işten çıkarılması, fabrika, ofis veya işyerinin kapanması ve kuruluşun faaliyetlerine süresiz olarak son vermesi şartları aranmaktadır. Bir şirketin

başarısızlığının müsebbibi olarak başlıca dört tarafın olduğu kabul edilmektedir: Yönetim modeli, çalışanlar, firma sahibi, ilişkili dış firmalar ve harici organizasyonlar (Amankwah-Amoah ve Zhang, 2015:4). Firmaların başarısız olma nedenleri aşağıda daha detaylı olarak incelenmiştir;

3.6.1. Firma Başarısızlığının Nedenleri

Firma başarısızlığına yönelik olarak öne çıkan ve işletme literatüründe üzerinde mutabık kalınan nedenler şu şekilde özetlenebilir (Titus, t.y., 4-6):

Sektör Deneyimi Eksikliği: Her işletme belli bir ortam/ sektör içerisinde faaliyetlerini yürütür. Bir firmanın iç kaynakları, firmanın hizmet verdiği sektörün beklentilerine ve ihtiyaçlarına uygun olmak durumundadır. Bu itibarla, sektördeki deneyim eksikliği, firmanın ve sahip olduğu kaynakların yetersiz ve etkin olmayan bir şekilde yönetimi sorununu doğurmaktadır. Şirketin faaliyet gösterdiği sektörün yapısı ve kendine özgü dinamikleri, özellikle küçük firmaların performans sonuçlarını önemli ölçüde etkilemektedir.

Yetersiz Finansman: Finansman, ister başlangıç aşamasında ister sonraki bir aşamada olsun, bir işletmeyi büyütmenin en önemli parametrelerinden birisi olarak kabul edilir. Pek çok işletme, uygun finansman kanallarının olmaması veya bu fonlama kanallarına erişimin zorluğu nedeniyle başarısız olmaktadır. Bu sadece bir finansman bulamama sorunu değil, büyüme fırsatlarını desteklemek için şirketin uygun ve finansörleri ikna edebilecek bir finansman planlamasının bulunmamasından da kaynaklanabilmektedir. Şöyle ki, tam ihtiyaç duyulduğu anda finansman imkanlarını aramak yerine önceden çalışılmış kısa, orta ve uzun vadeli stratejik finansman planı çerçevesinde hareket etmek daha rasyonel bir yönetim şekli olarak kabul edilmektedir. Girişimciler, finansman ihtiyacının oluştuğu durumlarda finansörler tarafından reddedilme ihtimaline karşı, sermaye arttırımı, ortaklardan borç temini veya bu iki kaynağın bileşiminden oluşan alternatif finansman kaynaklarını hazır bulunduramadıklarında işletmeler için fonlama sorunları baş gösterebilmektedir.

Zayıf Nakit Akışı: Başarılı nakit akışı bir firmanın günlük faaliyetlerini yürütebilmesi ve giderlerini karşılayabilmesi için gerekli fonu temin edebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. İşletmenin belli bir dönem içerisinde işletmeye

girecek veya işletmeden çıkacak fon miktarını tahmin etme konusundaki isabeti iyi bir nakit yönetiminin ölçüsüdür. Bu açıdan girişimcinin bazı temel muhasebe disiplinlerini öğrenip uygulayarak her ay ne kadar bir fon giriş ve çıkışıyla karşılaşabileceklerini anlamalarına yardımcı olacak nakit akış projeksiyonları yapabilmesi hayati derecede önem arz etmektedir.

Yetersiz İş Planlaması: Amerika Birleşik Devletleri'nde şirket başarısızlığı konusundaki her on vakadan dokuzunun genel işletme yönetimi becerileri ve planlama eksikliğinden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Yeterli ve etkin bir iş planının şirketin misyonuyla paralel olmak kaydıyla şirketin maliyet yapısını, faaliyette bulunulan pazarın dinamiklerini, rekabet ve diğer dış etkenleri, işletmenin güçlü ve zayıf yönlerini, üretim ve pazarlama stratejisini içermesi gerekmektedir.

Yönetim Yetersizliği: Şirket başarısızlıklarının yüzde doksanının yönetim kadrosunun eğitim, deneyim ve liyakat yetersizliği anlamına gelen “yönetim yetersizliği” ile ilişkili olduğu kabul edilmektedir. İyi yönetim mefhumu, bir işletmenin stratejik ve operasyonel planlarını etkin bir şekilde uygulayarak orta ve uzun vadeli hedeflere ulaşmaya odaklanan ve gerektiğinde değişim konusunda hızlı aksiyon alabilmeyi öngören yönetim yaklaşımı olarak tanımlanmaktadır

Rekabete Karşı Hazır Olmamak: Rekabet iş dünyasının ayrılmaz bir parçası olup, yıkıcı olmamak kaydıyla sektördeki aktörleri sürekli olarak canlı ve aktif tutan bir faktördür. Pazarda üretilen mal ve hizmetlere talep oluşturan tüketiciler, teknolojik kapasite ve maliyet yönetimi gibi etkenler rekabetin boyutunu ve çerçevesini belirler. Kapitalist bir pazar ekonomisinin önlenemez bileşeni olarak rekabet tüm aktörleri yakından izleyip kendilerini süratle adapte etmeleri gereken bir realite olarak kabul edilmektedir.

Gerçekçi Olmayan Hedefler: Modern şirketlerin çok büyük bir kısmı hedeflere dayalı bir yönetim modelini uygulamaktadırlar. Hedeflerle yönetimde dikkat edilmesi gereken en önemli husus tespit edilen hedeflerin gerçekçi, ulaşılabilir ve biraz da zorlayıcı olmasıdır. Şirketin ve personelin kapasitesinin altında belirlenen hedefler organizasyonda rehavete, düşük üretime ve sektörde gerilemeyle sonuçlanabileceği gibi, personelin kapasitesinin üzerinde verilen ve neticede ulaşılamayan hedefler yanlış bir başarısızlık algısı oluşturup iş tatminsizliğine neden olabilmektedir. Bu açıdan kabul edilebilir risk ve iyi niyet sınırları içinde gerçekçi

hedefler belirleme şirket yönetiminde bulunması gereken bir yetenek olarak kabul edilir.

Azalan Müşteri Tabanı: Şirketler arası rekabet müşteri tabanının kaymasına ve küçülmesine neden olabilmektedir. İşletmeler, mevcut müşteri portföyünü muhafaza etmeye yönelik sürdürülebilir iş stratejileri geliştirmek zorundadırlar. Müşteri beklenti ve taleplerini en iyi şekilde karşılayacak, müşteri deneyimini iyileştirecek, müşterinin şirkete bağlılığını (loyalty) arttıracak kalite ve çeşitlilikte ürün ve hizmet sunumuyla müşterilerin karşısına çıkmak bu yolda atılabilecek önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Diğer yandan tek bir müşteri profiline bağlı kalmamak ve müşteri tabanını da olabildiğince geniş tutmak bu tür bir riski en aza indirmek için alınabilecek etkili bir tedbirdir.

Kontrolsüz Büyüme: İşletmenin kontrolsüz büyümesi, uygun şekilde yönetilemez ise başarısız olmasına da neden olabilmektedir. Obezite, bir bireyin sağlığı açısından sorun olduğu gibi kontrolsüz büyüme de iş dünyasında faaliyet gösteren işletmeler açısından bir sorun olarak görülür. Sağlıklı, başarılı ve sürdürülebilir büyüme için profesyonel bir yönetim kadrosu, esnek organizasyon yapısı, uygun bir teknik altyapı ve güçlü bir sermaye tabanı gibi çok sayıda değişkenin bir arada bulunması gerekmektedir.

Uygunsuz Konum: İşletmenin kuruluş aşamasından önce yapılacak doğru bir fizibilite çalışması yatırımın sürdürülebilir ve verimli olması açısından önemlidir. Fizibilite çalışmasında, hedef müşteri kitlesi, sunulacak ürün ve hizmetlerin müşterilere sunacağı katma değer, işin özgünlüğü, rekabet şartları, yatırımcının beklentileri gibi hususların yanı sıra işletmenin faaliyet göstereceği konumun ve hizmet vereceği hinterlandın sınırı da dikkatle belirlenmelidir. İşletmenin, sunduğu değer önerileri, hedeflenen müşteri profili ve işletmenin lokasyonu arasındaki uyum başarıyı getiren faktörlerden birisi olarak kabul edilmektedir. Örneğin, şehrin gelir düzeyi düşük bir banliyösünde kurulan lüks tüketim mağazası başarısızlığa aday olup akılcı bir yatırım olmayacaktır.

Yetersiz Ölçüm Sistemi: Başarılı bir işletme yönetimi için en uygun hedefleri belirlemenin yanı sıra bu hedeflerin gerçekleşme sonuçlarını, başka bir ifade ile işletmenin performansını da sıhhatli bir şekilde ölçebilmek önem arz etmektedir. Bu sürecin başarısı için iyi bir teknoloji ve yazılım altyapısı, sağlıklı ve ulaşılabilir bir

veri tabanı, uygun bir kontrol ve muhasebe kayıt sistemi gerekmektedir. Yeterli ve doğru müşteri ve piyasa bilgisine erişemeyen ve bu bilgileri analiz edemeyen şirketler, şirket başarısını etkileyen dış faktörleri kontrol edemeyecekleri gibi üst düzey yöneticilerine de etkin bir yönetim için gerekli veri portföyünü sağlayamayacaktır. Şirket içerisindeki faaliyetler üzerindeki kontrolün yetersizliği neticede şirket çıktılarında bozulmaya ve iş başarısızlığına yol açabilmektedir. Şirket, ölçüm ve kontrol prosedürlerini sadece performans sonuçlarını elde etmek için değil üretimin miktarı ve kalitesini, işletmenin genel mali performansını ölçmek için de kullanmak durumundadır. Kontrol ve ölçümler sonucunda işletme için değişim, iyileştirme ve reorganizasyonu işaret edebilen çok değerli çıktılar elde edilmektedir.

Girişimcilik Becerilerinin Eksikliği: Yeni kurulan bir işletmenin özellikle başlangıç aşamasında, işletme sahibinin girişimcilik becerilerinin eksikliği, işletmenin başarısız olmasına neden olabilmektedir. Şirket kuruluşundan itibaren birkaç yıl süreyle, sektöre adapte olma, işe özgü dinamikleri anlama, başa baş noktasının üzerinde tutunabileceği bir üretim/satış düzeyi ve müşteri tabanı oluşturma çabalarıyla geçen zor bir süreç yaşamaktadır. Bu sürecin ardından büyüme ve olgunluk dönemi olarak adlandırılan ve idari, teknik ve liderlik becerilerinin şirket başarısı için belirleyici olduğu ve şirketlerin az bir kısmının ulaşabildiği bir safhaya geçilmektedir.

Firma başarısızlığının yukarıda açıklanan nedenlerine ilave olarak Business Information Factsheet (2013) raporunda yer verilen birkaç nedene aşağıda değinilmektedir (BIF, 2013:1-5):

Beceri ve nitelik eksikliği: Yeni bir iş kurmayı planlayan girişimcilerin iş yönetimi finansal yönetim becerilerini geliştirmeye yönelik bir eğitim sürecinden geçmeleri işletmenin başarısı açısından gereklidir. Bununla birlikte, çoğu girişimci veya işletme sahibi bu süreç için gerekli zaman veya bütçeyi ayırma konusunda isteksiz davrandıklarından işletme açısından çok değerli bir bilgi sermayesinden yoksun kalabilmektedirler. İşletmenin başarısı ve sürekliliği için tecrübeli, eğitilmiş ve gelişmesini sürdüren insan kaynağının en önemli kazanım olduğu kabul edilmektedir.

Yetersiz pazar araştırması: İşletmeler, içerisinde faaliyette buldukları pazarın talep, beklenti ve dinamiklerine uygun mal ve hizmet üretmek durumundadırlar.

Pazardan kopuk bir işletme son kullanıcıların veya tüketicilerin rağbet etmediği ve neticede satış performansı düşük ürünlerle baş başa kalması kuvvetle muhtemeldir. Girişimcilerin faaliyete başlamadan önce detaylı bir pazar araştırması yaparak pazarın özellikleri ve üretilecek mal ve hizmetin satış potansiyeli hakkında gerçekçi ve doyurucu bilgi elde etmeleri için sürdürülebilirliği açısından gerekli görülmektedir.

Net bir pazarlama planının veya stratejisinin eksikliği: Açık bir pazarlama planının veya stratejisinin olmaması nedeniyle doğru müşteri tabanına ulaşamayan ya da piyasaya sunulan ürün ve hizmetler hakkında potansiyel müşterilerinin yeterli bilgi edinemedikleri işletmeler çoğunlukla başarısız olmaktadır. Tüm işletmelerin ana hedefi olan faaliyet maliyetlerinin karşılanması ve tatmin edici bir sermaye karlılığına ulaşabilmeleri için yeterli sayıda müşteriye ve satışa ihtiyaçları olduğu bir gerçektir. Net bir pazarlama stratejisi, hangi müşterilere ne zaman nasıl bir fayda sunulacağını, bu faaliyetin tahmini getiri ve maliyetini, orta ve uzun vadede işletmenin ulaşması hedeflenen satış ve aktif büyüklüğü gibi önemli parametreleri içermelidir. Başarısız firmaların ortak özelliklerinden birisi söz konusu plan ve stratejilere sahip olmamalarıdır.

Yasal sorunları yönetememek: Tüm işletmeler faaliyet gösterdikleri ülkelerin hukuki düzenlemelerine tabidirler. Bu düzenlemeler, şirketin kuruluşu, yönetim kurulu ve genel kurul toplantıları, ödenecek vergiler, şirket faaliyetlerinin nasıl muhasebeleştirileceği, kar-zarar mekanizması, sermayedarların ve yöneticilerin sorumlulukları gibi birçok konuyu düzenlemektedirler. Yasa ve alt düzenlemelerin şirkete yüklediği sorumlulukların hafife alınması veya görmezden gelinmesi şirketi kamu otoritesi nezdinde oldukça zor durumda bırakabilmekte, şirket başarısızlığına neden olabilmektedir.

İnsan kaynakları ile ilgili sorunlar: İşveren olmak belli büyüklükte bir insan kaynağını yönetme sorumluluğu getirmekte olup girişimcinin bu beceriye sahip olması son derece önemlidir. Ülkelerin sosyal güvenlik ve istihdamla ilgili mevzuatları daha ziyade çalışan haklarının korunmasını hedeflemektedir. Personelin etkin ve verimli bir şekilde yönetilmesi aynı zamanda iş mevzuatının da dikkate alınmasını gerektirmektedir. Personel, işletme için en önemli varlık olmakla birlikte iş mevzuatına uygun bir insan kaynakları stratejisinin yokluğu işletme için zaman, enerji ve parasal kayıplara neden olabilmektedir.

Risklere karşı sigortalamanın ihmali: Her işletme faaliyette bulunduğu süre içerisinde çok sayıda riske maruz bulunmaktadır. Bu risklerin önemli bir kısmı sigortalanmak suretiyle bertaraf edilebilmektedir. Ülkeden ülkeye ve sektörden sektöre göre değişkenlik göstermekle birlikte kanuni düzenlemeler bazı sigorta poliçelerini zorunlu tutabilmektedir. Fakat, burada işletme yönetiminin veya girişimcilerin sigortalama sürecinin maliyetinden çok iş sürekliliği ve güvenliği açısından gerekliliği üzerine odaklanmaları önerilmektedir. Nitekim teminat altına alınmamış bazı riskler vuku bulduğunda işletmenin faaliyetlerini sonlandırmasına kadar varan kayıplara yol açabilmektedir.

Yönetim danışmanlığını önemsememek: İşletmelerin özellikle başlangıç aşamalarında veya faaliyetlerinin ilk birkaç ayında yönetim, organizasyon ve pazarlama konularında profesyonel danışmanlık almalarının işletmelerin hayatta kalma ve başarılı olma olasılığının arttırdığı gözlemlenmektedir. Deneyimli bir iş danışmanı, koç veya mentorun rehberliği işletmenin en zayıf olduğu kuruluş aşamasında girişimcilere çok kıymetli tecrübe, tavsiye ve bilgi aktarabilmekte ayrıca kamu otoritesi ile işletme arasında daha rahat bir iletişim kanalı oluşturabilmektedir.

3.6.2. Firma Başarısızlığında Dış Faktörler

Firmaların temerrüde düşmesine yol açabilecek finansal başarısızlıkların daha çok yönetim zafiyetinden kaynaklanan içsel etkenlerin sonucu olduğu daha açık olmakla birlikte, bir dizi dış faktör de işletmenin kâr elde etme ve büyüme hedefinde ulaşmada başarısız olmasına neden olabilmektedir. Yukarıda da anlatıldığı üzere iç nedenler, işin kendi sınırları içinde vuku bulan durumları ifade etmektedir. İç nedenleri dış nedenlerden ayıran en önemli nokta, iç nedenlerin öngörülebilir olması ve büyük ölçüde kuruluşun bunlar üzerinde kontrol kabiliyetinin bulunmasıdır. Dış nedenler, tanım gereği, işletmenin dışında meydana gelen olaylar olduğu için genellikle şirketin bu olaylar üzerinde kontrolü çok azdır veya hiç yoktur. Firmaları başarısızlığa götürme potansiyeli taşıyan dış faktörler aşağıdaki gibi açıklanabilir (Morton, 2017):

Kötü Ekonomik Çevre: İşletme ile içerisinde faaliyette bulunduğu ülkenin ekonomik, siyasi ve sosyal durumu arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Bu itibarla, işletmenin faaliyet gösterdiği ülkenin ekonomisi iyi gitmediğinde, o ülkedeki

işletmeler de finansal zorluklarla karşılaşabilmektedirler. Örneğin, ciddi bir ekonomik durgunluk tüketicilerin satın alma güçlerinde düşüşe ve neticede satış potansiyelinin azalmasına sebep olduğu için bazı işletmeleri faaliyetlerine son vermeye zorlayabilmektedir. Kötü bir ekonomik çevre genellikle yüksek üretim maliyeti ve bunun doğuracağı yüksek bir enflasyon oranı ile ilişkilendirilmekte olup bunun doğal bir neticesi olarak tüketicilerin, şirketin yüksek maliyetli ürününü satın almaktan vazgeçerek daha ucuz ikame ürünlere geçiş yapabildiği bilinmektedir.

Öngörülemeyen Tabii Olaylar: İşletme yöneticilerinin deprem, fırtına, sel, yangın gibi doğal olarak meydana gelen felaketleri önceden öngörmesi ve buna yönelik tedbir alması çok olası görülmemektedir. Terör, kundaklama ve vandalizm gibi insan yapımı eylemleri de bu sınıflamanın içerisine sokmak mümkündür. Bir işletmeyi bu tür olaylara karşı korumak için yapılmakta olan en rutin eylem işletmeyi bu risklere karşı korumak üzere sigorta poliçesi satın almaktır. Bununla birlikte, sigorta poliçesi için ödenecek prim tutarları işletmeler açısından önemli bir maliyet kalemi olabildiği için işletmelerin bu tedbirden kaçınmaları, ihmal etmeleri veya sigorta poliçelerinin eksik teminatlarla düzenlenmesi bu başlık altındaki riskleri arttırabilmektedir. Ayrıca, risklerin vuku bulması halinde, işletmelerin sigorta şirketinden talep ettikleri hasar ödemesinin gecikmesi de işletmenin nakit akışını olumsuz etkileyerek başarısız olmasına neden olabilmektedir.

Devlet Önlemleri ve Uluslararası Gelişmeler: Kamu kurumları tarafından veya uluslararası kuruluşlarca ihdas edilen yeni kural ve düzenlemeler belirli bir sektörde faaliyet gösteren işletmeler açısından istenmeyen sonuçlar doğurabilmektedir. Örneğin, eğer kamu otoritesi elementer sigorta şirketlerinin asgari sermaye limitini 200 milyon TL seviyesinden 450 milyon seviyesine çıkarırsa sigorta şirketleri sermaye arttırmak zorunda kalacaklardır. Bu durumda yeterli sermayeye sahip olmayan şirketlerin birleşme veya faaliyetlerine son verme arasında bir seçim yapmaları gerekecektir.

Uluslararası alanda gerçekleşen ticaret anlaşmaları, devletler arası siyasi çekişmeler, soğuk savaş veya fiili savaşlar, anti dumping yasaları gibi dışsal gelişmeler bu durumdan etkilenen şirketler için olumsuz sonuçlar doğurarak şirket başarısızlığına sebep olabilmektedir. Örneğin, Ukrayna'dan Ayçiçek yağı ithalatı yapan bir dış ticaret şirketi, Rusya-Ukrayna savaşının başlamasıyla gerek ürün tedarikinin

zorlaşması gerekse nakliye yollarının kapanmasıyla bu pazardan vazgeçmek zorunda kalacaktır.

Çevre Koruma ve Diğer Yasal Gereksinimler: Kamu otoritesinin çevreyi ve toplum sağlığını korumaya yönelik olarak yaptığı yasal düzenlemeler bazı işletmelere ilave maliyetler yükleyerek finansal zorlukla karşılaşmalarına neden olabilmektedir. Örneğin, kimya sektöründe faaliyet göstermekte olan bir şirket çevreye ve sağlığa zararlı atıklar üretiyor ise, hükümetin bu tür atıkların bertaraf edilmesini zorunlu hale getiren bir düzenlemesi şirketi mali açıdan zorlayabilecektir. Şöyle ki, bu artıkları uygun şekilde imha etmek için ilave donanım, bina, personel ve enerjiye ihtiyaç duyulacağı anlamına gelecek, neticede şirketin kar marjını daraltıp nakit akışını olumsuz etkileyebilecektir. Diğer yandan bu tür atıkların bertaraf edilmesine ilişkin yönetmeliğe uyulmaması durumunda ise şirketin mali durumunu sarsacak ve işin sürekliliğine zarar verecek miktarda para cezası ile karşılaşması da olası riskler arasında bulunmaktadır.

Ana Müşteri veya Tedarikçinin İflası: Büyük müşteriye veya tedarikçiye aşırı bağımlı olarak çalışan monopsonik karakterdeki işletmelerin bu müşteri veya tedarikçilerin karşılaşabileceği her türlü mali ve operasyonel sıkıntılardan doğrudan etkilenebileceği öngörülmektedir. Bir müşteriye veya tedarikçiye aşırı bağımlı olmanın getirdiği risk, bu müşteri veya tedarikçinin iflas etmesi durumunda, işletmenin rutin iş akışını sürdürebilmesi için kısa süre içerisinde yeni müşteri veya tedarikçileri bulması zordur. Diğer yandan, yeni müşteri veya tedarikçi bulma süreci devam ederken işletmenin personel ücreti ve kira gibi sabit maliyetlerinin işlemeye devam edeceği gerçeğinden hareketle işletmenin başarısızlıkla karşılaşma ihtimali artacaktır.

Firmaların başarısızlığına neden olabilecek finansal veya finansal olmayan dış faktörleri aşağıdaki tabloda sunulduğu üzere özetlemek mümkündür.

Finansal Dış Faktörler	Finansal olmayan Dış Faktörler
<p>Döviz kuru - dalgalı bir döviz kuru, para biriminin değerinin sürekli olarak değiştiği ve ihracat veya ithalat yapan işletmeler üzerinde etkisi olabileceği anlamına gelir.</p> <p>Faiz oranları - nispeten istikrarlı ve düşük olmasına rağmen, borçlanma maliyetlerini değiştirebilir ve artırabilir, ayrıca müşterilerin harcamalarını etkileyebilir</p> <p>Finansman eksikliği - finansmanı pek çok finans kurumundan elde etmek zor olabilir, aksi takdirde birçok sağlıklı işletme / başlangıç başarısız olabilir</p> <p>Durgunluk - Bazı işletmeler, özellikle ürünleri için gelir esnek talebi ile karşı karşıya olanlar, durgunluk etkisine eğilimlidir.</p> <p>Mali kriz</p>	<p>Yapısal değişim - daha uzun bir süre boyunca bazı ürün ve hizmetlere olan talep azalır; Satışların arttığı yeni pazarlar bulamayanlar veya uyum sağlayamayanlar başarısız olacak</p> <p>Rekabet - müşteri tercihleri değiştiğinde veya rakipler yeni veya daha değerli ürünler geliştirdiğinde uyum sağlamayan işletmeler, düşen taleple karşılaşacak</p> <p>Doğal olaylar - kötü hasat, hava durumu ve sivil huzursuzluk gibi kontrol dışı olaylar</p> <p>Devlet düzenlemeleri - ticari faaliyetlere kısıtlama getiren düzenlemeler ve yasalar</p> <p>Tedarikçi sorunları - tedarikçinin kapanması gerekirse, alıcı işletme, özellikle JIT sistemini çalıştırıyorsa sorunlarla karşılaşabilir</p>

Şekil 3.6: Firma Başarısızlığında Etkili Finansal ve Finansal Olmayan Dış Faktörler

Kaynak: Edexcel Business A Level Revision, 2017'dan uyarlanmıştır

3.6.3. Firma Başarısızlığında İç Faktörler

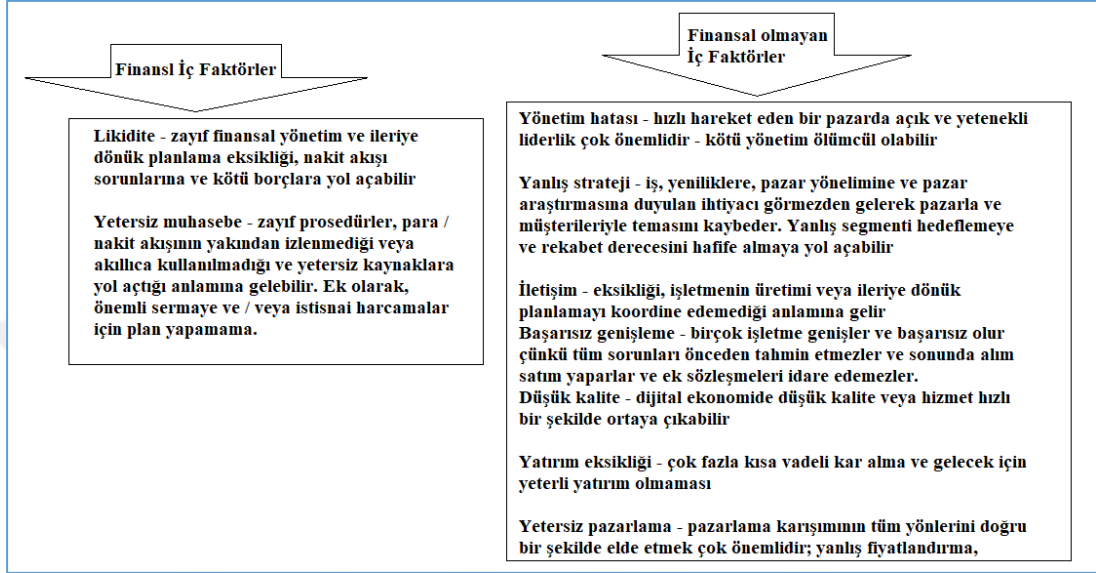
Firma başarısızlığında öne çıkan faktörlerden birçoğu içsel kaynaklı olabilmektedir. Örneğin; Zhu 2012 (50-51) firma başarısızlığında öne çıkan başlıca faktörleri şu şekilde açıklamıştır:

Rekabet gücü eksikliği: firma başarısızlığına sebep olan içsel faktörlerin en önemlilerinden birisini oluşturmaktadır. Şirketlerin birçoğunun başarısının aslında iyi hazırlanmış orta ve uzun vadeli stratejiler, akıllı planlamalar, anahtar teknolojilere, yöntemlere ve sistemlere sahip olmaktan ziyade, tekrarlanamayan ve sürdürülebilir olmayan arıza faktörlerden kaynaklandığı görülmektedir. Önlerinde iyi tasarlanmış belirgin bir hedefi bulunmayan çoğu şirket, faaliyetlerini temel rekabet gücü üzerinde olumsuz bir etkiye yaratacak şekilde kontrolsüz olarak çeşitlendirir ve genişletir. Ayrıca, bu işletmelerde yeniden yapılandırma ve yeniden yapılanma işlemlerinin çoğu temel rekabet gücünü güçlendirmek hedefiyle değil, kozmetik ve taktik amaçlarla yürütülür. Neticede bu zayıf ve kırılabilir rekabet paradigması Ar-Ge yatırımlarını, pazarın talebine uygun ürün gelişimini ve teknolojik ilerlemeyi destekleyemeyecek ve şirketi başarısızlığa doğru sürükleyecektir.

Kurumsal yönetim yetersizliği ve zayıf karar alma: Etkili bir kurumsal yönetim sistemi, yetkilendirme, güç dengeleme yoluyla operasyonların etkinliğini artırma ve böylelikle işletmenin rekabet gücünün geliştirilmesi hedeflemektedir. Bu meziyetlerin bulunmadığı işletmelerde yönetimin belli kişilerin elinde kümelenmesi, demokratik olmayan yönetim ve uzağı göremeyen miyop bir işletme yapılanmasıyla karşılaşma ihtimali oldukça yüksektir.

Rasyonel olmayan iş çeşitlendirmeleri: İşletmelerde gerek ürünlerin gerekse iş kanallarının çeşitlendirilmesi finansal ve operasyonel risklerin azaltmanın iyi bir yolu olarak kabul edilmektedir. Bununla birlikte, yeni endüstrilerde ve bölgesel pazarlarda oluşan iş imkanlarından yararlanmak amacıyla, fakat yeterli fizibilite, deneyim, altyapı ve kaynak olmadan girişilen genişleme ve çeşitlendirme faaliyetleri başarısızlıkla sonuçlanabilmektedir. Bu tür agresif genişleme ve iş çeşitlendirme

girişimleri şirketin esas faaliyetlerini gölgede bırakarak ana omurgasını zayıflatmaktadır. Genişleme ve iş çeşitlendirmesi etkin bir şirket yönetiminin ayrılmaz bir parçası olmakla birlikte bu tür girişimlerin, sürdürülebilirlik kuralları çerçevesinde ve bilimsel bir yaklaşımla tedricen yürütülmesi en uygun yöntem olarak kabul edilmektedir.

Şekil 3.7: Firma Başarısızlığında Etkili Finansal ve Finansal Olmayan İç Faktörler

Kaynak: Edexcel Business A Level Revision, 2017'den uyarlanmıştır

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

KATILIM BANKALARINDA GECİKMİŞ ALACAKLAR VE YENİDEN YAPILANDIRMA

4.1. Gecikmiş Alacak-Sorunlu Kredi Tanımı

Banka veya kreditor finans kurumlarının iş modellerinin bir parçası olarak verilen kredilerin bir kısmının geç tahsil edilmesi veya hiç tahsil edilememesi bir gerçeklik olarak kabul edilmektedir. Tahsili gecikmiş kredi alacakları (TGA), borçlunun temerrüde düştüğü ve belirli bir süre için dönemsel anapara ve faiz (katılım bankaları açısından anapara + kar payı) borcunun geri ödenemeyen kısmını ifade eden bir tanımlamadır. Başka bir ifadeyle, borçlunun çeşitli nedenlerden dolayı borcunu zamanında geri ödemek için gerekli finansal gücünü yitirmesi sonucunda oluşan ve neticede kredi borcunun kısmen veya tamamen gecikmeye düşmesi ile sonuçlanan arızı bir durumdur. Takipteki krediler kalemi banka açısından kötü bir aktif olarak kabul edilir, çünkü genellikle bu alacakların geri kazanılma ihtimali düşüktür. Bir bankanın bilanço aktiflerinde yüksek miktarda TGA'nın bulunması banka açısından bir dizi olumsuzlukları beraberinde getirmektedir. Halka açık bankalar açısından düşünüldüğünde tahsili gecikmiş kredi alacaklarının yüksek olması bankanın risk primini arttıracığından hisse senedi fiyatının düşmesine ve piyasa itibarının azalmasına neden olabilmektedir. Ayrıca, TGA bankanın nakit akışına da zarar vererek bankanın büyümesi ve karlılığı üzerinde oldukça olumsuz etkiler yaratabilir. Bu ve benzeri nedenlerden dolayı kayıtlarında tahsili gecikmiş kredi alacakları bulunan bankalar, bu kredilerin geri tahsilini sağlamak için harekete geçmek durumundadırlar. Alacaklı bankanın yapabileceği işlemlerden birisi, hiç şüphesiz kredi için teminat olarak rehin verilen varlıkları nakde dönüştürerek alacağını tahsil etmektir. Örneğin, borçlu aldığı kredi için banka lehine teminat olarak bir motorlu taşıt rehni vermiş ise, alacağını tahsil edemeyen banka en son çare olarak rehnettiği aracı satacak ve alacağını tahsil etmeye çalışacaktır. Aynı şekilde ipotekli konut kredisi temin eden bir borçlu kredi taksitini vadesinden itibaren 90 gün geçtiği halde ödemez ise, gayrimenkul hukuki takip neticesinde banka tarafından satılarak nakde dönüştürülecektir. Nakde dönüştürülen teminat, eğer banka borcunu kısmen kapatabiliyorsa, banka kalan alacağı için hukuki takibini sürdürür. Eğer bankanın

nakde dönüştürdüğü teminat alacağından daha büyükse, toplam kredi borcu ve masraflardan arta kalan bakiye teminatı veren borçluya ödenecektir.

Borç veren finans kuruluşları, tahsili geciken alacaklarını bilançolarının aktifinden çıkarmak ve bilanço yükünü azaltmak için bu varlıkları varlık yönetim şirketlerine, gecikmiş kredi tahsilat kurumlarına ve dış yatırımcılara satmayı da tercih edebilmektedirler. Bu yöntemi tercih eden bankalar tahsili gecikmiş kredilerini önemli indirimlerle tahsilat kuruluşlarına satmakta, bu kuruluşlar ise söz konusu portföyden olabildiğince yüksek bir tahsilat yapmaya çalışmaktadırlar. Alternatif bir uygulama olarak banka tahsilat kuruluşu ile yapacağı sözleşmeden tahsil edilecek tutarın belli bir yüzdesi kadar olan kısmı almayı da şart koşabilmektedir (CFI, t.y.).

Katılım bankaları açısından bakıldığında bilanço aktifindeki krediler zimmete kaydedilen borç niteliğinde olduğundan, bu portföyün daha düşük bir bedelle üçüncü taraflara satılarak elden çıkarılması baskın olan görüşe göre İslam hukukuna uygun değildir. Bu muamele fıkhîta Borcun satımı (bey'u'd-deyn) olarak adlandırılmaktadır. Meşhur fıkıhçı Kâsânî'ye göre borcun, borçlunun dışında birine satılması caiz değildir. Çünkü borç zimmetteki hükmi bir mal olarak kabul edilir. Bu hükmi malın satıcı tarafından alıcıya teslim edilmesi mümkün değildir. Halbuki akdin konusu olan malın teslim ve tesellümü akdin kuruluş şartlarındandır. Fakat borcun yine aynı borçluya satılması durumunda teslim şartı gerekmediğinden caiz görülmüştür (Kara, 2012: 24). Bununla birlikte, bir borcun asıl borçlusuna satımı pratikte hiçbir sonuç doğurmayacaktır.

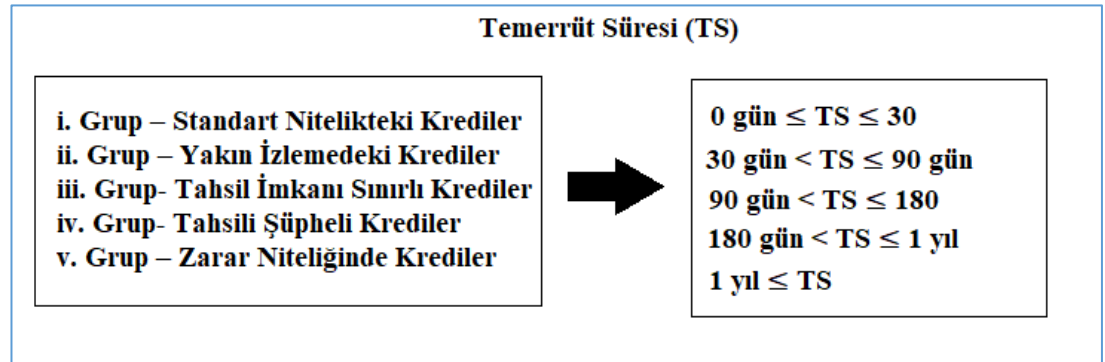
Tahsili geciken kredilerin tanımlanması için uluslararası geçerliliği olan yeknesak bir prosedür oluşturulması önem arz etmektedir. Bu hususta bazı uluslararası finans otoriteleri sorunlu kredilerin belirlenmesi için özel yönergeler oluşturmuşlardır. Bu noktada Avrupa Merkez Bankasına göre (Segal ve Drury, 2020);

- **Avrupa Merkez Bankası (ECB)**, Euro bölgesi merkez bankaları genelinde riske maruz kalma durumlarını değerlendirmek için tanımların standart ve karşılaştırılabilir olması gerektiğini bildirmiştir. ECB, katılımcı bankalar üzerinde stres testleri gerçekleştirirken tahsili gecikmiş alacakların sınıflandırılmasında kullanılabilir birinden fazla kriter belirlemiştir. Avrupa Merkez Bankası'na göre aşağıda belirtilen kategori ve kriterlerden birisine giren kredi alacakları tahsili gecikmiş (NPL) olarak tanımlanmaktadır:

- Temerrüde düşmemiş veya değer düşüklüğüne uğramamış olsalar bile vadesini 90 gün geçmiş alacaklar;
- ABD GAAP (Amerika Birleşik Devletleri, Genel Kabul Görmüş Muhasebe Prensipleri) ve Uluslararası Finansal Raporlama Standartları'na (IFRS) göre bankalar için muhasebe kayıtlarında değer kaybı yaratan alacaklar;
- Sermaye Gereksinimleri Yönetmeliğine (CRD) göre temerrüde düşmüş durumda alacaklar.

Uluslararası Para Fonu (IMF), sorunlu bir kredi sınıflandırması için aşağıdaki kriterleri tanımlamıştır:

- Kredi borçlusu en az 90 gün veya daha uzun süredir faiz ve/veya anapara ödemesi yapmamışsa;
- Vadeden 90 gün veya daha uzun süre ödeme yapılmamış ve bunun neticesinde kredi borcu yeniden yapılandırılmış veya ertelenmiş ise,
- Ödemeler vadeden itibaren 90 günden daha kısa bir süre gecikmiş, ancak tahsilatın yüksek bir belirsiz içermesi veya borçlunun gelecekte ödeme yapacağından emin olmadığı zamanlarda sorunlu krediler ortaya çıkmaktadır.

Şekil 4.1: Temerrüt süresi ve Sorunlu Alacaklar İlişkisi

Kaynak: Uçar, t.y.'den uyarlanmıştır.

Uluslararası uygulamalarda gecikmiş alacaklar, gecikme süresine bağlı olarak ta tasnife tabi tutulmakta olup bu sınıflama yukarıdaki şekilde gösterilmektedir. Kredinin borçluya ödenmesinin ardından, kredi riskinin belirleyicilerini bilmek ve kontrol altında tutmak, finansal istikrardan sorumlu düzenleyici otoriteler ile banka yönetimleri için hayati önem taşıyan bir konudur. Tahsili Gecikmiş Alacaklar

(TGA) olarak nitelendirilen durum kredinin geri ödenememe riskinin gerçekleşmesinden ibarettir. Reinhart ve Rogoff (2010), TGA'ların bir bankacılık krizleri için en önemli erken uyarı işareti olduğunu ve bu nedenle ilgili otoriteler tarafından yakından takip edilmesi gerektiğini ifade etmektedirler (Lousiz vd., 2012: 1012-1027).

Finansal kriz dönemlerine ait veriler incelendiğinde tahsili gecikmiş alacakların (TGA) miktarının veya yüzdesinin hem gelişmekte olan hem de gelişmiş ülkelerdeki banka başarısızlıkları ve mali krizlerle yakından ilişkili olduğu açık bir şekilde görülmektedir (Khemraj ve Pasha, 2009: 1).

Tahsili gecikmiş alacaklar, geri ödenme performansını kaybetmiş bir kredi olup, makroekonomik konjonktürden borçlunun ödeme konusundaki yetersizliği veya suistimaline kadar bir dizi nedenin sonucu olabilmektedir. Bu tür krediler hem borç veren hem de borç alan açısından finansal bir yüküdür. Şöyle ki, borçlu taraf için, TGA değerli teminatları bloke ederek işlevsiz hale getirir ve bu teminatların çözülerek yeni finansman elde etme ve yatırım yapma ihtimalini ortadan kaldırmaktadır. Diğer yandan, kreditor bankanın gecikmiş alacakların takibi ve tahsili için yapacağı bütün harcamalar ve hukuki takip giderleri nihai noktada borçludan tahsil edilmektedir. Tahsili gecikmiş alacakların yüksek olması bankaların bilançoları, aktif kalitelerini ve aktif getiri oranlarını olumsuz olarak etkilemektedir. Ayrıca, bu durum bankaların nakit girdisini azaltarak yeni kredi arzını daraltır, kredi dağılımını bozar, bankanın piyasa itibarını kötüleştirir ve büyümesini yavaşlatır (Balgova vd., 2016: 2).

4.2. Gecikmiş Alacak Türleri

Tahsili gecikmiş krediler, gelir getirmeyen riskli varlıklardır. Bu tür krediler, en yalın anlatımıyla, geri ödeme vadesi üzerinden 90 gün veya daha uzun süre geçtiği halde tahsil edilemeyen ve bu nedenle finansal olarak hareketliliğini kaybetmiş donuk fonlar olarak tanımlanmaktadır. Gecikmiş alacakların yönetimi denilen kavram, sadece bu tür kredilerin sınıflandırması ve karşılık ayrılması işlemlerinden ibaret olmayıp, kredi ödemesinden itfasına kadar geçen süre içerisinde borçlunun nakit akışı, geri ödeme kabiliyeti, güncel finansal verileri ve borçlu firmanın yönetimindeki değişiklikler gibi çok sayıda değişkeni yakından izleme ve gerektiği durumlarda erken tedbir alabilme becerilerini de içermektedir. Tahsili gecikmiş kredi portföyü,

toplam portföyün kalitesinin ve nihayetinde bir bankanın kredi tahsis kararlarındaki başarının bir göstergesidir (Ugoani, 2016: 304).

Bir borç, muhtelif durumların vukuunda tahsili gecikmiş alacak konumuna getirilebilmektedir. Bunların başlıcaları şu şekilde sıralanabilir (Segal ve Drury, 2020):

- Ödeme vadesi 90 günü aşan ve halen geri ödemesi yapılmadığı için yeniden yapılandırılan veya kredi sözleşmesinde yapılan tadilat ile ertelenen krediler.
- Ödeme vadesi 90 günden az gecikmekle beraber kreditor bankanın borçlunun geri ödeme yapacağına dair inancının kalmadığı kredi dosyaları.
- Kredi geri ödemesi kısmen yapılmış ancak borcun bir kısmı halen ödenmemiş olarak bekleyen krediler.

Tahsili gecikmiş alacaklar gecikme süresine bağlı olarak belirli bant aralıklarında sınıflandırmaya tabi tutulmaktadır. Gecikme süresi 90 günün altında olan krediler izlemeye alınmakla birlikte bu krediler için bankaların karşılık (provizyon) ayırması gerekmemektedir. Gecikme süresi 90 ile 180 gün arası olan krediler gecikmiş kredi, 180 gün ile 360 gün arasında olanlar tahsili şüpheli kredi ve 360 günden daha fazla geciken krediler ise kredi zararı olarak kabul edilir (PwC, 2011).

4.3. Basel Standartlarına Göre Tahsili Gecikmiş Alacaklar

Uluslararası ölçekte bankacılıkla ilgili standart ve düzenlemeleri yürüten kurumların başında Uluslararası Takas Bankası (BIS) gelmektedir. BIS, 17 Mayıs 1930 yılında İsviçre'nin Basel şehrinde kurulmuş dünyanın en eski ve ilk uluslararası finansal kurumu olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Bir uluslararası merkez bankası işbirliği platformu olan BIS aynı zamanda bir danışma organıdır ve esas olarak Merkez bankaları için bir işbirliği ortamı oluşturmaya çalışmaktadır. Uluslararası piyasalarda istikrarı sağlamaya yönelik araştırmalar yapmak ve öneriler sunmak gibi görevleri de bulunmaktadır. BIS'in bünyesinde kurulan Basel Bankacılık Gözetim ve Denetim Otoritesi (BCBS) ise İsviçre'nin Basel kentinde, uluslararası bankacılık alanında ortak düzenlemelere gitmek, uluslararası bankacılık sisteminde güvenliği sağlamak, bankaların genel olarak denetlenebilmelerine imkan verecek teknikleri geliştirmek, ulusal denetim otoritelerine yol göstermek gibi amaçlarla oluşturulmuştur. Bu komite

ayrıca, bankacılık sektörü için risk yönetimi ve bankaların kredi teminatları konusunda uluslararası standartlar belirleyerek bankacılık sisteminin etkin denetimi için ortak bir altyapı oluşturmaya çalışmaktadır. BCBS tarafından öngörülen düzenlemeler ve çıkarılan standartlar zorlayıcı olmamakla birlikte bu düzenlemelerin üye ülkeler tarafından yerel yasal düzenlemelere konu edilmesi ve yeknesaklık sağlamaya yönelik bankalar tarafından uygulanması beklenmektedir (BIS, 2018). Diğer yandan BIS düzenlemeleri tavsiye niteliği taşısa da bu düzenlemelere uymayan ülkelerin bankacılık sistemleri, uluslararası platformda dışlanmakta, risk primleri de olumsuz yönde etkilenmektedir (Yıldırım, 2018).

BCBS 2016 yılında sonuçlandırıp yayınladığı çalışmada bankaların tahsili gecikmiş alacaklarını, ödeme vadesinden itibaren 90 gün ve daha uzun bir süre geçmiş olmakla birlikte henüz tahsil edilememiş olan alacakları olarak tanımlamıştır (BIS, 2016:8-9).

Aynı düzenleme, aşağıdaki durumlardan biri veya her ikisi birden gerçekleştiğinde, borcun tahsil edilemeyen alacak statüsüne düşeceğini öngörmektedir:

- a) Banka, borçlu müşterisinden alacağını elinde teminat olarak duran değerleri nakde dönüştürmeksizin tahsil edebileceğine dair inancını tamamen kaybetmiş ise,
- b) Borçlunun, bankaya karşı olan herhangi bir kredi geri ödeme yükümlülüğünü vadesi 90 günden fazla geçtiği halde ödemiş olması veya müşterinin kendisine tahsis edilen kredi limitini aşması durumunda aşım tutarı vadesi geçmiş alacak olarak değerlendirilecektir.

Diğer yandan, vadesinde geri ödemesi yapılmamış bir kredinin teminatları ne kadar güvenilir olursa olsun kredinin TGA kategorisine düşmesine engel teşkil etmemektedir. Çünkü, kredilendirme sistemi içerisinde, borç ödemelerinin vadesinde yapılması asıl, borcun teminatların nakte dönüştürülmesi sonrasında tahsili ise istisnadır.

4.4. Gecikmiş Alacağın (Sorunlu Kredinin) Oluşmasının Nedenleri

Gelişmiş ve gelişmekte olan ekonomilerin bankacılık sistemlerindeki sorunların çeşitlenerek artmakta olduğu görülmektedir. Bankaların karşılaştığı sorunlar, makroekonomik konjonktür, kamu otoritesini tutumu, vergi politikaları, yönetim zafiyeti, zayıf risk algısı gibi birçok farklı değişkenden kaynaklanabilmektedir.

Bununla birlikte, değişik ülkelerde yapılan araştırmalar, banka başarısızlığının ve iflaslarının en önemli nedeninin takipteki krediler (TGA) olduğunu göstermektedir. Ulusal ekonomik gerileme, banka içi yolsuzluklar, banka kaynaklarının dolaylı yollarla sermayedarlara aktarılması, banka sahiplerinin siyasi bağlantıları, müşterilerin kredi başvuruları sürecinde kredinin sıhhati için gerekli önemli bilgileri ifşa edememesi, kredi tahsis yetkililerinin bilgi ve beceri eksiklikleri, etkin bir kredi izleme mekanizmasının bulunmayışı banka kredi tahsilatlarının gecikmesine neden olan başlıca faktörler arasında olduğu tespit edilmiştir (Richard, 2011:50-51).

Tahsili gecikmiş krediler, bankaların finansal sağlığının temel göstergelerinden birisi olup bankacılık sistemindeki kredi riskinin temel göstergesini oluşturmaktadır. TGA'daki artış teknik olarak, kredi borçlarını ödemekte güçlük çeken ekonomik kuruluşların sayısının, bunların borç bakiyesinin ve kredilerin geri ödenmeme riskinin yükseldiğini (kredi temerrüt riski) göstermektedir. Bu durumun olası sonuçlarından birisi olan tahsil edilemeyen borçların silinmesi (write-off) nedeniyle oluşan zararlar, banka varlıklarının değerini aşındırmakta ve servetini azaltmaktadır. Bankaların birbirinden tam bağımsız ekonomik ortamlarda çalışmadığı ve bu sektörde karşılıklı etkileşimin yüksek olduğu göz önüne alındığında bir bankanın zayıf performansının tüm bankacılık sektörünü olumsuz olarak etkileyip finansal istikrarı zayıflatabildiği görülmektedir. Bankacılık sektöründe kötüleşen kredi kalitesi ve artan TGA oranları, finansal piyasada beklentileri kötüleştirerek sistemik risk artışı, panik mevduat ıkışları ve kamu otoritesinin alacağı önlemler neticesinde yatırım ve büyümenin sınırlanması gibi arzu edilmeyen sonuçlara yol açabilmektedir. Ayrıca, bu konudaki deneyimler ve yapılan analizler, takipteki kredilerdeki artışın banka krizlerinin ortaya çıkmasında önemli bir role sahip olduğunu göstermiştir (Kjosevski vd., 2019: 1185-1203).

Richard (2011:54) gecikmiş alacak nedenleri olarak aşağıdaki hususları sıralamıştır:

- Fonların eşitlendirilmemesi ve kötü fon yönetimi
- Bankanın zayıf kredi portföy yönetimi, özellikle yetersiz kredi tahsis süreci
- Borçluların ahlaki zafiyeti ve şeffaf olmayan şirket faaliyetleri
- Makroekonomik politikalarda meydana gelen ani değişiklikler

- Bankanın elindeki teminatların nakde dönüşüm sürecinin kanuni nedenlerden dolayı uzun sürmesi.
- Borçluların bilgi eksikliği, deneyimsizliği ve iş başarısızlığı
- Doğal afetler, ekonomik krizler ve diğer mücbir sebepler
- Şirketin kritik pozisyondaki yöneticisinin ölümü
- Krediyi veren banka personelinin yapabileceği yolsuzluklar
- Yeterli düzeyde pazar bilgisi eksikliği

Yukarıda belirtilen hususlara ilave olarak, Viswanadham ve Nahid (2015: 74-75), bankalardaki gecikmiş alacak sorununun nedenlerine aşağıdaki maddeleri zikretmektedirler:

- **Risk Primi:** Bu görüş, finansal kararların farklı risk dereceleri taşıdığını öngörmektedir. Her yönetici veya kuruluş kendisi için belirlediği stratejiye göre alabileceği risk seviyesini tespit eder. Diğer yandan, risk ve beklenen getiri birlikte hareket etmektedir; bu durumda risk ne kadar büyükse, beklenen getiri de o kadar büyük olacaktır.
- **Hissedar- yönetici sorunu:** Bu yaklaşımın altında yatan fikir, organizasyonun karar alma yetkisinin yöneticilerin elinde olmasıdır. Bir şirketin sahipleri olarak hissedarlar müvekkil, müdürler ve yöneticiler onların vekilleridir. Böylelikle hissedarlar ve yöneticiler arasında asalet-vekalet ilişkisi vardır. Teoride yöneticiler, hissedarların çıkarlarına en uygun şekilde hareket etmek, eylemleri ve kararları neticesinde hissedarların servetlerini büyütme durumundadırlar. Ancak uygulamada yöneticilerin her zaman hissedarlarının çıkarına en uygun şekilde hareket etmedikleri görülebilmektedir. Bunun da önemli bir nedeni yöneticilerin kendi kişisel menfaatlerini çalıştıkları kuruluşun ve hissedarların çıkarlarının önüne koymasındadır. Bu yaklaşımın altında yatan etken ise, yöneticilerin, çalıştıkları şirketin başarılı olmasını ve yüksek kâr elde etmesini sağlamak için yaptıkları çalışmaların kendilerini değil sadece sermayedarları zengin ettiği yönündeki inanç kalıplarıdır.
- **Yanlış seçim:** Bir bankaya kredi temin etmek üzere başvuran şirketler, en yüksek kredi limitini en uygun şartlarda alabilmek için ellerindeki bazı bilgileri gizleme eğilimindedirler. Bazı durumlarda ise verilen bilgiler gerçek verileri yansıtmayabilmektedir. Başka bir ifade ile, bankadan borçlananlar genellikle

finansman temin etmeye çalıştıkları projeleri hakkında bankaya sunmadıkları daha özel bilgilere sahip olurlar. Sonuç olarak, kredi veren banka elindeki tüm bilgi ve istihbarata rağmen verdiği kredinin temerrüde düşüp düşmeyeceği konusunda kesin bir hükme varamayacak, borçlunun mali durumu ve finansal davranışlarını değerlendirme ve kontrol etme konusunda zorluklar yaşayabilecektir.

- **Ahlaki sorunlar (moral hazard):** Borçlanan tarafın genel kabul görmüş ahlaki ilkelere uymaması ve kendisinden beklenen dürüst davranışları göstermemesi kreditor bankalar açısından önemli bir temerrüt riskini oluşturmaktadır. Bankalardaki canlı kredi izleme birimleri, kredi müşterilerinin kredi süresi boyunca pazardaki faaliyetlerini, basındaki haberlerini ve ara dönem mali tablolarını izleyerek bu riski en aza indirmek üzere kurulmuşlardır.

- **Tahsilat sorunları:** Borç veren bankanın, verdiği kredilerin geri tahsilatlarının gerçekleştirilmesi ve takibi konusunda ne derece güçlü ve caydırıcı süreçlerinin olduğu temerrüt riskini azaltmak açısından oldukça önemlidir. Bankanın tahsilat konusunda göstereceği isteksizlik veya gevşeklik borçluları cesaretlendirerek bu hususta suistimal gösterme ihtimalini arttıracaktır.

- **Kredinin amacı dışında kullanılması:** Katılım bankacılığında kredilerin nakit olarak müşteriye değil de doğrudan satıcıya ödeniyor olması kredinin amacı dışında ve verimsiz alanlarda kullanımını büyük oranda engellemektedir. Geleneksel bankacılıkta ise kredi ödemeleri doğrudan müşteriye yapılmaktadır. İnsan doğası üretimden ziyade tüketime meyilli olduğu için üretime yönelik verilen bir kredinin borçlanan şahıs veya şirketin tüketimine yönelmesi mümkündür. Dolayısıyla, bankanın sıkı bir şekilde takip etmediği kredi ödemeleri borçlu tarafından üretim yerine tüketime giderek kredinin geri ödenme potansiyelini azaltabilmektedir. Bu durum, kredinin belli bir ticari projeyi besleyerek üretim, istihdam ve karlılığa dönüşmesini engelleyerek krediden beklenen toplumsal faydanın ortaya çıkmasını engelleyecektir. Kısaca, bankanın zayıf kredi süreci tüm sistemi zayıflatacaktır.

4.5. Gecikmiş Alacak (Sorunlu Kredi) Oluşumunu Önlemeye Yönelik Tedbirler

Tahsili gecikmiş alacak (TGA) ya da sorunlu kredi problemlerinin tüm dünya ülkeleri için önemli bir sorun olduğu kabul edilmektedir. Bankacılık sektörünü çok olumsuz şekilde etkileyen bu durumu önlemede ülkeler değişik yaklaşımlar gösterebilmektedirler. Burada, Avrupa Merkez Bankasının TGA oranını düşürmeye

yönelik olarak bankalara yaptığı önerileri özetlemek yerinde olacaktır (PwC, 2017:6-7):

- **Kredi terkini:** Bu durumda banka, artık tahsil kabiliyeti kalmamış bulunan TGA portföyünü kısmen veya tamamen silmek suretiyle zararı realize etmektedir. Terkine tabi tutulan krediler bilançodan çıkarılır ve % 100 zarar olarak kar-zarar tablosuna kaydedilirler. Kredi terkini ile bilanço üzerindeki TGA yükü ortadan kaldırıldığı gibi bankanın TGA rasyosu da düşecektir. Bu uygulamanın finansal olduğu kadar şirket organizasyonu üzerinde psikolojik açıdan olumlu etkileri de bulunmaktadır. Yalnız, terkin işleminden sonra bankanın, kredilendirme süreçlerinde ve takibinde yeni bir yaklaşım sergileyerek daha etkin bir yönetim sergilemesi beklenir.

- **Varlıkların satışı:** Bankanın, TGA portföyünü kısmen veya tamamen başka bir bankaya, yatırımcıya veya daha yaygın olduğu şekliyle bir varlık yönetim şirketine (VYŞ) belli bir fiyattan geri dönüşü olmayan bir şekilde satmak suretiyle bu portföyü kendi bilançosunun dışına çıkarması işlemidir. Bu aşamadan sonra VYŞ söz konusu gecikmiş alacak portföyünü kendi nam ve hesabına tahsil etmeye çalışacaktır. Katılım finans ilke ve esasları açısından gecikmiş alacak portföyünün satışı, borcun satışı (bey'ud-deyn) kapsamına girdiğinden dolayı, bu yöntemin katılım bankaları tarafından kullanılması uygun görülmemektedir.

- **Riski elde tutma:** Banka, gerek makroekonomik gerekse borçlu firmaların yaşadığı mikroekonomik sorunların belli bir süre içerisinde düzeleceği kabul ve beklentisi ile sahip olduğu TGA portföyünü elinde tutmaya devam edebilmektedir. TGA yönetimiyle ilgili kamu otoritesinin getirmiş olduğu kısıtlamalar nedeniyle bu tercihin çok uzun süre sürdürülebilmesi mümkün bulunmamaktadır.

- **Yeniden yapılandırma:** Yeniden yapılandırma, bankanın mevcut kredi portföyünü veya temerrüde düşen kredi alacaklarını yeni bir vade ve kredi oranı ile yapılandırıp optimize ederek aktif olarak elde tutma stratejisidir. Tezimizin önceki bölümlerinde bu uygulama ayrıntılı olarak incelenmiştir.

- **Riskin sonlandırılması:** Banka, tahsili gecikmiş alacaklarının karşılığında teminatların nakde dönüştürülmesi, borçlu firmanın hisselerine el konulması ve alacağı karşılığında borçlu firmaya ortak olunması gibi eylemlerden birini veya birkaçını tercih ederek riskini kapatabilmektedir.

Yukarıda ifade edilen hususlara ilave olarak aşağıdaki 7 öneri de iyi yönetim uygulamaları çerçevesinde ortaya konulmaktadır (Mazzotti, 2015):

- **Müşteri profili oluşturma:** Her bir sektörün ve müşterinin kendine özgü risk parametreleri ve davranış kalıpları bulunduğundan dolayı, müşteriler hakkında yeterli veriye sahip olmak ve bu verilere dayanarak müşterileri risk ağırlıklı segmentasyona tabi tutmak kredi süreçlerinin başarısı açısından önem arz etmektedir. Sağlıklı bir müşteri profili, en optimum risk seviyesinin, kredi limitinin ve en doğru kredi fiyatlamasının yapılabilmesine imkan sağlamakta neticede TGA rasyosunun kontrol altında tutulmasında etkin bir rol oynamaktadır.
- **Bankanın net bir satış stratejisinin bulunması:** Net bir satış stratejisi, bankanın orta ve uzun vadede, hangi müşteri segmentine, ne kadar finansal ürünü hangi fiyattan satacağı ve uygulayacağı risk primi ve net kar marjının ne olacağı gibi bankanın kurumsal yaklaşımlarını yansıtmaktadır. Belli bir strateji çerçevesinde hesaplanmış ve öngörülmüş riskleri alarak sürdürülen kredilendirme faaliyetlerinin daha düşük ve yönetilebilir oranda temerrüt riski içereceği genel olarak kabul edilmektedir.
- **Kredi süreç optimizasyonu:** Banka organizasyon yapısı içerisinde, pazarlamadan kredi tahsisine, risk izlemeden gecikmiş alacak takibine kadar birbirleriyle ilgili tüm süreçlerin entegre edilmesi ve bu birimler arasında tesis edilecek eşgüdüm, kredi alacaklarının daha etkin yönetimi sonucunu doğuracağı gibi gecikmiş alacak rasyosunu da düşürecektir. Bu tür bir koordinasyonun kredi tahsilat başarısında % 50'ye varan bir iyileşmeye sebep olduğu ifade edilmektedir.
- **Hukuki hizmetlerin etkinliği:** Gecikmiş kredi alacaklarının takibinde bankanın hukuk biriminin performansı ve etkinliği, ayrıca teminatların nakde dönüşüm sürecinin başarısı tahsilat verimliliğini arttıracacağı gibi hukuki takip giderlerinde de tasarruf anlamına gelecektir.
- **Teminatların yönetimi:** Verilen krediler karşılığında borçludan alınan teminatların niteliği, borcu karşılama oranı, kıymeti ve gerektiğinde nakde dönüştürülebilme kabiliyeti kredi yönetim sürecinin önemli konularını oluşturmaktadır. Yapılan bilimsel araştırmalar, daha iyi ve etkili bir teminat yönetimi altyapısının bankaların maruz kalabilecekleri teminat pozisyonlarındaki kredi kayıplarını % 5-10 oranında azaltabileceğini göstermektedir.

- **Erken uyarı sistemleri ve ileriye dönük modeller:** Gelişmiş veri analitiği ve yapay zeka araçları kullanılmak suretiyle bankaların portföylerinde bulunan canlı kredilerin temerrüde düşme riskinin yüksek bir doğruluk derecesiyle tahmin edilmesi mümkün bulunmaktadır. Müşteri davranışları ve bu davranışların muhtemel sonuçlarıyla desteklenmiş erken uyarı sistemlerinin kredi portföyündeki bozulmaları % 30-40 oranında azaltabileceği tahmin edilmektedir.

Tahsili gecikmiş alacakların en aza indirilmesi için bankanın kredilendirme prosedürlerinin güçlendirilmesi ve etkin bir tahsilat mekanizmasının varlığı birer zorunluluk olarak görülmektedir. Bu konudaki deneyimi sınırlı olan bir bankanın sorunlu veya takipteki kredileri en verimli şekilde yönetmek için özel birimler kurarak uzmanlığını geliştirmesi gerekmektedir. Bunların yanı sıra tahsili gecikmiş alacak oranını kontrol altında tutabilmek için aşağıdaki hususların da göz önünde tutulması tavsiye edilmektedir (Ashar, 2019):

- **TGA'ların erken tespiti:** TGA'leri en aza indirmek için ilk adım kredilerin sorununu TGA seviyesine ulaşmadan tespit edebilmektir. Söz konusu erken tespit ve teşhis, bankanın TGA'lara karşı hazırlıklı olma ve kendini savunma becerisini geliştirmektedir. Sadece vadesi geçmiş alacakların takip edilmesi yeterli ve etkin bir gecikmiş alacak yönetim stratejisi değildir, çünkü böyle bir seçenek sadece sorun gerçekleşikten sonra bankayı uyarmaktadır. Halbuki erken dönemde tespit edilen bozulma sinyalleri bankaya daha geniş bir tedbir alma zamanı sunarak borçlu firmanın içinde bulunduğu finansal sorunu çözmeye yönelik seçenekleri arttırabilmektedir. Bu itibarla bankalar, müşterinin kredili mevduat kullanımının artması, başka kaynaklardan yeni kredi limiti arayışlarının bulunması, borç ödemede yavaşlama, bankaya bilgi sağlamada isteksizlik gibi öncü göstergelere odaklanmalıdır.

- **Sorunlu kredinin batık krediye dönüşümünü engelleme:** Bankanın verdiği kredilerin geri tahsilatlarında zaman zaman ve geçici olarak sorun yaşaması kredilendirme mekanizması içerisinde doğal kabul edilebilmektedir. Bununla beraber, bu türdeki kredi dosyalarının yakın takibe alınarak banka-müşteri arasındaki daha yakın bir iletişim ile TGA statüsüne evrilmesini engellemek mümkün olabilmektedir. Haddi zatında bankaların kredi izleme birimlerinin asıl sorumluluk alanı da budur.

- **Kredi teminatlarına güvenmeme:** Kredilendirme felsefesine göre kredinin teminat için değil, borçlunun ödeme niyeti ve ödeme gücüne bakılarak verilmesi gerektiği kabul edilmektedir. Fakat teminatlar en son başvurulması gereken çözümler olarak var olmalı ve gerektiği durumda nakde dönüştürülebilmelidir. Bu durumda, teminat olarak alınan kıymetin değeri, borcu karşılama oranı, nakde çevrilebilme kabiliyeti ve hukuken sorun taşıyıp taşımadığı önem arz etmektedir. Sonuç olarak, nakde dönüştürülmesi gereken teminatın mümkün olan en yüksek değerden satılması hem bankanın hem de borçlu firmanın menfaatlerini korumak açısından gerekli görülmektedir.
- **Mali tablo analizi:** Bir şirketin bilanço, nakit akım tablosu ve kar zarar tablosu gibi mali verileri, onun finansal görünümünü, borçlarını döndürebilme kabiliyetini ve gelecekte karşılaşılabileceği muhtemel sorunlar hakkında kreditor bankalara çok değerli bilgiler sağlar. Bu açıdan bakıldığında, mali tablolar üzerinde yapılacak etkin bir analiz bankanın daha rasyonel ve objektif bir kredilendirme süreci geliştirmesine zemin hazırlayacağı gibi kredilerin kalitesini arttırarak gecikmiş alacak oranını düşürecektir.
- **Kapsamlı stratejik planlar:** Tahsili gecikmiş alacakları en aza indirmeye ve bu iyileşmeyi sürdürülebilir hale getirmeye odaklanan bir bankanın bu konu özelinde kapsamlı stratejik planlar geliştirmesi gerekmektedir. Böyle bir kurumsal stratejinin her bir kredi grubuyla ilgili risk iştahı, alabileceği riskin tavanı, yönetebileceği TGA oranları ve bu risklerin kredi fiyatlamasına ne şekilde yansıtılacağı ile ilgili orta ve uzun vadeli öngörü ve hedefleri içermelidir.
- **Varlık Yönetim Şirketine devir:** Bankalar açısından TGA'lerden kurtulmanın yollarından birisi de bankanın sahip olduğu bu türden bir portföyü belli bir yüzde ile varlık yönetim şirketine (VYŞ) satarak aktifinin dışına çıkarmaktır. Varlık yönetim şirketleri, bizzat bankalar tarafından kurulabildiği gibi diğer özel müteşebbisler veya batı ülkelerinde sıkça raslandığı üzere devlet tarafından da (Asset Management Company) kurulabilmektedirler. Bu tür uygulamalar aslında banka kredi riskinin üçüncü bir tarafça paylaşılması anlamına gelmekte olup kamu otoriteleri nezdinde de kabul görmektedir. Örneğin, Avrupa Bankacılık Otoritesi (EBA), Avrupa genelinde veya ülke bazlı hizmet verecek ve bankaların batık kredi portföylerinin devralacak varlık yönetim mekanizmasını kolaylaştıracak hukuki düzenlemeleri yapmak üzere uzun bir çalışma sürecini tamamlamıştır. Uygulama

olarak, batık kredi portföyünün banka bilançosunun dışına çıkarılarak veya bilançoda tutulmak suretiyle bir VYŞ'ye devredilmesi mümkün bulunmaktadır (Seval, 1990). Daha önce de ifade edildiği üzere, sorunlu kredileri VYŞ'lere satışı İslam hukukunda yasak olan borcun satışı olarak değerlendirildiğinden katılım bankaları açısından uygun bir seçenek değildir.

4.6. Gecikmiş Alacaklarla (Sorunlu Kredilerle) İlgili Yasal Düzenlemeler

Türkiye'de gerek geleneksel bankaların gerekse katılım bankalarının gecikmiş alacakların yönetimi, tasnifi, tahsili ve muhasebe kayıtları ile ilgili usul, esas ve standartları düzenleme yetki ve sorumluluğu BDDK'na ait bulunmaktadır. BDDK, öncelikle banka kredilerinin sınıflandırılması ve her bir kategorinin tabi olacağı kuralları "Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul Ve Esaslar Hakkında Yönetmelik" adı altında yayınlamıştır. Bu yönetmeliğin getirdiği düzenlemeye göre bankanın verdiği krediler geri ödeme performansı ve tahsilat kabiliyetine göre beş sınıfta incelenmektedir:

a) Birinci Grup-Standart Nitelikli Krediler:

- 1) Kredilendirilebilir nitelikte finansman yapısına sahip gerçek ve tüzel kişilere kullandırılan,
- 2) Anapara ve faiz ödemeleri, borçlusunun ödeme gücüne ve nakit akımına göre yapılandırılan,
- 3) Ödemeleri süresinde yapılan veya otuz günden fazla gecikmeyen, gelecekte de geri ödeme sorunları beklenmeyen, teminatlara başvurulmaksızın tamamen tahsil edilebilecek nitelikte olan,
- 4) Borçlusunun kredi değerliliğinde zayıflama tespit edilmemiş olan ve
- 5) TFRS 9'a göre on iki aylık beklenen kredi zarar karşılığı uygulamasına tabi olan, krediler sınıflandırılır.

Birinci grup krediler, geri ödemesinde bir sorun yaşanmayan veya en son taksit vadesinden itibaren 30 günden daha kısa bir gecikmeye sahip olup bankaların idari takipteki krediler şeklinde isimlendirdiği kredi portföyüdür. Bankalar, bu tür kredileri yakın izlemeye alarak daha sorunlu bir duruma dönüşmemeleri için tedbir almaktadırlar.

b) İkinci Grup-Yakın İzlemedeki Krediler:

- 1) Kredilendirilebilir nitelikte finansman yapısına sahip gerçek ve tüzel kişilere kullanılmış olan, ancak, makroekonomik şartlardaki veya borçlunun faaliyet gösterdiği sektörlerdeki veya bunlardan bağımsız olarak borçluya ilişkin olumsuz gelişmeler nedeniyle borçlusunun ödeme gücünde veya nakit akımında olumsuz gelişmeler gözlenen ya da bunun gerçekleşeceği tahmin edilen veya
- 2) Kredinin kullanıldığı esnada borçlunun önemli ölçüde finansal risk taşıması gibi nedenlerle yakından izlenmesi gereken veya
- 3) Anapara ve/veya faiz ödemelerinin kredi sözleşmesinde yer alan şartlara uygun olarak yapılmasında sorunlar doğması muhtemel olan ve bu sorunların giderilmemesi durumunda teminatlara başvurulmaksızın borcun tümüyle tahsil edilememe riski bulunan veya
- 4) Borçlusunun kredi değerliliği kredinin verildiği güne göre zayıflamamış olmakla birlikte düzensiz ve kontrolü güç bir nakit akımı yapısına sahip olması nedeniyle zayıflama ihtimali olan veya
- 5) Kredi değerliliğinin zayıflaması olarak yorumlanamayacak nedenlerle anapara ve/veya faiz ödemelerinin tahsili, vadelerinden veya ödenmesi gereken tarihlerden itibaren otuz günden fazla geciken ancak doksan günü geçmeyen veya
- 6) TFRS 9 kapsamında borçlusunun kredi riskinde önemli derecede artış olan veya
- 7) Geri ödemesi tamamen teminata bağlı olan kredilerde teminatın net gerçekleşebilir değeri alacak tutarının altına düşen veya
- 8) Birinci Grupta veya İkinci Grupta izlenirken yeniden yapılandırmaya konu edilen ve donuk alacak olarak sınıflandırma koşullarını taşımayan veya
- 9) Donuk alacak gruplarında izlenirken yeniden yapılandırmaya konu edilen ve yedinci maddede belirtilen koşulların gerçekleşmesini müteakiben canlı alacak olarak sınıflandırılan, krediler sınıflandırılır.

Bu gruptaki kredilerin halen tahsil kabiliyeti bulunmakla birlikte sorunlu kredi olmaya aday olduğu kabul edilmektedir. Teknik olarak, gecikme süresi 30 gün le 90 gün arasında bulunan krediler bu kategoriye dahil edilmektedir.

c) Üçüncü Grup-Tahsil İmkânı Sınırlı Krediler:

- 1) Borçlusunun kredi değerliliği bozulmuş olan veya

2) Teminatların net gerçekleşebilir değerinin veya borçlunun özkaynaklarının borcun vadesinde ödenmesini karşılamada yetersiz bulunması nedeniyle teminata başvurulmaksızın tamamının tahsil imkanı sınırlı olan ve gözlenen sorunların düzeltilmemesi durumunda zarara yol açması muhtemel olan veya

3) Anaparanın ve/veya faizin tahsili, vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren doksan günden fazla geciken ancak yüz seksen günü geçmeyen veya

4) Makroekonomik şartlardaki veya borçlunun faaliyet gösterdiği sektörlerdeki veya bunlardan bağımsız olarak borçluya ilişkin olumsuz gelişmeler nedeniyle işletme sermayesi finansmanında veya ilave likidite yaratmada sıkıntılar yaşanması gibi nedenlerle anaparanın ve/veya faizin bankaca tahsilinin vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren doksan günden fazla gecikeceğine kanaat getirilen veya

5) Yeniden yapılandırılarak canlı alacak olarak sınıflandırılan ve bir yıllık izleme süresi içerisinde anapara ve/veya faiz ödemesi otuz günden fazla geciken veya bu izleme süresi içinde bir kez daha yeniden yapılandırmaya tabi tutulan, krediler ve diğer alacaklar sınıflandırılır.

Üçüncü gruptaki kredilerin tahsil kabiliyeti bulunmakla birlikte oldukça düşüktür ve teknik olarak 90 gün ile 180 gün arasında gecikmiş durumda bulunan kredi stoğunu tanımlamaktadır.

ç) Dördüncü Grup-Tahsili Şüpheli Krediler:

1) Anaparanın ve/veya faizin tamamının kredi sözleşmesinde yer alan hususlar çerçevesinde teminata başvurulmaksızın tahsilinin sağlanamayacağı muhtemel olan veya

2) Borçlusunun kredi değerliliği ciddi şekilde bozulmuş olan, ancak birleşme, yeni finansman bulma imkânı veya sermaye artırımını gibi olanakların borçlunun kredi değerliliğine ve kredinin tahsil kabiliyetine yapması beklenen katkı nedeniyle henüz tam anlamıyla zarar niteliği taşımadığı düşünülen veya

3) Anapara ve/veya faizin vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren tahsilinin gecikmesi yüz seksen günü geçen, ancak bir yılı geçmeyen veya

4) Makroekonomik şartlardaki veya borçlunun faaliyet gösterdiği sektördeki veya bunlardan bağımsız olarak borçluya ilişkin olumsuz gelişmeler nedeniyle anapara

ve/veya faizin vadesinden veya ödenmesi gereken tarihten itibaren tahsilindeki gecikmenin yüz seksen günü geçmesi beklenen, krediler sınıflandırılır.

Düzenlemeden anlaşıldığı üzere gecikme süresi 180 gün ile bir yıl arasında bulunan ve tahsil kabiliyeti neredeyse hiç bulunmayan veya varsa teminatların nakde dönüştürülmesiyle sağlanabilecek olan sorunlu kredi portföyü dördüncü grup kredileri tanımlamaktadır.

d) Beşinci Grup-Zarar Niteliğindeki Krediler:

1) Borçlusunun kredi değerliliğinin tümüyle ortadan kalkmış olması nedeniyle tahsil beklentisi bulunmayan veya toplam alacak tutarının ancak ihmal edilebilir bir kısmının tahsil edilmesi beklenen veya

2) Üçüncü ve Dördüncü Gruplarda belirtilen özellikleri taşımakla birlikte, vadesi gelen ve ödenmesi gereken alacak tutarlarının tamamının bir yılı aşacak bir sürede tahsilinin sağlanamayacağı muhtemel olan veya

3) Anaparanın ve/veya faizin ödenmesi gereken tarihten itibaren tahsili bir yıldan fazla gecikmiş olan, krediler sınıflandırılır.

Beşinci gruptaki krediler, artık tahsilat imkanı kalmamış ve vade tarihinden itibaren bir yıldan uzun bir süre geçmiş bulunan ve nihayetinde tamamına karşılık (provizyon) ayrılmak suretiyle zarar yazılması gereken kredi portföyüdür.

Gecikmiş alacaklar ya da sorunlu krediler, bankalar için maliyet unsurudur. Yasal takip sürecine giren bu alacaklar hukuki takip işlemleri ya da yeniden yapılandırma gibi yöntemler ile tahsil edilebilmektedirler. Takip sürecindeki gecikmiş alacaklar tahsil edilemedikleri sürece zayıf likidite, kaybedilen fırsatlar, düşen karlılık ve banka itibarı gibi biz dizi negatif durumu beraberinde getirmektedir (Yiğiter, 2019:109).

4.7. Basel III ve Gecikmiş Kredi Alacaklarının Durumu

2008 küresel ekonomik çöküşünün ve sonrasında ortaya çıkan finansal risklerin ardından, Basel II, bu tür finansal kriz durumlarıyla başa çıkmak için giderek yetersiz görülmeye başlanmıştır. Bunun neticesinde, yeni finansal yapının getirdiği riskleri de bünyesine katacak ve Basel II düzenlemelerinin eksik yanlarını tamamlayacak Basel III çalışmasına ihtiyaç duyulmuştur. Basel III düzenlemesinin getirdiği en kritik katkı, bankaların sermaye yeterliliğini ele alan yeni anlayış oldu. Bunun öncesinde,

Türkiye'de 2001 yılında yaşanan ekonomik krizinin ardından, Türk bankacılık sistemini daha istikrarlı kılmaya yönelik bir dizi düzenleme hayata geçirilmiştir. Bu yeniden yapılanma, Türk bankacılık sisteminin 2008 küresel ekonomik krize daha güçlü girmesine zemin hazırlamış ve Türk Bankacılık Sistemini kamu mali desteğine ihtiyaç duymadan krizi atlaman OECD ülkeleri arasına yer alabilmesine neden olmuştur. Ayrıca, Türkiye'de 2001 ekonomik krizini izleyen düzenlemelerle Türk bankacılık sektörü, daha iyi iç denetim ve kontrol mekanizmaları kurmayı başarmış, yüksek likidite ve düşük kaldıraç oranına ve yüksek mevduat seviyelerine ulaşabilmiştir. Türk bankacılık sektörünün geçirdiği dönüşüm dikkate alındığında, Türkiye'nin Basel III yönetmeliğine uyumunun oldukça sorunsuz gerçekleşmesi şaşırtıcı olmamıştır¹. Bu bağlamda, Türkiye'de Sermaye Yeterliliği Yönetmeliği, 2007 yılında Basel II gerekliliklerine uyumlu hale getirilmiş ve Temmuz 2012'de Basel II'nin kendisi kabul edilmiştir (Bilmen, t.y.). Mayıs 2022 itibarıyla Türkiye piyasasında faaliyet gösteren bankaların Sermaye Yeterlilik Rasyosu Basel III'ün gerektirdiği asgari düzey olan %12'nin üzerinde olup üzerinde olan% 18.15 olarak gerçekleşmiştir (BDDK, 2022).

Gerek geleneksel bankacılıkta, gerekse katılım bankacılığında gecikmiş alacakların yönetimi ile ilgili diğer önemli iki husus kredi karşılığında alınan teminatlar ve sorunlu krediler karşılığında ayrılan karşılıklardır. Bu iki konu aşağıda incelenmektedir.

4.8. Gecikmiş Alacakların Takibi

Bankaların alacaklarında yaşanan gecikme, kredilerin tahsil edilememesi ve vadesi geçmiş alacaklar bankalar için önemli risk faktörleridir. Dolayısıyla, gecikmiş alacakların takibi ve çözümü bankalar için hayati öneme sahip bulunmaktadır. Bankalar gecikmiş alacak sorunlarını çözebilmek için bazı operasyonel (idari takip) ve yasal süreçleri (yasal takip) takip etmektedirler (Demirkurt, 2019:27).

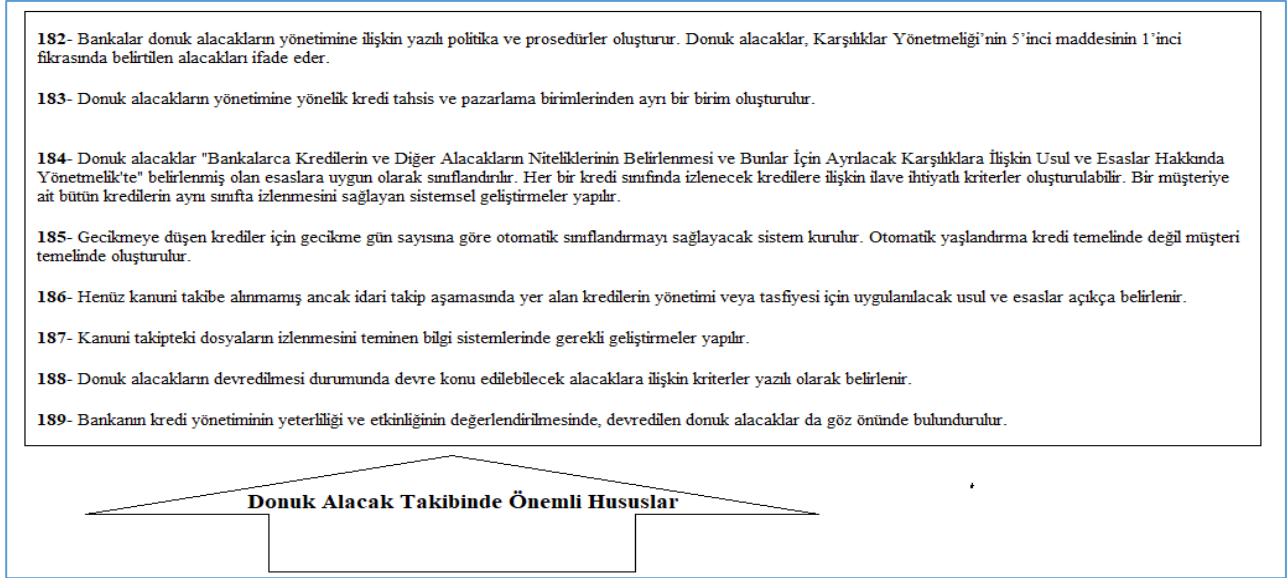
4.8.1. İdari Takip

İdari takip tabiri, kredinin ilk defa vadesinde ödenmediği ve gecikmenin 90 günden daha az olduğu durumlarda bankanın yürüttüğü faaliyetleri ve aldığı tedbirleri tanımlamak için kullanılmaktadır. Gecikmiş alacakların idari takip süreci içerisinde

¹ Basel I düzenlemesi 1988 yılında yayınlanmıştır. Basel II ise 2004 yılında yayınlanmış, 2005 yılında revize edilmiştir. Basel III'ün yürürlüğe giriş tarihi Temmuz 2012 dir.

bankalar borçlu tarafla iletişime geçerek borçluya belirli bir ek süre ya da ödeme kolaylığı gibi imkanlar sunabilmektedirler. İdari takip ve devamında yasal takibin sıkıntılı bir süreç olması durumunda ise, bankaların genellikle idari takip süreci içerisinde öncelikli olarak borçların yeniden yapılandırılması seçeneğini uyguladıkları görülmektedir. Böylece hem banka hem de borçlu taraf açısından finansal olarak rahatlatıcı bir çözüm ortaya çıkmaktadır. Geleneksel bankalar, idari takip sırasında, borcun yeniden yapılandırılması ile borçlu tarafa ek finansman sağlamak, mevcut kredinin şartlarının değiştirmek, faiz veya alacaktan indirim yapmak, kredinin vadesini uzatmak veya eğer mümkün ise borca karşılık olarak sermaye takası yapmak şeklinde seçenekler sunabilmektedir. Borçlu taraf eğer bir şirket ise, idari takip sürecinde, bankanın attığı bu adımlara destek olarak kendi mali yapısını güçlendirecek yönetsel, organizasyonel ve sermaye yapısına yönelik bir dizi karar alarak şirketin temerrüde düşmesine mani olacak acil tedbirleri hayata geçirmektedir (GSG Hukuk, t.y.: 4). Katılım bankaları açısından konuya yaklaşıldığında görülen durum biraz daha farklıdır. Şöyle ki, katılım bankalarının kredi portföylerinin çok büyük kısmını teşkil eden ve bir vadeli mal satım akdi olan murabaha işlemlerinde, akit şartlarının değiştirilmesi katılım bankacılığı sistematğine çok uygun düşmemektedir. Bununla beraber, katılım bankası sorunun çözümünde katkısı olacağını düşünürse murabaha satışının karından tek taraflı olarak kısmen veya tamamen feragat edebilir. Fakat, bunun temerrüdü önlemede etkin bir yöntem olmayacağı düşünülmektedir. Diğer yandan, borçluya ek finansman sağlayarak finansal açıdan rahatlatılması, eğer yönetsel olarak uygun bulunursa, katılım finans ilke ve esasları çerçevesinde yapılabilmektedir. Geleneksel bankalarda nakdi kredi ile sağlanan nakit akışı katılım bankacılığında uygulanabilir olmadığından, zaruri durumlarda, bu tezin önceki bölümlerinde üzerinde durulan tevrruk (mal murabahası) yöntemiyle borçlu şirket için nakit girdisi oluşturulması mümkün bulunmaktadır. Kredinin yeniden yapılandırılması ise yine katılım bankacılığında yine çokça eleştirilen bir yöntem olsa da tevrruk ürünü çerçevesinde yapılabilmektedir.

Kredi takip süreçlerine ilişkin olarak BDDK'nın sunduğu rehberde donuk krediler ile ilgili bankaların uyması gereken ilkeler aşağıdaki şekilde gösterilmektedir:

Şekil 4.2: BDKK'nın Donuk Alacak Takibine İlişkin İlkeleri

Kaynak: BDKK, 31 Mart 2016, Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Sayı: 6827, İyi Uygulama Rehberi, Bankaların Kredi Yönetimine İlişkin Rehber, https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0091.pdf

4.8.2. Hukuki Takip

Bankalar, idari takip sürecinin başarısız olması durumunda tahsili gecikmiş kredi alacakları için yasal takip süreci başlatılabilmektedirler. İdari takip sürecindeki işlemler banka ve borçlu taraf arasındaki anlaşma ve uzlaşmaya göre ilerleme gösterirken; yasal takip sürecindeki işlemler alacağın tahsili açısından hukuki yaptırımı gerekli kılmaktadır (Karamustafa, 2013:19). Hukuki takip süreci, banka tarafından kredi karşılığı alınan teminatların nakde dönüştürülmesi ve gecikmiş alacağın bu yolla tahsil edilmesi işlemlerini içermektedir. Bankalar, hukuki takip işlemlerini yürütmek üzere gerek kendi bünyelerinde, gerekse dış kaynak hizmeti almak suretiyle oldukça geniş bir hukukçu kadrosuna sahip olma zorundadırlar. Tahsili gecikmiş alacakların yasal takipleri kamu otoritesinin bu konuda çıkardığı hukuki düzenlemeler çerçevesinde olmak zorundadır.

Yasal takip süreçleri, kredilendirme işleminden önce banka ile borçlu arasında imzalanan, bankacılık sektöründe "genel kredi sözleşmesi" olarak adlandırılan ve

5411 sayılı Bankacılık Kanununda “kredi sözleşmesi” şeklinde ifade edilen akit çerçevesinde yürütülmektedir. Bu sözleşmede katılım bankası, kredi talep edilen müşterinin kredilendirme süreci neticesinde uygun bulunması durumunda kendisine belli bir limit ve teminat dahilinde finansman sağlayacağını, diğer yandan finansman imkanından yararlanacak müşteri de söz konusu işlemle ilgili her türlü komisyon, masraf, vergi, resim, harç, anapara ve kar payını ilgili vadelerde bankaya ödeyeceğini taahhüt etmektedirler. Netice itibariyle, borçlunun kredi borcunu zamanında ödememesi bu sözleşmenin ihlali olacağından bankanın Borçlar Hukuku kapsamında hukuki takibe geçme hakkını doğuracaktır. Kredi sözleşmeleri, İslam hukukunda karz akdine benzeyen bir sözleşme olmakla birlikte, sözleşmenin içeriğinde, kefalet, vekalet, aval, garanti, akreditif ve kartlı ödeme gibi çok sayıda ürün ve hizmetin de bulunuyor olması, ayrıca iptal edilmediği sürece sürekliliği devam eden bir çerçeve sözleşmesi niteliğinde olması onu klasik karz sözleşmelerinden ayırmaktadır. Nitekim, uygulamada kredi sözleşmeleri genellikle süresiz olarak düzenlenmektedir. Kredi sözleşmesindeki şartlar çerçevesinde, üçüncü bir tarafın kefaleti de söz konusu ise banka, asıl borçluya rücu ettikten sonra veya onunla birlikte alacağını tahsil için kefile de rücuda bulunmaktadır (Ceran, 2019: 31). Kredi alacaklarının hukuki takibinde, kredi sözleşmesi, ekleri ve bankanın kayıtları yeterli bulunmakta olup alacağın ayrıca bir senede bağlanmasına gerek bulunmamaktadır. Hukuki takip yoluyla kredi alacaklarının tahsili, bankaların en son çare olarak başvurdukları bir yöntem olarak kabul edilir. Çünkü kredilendirme sistematığı ve felsefesi içerisinde esas olan, borçlu firmanın temin ettiği finans kaynağını reel ekonomiye sunarak yatırıma, büyümeye ve istihdama dönüştürmesi ve bunun neticesinde kreditor banka, borçlu firma ve tüm makroekonomik sistemin bu faaliyetten olumlu olarak etkilenmesidir.

4.9. Teminatların Yönetimi

Teminat, bankanın vermiş olduğu kredi karşılığında tahsilatı güvenceye almak amacıyla borçludan alıp elinde rehin tuttuğu haklar ve kıymetler olarak tanımlanabilmektedir. Bu tür kıymetler, kredinin vadesinde geri ödenmemesi durumunda banka tarafından satılarak nakde dönüştürülmek ve alacağı ile mahsuplaşmak üzere banka lehine ve emrinde muhafaza edilmektedirler. Bu teminatlar, gayrimenkul ipoteği, teminat mektubu, kambiyo senetleri, poliçe, çek,

senet, hisse senetleri ve araç rehni gibi enstrümanlardan oluşmaktadır (Khan ve Nisar, 2004:17).

Teminatlar, bir sözleşme kapsamında taahhüt edilen edimin yerine getirilmesi konusunda sorumlu olan tarafı zorlamak ve disipline etmek için talep edilirler. Yaygın teminat türleri arasında olan geçici teminat, kesin teminat, avans teminatı, nakliye garantisi veya akreditifler belli bir edimi üstlenen tarafın sorumluluğunu yerine getirmemesi durumunda lehtara ödemek zorunda olduğu tazminat olarak düşünülebilir. Fakat bankaların verdikleri kredi karşılığında borçludan aldıkları teminatlar, alacağın vadesinde tahsil edilebilmesi için bir güvence ve borçlu açısından da ilave bir motivasyon kaynağı olarak kabul edilebilir (Financial İslam, t.y.).

Teminatların bir diğer fonksiyonu da gecikmiş kredi alacakları karşılığında bankaların ayırması gereken karşılıklar üzerindeki etkisidir. Başka bir ifade ile, banka kredi karşılığı daha güçlü ve likidite kabiliyeti yüksek bir teminat almış ise o teminat ile bağlantılı kredinin gecikmesi durumunda daha düşük bir oranda karşılık ayırabilecektir. Bu durumda teminatların kalitesi, sağlamlığı ve nakde dönüştürülebilirliği itibarıyla sınıflandırılması gerektiğinden, BDDK, yayınladığı “Bankalarca Karşılık Ayrılacak Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik” kapsamında teminatları beş grupta sınıflandırmıştır (BDDK, 2001). Buna göre, TFRS 9 muhasebe sistemini uygulamayan bankalar birinci grup teminatları %100, ikinci grup teminatları %80, üçüncü grup teminatları %60, dördüncü grup teminatları %40 ve beşinci grup teminatları %20 oranında gecikmiş alacaklardan indirerek özel kredi karşılığı hesaplayabilmektedirler (Ceran, 2019: 24-25).

Katılım bankalarının verdikleri kredi karşılığında borçludan teminat talep etmesi konusu AAOIFI'nin beş numaralı standardında İslam hukuku çerçevesinde incelenmiş ve karara bağlanmıştır. Aşağıdaki tabloda ilgili standardın özellikle kredi teminatlarıyla ilgili ortaya koymakta olduğu usul ve esaslar gösterilmektedir.

Tablo 4.1: AAOIFI Beş Numaralı Teminatlarla İlgili Standardı

Ana Konu	Alt Konu	Açıklama
Teminatlar ile ilgili hususlar	Teminatların meşruluğu ve sözleşmelerle ilgisi	Takas sözleşmelerinde teminat vermek caizdir. Aynı sözleşmede bir teminat taahhüdü ile birlikte üçüncü bir tarafın kişisel teminatının da dahil edilmesi uygundur.
	Güven (güvene dayalı) sözleşmelerinde teminatlar	Güven (güvene dayalı) sözleşmelerde şart koşulmasına izin verilmez. Örneğin. Böyle bir hüküm suistimal, ihmal veya sözleşme ihlali durumlarını kapsamı amaçlanmadıkça, bu tür bir hüküm güven (güvene dayalı) sözleşmelerin niteliğine aykırıdır.
	Mevcut kiralanan mülklerin garanti altına alınması	Kiraya veren, kiralanan mülke ilişkin riski taşır ve kiracı bunu güven esasına göre tutar. Suistimal, ihmal veya sözleşme ihlali durumlarıyla sınırlı olmadığı sürece kiraya verenin, kira sözleşmesinde, kiracının kendi lehine bir teminat vermesini istemesi uygun değildir.
	Yazılı belgeler ve şahit bulundurma	Tüm finansal işlemlerde olması gerektiği gibi teminat işlemlerinin de yazılı olması ve şahit bulunması tavsiye edilmektedir.
	Kişisel garantiler	Katılım bankasının, müşterinin borçlarını güvence altına almak için müşterinin bir veya daha fazla kefil vermesini şart koşması uygundur. Kişisel garantinin belli bir süresi ve üst tutarı olabilir, fakat garantör bunun karşılığında komisyon talep edemez.
	Bilinmeyen (meçhul) veya gelecekteki borçları garanti etmek	Kesin miktarı bilinmeyen borçlar için geçerli bir teminat verilebilir. Benzer şekilde ileride doğacak bir borç için de bir teminat verilebilir.
Rehinler ile ilgili hususlar	Kişisel kefaletler	Alacaklı, alacağını borçludan veya kefilden talep etme hakkına sahiptir. Bir katılım bankası fon kullanım işlemi mudarebe, muşareke veya yatırım vekaleti yöntemiyle yapmış ise fon kullanan taraftan ticari riskleri ortadan kaldıracak teminatlar isteyemez.
	Rehinlerin meşruiyeti	Banka, bir kredi işleminin sözleşmesinin parçası olarak veya ayrı bir şekilde borçludan teminat olarak bir varlığın rehnini isteyebilir. Borcun ödenmesi ile rehin düşer. Rehlin sözleşmesi borçlu için bağlayıcı olup tek taraflı olarak feshedilemez. Rehlin kabulü alacaklı için bağlayıcı değildir. Rehlinli bir varlık, yasal olarak sahip olunan, satılabilen, mütekavvim, değerli bir varlık olmalıdır
	Rehin verilen varlığın mülkiyeti	Rehin konusu varlık, rehin konusu olmaya devam ettiği sürece rehin verenin mülkiyetinde kalır. Tarafların mutabık kalmasıyla, üçüncü bir kişinin mal varlığını rehin vermesi de caizdir (“ödünç rehin”).
	Rehlin icrası	Borçlunun borcunu zamanında ödememesi halinde alacaklının rehni nakde çevirip alacağını tahsil etmesi caizdir. Alaktan arta kalan bakiye borçluya iade edilmelidir. Rehlin veren (borçlu) rehnedilen kıymet ile ilgili tüm gider ve harcamaları üstlenmelidir.
Rehlin iadesi	Alacaklı (rehin alan), kısmi bir geri ödemeyi kabul etmediği sürece, borcun herhangi bir kısmı için tüm rehni tutma hakkına sahiptir.	

	Rehinli bir varlığın kullanılması	Rehin verenin, rehinli varlığı rehin alanın rızası ile kullanması mümkündür.
	Rehin verilen bir varlığın imhası (veya kaybolması veya zarar görmesi)	Rehinli varlık, rehin alan tarafından güven esasına göre tutulur. Dolayısıyla rehin sahibinin zilyedindeyken yok edilmesi, kaybolması veya zarar görmesi borç yükümlülüğünü etkilemez. Rehın alan veya taraflar için rehın tutan güvenilir bir üçüncü şahıs (adl) tarafından herhangi bir suistimal veya ihmal olmaksızın zayı edilir, kaybolur veya zarar görürse, bu tür yıkım, kayıp veya zarardan sorumlu olmazlar.
	Rehinli varlığın sigortası	Kredi veren banka, teminat verilen varlığın zayı olmasına veya değer kaybına karşı varlığın sigortalanmasını veya poliçede bankanın lehtar olarak kaydedilmesini isteyebilir. Böylece, rehın edilen varlık zayı olsa bile kredi teminatı sigorta şirketi tarafından ödenir.
	Vadeli satışlarda alacağın temerrüdü	Vadeli satış sözleşmelerinde, alıcının belirli bir süre içinde bedeli ödememesi halinde, satıcının sözleşmeyi feshetme ve satılan varlığı geri alma hakkına mevcuttur.
Temerrüt durumunda gelecekteki taksitlerin de muacceliyet kazanması ve diğer hususlar	Teminat mektupları	Teminat mektubu bir kefalet sözleşmesi olduğundan karşılığında komisyon alınması caiz değildir. Yalnız, banka teminat mektubunun verilmesi sürecinde ortaya çıkan gerçek masrafları tahsil etmek üzere bu tutarı teminat alan taraftan talep edebilir. Faizli bir kredi işleminin teminatı olarak Katılım bankasının teminat mektubu düzenlemesi İslam hukukuna uygun değildir.
	Çeklerin veya senetlerin kredi teminatı olarak kullanılması	Bankanın, alacaklarını zamanında tahsil edebilmek üzere borçludan teminat niteliğinde senet veya çek alması İslami finans ilkelerine uygun bulunmaktadır. Borçlu, borcunu zamanında öder ise söz konusu çek veya senet senetleri kendisine iade edilmesi gereklidir.
	Tahsil edilememe riskine karşı kredi alacaklarının sigortalanması	Katılım bankaları kredi tahsilatları için İslam hukukuna uygun olarak faaliyet gösteren tekafül şirketlerinde sigorta yaptırabilir. Bu amaç için geleneksel sigorta şirketlerinin kullanılması uygun değildir.
	Nakit blokajı ve hesap rehni	Bankanın gelecekteki alacaklarını kolaylıkla tahsil edebilmek için borçlunun katılma hesaplarının tümüne veya borç toplamına eşdeğer bir tutarına bloke koyması caizdir. Kredi işleminde, banka teminat olarak müşterinin cari hesabına bloke koyamaz.
	Üçüncü şahısların vereceği kefalet ve garantiler (bir yatırım kaybını telafi etmek için gönüllü olarak verilen taahhütler)	Mudarib, yatırım vekili veya ortaklardan biri dışındaki üçüncü bir şahsın, yatırımcılara, yatırım sonunda oluşabilecek muhtemel zararı tazmin edeceğine dair, gönüllü olarak ve kesinlikle yatırım sözleşmesinden bağımsız bir şekilde taahhüt vermesi İslam hukukuna uygundur.

Kaynak: Islamic Finance, 2015'den uyarlanmıştır

Gayrimenkul ipoteği ve teminat mektupları Katılım bankalarının kredilendirme süreçleri içerisinde, alacaklarının tahsilatını güvence altına almak üzere borçludan talep ettikleri teminatların başında gelmektedir. Kredi karşılığı teminat uygulaması, netice itibarıyla, borçlunun yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda kreditor

banka için ihtiyati bir tedbirdir. Ayrıca verilmiş teminatlar, borçluyu borç ödemelerinde daha hassas davranması konusunda motive etmektedir. Burada asıl amaç, gerek kreditor banka açısından gerekse finansman imkanından yararlanan müşteri açısından kredilendirme sürecinin sorunsuz ve en düşük risk ile tamamlanabilmesini sağlamaktır (Adamu, 2018:49).

4.9.1. Teminat Grupları ve Değerlemesi

Bankaların verdikleri kredi karşılığında aldıkları teminatların kredi başarısı, tahsili gecikmiş alacak oranı, bankacılık sistemi bilançosu ve tüm finansal sistem üzerindeki etkisi dikkate alındığında, bu konunun kamu otoritesi tarafından titizlikle düzenlenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

22 Haziran 2016 tarih ve 29750 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanan ”Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik”in teminatların yönetimine ait hususlar aşağıda gösterilmektedir:

Teminatlara ilişkin genel esaslar

1. Bankalar, aldıkları teminatların izlenmesi ve yönetilmesinde Bankaların Kredi Yönetimine İlişkin Rehber’de yer alan teminat ve garantilerin yönetimine ilişkin ilke ve esasları dikkate alırlar.
2. Alınacak teminatların ilişkilendirildiği sözleşmelerin hukuken geçerli ve bağlayıcı olması ve söz konusu sözleşmelerin ilgili tarafların yerleşik olduğu ülkelerdeki hukuk sistemindeki bağlayıcılığının tespit edilmesi gereklidir.
3. Kredi değerliliği bulunmayan gerçek kişilerden ve tüzel kişilerden alınan kefalet ve garantiler ile bu kişilerce tarafından düzenlenen senet, çek ve diğer kambiyo senetleri bu Yönetmelik kapsamında geçerli teminatlar olarak kabul edilmemektedir.

TFRS 9 muhasebe sistemini uygulamayan bankalarca teminatların dikkate alınması aşağıdaki kurallar çerçevesinde gerçekleşmektedir:

TFRS 9 muhasebe sistemini uygulamayan bankalar, kredilerine ilişkin teminat portföylerini aşağıda belirtilen teminat grupları itibarıyla sınıflandırarak takip etmek zorundadır.

a) Birinci Grup Teminatlar;

- 1) Rehin veya temlik sözleşmesi düzenlenmiş olması şartıyla nakit, mevduat, katılım fonu ve altın depo hesaplarını, kredi kartından doğan üye işyeri alacaklarını ve banka nezdinde saklanan altını,
- 2) Kamu kurum ve kuruluşları tarafından ihraç edilen borçlanma araçları ve bunların fon kullanıcısı olduğu kira sertifikaları (sukuk) ile bu kurum ve kuruluşlarca verilen garanti ve kefaletleri,
- 3) Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmeliğin Ek-1'i uyarınca yüzde sıfır (%0) risk ağırlığına tabi kurum ve kuruluşları tarafından ihraç edilen borçlanma araçları ve bunların fon kullanıcısı olduğu kira sertifikaları (sukuk) ile bu kurum ve kuruluşlarca verilen garanti ve kefaletleri,
- 4) Avrupa Merkez Bankası (ECB) tarafından veya bu bankanın kefaletiyle ihraç edilen borçlanma araçları, yine bu banka tarafından verilen garanti ve kefaletleri,
- 5) İkinci ve üçüncü fıkralarda belirtilen menkul kıymetlere dayalı olarak yapılan repo işlemlerinden sağlanan fonları ve bu menkul kıymetleri içeren yatırım fonu katılma paylarını kapsar.

b) İkinci Grup Teminatlar;

- 1) Altın dışındaki kıymetli madenleri,
- 2) Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmeliğin Ek-1'i uyarınca %20 risk ağırlığına sahip kurum ve kuruluşları tarafından ihraç edilen borçlanma araçları ve bunların fon kullanıcısı olduğu kira sertifikaları (sukuk) ile bu kurum ve kuruluşlarca verilen garanti ve kefaletleri,
- 3) Türkiye'de faaliyette bulunan bankalar tarafından verilen garanti, kefalet, teminat mektubu, aval, kabul ve cirolar,
- 4) Türkiye'de faaliyette bulunan bankalarca ihraç edilen borçlanma araçları ile ipotek teminatlı menkul kıymetleri ve varlık teminatlı menkul kıymetleri ve bu bankaların fon kullanıcısı oldukları kira sertifikalarını,
- 5) Borsada işlem gören pay senetlerini,

6) Türkiye’de faaliyet gösteren özel sektör şirketleri tarafından ihraç edilen borçlanma araçlarını, ipotek teminatlı menkul kıymetleri, varlık teminatlı menkul kıymetleri ve bu şirketlerin fon kullanıcısı oldukları kira sertifikalarını,

7) Kredi riskine karşı koruma sağlayan kredi türev sözleşmelerini,

8) Gerçek ve tüzel kişilerin kamu kurumları nezdinde doğmuş istihkak alacaklarının temlikli veya rehnini,

9) Kredi Garanti Fonu A.Ş. (KGF) tarafından verilen ve Hazine desteği içermeyen kefaletleri kapsar.

c) Üçüncü Grup Teminatlar;

1) Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmeliğin Ek-1’i uyarınca %50 risk ağırlığına tabi kuruluşlar tarafından ihraç edilen borçlanma araçları, bunların fon kullanıcısı olduğu kira sertifikaları ile verdikleri garanti ve kefaletleri,

2) Emtiyayı temsil eden kıymetli evrak ile rehinli her türlü emtia ve menkul kıymetleri,

3) Gayrimenkul ipoteklerini,

4) Deniz konşimentosuna veya taşıma senedine dayalı ya da ihracat kredi sigortası poliçesi kapsamında sigortalanmış ihracat vesaikini,

5) Ticari alacak sigortası poliçelerini,

6) Borsada işlem görmeyen pay senetlerini kapsar.

ç) Dördüncü Grup Teminatlar;

1) Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmeliğin Ek-1’i uyarınca %100 risk ağırlığına tabi kuruluşlar tarafından ihraç edilen borçlanma araçları, bunların fon kullanıcısı olduğu kira sertifikaları ile bunlar tarafından verilen garanti ve kefaletleri,

2) Ticari işletme rehnini,

3) Taşıt rehni, ticari taşıt hat rehni ve ticari taşıt plaka rehnini,

4) Uçak veya gemi ipoteğini,

5) Kredi değeri borçlunununkinden daha yüksek olan gerçek ve tüzel kişilerin kefaletleri ile bunlardan alınan senet ve çekleri kapsar.

d) Beşinci Grup Teminatlar, ilk dört grup dışında kalan teminat türlerini kapsar.

Teminatların gruplanması ve yönetiminde dikkat edilecek bir diğer husus ta finansal kiralama işlemlerinde kiralayan sıfatıyla bankanın mülkiyetinde bulunan varlıkların yukarıda sayılan niteliklere göre en uygun teminat grubu altında tasnif edilmesi gerekliliğidir. Ayrıca, yatırım fonu katılma payları, katılma paylarını ihraç eden fonun içerdiği para ve sermaye piyasası araçlarının ağırlıkları oranında uygun düşen teminat grubunda yer almalıdır.

Teminatların değerlemesi

e) TFRS 9 muhasebe sistemini uygulayan ve uygulamayan bankalar ellerinde buldukları teminatları değerlendirme sürecinde aşağıdaki ilke ve esaslar dikkate alınmalıdır.

1) Karşılık hesaplamasında teminatların net satış değeri esas alınır.

c) Bankalar, Kredi Riski Azaltım Tekniklerine İlişkin Tebliğ kapsamında kredi riski azaltım tekniği olarak dikkate alınamayacak nitelikteki teminatlarını ve teminat türlerini kredilerin vadesine göre belirleyecekleri makul aralıklarla değerler. Bankalar teminatların değerlendirme sıklıklarına ilişkin politikalarını gerekçeleri ile belgelemek durumundadır.

ç) Bankalar, teminatlarının rutin değerlemesinin dışında, teminat portföylerinin değerini etkileyecek bir risk doğuran herhangi bir gelişme ortaya çıktığında, ellerinde bulunan teminatların önemli ölçüde değer düşüklüğüne maruz kalıp kalmadıklarının tespit etmeye yönelik olarak kıymet değerlemesi yaparlar.

d) Donuk alacak olarak sınıflandırılan kredilerin gayrimenkul ipoteği niteliğindeki teminatları, sınıflandırma tarihini takip eden ay sonuna kadar yukarıda ifade edilen çerçevesinde yeniden değerlemeye tabi tutulur.

e) Kredi değeri bulunan gerçek ve tüzel kişilerden alınan kefaletlerin değerlemesinde, kefalet veya yükümlülük tutarları yerine kefalet veren kişilerin ödeme güçleri dikkate alınır. Ödeme gücünün belirlenmesi, kredi istihbarat birimlerinin değerlendirmelerinden ve Risk Merkezi kayıtlarından da faydalanılarak

ilgili kefillerin ya da garantörlerin, finansal ve ekonomik gücünün parasal olarak ölçülmesi suretiyle yapılır.

f) İşletme rehni niteliğindeki teminatların değerlemesinde, gerçeğe en uygun değerinin tespitinde işletmenin ikinci el piyasa fiyatları veya sigortaya tabi olanlar için sigortaya esas alınan bedel dikkate alınır. Tespit edilen bedelin rehne konu tutardan düşük çıkması halinde, düşük çıkan tutar dikkate alınır.

4.10. Kredi Karşılıkları

Kredilendirmenin sistematığı içerisinde, bankaların verdiği kredilerden veya katılım bankalarının kullandıkları fonlardan geri tahsil edilemeyen kısımların gecikmiş alacak konumunda yönetilmesi ve ilgili hukuki düzenlemeler çerçevesinde oluşan kredi zararlarının muhasebe kayıtlarına konulması gerekmektedir. Bu olguya bankacılık terminolojisinde kredi karşılıkları veya kredi provizyonları denilmektedir.

4.10.1. Karşılık Kavramı

Bankaların alacaklarında olası zararlara yönelik ayrılan ihtiyatlara karşılık denir. Banka karşılık ayırarak, zararlarını telafi ederek mali olarak kendisini sürdürmeye devam edecektir (Sayım ve Ardıç, 2012:301). Genel karşılıklar, banka tarafından gelecekte beklenen zararları ödemek için varlıklar olarak ayrılan fonları temsil eden bilanço kalemleridir. Bankalar için, birinci Basel Anlaşması kapsamında genel bir hüküm tamamlayıcı sermaye olarak kabul edilmektedir. Finansal firmaların bilançolarındaki genel karşılıklar, daha yüksek riskli bir varlık olarak kabul edilir, çünkü temeldeki fonların gelecekte temerrüde düşeceği zımnen varsayılır (Liberto, 2020).

Kredi zararı karşılığı, tahsil edilmemiş krediler ve kredi ödemeleri için bir karşılık olarak ayrılan bir gelir tablosu gideridir. Bu karşılık, tahsili gecikmiş krediler, müşteri iflası ve önceden tahmin edilenden daha düşük ödemelere maruz kalan yeniden müzakere edilmiş krediler gibi farklı türde kredi zararlarını karşılamak için kullanılır. Kredi zararı karşılıkları, daha sonra, bir şirketin kredilerinden çıkarılan kredi zararlarının toplam tutarını temsil eden bir bilanço kalemi olan kredi kaybı rezervlerine eklenir. Bankacılık sektörü kreditorleri, kredi ürünlerinden aldıkları faiz ve giderlerden gelir elde etmektedir. Bankalar, tüketiciler, küçük işletmeler ve büyük

şirketler dahil olmak üzere çok çeşitli müşterilere kredi verir. Borç verme standartları ve raporlama gereksinimleri sürekli olarak değişebilmektedir. Örneğin, 2008 mali krizinin zirvesinden bu yana muhasebesel standartlar ciddi şekilde sıkılaştırılmıştır. Dodd-Frank² Yasası'ndan kaynaklanan ve bankalar için yapılmış düzenlemeler, daha yüksek kredi kalitesi ile bankalar için optimum likidite seviyesinin muhafazası üzerinde odaklanmıştır. Bu hususta yapılan değişiklikler ne olursa olsun, bankalar kredi temerrütlerini ve borç verme sonucunda ortaya çıkan masrafları muhasebeleştirmek zorundadır. Kredi zararı karşılıkları, bankaların mali tablolarına dahil edilen bir donuk kredi için yapılan standart muhasebe düzeltmesidir. Kredi zararı karşılıkları, bankanın borç verme ürünlerinden kaynaklanan zararlar için ilgili krediye özgü parametreler ve kanuni düzenlemeler dikkate alınarak yapılmak durumundadır. Borç verme ile ilgili uluslararası standartları büyük ölçüde iyileştirilmiş olmakla birlikte, bankalar yoğun bir şekilde kredi temerrütleri yaşamaya devam etmektedirler (Albert ve Estevez, 2020).

Temerrüde uğramış krediler ve karşılıklar muhasebe sistematüğinde bilançonun varlık (aktif) tarafında "krediler ve müşteri avansları" başlığı altında negatif işaretle kaydedilmektedirler. Bu şekilde, banka her zaman brüt ve net kredi portföyünün hacmini (temerrüt karşılıkları düşülmeden önce ve sonra) takip edebilecektir. Kredinin geri ödenmesi durumunda ilgili tutar aktif tarafta "verilen krediler" kaleminden düşülerek netleştirilecektir. Aynı şekilde, ayrılan kredi karşılıkları da ilgili hesaptan düşülerek gelir olarak kaydedilir (Pariante, 2018).

Tablo 4.2: Katılım-Geleneksel Bankaların Takipteki Alacak Oranları Karşılaştırması

Rasyolar	Katılım Bankaları			Bankacılık Sektörü		
	2021	2020	2019	2021	2020	2019
Takipteki alacaklar (brüt)/Toplam nakdi krediler (%)	3,02	3,59	5,13	3,15	4,08	5,36
Takipteki alacaklar karşılığı/Brüt takipteki alacaklar (%)	87,89	82,91	63,88	79,52	74,94	65,14

Kaynak: TKBB, (2021)

² Dodd-Frank Yasası, Amerika Birleşik Devletlerinde 2010 yılında yürürlüğe giren ve bankacılık sistemiyle ilgili bir dizi reform içeren düzenlemedir.

Bankacılıkta tahsili 90 günden fazla gecikmiş kredi alacaklarının toplam kredi stoğuna bölünmesi ile bulunan takipteki alacak oranı bankalar açısından çok önemli bir performans göstergesi olarak kabul edilmektedir. Yukarıdaki tablodan anlaşıldığı üzere katılım bankalarının takipteki alacak oranlarının geleneksel bankalarla paralel, hatta biraz daha düşük olduğu görülmektedir. Diğer yandan, bankaların takipteki krediler için ayırmış oldukları karşılıkların toplam takipteki kredi stoğuna bölünmesi ile bulunan tahsili gecikmiş alacak karşılama oranı (coverage ratio), bankaların karşılık ayırabilme hususunda mali kapasitelerini ifade eden değerli bir göstergedir. Bu oranın 2021 sonu itibariyle katılım bankacılığı sektörü için %87.89 iken geleneksel bankalarda %79.52 olarak gerçekleştiği izlenmekte olup, katılım bankacılığı sektörü için olumlu bir veri olarak yorumlanmaktadır.

4.10.2. Kredi Karışıkları ve Hukuki Çerçeve

Katılım bankaları, gerek kendi özkaynakları gerekse fon fazlasına sahip kişilerin açtıkları Özel Cari Hesaplar veya Kar ve Zarara Katılma Hesapları yoluyla elde ettikleri finansal kaynakları İslam hukuku çerçevesinde reel sektöre aktarmakta ve bunu yaparken belli bir ticari riski de üstlenmektedirler. Söz konusu ticari riskin gerçekleşme ihtimaline karşı, bankanın ileride yazabileceği kredi zararı için bir ihtiyat fonu olmak üzere her bir kredi için genel bir karşılık ayrılmaktadır. Kredinin temerrüde düşmesi durumunda bankanın ayırması gereken karşılıklar ise özel karşılık olarak adlandırılmaktadır (Jose, 2016). Bankaların karşılık ayırmaları gereken alacak kalemleri bu konudaki genel yaklaşım aşağıdaki tabloda özetlenmektedir.

Tablo 4.3: Karşılık Ayrılması Gerekli Alacaklar

Alacak türleri	Açıklama
Kayıp varlıklar	Kayıp varlıkların kayıtlardan çıkarılması gereklidir. Kayıp varlıkların herhangi bir nedenle defterlerde tutulmasına izin veriliyorsa varlık bedelinin % 100'ü zarar karşılığı ayrılmalıdır.
Tahsili şüpheli alacaklar	(i) Teminatsız kısım: Tahsil edilmesi mümkün görülmeyen alacakların %100'ü için karşılık ayrılması en doğru risk yönetim metodudur. (ii) Teminatlı kısım: Alacağın tahsilinin gecikme süresine bağlı olarak teminat altına alınan tutarın % 25 ila % 100'ü arasında değişen oranlar. (Türkiye'deki uygulamada bu oranlar, 90-180 gün arası %20, 180-360 gün arası %50, 360 gün üzeri gecikmelerde %100 karşılık ayrılmaktadır).

Kaynak: Jose, 2016

Gecikmiş kredi alacakları karşılığında ayrılacak provizyon oranları, genel ve özel karşılıklar ile ilgili diğer hususlar, 22.06.2016 tarih ve 29750 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan yönetmelik çerçevesinde yürütülmekte olup aşağıda gösterilmektedir.

TFRS 9 muhasebe sistemi kapsamında kredilere karşılık ayrılması

1) Bankaların verdikleri krediler için TFRS 9 sistemi kapsamında karşılık ayırmaları esastır. Bu kapsamında ayrılan karşılıklardan;

a) Bir yıllık beklenen kredi zarar karşılığı tutarları ile borçlunun kredi riskinde meydana gelen artış nedeniyle ayrılan ömür boyu beklenen kredi zarar karşılığı tutarları genel karşılık olarak,

b) Borçlunun temerrüde düşmesi nedeniyle ayrılan ömür boyu beklenen kredi zarar karşılığı tutarları da özel karşılık olarak adlandırılmaktadır.

2) TFRS 9 muhasebe sistemi kapsamına girmeyen krediler için işbu Yönetmelik çerçevesinde ayrıca bir karşılık ayrılması zorunluluğu bulunmamaktadır.

3) Bankalar, yukarıdaki maddelerde ifade edildiği üzere beklenen kredi zararları için ayıracakları karşılıkları hesap ederken kredi ile ilgili ülke ve transfer risklerini de dikkate alırlar.

4) BDDK, kredilerin boyutu, cinsi, vadesi, para birimi, maliyet yapısı, kullandırıldığı sektör ve coğrafya, alınacak teminatlar gibi hususlarda zaman içerisinde gözlenebilecek yoğunlaşmaları ve kredi risk düzeyini dikkate alarak, banka veya kredi bazında bankalardan bu madde uyarınca ayrılan karşılıklardan daha yüksek tutarda karşılık ayrılmasını isteyebilir. BDDK, bankalardan gelecek gerekçeli başvurulara istinaden ayrılacak karşılık tutarını serbest bir şekilde de belirleyebilir.

TFRS 9 muhasebe sistemini uygulamayan bankalarca ayrılacak genel karşılıklarla ilgili hususlar aşağıdaki şekilde sıralanmaktadır:

1) TFRS 9 muhasebe sistemini uygulamayan bankalar;

a) Standart nitelikli nakdi kredileri toplamının en az binde on beşi (%1,5) oranında,

b) Yakın izlemedeki nakdi kredileri toplamının en az yüzde üçü (%3) oranında,

olmak üzere, genel karşılık ayırmak durumundadırlar.

2) Bankalar, birinci fıkra uyarınca ayrılacak genel karşılıklara ilave olarak ülke ve transfer riskleri için de ayrıca genel karşılık ayırırlar.

3) Gayri nakdi krediler, taahhütler ve türev finansal araçlar 23/10/2015 tarihli ve 29511 sayılı Resmî Gazete’de yayımlanan Bankaların Sermaye Yeterliliğinin Ölçülmesine ve Değerlendirilmesine İlişkin Yönetmelik hükümlerine göre hesaplanan risk tutarı üzerinden, nakdi krediler için geçerli olan genel karşılık oranı uygulanmak suretiyle genel karşılık hesaplanır.

4) Rehin veya temlik sözleşmesi düzenlenmiş olması kaydıyla nakit, mevduat, katılım fonu ve altın depo hesapları, banka nezdinde saklanan altın, Hazine ve TCMB tarafından ihraç edilen borçlanma araçları ve bu kurumların fon kullanıcısı olduğu kira sertifikaları ile yine bu kurumların verdikleri garanti ve kefaletler teminat alınmak suretiyle kullanılan krediler ile bu kurumlara verilen krediler için genel karşılık hesaplanmaz.

5) BDDK, kredilerin boyutu, cinsi, vadesi, para birimi, maliyet yapısı, kullanıldığı sektör ve coğrafya, alınacak teminatlar gibi hususlarda zaman içerisinde gözlenebilecek yoğunlaşmaları ve kredi risk düzeyini dikkate alarak, banka veya kredi bazında burada belirtilen oranlardan daha yüksek genel karşılık belirleyebilir.

TFRS 9 muhasebe sistemini uygulamayan bankalar tarafından ayrılacak özel karşılıklar aşağıdaki şekilde belirlenmiştir:

1) Donuk kredilerden;

a) Üçüncü Grupta sınıflandırılanların en az yüzde yirmisi (%20),

b) Dördüncü Grupta sınıflandırılanların en az yüzde ellisi (%50),

c) Beşinci Grupta sınıflandırılanların yüzde yüzü (%100),

oranında olmak üzere gerçekleşen kredi zararını karşılayacak tutarda özel karşılık ayrılır. Karşılık ayırma sürecinde, kredi ile ilgili ülke ve transfer risklerinin de dikkate alınması esastır.

2) Yukarıda belirtilen teminat varlıkları için ilgili hesaplarda izlendikleri sürece ayrılmış bulunan değer düşüş karşılığı tutarları,

a) Söz konusu varlıkların Üçüncü, Dördüncü veya Beşinci Grup krediler içinde sınıflandırılması halinde ayrılması gereken özel karşılıklara ilişkin hesaplara aktarılır;

b) Eğer ayrılması gereken özel karşılık tutarından az ise ilave özel karşılık ayrılır; fazla ise bu karşılık tutarı özel karşılık olarak devam eder.

3) Gayri nakdi kredi veya türev finansal araçlardan bir alacağın nakde dönüştüğü tarihte, nakde dönüşen tutarın tamamı donuk alacak olarak kabul edilmektedir.

4) BDDK, kredilerin boyutu, cinsi, vadesi, para birimi, maliyet yapısı, kullandırıldığı sektör ve coğrafya, alınacak teminatlar gibi hususlarda zaman içerisinde gözlenebilecek yoğunlaşmaları ve kredi risk düzeyini dikkate alarak, banka veya kredi bazında burada belirtilen oranlardan daha yüksek özel karşılık belirleyebilir.

4.10.3. Kredi Karşılıkları ve Muhasebesi

Tahsil edilemeyen banka kredileri için ayrılan karşılıklar (provizyon) banka bilançosunun pasif tarafında "karşılıklar" başlığı altında tanımlanır ve kaydedilir. Kredinin verildiği anda ayrılması gereken genel kredi karşılıkları hem de temerrüde düşen kredi alacakları için ayrılan özel karşılıklar "Finansal varlıklardaki değer düşüklüğü zararları" altında muhasebeleştirilerek kâr-zarar tablosunda zarar olarak gösterilirler. Gerek genel karşılıkların, gerekse özel karşılıkların birer gider kalemi olması nedeniyle bankanın bilançosunu ve neticede banka karını olumsuz olarak etkileyen unsurlar olduğu anlaşılmaktadır. Kredinin sorunsuz bir şekilde ödenip kapanmasının ardından o işlem için ayrılan genel karşılık ters bir muhasebe kaydıyla hesaplardan düşülmektedir. Benzer şekilde, kendisi için özel karşılık ayrılmış olan bir kredi işlemine ait alacak tahsil edildikten sonra, tahsilat tutarıyla, ayrılmış olan karşılık kısmen veya tamamen kapatılarak işlem sonlandırılır. Bankalar, sadece krediler ile ilgili olarak karşılık ayırmazlar. Banka, gelecekte ödeme yükümlülüğü altında olduğu personel tazminatları, verilmiş çek yaprakları, maruz kalınabilecek vergi cezaları gibi durumlar ve riskler için de karşılık oluşturmalıdır. Bu şekilde banka, öngörülmeleyen risklerin gerçekleşmesi durumunda nakit akışını sarsabilecek veya yıllık bütçesini olumsuz olarak etkileyebilecek ödemelerden zarar görmeyecektir (Pariente, 2018).

Türkiye’de faaliyet gösteren geleneksel bankaların ve katılım bankalarının verdikleri krediler karşılığında veya tahsili gecikmiş kredi alacakları için ayıracakları karşılıklar konusu TKBB’nin yayınladığı Karşılıklar Yönetmeliği’nin 9. maddesinin birinci fıkrasına tanımlanmıştır. Buna göre (İbiş vd., 2018: 206);

On iki aylık beklenen kredi zarar karşılığı tutarları ve borçlunun kredi riskinde önemli derecede artış nedeniyle ayrılan ömür boyu beklenen kredi zarar karşılığı tutarları genel karşılık olarak, borçlunun temerrüdü dolayısıyla ayrılan ömür boyu beklenen kredi zarar karşılığı tutarları özel karşılık olarak, addedilir.

TFRS 9'a göre karşılık ayıran bankalarca, krediler tanımında yer almakla birlikte, bu kapsama girmeyen krediler için karşılıklar yönetmeliği uyarınca ayrıca bir karşılık ayrılması zorunluluğu bulunmamaktadır.

Ayrıca donuk alacak olarak sınıflandırılan krediler ve diğer alacaklar için TFRS 9 uygulamayan bankalarca ayrılacak özel karşılık oranları, kredilerin ve diğer alacakların;

- a) Üçüncü gruba alındığı tarihten itibaren en az % 20'si,
- b) Dördüncü gruba alındığı tarihten itibaren en az % 50'si,
- c) Beşinci gruba alındığı tarihten itibaren % 100'ü

şeklinde hesaplanmaktadır ve ilgili muhasebe hesaplarında izlenmektedir (İbiş vd., 2018:207).

4.11. Basel Kriterleri ve Karşılık Ayırma Standartları

Uluslararası bankacılık sistemi için bir dizi yeknesak kurallar ve uygulamalar getiren Basel I, 1992 yılında 100'den fazla G10 ülkesinde küçük özelleştirmelerle yürürlüğe konmuş ve uygulanmıştır. Basel I, bu şekilde, uluslararası bankalar için asgari zorunlu karşılıkları belirleyerek finansal sistemin istikrarını artırmayı amaçlamış, diğer yandan da farklı varlıkların risk ağırlıklandırması yoluyla kredi riskini daha etkin bir şekilde yönetebilmek için gerekli hukuki çerçeveyi sağlamıştır. Basel I'e göre, varlıklar, aşağıda gösterildiği üzere, risk ağırlıklarına göre dört kategoriye ayrılmaktadır

(<https://corporateFinanceinstitute.com/resources/knowledge/Finance/basel-accords/>):

1. Risksiz varlıklar (nakit, hazine bonoları) için % 0
2. Diğer bankalara veya en yüksek kredi notuna sahip menkul kıymetlere verilen krediler için % 20
3. Konut ipotekleri için % 50
4. Teminatsız krediler için % 100

Basel I'in bir uzantısı olan Basel II, 2004 yılında tanıtılmıştır. Yeni düzenlemeleri bünyesinde barındıran Basel II'nin, üç temel konuyu iyileştirme üzerine odaklandığı görülmektedir: Minimum sermaye gereksinimleri, denetim mekanizmaları ve şeffaflık ve piyasa disiplini. Basel II, kredi, operasyonel ve piyasa riskleri için standart ölçüler belirleyerek daha kapsamlı bir risk yönetimi çerçevesi oluşturmaya çalışmıştır. Basel I'in temel sorunu olan, asgari sermaye gereksinimlerinin yalnızca kredi riskine bakılarak belirlenmesi hususu Basel II ile düzeltilerek kredi riskine operasyonel riskler ve piyasa riskleri de dahil edilmiştir.

(<https://corporateFinanceinstitute.com/resources/knowledge/finance/basel-accords/>).

Basel III, uluslararası finans sisteminde istikrarı desteklemek için Uluslararası Ödemeler Bankası (BIS) tarafından geliştirilen bir dizi bankacılık düzenlemesidir. Basel III düzenlemeleri, aşırı risk iştahına sahip bankaların ekonomiye verebileceği zararı azaltmak için tasarlanmıştır. Buna göre bankalar, varlıklarına karşı daha fazla sermaye tutmak zorunda bırakılarak sadece bilanço büyüklüklerini kullanarak finansal kaldıraç oluşturma kabiliyetleri azaltılmaya çalışılmıştır (Perry, 2019). Bunun dolaylı bir neticesi olarak bankaların kredi maliyetleri arttığı için bankalar kredilendirme süreçlerinde daha etkin ve seçici olmaya zorlanmıştır.

Geleneksel bankalar ve katılım bankaları, tahsil edilemeyen kredi portföyleri için karşılık ayırmak ve bu işlemi muhasebe kayıtlarında göstermek durumundadırlar. Karşılık fonu havuzu, yeni ayrılan karşılıklar ile büyüyen, tahsil edilen gecikmiş alacaklar neticesinde de azalan hareketli bir fon stoğu olarak düşünülmelidir (Albert ve Estevez, 2020). Bankaların, ödünç verdikleri fonları eksiksiz olarak geri tahsil edebilmeleri esas olmakla birlikte bu husus yüzde yüz oranında bir katıyet taşımamaktadır. Bu nedenle finansör banka her zaman bir borçlunun ödeme yükümlülüklerinde temerrüde düşmesi veya geç ödeme yapması riskine maruzdur. Kredi riski olarak adlandırılan bu durum için bankalar verdikleri kredilerin temerrüde düşmesi riskini karşılamak üzere karşılık fonu oluşturmaktadırlar (Pariante, 2018). Daha önceden de belirtildiği üzere bu karşılıklar, kredinin ödendiği ayrılan genel karşılıklar ve kredinin temerrüde düşmesi sonrasında ayrılacak özel karşılıklar olmak üzere iki grup altında toplanmaktadır.

4.12. Katılım Bankacılığında Kredilerin Yeniden Yapılandırılması

Katılım bankacılığında sorunlu kredilerin yeniden yapılandırılması süreci geleneksel bankalarınkinden daha farklı ve daha karmaşıktır. Bu durum, geleneksel bankalarda mevcut kredi borç bakiyesinin esas alınarak müşteriye yeni bir nakdi kredi açılması ve böylece eski kredi dosyasının kapatılmasından ibaret olan işlemin İslam hukukuna uygun olmamasından kaynaklanmaktadır. Sorunlu kredilerin yeniden yapılandırılmasının mer'î hukuk açısından da bir zorunluluk olması ve katılım bankalarının NPL oranlarını kontrol altında tutabilme ihtiyacı, katılım bankacılığında da kredi yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır. Bu amaca yönelik olarak, uzun süreden beri Malezya ve Körfez bölgesinde uygulanmakta olan teverruka dayalı yeniden yapılandırma işlemleri Türkiye'de faaliyette bulunan katılım bankaları tarafından da benimsenmiştir. Teverruk uygulamasının fıkhi durumu ve iş akışı aşağıda açıklanacaktır.

4.12.1. Katılım Bankacılığında Teverruk Uygulaması

İslam Muamelat Hukukuna ait bir terim olan teverruk Arapça gümüş para yerine kullanılan verik kelimesinden türetilmiş olup genel olarak nakit para oluşturma anlamına gelmektedir. Fıkhi bir terim olarak ele alındığında teverruk, bir malı satıcıdan vadeli olarak satın alıp, aynı malı daha düşük bir bedelle, fakat peşin olarak bir başkasına satarak nakit girdisi elde etmeyi ifade etmektedir. Burada asıl amaç mal alıp satmak değil, bu tarz bir ticari muamele neticesinde ihtiyaç duyulan nakit paraya ulaşmaktır. Bu muamelede, satıcı, alıcı ve ikinci alıcı olmak üzere üç taraf bulunmaktadır (DİA, Teverruk maddesi). Burada ifade edilen işleme katılım finansında klasik teverruk adı verilmekte olup günümüz şer'î standardardizasyon kurulları tarafından belirli şartlar çerçevesinde umumiyetle caiz görülmektedir. Bu şartlar aşağıdaki şekilde ifade edilmektedir:

- a) Teverruk işlemine konu edilen emtia mutekavvim, alım satımı caiz ve vadeli satışa uygun olmalı, para vasfı taşıyan (para, altın, gümüş) bir mal olmamalıdır.
- b) İşlem yapıldığı anda emtia mevcut olmalıdır.
- c) Alım akdi ile satım akdi birbirinden bağımsız ve muvazaadan uzak olmalıdır.
- d) Teverruk konusu emtia müşteri tarafından hakiki veya hükmi olarak kabz edilmelidir.

e) Emtia, hiçbir şekilde ilk sahibine geri dönmemelidir (TKBB, 2021).

Katılım bankacılığının günümüzdeki uygulamalarında teverruk işlemleri operasyonel zorunluluklar nedeniyle değişime uğramış, fıkhen tartışmalı ve daha karmaşık bir yapıya bürünmüştür. Bu yeni yapı, klasik teverruktan farklı bir iş akışı içermesi ve finansal bir ürün olarak kullanılması nedeniyle organize teverruk veya banka teverruku olarak adlandırılmaktadır. Katılım bankacılığında, özellikle sorunlu kredilerin yeniden yapılandırılması, zaruret hallerinde müşterilere nakit girdisi sağlamak veya çok istisnai durumlarda banka için fon kaynağı oluşturmak gibi saiklerle kullanılmakta olan organize teverrukta iş akışı aşağıdaki şekilde tanımlanmaktadır (Sancar, 2019: 169-195):

Organize teverruk işleminde amaç ticaret yapmak değil birey veya tüzel kişilerin nakit ihtiyaçlarını karşılamak olduğundan gerçek anlamda bir alım satım işlemi yoktur. Bu işlemde kullanılacak emtianın ise para vasfı taşımayan, organize bir borsada işlem gören, vergi ve diğer aracılık maliyetleri en düşük olan bir mal olması önemlidir. Aksi durumda işlem maliyetlerinin yüksekliği bankalar ve müşterileri açısından caydırıcı olabilir. Teverrukun Türkiye uygulamasında en sık karşılaşılan işlem, Londra Metal Borsası'ndan (London Metal Exchange-LME) paladyum ve zirkonyum gibi metallerin alım satımı ve bu arada müşteri için nakit girdisi oluşturulmasıdır. Teverruk işleminin bir mal alım satımına dayanması nedeniyle literatürde mal murabahası (commodity murabaha) şeklinde de adlandırılmaktadır. İşlemin ilk adımında nakit ihtiyacı olan müşteri katılım bankasına başvurmakta ve bir sözleşme imzalamaktadır. Bu sözleşmede kredinin vadesi ve getiri oranı belirtilerek katılım bankası müşteri tarafından işlem vekili olarak tayin edilir. Bunun ardından katılım bankası Londra'da anlaşmalı olduğu bir aracı firmayla dijital ortamda iletişime geçerek üzerinde anlaşılan metali satın alır. Aracı firma (broker) kendisine ait olan malın mülkiyetini katılım bankasına devreder. Bu devir işleminden sonra katılım bankası, artık sahibi olduğu metali vadeli olarak müşterisine satar. Bu durumda, banka ile müşterisi arasında vadeli mal satımından kaynaklanan bir ticari borç-alacak ilişkisi tesis edilmiş olur. Yukarıda da ifade edildiği üzere organize teverruk işleminde asıl maksat mal alım satımı değil, nakit girdi elde etmek olduğundan, müşterinin elindeki metalin peşin olarak borsada satılması ve nakde dönüştürülmesi gerekmektedir. Söz konusu geri satım işlemi müşteri tarafından değil, sözleşme aşamasında bankaya verilen vekaletle istinaden katılım bankası

tarafından yapılır ve mal, müşteri adına LME’de peşin olarak satılır. İşlemin bey’ul-îneye benzememesi için borsada malın satıldığı ikinci aracı firma mutlaka birinci aracıdan farklı olmak zorundadır. Son satış işleminden sonra, satış bedeli banka tarafından müvekkili olan müşteriye teslim edilir. Böylece müşteri ihtiyacı olan nakde kavuşmuş olmakta ve kar ilave edilmiş mal bedelini sözleşmeye uygun olarak taksitler halinde bankaya ödeyerek işlemi sonlandırmaktadır.

Kredilerin yeniden yapılandırılması işlemi geleneksel bankalarda kredi dosyasının kapatılması, eski kredi borç bakiyesinin anapara olarak kabul edilip yeni bir faiz oranı ve daha uzun bir geri ödeme planı dahilinde ikinci bir kredi dosyasının açılmasından ibarettir. Fakat katılım bankalarında bu tür bir mekanizma şer’i hükümlerle bağdaşmayacağından kredilerin yeniden yapılandırılması, fikhen tartışmalı olsa da, zorunluluğa binaen organize teverruk modeli ile gerçekleştirilmektedir. Geri ödemelerinde sıkıntı yaşayan ve kredi yeniden yapılandırma ihtiyacı içerisinde olan müşteri kredi sağlayıcısı olan katılım bankasına gelerek bu talebini iletir. Mevzuat gereği, müşterinin ilk kez talep ettiği yeniden yapılandırma isteğinin banka tarafından yerine getirilmesi gerekmektedir. Aynı kredi dosyası için yapılacak sonraki yeniden yapılandırma taleplerinin işleme konulması bankanın inisiyatifinde bulunmaktadır. katılım bankası, kredisi yeniden yapılandırılacak müşterisi ile teverruk hükümlerini ve vekalet ibaresini de içeren bir sözleşme imzalar. Bunu ardından, yukarıda da açıklandığı üzere, banka kendi adına LME’den kredi borç bakiyesi tutarındaki miktarda emtia satın alır. Ardından bu emtiayı vadeli olarak ve üzerine anlaşılan oranda kar payını ilave ederek müşteriye satar. Sonrasında banka vekil sıfatıyla hareket ederek, müşteriye ait emtiayı LME’de peşin olarak satar ve bedelini tahsil eder. Bu bedel, müşterinin banka nezdindeki eski kredi dosyasının kapamasında kullanılacak ve dosya kapatılacaktır. Artık müşterinin katılım bankası ile teverruk mekanizması çerçevesinde metal alım satımından kaynaklanan yeni bir taksitli borç ilişkisi bulunmaktadır.

Günümüzde katılım bankacılığı sistemi içerisinde uygulanan organize teverruk fikhi açıdan oldukça tartışmalıdır. Türkiye Katılım Bankaları Birliği Danışma Kurulunun 02.03.2021 tarihinde yayınladığı teverruk standardı Türkiye’de faaliyette bulunan katılım bankalarını bağlayıcı olması nedeniyle burada zikredilmesi yerinde ve yeterli olacaktır. Söz konusu standarda göre;

a) Organize teverruk işlemi caiz değildir.

b) Organize tevrruk, ancak klasik tevrrukun uygulanmasını mümkün kılan düzenlemeler yapılsın ya da alternatif meşru yöntemler geliştirilene kadar sadece fon kullandırma sonucu oluşup ödeme güçlüğü çekilen borçların yeniden yapılandırılması ve katılım bankasının likidite ihtiyacını giderme amacıyla kullanılabilir (TKBB, 2021).

Tevrruk standardının, zarurete binaen, kredi geri ödemelerini yapamayacak kadar finansal sıkıntı içerisinde bulunan müşterilerin kredi borçlarının yeniden yapılandırılarak nakit akışlarının rahatlatılması veya bankanın likidite sıkıntısı içerisinde bulunması halinde ters tevrruk işlemiyle fon girişi elde etmesi dışındaki bir amaçla kullanılmasına izin vermediği anlaşılmaktadır.

TKBB Danışma Kurulunun tevrruk standardı metninde ifade ettiği “klasik tevrruk” altyapısına geçiş için yeni ürün ve model çalışmaları yapılmış olmakla birlikte bu çabalar katılım bankacılığında henüz bir kullanım alanı bulamamıştır. Örneğin, Türkiye’de lisanslı depoculukla birlikte hukuki altyapısı da oluşturulan Elektronik Ürün Senetlerine (ELÜS) ve klasik tevrruke dayalı bir kredi yeniden yapılandırma modeli mümkün bulunmaktadır (Kazancı, 2018). Bunun yanında, katılım esaslı yatırım fonlarının, Katılım Endeksi’ne dahil pay senetlerinin ve kira sertifikalarının klasik tevrruk çerçevesinde alım satımı yoluyla organize tevrruka alternatifler oluşturulmaya çalışıldıysa da bu konuda somut bir ürün geliştirilememiştir.

BEŞİNCİ BÖLÜM

EKONOMETRİK MODEL

5.1. Araştırma Yöntemi ve Temel Bileşenleri

Bu tezin temel amacının Türkiye’de İslami finans ilke ve esasları çerçevesinde faaliyette göstermekte olan katılım bankalarının gecikmiş kredi alacaklarını yeniden yapılandırmalarının borçlu firmalar açısından bir iyileşmeye neden olup olmadığını, başka bir ifadeyle gecikmiş kredilerin yeniden yapılandırılmasının firmalar açısından etkinliğinin tespit edilmesi olduğu tezin giriş bölümünde ifade edilmiştir.

Tezin bu bölümünde kredilerin yeniden yapılandırmasının borçlu işletmeler açısından etkin olup olmadığı panel veri analizi modeliyle test edilmektedir. Küçük ve orta boy işletmeler boyutunda olup halka arz edilmemiş firmaların resmi bilanço verileri ile yapılacak olan analiz için gerekli veriler katılım bankacılığı sektöründen temin edilmiştir.

Bu analizde cevaplanmaya çalışılacak başlıca soru, KOBİ ölçeğindeki katılım bankacılığı müşterilerinin finansal sıkıntıya düşmesi ve bunun sonucunda kredilerinin yeniden yapılandırılması durumunda işletmenin bu işlemde fayda sağlayıp sağlamadığının tespit edilmesidir. Genel yaklaşım, finansal sıkıntıya düşen işletmelerin kredi yeniden yapılandırmaları yoluyla nakit akışlarının rahatlatılabileceği ve iflas ihtimalinin azaltılabileceği yönündedir. Literatürde İslami bankalar veya Türkiye uygulamasındaki katılım bankaları özelinde bu sorunun cevabını elde etmeye yönelik bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Bu ekonometrik analizin konusunda özgün bir çalışma olduğuna inanılmaktadır. Bilimsel analizin sınavacağı hipotez şudur:

“Banka kredi borçları yeniden yapılandırılan firmaların Altman Z Skoru, takip eden yıllarda anlamlı derecede artar”.

Analizin hipotezi sınamak üzere kullanılacağı performans ölçütü literatürde yaygın bir şekilde kullanılan Altman Z skorundaki değişim olacaktır. Kredilerin yapılandırıldığı yıl milat alınmak üzere işletmenin sonraki iki yıllık bilanço ve mali tablolarından elde edilecek Altman Z Skorundaki değişim ve bu değişimin anlamlı olup olmaması neticesinde hipotez kabul veya reddedilecektir.

Altman Z skoru (Altman, 1968 ve 2000) işletmelerin bilanço verilerinden türetilmiş ve firmanın mali gücünü tek bir değer ile ve sıhhatli bir şekilde özetleyen bir skordur.

Altman Z Skoru aralıklı bir ölçek olup, elde edilen sonuçlar aşağıda gösterildiği şekilde değerlendirilir (Altman, 1968, 2000).

Tablo 5.1: Altman Z Skoru Tablosu

Halka Açık İmalat Sektörü Firmaları İçin Z Skor Aralıkları (Altman, 1968)	Özel Sektör İmalat Firmaları İçin Altman Z Skor Aralıkları (Altman, 2000)	Özel Sektör Hizmet Firmaları İçin Altman Z Skor Aralıkları (Altman, 2000)
Z Skor > 2.99 ise güvenli	Z Skor > 2.90 ise güvenli	Z Skor > 2.60 ise güvenli
$1.81 \leq Z \text{ Skor} \leq 2.99$ ise belirsiz	$1.23 \leq Z \text{ Skor} \leq 2.99$ ise belirsiz	$1.1 \leq Z \text{ Skor} \leq 2.60$ ise belirsiz
Z Skor < 1.8 ise sıkıntılı	Z Skor < 1.23 ise sıkıntılı	Z Skor < 1.1 ise sıkıntılı

Kaynak: Yıldız A. (2014).

Diğer yandan, işletmelerin Altman Z skorları üzerinde etkisinin olabileceği düşünülerek enflasyon, faiz, ve ekonominin genel iyilik halini yansıtan sanayi üretim endeksi değişkenleri de modele dahil edilmiştir.

Ekonometrik analizde test edilecek konu, veri seti ve veri frekansı parametreleri dikkate alınarak en uygun yöntemin panel veri analizi tekniği olduğuna karar verilmiştir. Veri seti 2010-2019 yılları arasında Türkiye'deki katılım bankacılığı sektörü özelinde yeniden yapılandırmaya tabi tutulmuş KOBİ kredi portföyünden elde edilmiştir. Veri seti akademik çevrelerde panel veri analizi için daha kullanışlı olarak kabul edilen Stata adlı bir paket yazılım kullanılmak suretiyle analize tabi tutulmuş ve sonuçlar elde edilmiştir.

Tezin amacına daha uygun olacağı düşünülerek nicel bir araştırma yöntemi takip edilmiştir. Kullanılan veri setinin boyut ve zaman frekansı gibi parametreleri dikkate alındığında araştırma için kullanılacak en doğru yöntemin panel veri analizi yöntemi olduğuna karar verilmiştir. Veri setinin içeriği, yeniden yapılandırmaya tabi tutulan KOBİ boyutundaki işletmelerin, yeniden yapılandırmadan önceki üç yıl ve sonrasında iki yıl olmak üzere toplam altı yıllık yılsonu bilanço verilerinden oluşturulmuştur.

Ekonometrik analizdeki bağımlı değişken olarak Altman Z Skorunun yenilenmiş 2000 yılı sürümünün kullanılmasına karar verilmiştir. Akademik araştırmalarda

yoğun olarak kullanılan Altman Z Skoru, Skoru Edward Altman'ın 1968 yılında geliştirdiği ve halka açık firmaların iflas risklerini tek bir rasyo ile ölçebilen bir risk analiz yöntemidir. Altman Z Skorunun ilk 1968 yılında geliştirilen ilk şekli yalnız halka açık imalat şirketleri için uygulanabilmekte iken, Edward Altman'ın 2000 yılında yaptığı güncelleme ile Z Skoru, halka açık imalat şirketlerinin yanında halka arz edilmemiş imalat ve imalat dışı şirketlerini de kapsayacak duruma getirilmiştir.

Altman Z Skorunun temel amacı firmaların aşağıda gösterilen rasyolarını esas alarak ve bu rasyoları imalat sektöründen elde ettiği veriler neticesinde oluşturduğu belli katsayılarla çarparak tek bir gösterge elde etmektir (Altman, 1968: 589-609).

Net çalışma sermayesi / Toplam aktifler (X1)

Dağıtılmamış karlar / Toplam aktifler (X2)

Vergi öncesi kar / Toplam aktifler (X3)

Hisselerin piyasa değeri / Borçların defter değeri (X4)

Net satışların / Toplam aktifler (X5)

Yukarıda da ifade edildiği üzere, günümüzde KOBİ olarak ifade edilen ve çoğunlukla halka açık olmayan şirketleri de kapsam içine sokmak üzere Altman Z Skoru 2000 yılında yeniden ele alınarak genişletilmiştir. İlk sürümdeki X4 oranı firma hisselerinin piyasa değerlerini dikkate almaktaydı. Halbuki, bu rasyo halka açık olmayan şirketler için söz konusu olamazdı. Bunun için 2000 yılı revizyonu skor hesaplanırken kullanılan (hisselerin piyasa değeri / borçların defter değeri) oranı yerine ve halka açık olmayan şirketlere özgü olarak (özsermayenin cari değeri / borçların defter değeri) oranı getirmiştir (Altman, 2000: 1-54).

Altman Z Skoru üzerinde 2000 yılında yapılan geliştirme neticesinde skorun yorumu Tablo 5.1'de görüldüğü şekliyle revize edilmiştir (Kulalı, 2014: 159-162).

Altman Z-Skoru, muhasebesel ve piyasa verisine dayalı yedi adet değişken üzerine bina edilmiştir. Bu yeni değişkenden ise beş adet oran elde edilmekte, daha sonra bu oranlar Altman'ın geliştirdiği formül dahilinde bir skora dönüştürülmektedir. Bu skor firmaların iflasa ne kadar yakın veya uzak olduklarını belirlemek üzere geliştirilmiştir. Altman'ın kullandığı oranlar şöyledir:

Net çalışma sermayesi / Toplam aktifler (X1)

Dağıtılmamış karlar / Toplam aktifler (X2)

Vergi öncesi kar / Toplam aktifler (X3)

Hisselerin piyasa değeri / Borçların defter değeri (X4)

Net satışlar / Toplam aktifler (X5)

5.1.1. Araştırma Yönteminin Kısıtları

1. Bu araştırmada kullanılan ekonometrik model, temerrüde düşüp banka kredi borçlarını yeniden yapılandıran küçük ve orta boy işletmelerin Altman Z Skorlarındaki değişimi ve bunun istatistiksel anlamda etkin olup olmadığını tespit etmeyi amaçlamaktadır.
2. Araştırmada kullanılan veri seti Türkiye'deki katılım bankacılığı sektöründen elde edilmiştir.
2. Araştırma modelinde sadece KOBİ olarak nitelenen ve kanunda "250 kişiden az yıllık çalışan istihdam eden ve yıllık net satış hasılatı ya da mali bilançosu 125 milyon lirayı aşmayan ve yönetmelikte mikro işletme, küçük işletme ve orta büyüklükteki işletme olarak sınıflandırılan ekonomik birimler" olarak tanımlanmış işletme verileri kullanılmıştır.
3. Analizde verileri kullanılan küçük ve orta boy kategorisindeki işletmeler halka arz edilmemiş firmalardan seçilmiştir. Başka bir ifadeyle, araştırma modeli içerisinde halka açık şirket bulunmamaktadır.
4. Araştırma, verileri incelenen işletmelerin 2010 ile 2019 yılları arasındaki resmi bilanço kayıtlarını esas almaktadır. Bu tarih aralığında, katılım bankasından temin ettiği işletme kredisi asgari bir defa yapılandırılan ve bilanço verileri sağlıklı bir analiz için yeterli olan ve imalat, hizmet, ticaret ve inşaat sektörlerinden seçilen 104 adet firma analize dahil edilmiştir. Araştırma, söz konusu dört sektörü ayrı ayrı ve konsolide olarak modellemektedir.
5. Sağlıklı veriye ulaşmadaki zorluklar nedeniyle, analize dahil edilen firmaların yeniden yapılandırma tarihinden önceki üç yıl ve yeniden yapılandırma tarihinden sonraki iki yıl olmak üzere toplam altı yıllık yıl sonu resmi bilanço verileri kullanılabilmiştir.

5.1.2. Ekonometrik Analiz

Ekonometrik modelde kullanılan panel veri analizi, zaman serisi yöntemleri yanı sıra yatay kesit verilerin de analize dahil edilmesi ile diğer istatistiksel tekniklere göre daha sofistike araştırma tasarımlarına izin veren bir yöntemdir. Panel veri analizi sahip olduğu avantajlar için birçok alana yönelik araştırmalarda tercih edilmektedir.

Panel veri yöntemi, zaman serileri veya yatay kesit yöntemlerine göre birçok kısıtlayıcı varsayımlar yapmadan belirli parametreleri veya problemleri tanımlayabilmektedir. Panel veri metodolojisi ile birimlerin kendine özgü özellikleri modellenenmekte ve dolayısıyla birimlerin belirli zaman boyutlarındaki davranış farklılıkları analiz edilebilmektedir.

Zaman serileri ve yatay kesitlerden oluşan Panel veri regresyon denklemi aşağıdaki gibi modellenmektedir (Baltagi, 2005):

$$y_{it} = a + X'_{it} \beta + u_{it}$$
$$i = 1, \dots, N; t = 1, \dots, T$$

(1)

Denklem (1)'de i ; bireyleri, firmaları, ülkeleri vs. gösterirken t ; zamana vurgu yapmaktadır. i indisi serinin kesit boyutunu verirken t indisi zaman boyutunu vermektedir.

Panel veriler için kullanılan tek yönlü hata bileşeni modeli ise aşağıdaki gibidir:

$$\varepsilon_{it} = \mu_i + \varepsilon_{it}$$

(2)

Denklem 1'e göre β , birim i için t periyodunda X_{it} 'in kısmi etkilerini ölçmektedir. Fakat bu modelin kullanışlı olamayacak kadar genel bir söylem olması itibariyle katsayılar β_{it} üzerine daha fazla yapı konmasını gerekli kılmaktadır. Birçok ampirik durumda kullanılan standart varsayım, β_{it} 'in kesişme terimi dışında tüm i ve t 'ler için sabittir (Verbeek, 2004: 342).

Burada x_{it} , bir sabit içermeyen açıklayıcı değişkenlerin K -boyutlu bir vektörüdür. Bu, x 'teki bir değişikliğin etkilerinin tüm birimler ve tüm periyotlar için aynı olduğu, ancak birim i için ortalama seviyenin birim j 'den farklı olabileceği anlamına gelmektedir. A_i böylece i 'inci bireye özgü ve zaman içinde sabit olan değişkenlerin etkilerini yakalar. Standart durumda, ε_{it} 'in bağımsız olduğu ve bireylere ve zamana aynı şekilde dağıldığı varsayılır (sıfır ortalama ve sabit varyans σ^2), ve A_i 'yi N sabit bilinmeyen parametre olarak ele alınırsa model standart sabit etkiler modeli olarak anılır (Verbeek, 2004: 342).

Öte yandan, x_{it} 'deki açıklayıcı değişkenlerden bağımsız olması ve bireysel etkilerin rastgele olarak ele alındığı rastgele etkiler modeline götürür. Bu modeldeki hata

terimi iki bileşenden oluşur: zamanla değişmeyen bir bileşen α_i ve zamanla ilintisiz olan bir bileşen ε_{it} (Verbeek, 2004: 343). Buna göre;

$$y_{it} = \mu + X'_{it} \beta + \alpha_i + \varepsilon_{it}$$

(3)

μ , kesişme terimini belirtir.

Panel veri analizini kullanmanın birçok avantajı olduğu kabul edilir. Birincisi, panel veri analizi örneklem büyüklüğünü önemli ölçüde arttırmaktadır. İkinci olarak, tekrarlanan kesit gözlemlerini daha iyi incelediğinden, panel veri analizi değişimin dinamiklerini incelemek için daha uygundur. Üçüncüsü, panel veri analizi veri seti üzerinde daha karmaşık davranış modellerini incelememizi sağlar (Gujarati, 2003: 652). Öte yandan Hsiao (2006), panel verileri, bireyler arası farklılıkları ve bireysel dinamikleri harmanlayarak, kesitsel veya zaman serisi verilere göre avantajlarını aşağıdaki gibi sıralamıştır:

a) Panel veriler model parametrelerinin daha doğru tanımlanmasını sağlamaktadır. Panel veriler genellikle $T = 1$ olan bir panel olarak görülebilen kesitsel verilerden veya $N = 1$ olan bir panel olan zaman serisi verilerinden daha fazla serbestlik derecesi ve daha fazla örnek değişkenliği içermekte, dolayısıyla ekonometrik tahminlerin verimliliğini artırmaktadır.

b) Panel veriler, insan davranışının karmaşıklığını yakalamak için tek bir kesit veya zaman serisi verisinden daha fazla kapasiteye sahiptir. Böylece, daha karmaşık davranışsal hipotezler oluşturmak ve test etmek, ihmal edilen değişkenlerin etkisini kontrol etmek gibi önemli etkileri bulunmaktadır. Bir kişinin belirli etkileri bulunmasının veya bulunmamasının gerçek nedeninin, uygulanan modelin içeriğindeki açıklayıcı değişkenlerle ilişkili olan diğer değişkenlerin etkilerinin göz ardı edilmesinden kaynaklandığı sıklıkla tartışılmaktadır. Panel verileri, hem zamanlar arası dinamikler hem de varlıkların bireyselliği hakkında bilgi içermekte ve eksik ya da gözlemlenmemiş değişkenlerin etkilerinin kontrol edilmesine de imkan sağlamaktadır.

c) Panel veriler, toplu veri analizi için mikro temeller sağlamaktadır.

ç) Hesaplamayı ve istatistiksel çıkarımı basitleştirmeye olanak sağlamaktadır. Panel verileri kesit boyutu ve zaman boyutu olmak üzere en az iki boyut içermektedir. Normal koşullar altında, panel veri tahmincisinin veya çıkarımının hesaplanmasının,

kesitsel veya zaman serisi verilerinden daha karmaşık olacağı beklenir. Bununla birlikte, bazı durumlarda, panel verilerinin mevcudiyeti aslında hesaplamayı ve çıkarımı basitleştirir (durağan olmayan zaman serileri analizi, ölçüm hataları vb).

Eom vd. (2007)'ye göre ise, panel verileri kullanmanın avantajlarından biri, analiz için gözlem sayısını artırmaktır. Zaman içinde tekrar eden gözlemlere sahip olarak, kesitsel veri analizi ile tahmin edilenlere kıyasla daha düşük standart hatalar oluşmaktadır. Bu, kesitsel verilerin yığılması nedeniyle daha fazla sayıda gözlemin tahmin verimliliğini artırdığı ve dolayısıyla istatistiksel olarak anlamlı tahminler yapma olasılığının daha yüksek olduğu anlamına gelir. Bununla birlikte, panel verilerini kullanmanın temel avantajı, araştırmacıların neden-sonuç ilişkisini öncesi ve sonrası gözlemleri kullanarak incelemelerine imkan tanıyan etkinliğinde yatmaktadır. Kesitsel verilerle analiz, teorik araştırma modellerine dayalı nedensel ilişkiyi incelemede hala etkili olsa da, hangi değişkenin diğerlerini " etkilediğini " belirlemek kolay değildir; çünkü bu, temel bileşenlerden biri olan zaman boyutundan yoksundur. Aynı şekilde, bağımlı değişken ile bağımsız değişkenler arasındaki ilişkinin kararlılığı da önem arz etmektedir. Kesitsel analiz, ilişkileri yalnızca tek bir zaman noktasında incelerken, panel verileriyle ilişkilerin dinamik olarak farklı durumları da ortaya çıkarılabilmektedir.

Hsiao (2005 ve 2006) çalışmalarında panel veri yönteminin tercih edilme gerekçesini açıklarken, birimlerin karmaşık davranışlarının modellemede zaman serileri ya da kesit verileri ile yapılan analizlerde yetersiz kaldığını, bu nedenle panel veri analizi daha etkin bir yöntem olarak karşımıza çıktığını ifade etmektedir.

Gujarati ve Porter (2009), ise panel verinin üstün yanlarını şöyle ortaya koymaktadır: Birincisi, örneklem büyüklüğünü önemli ölçüde artırır. İkinci olarak, tekrarlanan kesit gözlemlerini inceleyebildiğinden, panel verilerdeki değişimin dinamiklerini tespit edebilmek için daha uygun bir yöntemdir. Üçüncüsü, panel veri analizleri daha karmaşık davranış modellerin incelenmesine imkan vermektedir. Ancak panel veriler hem kesit hem de zaman boyutlarını içerdiğinden, kesitsel verilerinde ve değişen varyans zaman serisi verilerinde otokorelasyon sorunları olabilmekte ve bunların testi gerekmektedir. Öte yandan, bireysel etkileri de göz önüne alınarak çapraz korelasyonların da incelenmesi analizin sıhhati açısından önemlidir.

5.1.3. Araştırma Yöntemi ile İlgili Literatür

Literatür tarama kısmında kredilerin yeniden yapılandırılması, sorunlu krediler ve sorunlu kredilerin tahsilatı ile ilgili çalışmaların öncelikle dünya ölçeğinde örnekler şeklinde ele alındığı görülmektedir. Benzer konularda sınırlı sayıda da olsa Türkiye özelinde yapılan çalışmalara da değinilmiştir.

Levine ve Zervos (1998) öncü çalışmalarında 47 ülke için 1976 ile 1993 dönemindeki gözlem değerleri ile hisse senedi piyasasındaki likidite, büyüklük, volatilité ve uluslararası pazarlarla entegrasyonun mevcut ve gelecekteki ekonomik büyüme oranları, sermaye birikimi, verimlilik iyileştirmeleri ve veri kullanarak tasarruf oranları arasındaki ilişkileri ele almışlardır. Sonuç olarak sermaye birikimi ve hisse senedi likiditesi ile büyüme arasında pozitif ilişkilerin mevcut olduğunu ortaya koymuşlardır.

Berger ve DeYoung (1997) çalışmalarında, 1985-1994 dönemi için ABD ticari bankalarının sorunlu krediler ile maliyet etkinliği arasındaki zamanlar arası ilişkinin çift taraflı olup olmadığını araştırmışlardır. Bu araştırmanın sonucunda ise kredi kalitesi ile maliyet etkinliği arasında pozitif yönlü bir ilişkinin olduğunu göstermişlerdir. Sorunlu kredilerdeki artış, maliyet etkinliğindeki düşüşe sebep olmakta, diğer yandan maliyet etkinliğindeki azalma da sorunlu kredilerde artışa yol açacak birbirini besleyen bir kısır döngü ortaya çıkmaktadır.

Kim ve Kross (1998), bankacılık düzenlemelerinin etkilerine ilişkin yapmış oldukları çalışmalarında kredilerin yeniden yapılandırılması öncesinde ve sonrasında kredi kayıp karşılığının etkilerini incelemişlerdir. Elde edilen sonuçlara göre sermaye yeterlilik oranı (SYR) oranının yüksek olduğu bankalar için tahsil edilemeyen kredi karşılıklarının etkisinin kredi hacmi üzerinde etkili olmadığı fakat sermaye yeterlilik oranı düşük bankalar için bu durumun kredi hacmini azaltarak tahsili gecikmiş alacak oranını (NPL) arttırdığı görülmüştür.

Pain (2003) İngiltere ekonomisi özelinde yaptığı çalışmasında İngiliz bankalarının gecikmiş kredi karşılıkları ile ve büyüme ilişkisini araştırmıştır. Elde edilen sonuçlar göre İngiltere ekonomisi bankalarının gecikmiş kredi karşılıkları ve büyüme arasında negatif bir ilişkinin varlığına ilişkin kanıtlara ulaşılmıştır. Hasan ve Wall (2003), 1993-2000 dönemi için ABD bankalarının gecikmiş kredi karşılıklarını arttıran faktörleri incelemişlerdir. Elde edilen bulgulara göre sorunlu kredilerdeki ve

gecikmiş kredi karşılıklarındaki artışın kredi rezerv artışına bağlı olduğunu ortaya koymuşlardır.

Hu vd. (2004), Tayvan bankacılık sektörüne ilişkin olarak 1996-1999 döneminde 40 ticari bankanın sorunlu krediler stoğu ile bankaların mülkiyet yapısı arasındaki ilişkiyi panel veri yöntemi ile araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre bankaların büyüklüklerinin, banka fon kaynaklarının çeşitlendirilmesinin ve kamu bankalarının performansının bankaların sorunlu kredileri ile negatif yönde ilişkili olduğu ortaya konulmuştur.

Godlewski (2004), 30 gelişmekte olan ülke için 1996-2001 döneminde banka sermayesi ile ülke kredi riski arasındaki ilişkileri araştırılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre bankaların kârlılığının ve büyüklüğünün sorunlu krediler üzerinde negatif etkiye sahip olduğunu ortaya konulmuştur.

Blaško ve Sinkey Jr (2006: 53-81), çalışmalarında 1990'lı yıllarda bankacılık sektöründeki banka sayısının hızla düşmesiyle birlikte kredi portföyü içeriğinin önemli ölçüde değişti ve ticari bankalarını varlıklarını çoğunlukla gayrimenkul kredilerine kaydirdiğini tespit etmişlerdir. Kredi portföylerini yeniden yapılandırmaya tabi tutan bankaların esas olarak sermaye kısıtına sahip bankalar olduğu görülmektedir. Ayrıca gayrimenkul ağırlıklı ve teminata dayalı kredi portföyüne sahip bankaların daha düşük risk/sermaye oranına sahip olduğu, gayrimenkul kredilerinin doğası gereği yine bu bankaların toplam aktiflere oranla daha yüksek sabit faizli krediler tuttuklarını ve neticede daha yüksek faiz riski ile karşı karşıya kaldıkları sonucuna ulaşılmıştır. Gayrimenkul kredilerinde uzmanlaşmış bankaların artan oranı, düzenleyici teşvikler ve risk yönetimi stratejilerinin zayıflıkları, faiz oranlarında beklenmedik yüksek artışların olduğu dönemlerde bankacılık sistemini strese sokabildiği ve bu durumun politika yapıcılar ve banka yöneticileri için önemli sorunlar oldukları ortaya konulmuştur.

Marco ve Fernandez (2008), 1993-2000 dönemi için İspanya özelinde 129 bankanın risk alma davranışı üzerinde etkili olan değişkenleri analiz etmiştir. Elde edilen sonuçlara göre bankaların kârlılıklarını artırmaya yönelik düzenlemelerinin risk artışına neden olduğunu ortaya koymuştur.

Podpiera ve Weill (2008), 1994-2005 dönemi için Çekya ticari bankalarının sorunlu kredileri ile maliyet etkinliği arasındaki ilişkileri araştırmışlardır. Elde edilen

sonuçlara göre maliyet etkinliğinin bozulması sorunlu kredileri portföyünü de arttırmaktadır.

Boudriga vd. (2009), 59 ülkeyi kapsayan ve 2002-2006 dönemi için sorunlu kredilerin boyutunu belirleyen ve kredi riski üzerinde etkili olabilecek düzenleyici faktörlerin etkilerini araştırmışlardır. Elde edilen sonuçlara göre kanuni düzenlemelerin yanı sıra finansal derinleşmenin riski azaltabileceğini gösterilmiştir.

Stijepović (2014), çalışmasında Karadağ özelinde bankacılık sektörünün durumunu mevcut finansal kriz bağlamında ele almıştır. Bu dönemde özellikle artan tahsili gecikmiş kredi hacminin bankaların kredi verme faaliyetlerini sınırlandırdığı ve kredi arzında düşüşe neden olduğu ortaya çıkmıştır. Viyana'da bulunan Dünya Bankası Finans Sektörü Danışma Merkezi (FinSac), Karadağ özelindeki bu sorunlu kredilerin birkaç aşamada çözülebilmesi için bir dizi önlem ve tavsiyelerde bulunmuştur. Podgorica Yaklaşımı adlı bu proje, bankaların kredi portföyünün güçlendirilmesi ve bankacılık sektörünün daha dinamik bir kredi sürecine sahip olmasının yanı sıra, sistemin finansal istikrarını güçlendirmeyi, zor durumdaki kredi borçlularının toparlanmasını desteklemeyi ve genel ekonomik büyümenin artırılmasını hedeflemiştir. Podgorica Yaklaşımı, tavsiye ettiği önlemlerin başarılı bir şekilde uygulanmasıyla tahsili gecikmiş alacakların ve neticede kredi zararlarının azalacağını öngörmüştür.

Abid vd. (2014), 16 adet Tunus bankasının 2003-2012 dönemine ait verilerini dinamik panel veri yöntemleri kullanarak hanehalkına ait tahsili gecikmiş krediler üzerindeki belirleyici etmenleri incelemişlerdir. Böylece kredi kalitesi üzerinde hem makroekonomik değişkenlerin hem de bankaya özgü değişkenlerin etkilerinin ortaya konulması amaçlanmıştır. Sonuçlara göre, Tunus bankacılık sistemi içerisindeki hanehalklarına ait sorunlu kredilerinin sadece GSYİH, enflasyon ve faiz oranları gibi makroekonomik değişkenlerle değil, aynı zamanda kötü banka yönetimi ile de açıklanabileceği görülmüştür.

Canesi vd. (2016), eşikaltı ipotek kredi (subprime mortgage) krizinin patlamasının, İtalyan emlak sektörü üzerindeki etkilerini incelemiştir. Gayrimenkul yatırımlarının finansmanında kredi teminatları son derece önemlidir ve bu teminatlar ilave kredi talebi ve banka açısından risk yönetimi için gereklidir. Bu bağlamda teminatların takibi ve periyodik olarak değerlendirmeye tabi tutulmaları esastır. Araştırmanın

sonucunda kredi teminat değerlerinin yüksek tahmin edilmesinin kredi risk portföyünü arttırdığı ve kredilerin geri dönmeme ihtimali üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

Hassan vd. (2016) çalışmalarında, farklı stres senaryoları altında, bankaların sermaye yeterlilik rasyosundaki (SYR) değişimleri Türkiye özelinde ve geleneksel ve katılım bankaları karşılaştırılması şeklinde ele almıştır. Sonuçlara göre Türkiye'deki katılım bankalarının geleneksel bankalara göre azalan sermaye yeterlilik oranlarından daha fazla zarar gördüğü görülmüştür. Diğer yandan katılım bankaları, döviz kuru şoklarına ve artan tahsili gecikmiş kredilere karşı daha duyarlı olmakta, fakat bu duyarlılığın kar ile değil sermaye yeterliliği ile ilgili olduğu izlenmektedir.

Dimitrios, Helen ve Mike (2016), Euro bölgesine dahil 15 ülke için 1990:Q1-2015:Q2 dönemine ait sorunlu kredileri artıran faktörleri incelemişlerdir. Panel GMM (Generalized Method of Moments) tahminci sonuçlarına göre gelir vergisinin hasılaya oranının ve üretim açığının, sorunlu kredi oranlarını arttırdığını ortaya koymuşlardır.

Trad vd. (2017), çalışmalarında İslami finans ile geleneksel sistemi karşılaştırarak her iki sistemin kriz dönemlerindeki performanslarını ortaya koymaya çalışılmıştır. Bu çalışmada, 2004-2013 dönemi ilişkin 12 ülkede 78 adet İslami banka incelenmiş ve İslami bankacılığın karlılık, kredi riski ve iflas riski açısından birçok diğer değişken ile ilişkileri ele alınmıştır. Sonuçlara göre, banka büyüklüğü ve sermayesi ile enflasyon dışındaki makroekonomik değişkenlerin, İslami bankaların karlılığını ve istikrarını artıran ve kredi risklerini azaltan ana faktörler olduğu görülmüştür.

Radivojević vd. (2019), çalışmalarında GMM ve sistem GMM yöntemlerini kullanarak sorunlu kredilerin kritik belirleyicilerini araştırmışlardır. Bu çalışmanın amacının, GMM'nin diğer panel veri tahmin edicilerine göre avantajlarına işaret etmek ve Latin Amerika'nın gelişmekte olan ülkelerindeki durumu incelemek olduğu ifade edilmiştir. Çalışmada, kritik makro ve mikroekonomik değişkenlerin sorunlu krediler üzerindeki etkileri ele alınmış ve yapılan analiz sonucunda sorunlu kredilerin enflasyon ve diğer makroekonomik değişkenlerden etkilenmediğini ortaya konulmuştur.

Türkiye özelinde ele alınan çalışmalar incelendiğinde Ceylan ve Durkaya (2010) büyümeden kredilere doğru bir nedensellik ilişkisinin varlığını ortaya koymuş,

Altunç (2008) ise çift yönlü nedensellik ilişkilerinin mevcut olduğu sonucuna ulaşmıştır. Vatansever ve Hepşen (2013) çalışmalarında, 2007-2013 dönemi için bankaların sorunlu kredileri ile makroekonomik değişkenler ile bankalara ilişkin değişkenler arasındaki ilişkileri analiz etmişlerdir. Sonuçlar, BIST 100 Endeksi ve Sanayi Üretim Endeksinin sorunlu kredileri negatif ve öz sermaye getirisi, sermaye yeterlilik oranı ve işsizlik oranının ise pozitif etkilediğini göstermektedir. Şahbaz ve İnkaya (2013) 1998:Q2-2012:Q3 dönemi için bankacılık sektöründeki sorunlu krediler ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri incelenmiştir. Sonuçlara göre, yurtiçi kredi hacmi, GSYİH'daki reel büyüme, toplam özel tüketim harcamaları ve özel sabit sermaye harcamalar ile sorunlu krediler arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin mevcut olduğu görülmüştür. İslamoğlu (2015) Türkiye özelinde ve 2002:Q4-2013:Q3 dönemlerinde borsada işlem gören bankaların sorunlu kredileri ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkileri ele almıştır. Elde edilen sonuçlara göre kredi faiz oranları, kamu borç stoku/GSYİH oranını ile sorunlu kredilerin stoğunun kısa dönemde birbirleriyle ilişki olduğunu, uzun dönemde ise faiz artışının sorunlu kredileri negatif, kamu borç stoğundaki artışın da pozitif etkilediğini ortaya koymuştur.

Saldanlı, vd. (2017), Türk Bankacılık sisteminde 2002:Ç4 ile 2016:Ç2 dönemi için üçer aylık veriler ile mevduatın krediye dönüş oranı ile büyüme oranı arasındaki ilişkiler araştırılmıştır. Çalışmada geleneksel birim kök testleri, Johansen eşbütünlük testi ve Granger nedensellik testi kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre seriler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğu ve Granger nedensellik testi ile ekonomik büyümeden mevduatın krediye dönüş oranına doğru tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Altunöz (2018), tahsil edilemeyen kredi karşılıklarının makro ekonomik değişkenler ile ilişkisini analiz etmektedir. Böylece Türkiye ekonomisi özelinde kredi kayıp karşılığına duyarlı değişkenlerin ortaya konulması sağlanmaya çalışılmaktadır. Çalışmada kredi kayıp karşılığının makro ekonomik dengelere etkisi banka ve makro ekonomik değişkenlerle panel ve zaman serisi analizleri ile test edilmiştir. Havuzlandırılmış statik ve dinamik regresyon sonuçlarına göre ekonomik büyümedeki azalış kredi kayıp karşılığında artışa neden olmuştur. Benzer şekilde, kurda meydana gelen artış (TL'deki değer kaybı) kredi kayıplarında da artışa neden olmuştur. M3 para arzı ile faiz oranındaki artışlar ise kredi kayıp karşılıklarını

azaltmıştır. Enflasyon ve faiz değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiştir. Benzer şekilde bankacılık sektörü toplam aktifleri ile bankacılık sisteminde çalışan toplam personel sayısı değişkenleri arasındaki ilişkinin de istatistiksel olarak anlamsız olduğu anlaşılmıştır. Zaman serisi analizinde ise enflasyon ve faiz değişkenleri istatistiksel olarak anlamsız sonuç vermiş olup diğer değişkenler statik ve dinamik analizle aynı sonuçları vermiştir. Her üç model toplu olarak ele alındığında çalışma Türkiye ekonomisi özelinde kredi kayıp karşılıkları stoğunun, ekonomik büyüme, kur ve para arzına duyarlı olduğu sonucunu ortaya çıkarmıştır.

Torun ve Altay (2019) çalışmalarında Türk bankacılık sektörüne ilişkin olarak 2008-2015 döneminde 25 adet ticari bankanın sorunlu kredileri ile mikro (bankaya özgü) ve makro (ekonomiye özgü) değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmıştır. Elde edilen sonuçlara göre enflasyonun, işsizlik oranının, reel döviz kurunun, GSMH büyüme hızının, Euro bölgesine ait GSMH büyüme hızının ve BIST Endeksinin Türk ticari bankalarının sorunlu kredileri büyüklüğü ile ilişkili olduğu diğer yandan reel efektif faiz oranının, sermaye yeterlilik rasyosunun, tüketici kredilerinin payının, mevduatın krediye dönüşüm oranının, personel giderlerinin aktiflere oranının ve banka aktif toplamı/bankacılık sektörü aktif toplamı oranının (banka büyüklüğü) da sorunlu krediler üzerinde etkili olan değişkenler olduğu sonucu ortaya konulmuştur.

5.1.4. Panel Veri Analizi

Bu araştırmada kullanılan panel veri analizi yöntemi, bireyler, haneler, firmalar, şehirler ve devletler gibi kesitsel bir veri seti ile belirli bir zaman noktasında belirli sayıda değişkenle ilgili gözlemlerden oluşurken, bir zaman serisi veri seti, bir dizi dönem boyunca bir değişken veya birkaç gözlem değişkeninden oluşur (Eom vd. 2007: 572).

Panel veriler, gözlemlenemeyen veya ölçülemeyen, kültürel faktörler veya şirketler arasındaki iş uygulamalarındaki farklılıklar gibi değişkenlerin kontrol edilmesine de imkan sağlamaktadır. Ayrıca, zaman içinde değişen ancak şirketler arasında farklılık oluşturmayan değişkenler (ulusal politikalar, politika düzenlemeleri, uluslararası anlaşmalar vb.) arasındaki ilişkileri de yansıtılmaktadır. Bu avantajlarının yanında panel veri analizleri, küçük ölçekli panellerde veri toplama sorunları, büyük ölçekli

panellerde ise ülkeler arası bağımlılık gibi bazı dezavantajlar doğurabilmektedir (Torres Reyna, 2007).

5.1.5. Veri Seti ve Metodoloji

Bu çalışmada 104 adet kredi desteğinden yararlanmış firmanın kredi desteğinden yararlandıkları tarih itibari ile firmaların finansal durumlarında bir iyileşme olup olmadığı analiz edilecektir. Çalışmada firmaların finansal performanslarının ölçülmesi için önemli bir temel analiz göstergesi olan Altman Z Skorundan yararlanılmaktadır. Bu gösterge bir şirketin iflasa yakınlığını göstermektedir. Altman Z Skoru, Edward Altman tarafından 1968 yılında ortaya atılmıştır. Bu skor ile ele alınan şirketin içerisinde bulunduğu mali sıkıntı ölçümlenebilmekte ve ilgili şirketin iflasa yakınlığını ortaya koyulabilmektedir.

Altman Z Skorunun el edilmesi için şirketlerin temel finansal rasyolarından yararlanılmaktadır. Bu rasyolar; Dönem Karı veya Zararı, Brüt Satış Kar Veya Zararı Net Satışlar, Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklar, Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklar, Sermaye ve Dönen Varlıklardır. Bu rasyolar ile elde edilen Altman Z Skoru çalışmamız kapsamında bağımlı değişkeni temsil etmektedir. Altman 2000 olarak revize edilmiş Z skoru aralıkları aşağıda verilmiştir.

$Z < 1.23$:	<i>ciddi boyutta iflas riski</i>
$1.23 < Z < 2.99$:	<i>düşük iflas riski</i>
$2.99 < Z$:	<i>iflas riski yok</i>

Şirketlerin finansal performansını etkileyen diğer değişkenler ise Faaliyet Karı Veya Zararı, Duran Varlıklar, Özkaynaklar ve temel makroekonomik göstergelerdir. Temel makroekonomik göstergeler ise literatürde sıklıkla makroekonomik riski temsil etmek için tercih edilen enflasyon oranı, finansman maliyetinin ve para politikası göstergesi olarak faiz oranı ve ekonomik konjonktürün durumunu temsilen yurtiçi hasıla değişkeni ele alınmaktadır. Bu veriler dahilinde tahmin denklemi, Denklem (4)'de görülmektedir.

$$AZS = \beta_0 + \beta_1 FKZ_{it} + \beta_2 DV_{it} + \beta_3 OZK_{it} + \beta_4 ENF_{it} + \beta_5 FAİZ_{it} + \beta_6 SUE_{it} + \beta_7 YD_{it} + \varepsilon_{it}$$

(4)

Denklem (4)'de AZS: Altman Z Skoru, FKZ: Faaliyet Karı ve Zararı, DV: Duran Varlıklar, OZK: Özkaynaklar, ENF: Enflasyon, FAIZ: Faiz, SUE: Sanayi Üretim Endeksi. YD: Yapay değişkeni temsil etmektedir. Çalışma kapsamında kredi desteği ile finansal performans üzerinde bir değişimin mevcut olup olmadığının araştırılması için yapay değişken kullanılmaktadır. Yapay değişkenin katsayısının işareti uygulanan kredi desteği uygulamasının etkinliği konusunda bilgi sağlayacaktır. β_0 : sabit değişkeni, ε_{it} : hata terimleridir. t: zaman boyutunu ($t=1,2,3,\dots,T$) ve i: birim boyutunu temsil etmektedir ($i=1,2,3,\dots,N$).

Bu çalışmada gerekli veri seti, Türkiye'deki katılım bankacılığı sektörünün müşterisi olan ve kredi yeniden yapılandırma desteğinden yararlanmış 104 firmanın bilanço verileri çerçevesinde, firmaların kredi yeniden yapılandırmasından önceki 3 yıl ve sonraki 2 yıl dahil olacak şekilde şirket başına toplam 6 yıllık veriden oluşmaktadır. Zaman boyutunun kısa olması, zaman serisi analizi yöntemlerinin tercih edilmesi durumunda metodolojik problemlere neden olabilmektedir. Diğer bir ifade ile ele alınan değişkenlerin nispeten az sayıda gözleme sahip olması, zaman serisi yöntemlerinin kullanılmasını engellemektedir. Çalışmamızda, etkinliği araştırılacak uygulama olan kredi yeniden yapılandırmasının frekansı oldukça düşüktür. Bunun nedeni verilerin firma bilançolarından elde edilmesi dolayısıyla en sık çeyrek dönemler halinde elde edilebilmesidir. Çeyrek dönem bilanço verilerinin çok sağlıklı olmaması ve yüksek boyutta eksik veri içermesi nedeniyle analizimize sadece yılsonu firma bilançoları dahil edilmiştir. Kısa zaman boyutuna sahip serilerle yapılan analiz sonuçlarının etkinliği azalmaktadır (Narayan ve Smyth, 2008: 2332; Eggoh ve ark., 2011: 7408). Panel veri analizinin önemli avantajlarından biri kısa zaman boyutları ile doğru ve güvenilir sonuçların elde edilebilmesidir (Constantini ve Martini, 2010: 593). Panel veri analizi ile yapılan tahmin sonuçları için çoklu doğrusal bağımlılık (açıklayıcı değişkenler arasındaki bağlantılar) azalır. Panel veri yöntemleri ile bireysel heterojenliğin kontrol edilebilmesi, serbestlik derecesi ve etkinliğin artması ve standart altı dağılımların azalması sonucunda daha güvenilir ve istikrarlı parametre tahminlerinin elde edilebilmesini sağlamaktadır. Bu çalışma kapsamında elde edilen gözlem sayılarının az olması dolayısıyla panel veri metodolojisi tercih edilmiştir.

5.2. Verilere İlişkin Ön Değerlendirme

Analiz kapsamında 104 şirket ele alınmaktadır. Bu şirketlerin finansman desteği kullandıkları dönem öncesi ve sonrası dönemde Altman Z Skorlarının ortalama değerindeki ortaya çıkan değişim incelenmiştir. Ortalama değerlerdeki değişimin incelenmesi bize analiz ile ilgili bir ön fikir verebilmektedir. Ancak finansman desteğinin güvenilir etkisinin ölçülmesi için Panel EKK (en küçük kareler) analiz yöntemine başvurulacaktır.

Tablo 1’de analiz kapsamında ele alınan şirketlerin Altman Z Skorlarına ilişkin bir değerlendirme yapıldığında, kredi yeniden yapılandırmasına konu olan tüm sektörler kategorisindeki şirketlerin 34’ünün ortalama skorunda iyileşme olduğu, diğer yandan söz konusu finansal desteğe rağmen 69 şirkette iyileşmenin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile tüm sektörlerde yer alan şirketlerin sadece %34’ünde iyileşme söz konusudur.

Tablo 5.2: ALTMAN Skorunun Değişimi Tüm Sektörler

Toplam Durum		% (Yüzde)
İyileşme Var	34	0.33
Yok	69	0.66

Tablo 2’de analiz kapsamında ele alınan Hizmet sektöründe yer alan şirketlerin ALTMAN skorlarına ilişkin bir değerlendirme yapılmıştır. Kredileri yeniden yapılandırılan hizmet sektöründeki toplam 21 şirketin 6’sının ortalama skorunda iyileşme olduğu diğer yandan yeniden yapılandırmaya rağmen 15 şirkette iyileşmenin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile hizmet sektöründe yer alan şirketlerin %29’unun Altman Z Skorunda bir iyileşme gözlemlenmiştir.

Tablo 5.3: ALTMAN Skorunun Değişimi Hizmet Sektörü

Hizmet Sektörü		% (Yüzde)
İyileşme Var	6	0.29
Yok	15	0.71

İmalat sektörü özelinde Altman Z Skoru kapsamında yapılan analizimizin sonuçları Tablo 3’de gösterilmektedir. Buna göre, kredileri yeniden yapılandırılan ve analize konu edinilen 25 adet şirketin 6’sının ortalama skorunda iyileşme olduğu ve geride

kalan 19 şirketin Altman Z Skorunda, kredi yeniden yapılandırması sonrasında iyileşmenin mevcut olmadığı görülmüştür. Netice itibariyle, kredilerin yeniden yapılandırılması örnekleminizdeki şirketlerin yalnızca %24'ünde bir iyileşmeye neden olmuştur.

Tablo 5.4: ALTMAN Skorunun Değişimi İmalat Sektörü

İmalat Sektörü	% (Yüzde)	
İyileşme Var	6	0.24
Yok	19	0.76

İnşaat sektörü kategorisindeki firmalar üzerinde yapılan analizden elde edilen sonuçlar Tablo 4'de verilmektedir. Analize sokulan ve kredileri yeniden yapılandırılan 20 adet inşaat firmasından 7'sinin Altman Z Skorunda iyileşmenin gözlemlendiği geride kalan 13 firmanın ise kredi yeniden yapılandırması işleminden bir fayda sağlayamayarak skorlarında bir düzelmenin olmadığı tespit edilmiştir. Oransal olarak ele alındığında, inşaat sektöründe yer alan örneklemin %35'inin Altman Z Skorunda bir iyileşme olduğu izlenmektedir.

Tablo 5.5: ALTMAN Skorunun Değişimi İnşaat Sektörü

İnşaat Sektörü	% (Yüzde)	
İyileşme Var	7	0.35
Yok	13	0.65

Tablo 5'de, analiz kapsamında ele alınan Ticaret sektöründe yer alan 30 adet şirketin ALTMAN skorlarına ilişkin bir değerlendirme yapılmaktadır. Bu değerlendirmede, kredileri yeniden yapılandırmaya tabi tutulan ve Ticaret sektöründe faaliyet gösteren 30 adet firmanın 15'inin ortalama skorunda iyileşme olduğu, diğer yandan yeniden yapılandırmanın sağladığı finansal desteğe rağmen örneklemdaki 15 şirketin durumunda herhangi bir iyileşmenin mevcut olmadığı görülmektedir. Başka bir ifade ile, Ticaret sektöründeki sektörlerin %50'si yeniden yapılandırma sonrasında Altman Z Skoru itibariyle bir iyileşme ile karşılaşmıştır.

Tablo 5.6: ALTMAN Skorunun Değişimi Ticaret Sektörü

Ticaret Sektörü	% (Yüzde)	
İyileşme Var	15	0.50
Yok	15	0.50

Son olarak, Gıda sektörüne ilişkin analiz kapsamında 2 şirket yer almaktadır. Bu şirketlerden birinde iyileşme görülmüş, diğerinde görülmemiştir. Sonuç olarak, genel bir değerlendirme yapıldığında tüm sektörlerle ilişkin ve sektörel bazda yapılan analizler, kredi yeniden yapılandırmasının Altman Z Skoru üzerinde şirketlerin en düşük %24 en yüksek ise %35'inde iyileşmeye neden olabildiği kanaatine varılmıştır. Bu durumun bir istisnası olarak Ticaret sektöründe iyileşme oranları nispeten yüksek olup, şirketlerin yarısının ortalama değerlerinde iyileşme olduğu izlenmiştir. Bu bağlamda ticaret sektörü göz ardı edildiğinde kredilerin yeniden yapılandırılmasının yaklaşık %25-%35 seviyesinde bir iyileşmeye yol açtığı söylenebilir.

5.2.1. Yatay Kesit Bağımlılığı

Panel veri metodolojisi için yatay kesit bağımlılığı önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının göz önüne alınmadan yapılan analizlerde, sonuçların önemli derecede etkilendiği bilinmektedir (O'Connel, 1998). Yatay kesit varlığını sınamak için literatürde yaygın şekilde kullanılan Pesaran (2004) CD testi kullanılmıştır. Pesaran CD test istatistiği Denklem (5)'de görülmektedir.

$$CD = \sqrt{\frac{2T}{N(N-1)} \left(\sum_{i=1}^{N-1} \sum_{j=i+1}^N \hat{\rho}_{ij} \right)} \Rightarrow N(0,1) \quad (5)$$

Pesaran CD testi hipotezleri;

H₀: yatay kesit bağımlılığı yoktur, H₁: yatay kesit bağımlılığı vardır, şeklinde kurulmaktadır.

Panel veri analizinde yatay kesit birimler arasında ilişkinin olup olmasına bağlı olarak çeşitli birim kök testleri uygulanmaktadır. Pesaran CD test sonucuna göre yatay kesitler arasında bir ilişki söz konusu değilse diğer bir ifadeyle kesitler birbirinden bağımsızsa birinci nesil birim kök testleri kullanılmaktadır. Ancak yatay kesitler arasında söz konusu bir ilişki varsa ikinci nesil birim kök testlerinin tercih edilmesi gerekmektedir.

5.2.2. Birim Kök Testi

Yatay kesit bağımlılığının araştırılmasının ardından serilerin durağanlık durumlarının analiz edilmesi gerekmektedir. Serilerin birim kök analizinde yatay kesit bağımlılığını göz önüne almayan birinci kuşak testler olan Levin, Lin ve Chu (2002),

Harris and Tzavalis (1999), Breitung (2005), Hadri (2000), Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Fisher type (Choi) (2001)) testlerinden yararlanılabileceği gibi yatay kesit bağımlılığını göz önüne alan MADF (Taylor ve Sarno, 1998), SURADF (Breuer, Mcknown ve Wallace, 2002), Bai ve Ng (2004), CADF (Pesaran, 2006) ve PANKPSS (Carrion-I Silvestre et al. 2005)) testlerinden de yararlanılabilmektedir.

Birinci kuşak testler de iki gruba ayrılmaktadır. Birinci grup testler için ρ 'nun birimden birime değişiklik göstermediği ikinci grup testlerde ise değiştiği varsayılmaktadır. Dolayısıyla birinci grup testler panel veri seti için genel bir birim kök var olduğunu ikinci grup testler ise birime özgü birim kökün olduğunu varsaymaktadır. Levin, Lin ve Chu (2002), Harris and Tzavalis (1999), Breitung (2005) ve Hadri (2000) homojen model varsayımına dayanırken; Im, Pesaran ve Shin (2003), Maddala ve Wu (1999), Fisher type (Choi) (2001) heterojen model varsayımına dayanmaktadır. Ancak günümüzde uluslararası boyutta ekonomilerinin birbiriyle ilişkili olduğu düşünülürse, paneli oluşturan yatay kesit birimlerinden birine gelen bir şoktan birimlerin farklı düzeyde etkilenmesi daha gerçekçi bir yaklaşımdır. Bu eksikliği gidermek için, yatay kesit birimleri arasındaki yatay kesit bağımlılığını göz önünde bulundurarak birim kök analizi yapan ikinci nesil birim kök testleri geliştirilmiştir. Başlıca ikinci nesil birim kök testleri ise literatürde yaygın şekilde tercih edilen CADF/CIPS (Pesaran, 2006) MADF (Taylor ve Sarno, 1998), SURADF (Breuer, Mcknown ve Wallace, 2002), Bai ve Ng (2004) ve PANKPSS (Carrion-I Silvestre et al. 2005) testleridir.

Birinci Kuşak Birim Kök Testlerinde genel olarak ADF (Augmented Dickey Fuller) testine benzeyen dinamik sabit etkiler modelinden hareket edilmektedir. Tahmin denklemi, Denklem (6)'de gösterilmektedir.

$$Y_{it} = \mu_i + \tau_i t + \rho Y_{it-1} + \delta_i \theta_t + e_{it} \quad (6)$$

Otoregresif bileşenlerin dinamiklerinin homojen olduğunu varsayarak yukarıdaki denklemi genişleten Levine vd. (2002), aşağıdaki hipotezi kurmuştur:

$$H_0 : \rho_i = 0$$

$$H_1 : \rho_i < 0$$

Denkleme göre sıfır hipotez kabul edilirse, serinin durağan olmadığı saptanmaktadır. Levin vd. (2002)'nin önerdiği test denklemi:

$$\Delta y_{it} = \mu_i + \beta_i t + \rho y_{i,t-1} + \sum_{m=1}^{k_i} a_{im} \Delta y_{i,t-m} + e_{it}$$

şeklindedir. Söz konusu denklem paneldeki tüm bireyler arasında ortak bir birim kökü varsayar. Hipotezleri ise:

$$H_0: \rho_1 = \rho_2 = \dots = \rho = 0 \text{ ve } H_1: \rho_1 = \rho_2 = \dots = \rho < 0$$

Levine vd. (2002) panel birim kök testi nispeten orta büyüklükteki ($10 < N < 250$) ve ($25 < T < 250$) paneller için daha uygun ve tutarlı sonuçlar vermektedir. Im vd. (2003) ise yeni bir test istatistiğini hesaplayarak söz konusu testin bu sınırlamasını aşmıştır. Ortaya çıkan \bar{Z} istatistiği aşağıda gösterilmiştir:

$$\bar{Z} = \frac{\sqrt{N}[\bar{t} - E(\bar{t})]}{\sqrt{V(\bar{t})}}$$

(8)

$$\bar{t} = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N t \rho_i$$

(9)

Denklemden, $E(\bar{t})$ ve $V(\bar{t})$ sırasıyla $t \rho_i$ istatistiklerinin anlamlılık ve varyanslarını vermektedir. Ek olarak, hem LLC (Levine, Lin ve Chu) testi hem de IPS (Im, Pesaran ve Shin) testi, $N \rightarrow \infty$ için $N/T \rightarrow 0$ olmasını gerektirir. N'den biri küçükse veya N, T'ye göre büyükse, her iki test de boyut bozulmalarını gösterir.

Yukarıdaki genel testlere ek olarak, Maddala ve Wu (1999), Choi (2001) ve Hadri (2000) gibi çeşitli spesifikasyonlara dayalı çok sayıda test geliştirilmiştir.

Zaman serileri ile panel veri analizindeki birim kök testleri arasındaki en temel fark, heterojenliktir. Çünkü, zaman serilerindeki birim kök testlerinde bir birey için belirli bir model test edildiğinden heterojenlik bir problem olmamaktadır. Panel verilerdeki heterojenliğin testi genel anlamda birinci nesil birim kök testleridir (Hurlin ve Mignon; 2007). İkinci nesil birim kök testleri ise heterojenlikten ziyade kesitsel bağımlılıkların varlığıyla ilgilidir. Literatürde yer alan önemli ikinci nesil birim kök testleri ise Bai and Ng (2001, 2004), Moon and Perron (2004), Phillips and Sul (2003), Pesaran (2007), Choi (2001), O'Connell (1998) olarak sıralanabilmektedir.

Çalışmamızda yatay kesit bağımlılığı durumunda literatürde yaygın şekilde kullanılan CADF (Cross-Sectionally Augmented Dickey-Fuller) testi tercih edilmiştir. CADF testi, standart ADF regresyonuna, yatay kesitlerin birinci farkları

ve gecikmeli değerleri tahmin modeline eklenmesi ile elde edilmektedir. Bu test hem $T > N$ hem $N > T$ durumlarında kullanılabilen yatay kesit bağımlılığına ve panel verilerin durağanlık durumlarının incelenmesine izin veren bir testtir. Pesaran (2006) tarafından geliştirilen CADF testi, paneli oluşturan bireyler için birim kok testi yapmakta ve bunların aritmetik ortalamasına gore durağanlığa karar vermektedir. CADF tahmin denklemi Denklem (10)'da gorulmektedir.

$$\Delta y_{it} = \alpha_t + \beta_i y_{i,t-1} + \gamma_t f_t + \varepsilon_{it} \quad t=1,2,3,\dots,N \quad \text{ve} \quad t=1,2,3,\dots,T \quad (10)$$

CIPS (Cross-Sectionally Augmented IPS) testi, panelin geneli için birim kok durumunu analiz etmektedir. CIPS testi CADF testinden uretilmektedir. Test istatistiği ve hipotezleri aşağıdaki gibidir:

$$CIPS = N^{-1} \sum_{i=1}^n CADF_t \quad (11)$$

H_0 : seri durağan değildir, H_1 : seri durağandır.

5.2.3. Panel En Kucuk Kareler Tahmincileri

Serilerin durağanlık durumlarının araştırılmasının ardından metodolojik bir sorun ile karşılaşılmaması durumunda sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincilerinden uygun olan tahminci tahmin edilerek elde edilecek sonuçların yorumlanması planlanmaktadır.

5.2.4. Sabit Etkiler Modeli

Panel veri uygulamaları kendi içerisinde iki turden incelenmektedir. İlk ayırım, gozlemlenmemiş heterojenlik terimi u_i 'nin bir veya daha fazla açıklayıcı değişken ile ilişkilendirildiğinde yapılmaktadır. Bu durumda, tahmin edicilerin daha tutarlı olmasını sağlayan sabit etkiler veya fark tahmin edicileri kullanılmaktadır. Bu durumda, örneklem bykluğu arttıkça olasılık açısından gerçek popülasyon parametre değerlerine yakınsamaktadır. Soz konusu tahmin ediciler, bir donuşm yoluyla onu ortadan kaldırarak, gozlemlenmemiş heterojenlik ile açıklayıcı değişkenler arasındaki bir korelasyondan kaynaklanan potansiyel içsellik problemini ortadan kaldırarak gozlemlenmemiş heterojenlikle ilgilenmektedir.

Panel veri analizinde yalnızca zaman içinde değişen değişkenlerin etkisini analiz etmek için sabit etkiler modeli (fixed effect model) kullanılmaktadır. Sabit etkiler modeli, bir tahmin edicinin sonuç değişkenlerini etkileyebileceğini veya saptırabileceğini varsayarak bunun kontrolünü sağlamaktadır. Aynı zamanda bu model, regresyonun hata terimi ile tahmin değişkenleri arasındaki korelasyon varsayımına dayanmaktadır (Torres-Reyna, 2007).

Denklem 4'ü sabit etkiler modelini kullanarak tahmin edildiğinde, gözlemlenmemiş heterojenliğin (a_i) açıklayıcı değişken ($x_{it,k}$) ile ilişkili olduğu varsayılır. Bir diğer önemli varsayım da, hata teriminin (u_{it}) açıklayıcı değişkenden ($x_{it,k}$) bağımsız olmasıdır. Göz ardı edilen değişken önyargılarının azaltılması anlamına gelen, gözlenmeyen a_i etkisini ortadan kaldırarak, daha sağlam tahminlere sahip olabilmektedir. Panel veri analizinde gözlenmeyen etkiyi ortadan kaldırmak için yaygın olarak kullanılan üç yöntem vardır. Bunlar birinci fark modeli, en küçük kareler kukla değişkenler (LSDV) modeli ve zamanı küçültme modelidir. Sabit etkiler modeli aşağıdaki gibi gözlemlenir (Eom vd. 2007: 576):

$$y_{it} = \beta_0 + \beta_1 x_{it,1} + \beta_2 x_{it,2} + \dots + \beta_k x_{it,k} + a_i + u_{it} \quad (12)$$

Sabit etkiler modeli, zamanla değişmeyen özelliklerin etkisini ortadan kaldırmaktadır. Bu sayede, tahminlerin sonuç değişkeni üzerindeki net etkisi değerlendirilebilmektedir. Sabit etkiler modelinin bir başka temel varsayımı, zamanla değişmeyen özelliklerin bireye özgü olduğu ve diğer bireysel özelliklerle ilişkilendirilmemesi gerektiğidir. Hata terimleri başka modellerde her zaman sabit terim ile ilişkilendirilirse, sabit etkiler modeli uygun değildir çünkü çıkarımlar doğru olmayabilir. Bu yüzden rassal etkiler modelinin de incelenmesi gerekir (Torres-Reyna, 2007).

5.2.5. Yapay Değişkenli En Küçük Kareler (EKK) Modeli

Yapay değişkenli EKK modelinde sabit parametre zamana göre sabit iken birimlere göre farklılaşmaktadır. Çünkü sabit parametre birim etkisini de içermektedir. Birim tahmininde N sayıda değişken var ise N-1 sayıda yapay değişken kullanılır. T'nin küçük olması durumunda EKK tahmincisi tutarsızdır. Her birim için bir açıklayıcı

değişken modele eklendiği için serbestlik derecesi de azalmaktadır. Bu nedenle tahminler sapmalı olabilmektedir.

5.2.6. Grup İçi Tahmin Yöntemi

Grup içi tahmin yönteminde sadece eğim parametreleri tahmin edileceği için modele yapay değişken eklenmesi gerekli değildir. Burada her bir birim için zaman serisi gözlemlerinden bütün ortalamaları çıkarılır. Böylece ortalamalardan farklar alınır ve havuzlanmış EKK ile tahmin yapılır. Bu şekilde hem çoklu doğrusal bağlantı hem de gölge değişken tuzağı ortadan kalkmaktadır. Grup içi tahmin yöntemi için Denklem (13) incelenebilir.

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \mu_i + u_{it} \quad (13)$$

Denklem (13) için zamana göre ortalamalar alındığında Denklem (14) elde edilmektedir.

$$\bar{Y}_i = \beta_0 + \beta_1 \bar{X}_i + \mu_i + \bar{u}_i \quad (14)$$

Sonrasında gözlemler zamana göre ortalamalardan çıkarılmaktadır.

$(Y_{it} - \bar{Y}_i) = (X_{it} - \bar{X}_i)\beta + (u_{it} - \bar{u}_i)$ / burada β_0 ve μ_i zaman boyutu içermediğinden ortalaması, zamana göre ortalamasına eşittir ve denklemden düşmektedir. Bu yöntem aynı zamanda sabit etkiler modeli olarak da bilinmektedir.

5.2.7. Gruplar arası tahmin yöntemi

Yatay kesit birimleri içinde zamana göre değişkenlik mevcut ise gruplar arası tahmin yöntemi uygun olacaktır. Grup içi tahmin yöntemi ise birimler arasında zamana göre değişkenlik olduğu durumda kullanılmalıdır. Ancak yatay kesit gözlemleri arasında değişkenlik olabilmektedir. Bu durumda gruplar arası tahmin yönteminin kullanılması daha uygun olacaktır. Zamana göre ortalamalar alındığı için bu model zaman ortalamaları modeli olarak da bilinmektedir.

Gruplar arası tahmin yönteminin en önemli avantajı birim etkilerinin olmadığı ancak açıklayıcı değişkenleri için ölçme hatalarının olduğu bir modelin tahmininde zamana göre ortalamaların alınması dolayısıyla ölçme hatasından kaynaklanan sapmayı

azaltmasıdır. Bunun dışında genel olarak gruplar arası tahminci, rassal etkiler tahmincisi için bir araç olarak kullanılır. Rassal etkiler tahmincisi grup içi ve gruplar arası tahmincilerin ağırlıklı ortalamasından ibarettir.

5.2.8. Rassal Etkiler Modeli

Sabit etkiler modeli birim etkilerin, açıklayıcı değişkenler ile korelasyonlu olması durumunda zamana göre değişkenliği göz önüne alarak katsayı tahmini yapmaktadır. Ancak birim etkilerin, açıklayıcı değişkenler ile korelasyonlu olmaması durumunda Rassal etkiler tahmincisi etkin olmaktadır.

Rassal etkiler modelinde birimler tesadüfi olarak seçilmektedir. Bu durumda birimler arası farklılıklar da tesadüfi olmaktadır Dolayısıyla rassal etkiler modeli örnekleme seçiminden kaynaklanmaktadır. Birim etkiler, açıklayıcı değişkenler ile korelasyonsuz ise birim etki sabit olmadığından sabit parametre içerisinde değil hata payı içerisinde yer almaktadır. Rassal Etkiler tahmincisi ve hata terimi Denklem (15) ve Denklem (16)'de gösterilmektedir.

$$Y_{it} = \beta_0 + \beta_1 X_{it} + \mu_i + v_{it} \quad (15)$$

$$v_{it} = \mu_i + u_{it} \quad (16)$$

Denklem (16)'da μ_i artık hatayı, u_{it} ise birim hatayı (birimler arası farklılıkları ve zaman etkisini) göstermektedir. Hata bileşeni μ_i yatay kesite özgü sabitin bu ortalama değerden ($\bar{\beta}_1$) rassal sapmalarını göstermektedir. μ_i doğrudan gözlenemeyen bir değerdir.

5.2.9. En Çok Olabilirlik Tahmin Yöntemi

T'nin sabit olduğu ve N'nin sonsuza gittiği durumda en çok olabilirlik tahmincisi tutarlıdır ancak N sabitken ve T sonsuza giderken tutarlılık sağlanamamaktadır. En çok olabilirlik yönteminde olabilirlik fonksiyonu doğrusal değildir; bu nedenle fonksiyonun tahmini güçleştirmektedir. Ayrıca fonksiyon içbükey olmadığından varyans bileşenlerinin tahmini uygulamada negatif olabilmektedir.

Diğer bir tahmin yöntemi de genelleştirilmiş en küçük kareler (EKK) tahmin yöntemi olup grup içi ve gruplar arası tahmincilerin ağırlıklı ortalama matrisini göstermektedir.

5.2.10. Hausman (1978) Testi

Rassal etkiler ve sabit etkiler modelleri arasında seçim yapılırken göz önünde bulundurulması gereken anahtar husus, hata terimleri ile sabit terim arasında korelasyon olup olmadığıdır. Hausman (1978), rassal etkiler ve sabit etkiler tahminleri arasındaki farka dayalı bir test önermiştir.

$$\text{Hausman Test: } (\beta^{FE} - \beta^{RE})' [VAR(\beta^{FE}) - VAR(\beta^{RE})]^{-1} (\beta^{FE} - \beta^{RE}) \quad (17)$$

Denkleme göre, $VAR(\beta^{FE})$ sabit etkilerin varyans-kovaryans matrisi iken, $VAR(\beta^{RE})$ rassal etkiler varyans-kovaryans matrisidir.

H_0 : Tesadüfi etkiler modeli uygundur.

H_1 : Tesadüfi etkiler uygun değildir. (Sabit etkiler modeli uygundur.)

Hausman tarafından geliştirilen bu testin test istatistiği, asimptotik χ^2 dağılımına sahiptir. Sıfır hipotez reddedildiği durumda sabit etkili modelin kullanılması gerektiği sonucuna varılırken, reddedilemediği durumda ise tesadüfi etkiler modelinin kullanılması gerektiği şeklinde ifade edilmektedir (Woolridge, 2002: 288).

5.2.11. Ampirik Analiz

Bu çalışmamızda, kullandıkları krediler yeniden yapılandırmaya tabi tutulmuş 104 adet şirketin bilanço verileri esas alınmıştır. Bu şirketlerin kredi yeniden yapılandırmasının etkisi ile iflastan uzaklaşma ya da iflasa yaklaşma durumları panel veri yöntemleri ile ele alınmıştır. Çalışma kapsamında öncelikle serilerin durağanlık durumlarının ele alınması gerekmektedir. Durağan olmayan seriler ile yapılan analizler sahte regresyon sorununa yol açabilmektedir.

Çalışma kapsamında serilerin durağanlığın araştırılması için daha önceden bahsedildiği üzere yatay kesit bağımlılığı önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda yatay kesit bağımsızlığa sahip serilerin 1. Nesil birim kök testleri ile durağanlık durumları araştırılmaktadır. Yatay kesit bağımlılığının mevcut olması durumunda ise 2. Nesil birim kök testleri tercih edilmektedir. Analize öncelikle tüm

şirketler için oluşturulan panel veri seti ile başlanacaktır. Bahsedilen sorunlardan ötürü öncelikle yatay kesit bağımlılığı ele alınmaktadır. Yatay Kesit Bağımlılığına ilişkin test sonuçları Tablo 6’da görülmektedir.

Tablo 5.7: Pesaran (2004), CD Test Sonuçları

Değişkenler	CD-test	Olasılık Değeri
Indv	19.200	0.000
Infkz	10.350	0.000
Inozk	21.060	0.000
Inaltman	-1.100	0.271
enf	94.440	0.000
Insue	115.150	0.000
Infaiz	34.130	0.000

Temel Hipotez: Yatay Kesit Bağımlılık Yoktur

Tablo 6'daki sonuçlar incelendiğinde, % 5 anlamlılık düzeyinde Inaltman serisi dışında tüm seriler için yatay-kesit bağımlılığı olmadığını öne süren temel hipotezin reddedildiği sonucuna varılmıştır. Diğer yandan Inaltman serisi için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla Inaltman serisinin yatay kesit bağımlılığına sahip olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Böylece Inaltman serisi için 1. Nesil birim kök testi tercih edilmektedir. Diğer seriler için ise 2. Nesil birim kök testi tercih edilmektedir. Inaltman serisi için birim kök test sonuçları Tablo 7 ve Tablo 8’de görülmektedir.

Tablo 5.8: Inaltman Değişkeni için LLC (Levin-Lin ve Chu) Test Sonuçları

Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
-24.592	0.000	1.90E+14	1.000

Tablo 7’de Inaltman serisi için LLC birim kök test sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde sabitli model için birim kökün mevcut olduğunu öne süren temel hipotez reddedilmektedir. Diğer yandan sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla sabitli model için Inaltman serisinin birim kök içermediği ancak sabitli ve trendli model için birim kök mevcut olduğuna karar verilmektedir. Bu sonuçlar aslında karmaşık değildir. Analiz kapsamında çok sayıda şirkete karşılık az sayıda zaman boyutu mevcuttur. Bu bağlamda trend etkisinin olduğu sabitli ve trendli model yerine sabitli model sonuçlarının geçerli olarak kabul edilmesi uygun olacaktır. Diğer yandan serisinin farkının alınmaması ile bilgi kaybı en aza indirilebilecektir. Tablo 8’de Inaltman serisine ilişkin IPS birim kök test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.9: Altman Değişkeni için IPS (Im, Pesaran ve Shin) Test Sonuçları

Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
-6.380	0.000	-4.748	0.000

Tablo 8’deki sonuçlar incelendiğinde hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilmekte ve Inaltman serisinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Analiz kapsamında Inaltman serisinin durağanlık analizi için hem 1. Nesil 1. Grup LLC testi hem de 1. Nesil 2. Grup birim kök testleri karşılaştırılma yapılabilmeksi ve daha güvenilir sonuçların elde edilebilmesi için kullanılmıştır. Sonuç olarak serinin durağan olduğu görülmektedir.

Serilerin birim kök analizine ilişkin olarak Inaltman serisi için literatürde yaygın şekilde tercih edilen için 1. Nesil LLC ve IPS testi kullanılmıştır. Yatay kesit bağımlılığa sahip seriler için ise literatürde yaygın şekilde kullanılan bir diğer test olan yatay kesit bağımlılığı göz önüne alan IPS testi (CIPS test) tercih edilmiştir.

Tablo 9’de Indv (duran varlıklar-doğal logaritma) serisi için CIPS test sonuçları görülmektedir.

Tablo 5.10: Indv Değişkeni için CIPS Test Sonuçları

Sabitli Model				Sabitli ve Trendli Model			
Test İst.	Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
	10%	5%	1%		10%	5%	1%
-2.245	-2.210	-2.320	-2.530	1.700	-2.720	-2.830	-3.030

Tablo 9’da yer alan sonuçlar incelendiğinde, sabitli model için test istatistiği %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu ancak %10 seviyesindeki kritik değerden büyük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda serinin %10 seviyesinde durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan serinin sabitli ve trendli model test sonuçlarına göre temel hipotez reddedilememekte ve serinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Bahsedildiği üzere zaman boyutunun nispeten kısa olmasından dolayı burada da sabitli model sonuçlarının geçerli olduğuna ve serinin durağan olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 10’da lnfkz serisi için CIPS test sonuçları görülmektedir.

Tablo 5.11: lnfkz Değişkeni için CIPS Test Sonuçları

Sabitli Model				Sabitli ve Trendli Model			
Test İst.	Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
	10%	5%	1%		10%	5%	1%
-2.878	-2.210	-2.320	-2.530	1.700	-2.720	-2.830	-3.030

Tablo 10’da yer alan sonuçlar incelendiğinde, sabitli model için test istatistiği %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda serinin %1 seviyesinde durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan serisinin sabitli ve trendli model test sonuçlarına göre temel hipotez reddedilememekte ve serinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Sabitli model sonuçlarına göre serinin durağan olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 11’de Inozk (özkaynaklar-doğal logaritma) serisi için CIPS test sonuçları görülmektedir.

Tablo 5.12: Inozk Değişkeni için CIPS Test Sonuçları

Sabitli Model				Sabitli ve Trendli Model			
Test İst.	Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
	10%	5%	1%		10%	5%	1%
-2.181	-2.210	-2.320	-2.530	1.700	-2.720	-2.830	-3.030

Tablo 11’de yer alan sonuçlar incelendiğinde, sabitli model ve sabitli ve trendli model için test istatistiklerinin %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu görülmekte olduğundan serinin durağan olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilememekte ve neticede serinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 12’de enf (enflasyon) serisi için CIPS test sonuçları görülmektedir.

Tablo 5.13: enf Değişkeni için CIPS Test Sonuçları

Sabitli Model				Sabitli ve Trendli Model			
Test İst.	Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
	10%	5%	1%		10%	5%	1%
-3.675	-2.210	-2.320	-2.530	1.700	-2.720	-2.830	-3.030

Tablo 12’de yer alan sonuçlar incelendiğinde, sabitli model için test istatistiği %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu nedenle serinin %1 seviyesinde durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan enflasyon serisinin sabitli ve trendli model test sonuçlarına göre temel hipotez reddedilememekte ve serinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Zaman boyutunun nispeten kısa olması nedeniyle sabitli model sonuçları kabul edilmiş ve serinin durağan olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 13’de Insue (sanayi üretim endeksi-doğal logaritma) serisi için CIPS test sonuçları görülmektedir.

Tablo 5.14: İnsue Değişkeni için CIPS Test Sonuçları

Sabitli Model				Sabitli ve Trendli Model			
Test İst.	Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
	10%	5%	1%		10%	5%	1%
-0.963	-2.210	-2.320	-2.530	1.700	-2.720	-2.830	-3.030

Tablo 13’de yer alan sonuçlar incelendiğinde, sabitli model ve sabitli ve trendli model için test istatistiklerinin %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda serinin durağan olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilememekte ve serinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 12’de Infaiz (faiz oranı-doğal logaritma) serisi için CIPS test sonuçları görülmektedir.

Tablo 5.15: Infaiz Değişkeni için CIPS Test Sonuçları

Sabitli Model				Sabitli ve Trendli Model			
Test İst.	Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
	10%	5%	1%		10%	5%	1%
-0.855	-2.210	-2.320	-2.530	1.700	-2.720	-2.830	-3.030

Tablo 13’de yer alan sonuçlar incelendiğinde, sabitli model ve sabitli ve trendli model için test istatistiklerinin %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda serinin durağan olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilememekte ve serinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir.

Sonuç olarak, Inaltman (Altman Z Skoru), Indv (duran varlıklar), Infkz (faaliyet zararları) ve enf (enflasyon) serilerinin durağan olduğuna ve Inozk (özkaynaklar), İnsue (sanayi üretim endeksi) ve Infaiz (faiz) serilerinin fark durağan olduklarına karar verilmiştir. Dolayısıyla bu serilerin birinci farkları analize dahil edilmiştir. Serilerin durağanlık durumlarının araştırılmasının ardından panel EKK analizi ile kredileri yeniden yapılandırılan şirketlerin iflas ihtimali üzerinde etkili olup olmadığı araştırılabilir.

Tablo 15’de makroekonomik değişkenlerin dahil olduğu Panel EKK analizi kapsamında tüm sektörler için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 5.16: Tüm Sektörler için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil)

Tüm Sektörler								
Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	0.013	0.011	1.200	0.230	-0.007	0.007	-0.960	0.335
lnfkz	0.217	0.059	3.700	0.000	0.191	0.051	3.770	0.000
dlnoz	-0.026	0.058	-0.460	0.647	-0.040	0.056	-0.720	0.469
enf	-0.001	0.006	-0.230	0.821	0.000	0.006	-0.050	0.960
dlnsue	-0.250	0.330	-0.760	0.449	-0.399	0.324	-1.230	0.218
dlnfaiz	-0.023	0.028	-0.830	0.410	-0.031	0.027	-1.140	0.254
dum	-0.010	0.031	-0.340	0.733	-0.013	0.030	-0.450	0.655
C	-0.516	0.943	-0.550	0.584	0.183	0.796	0.230	0.818

Tablo 15’de yer alan sonuçlar incelendiğinde tüm sektörler ve makroekonomik göstergelerin dahil olduğu model için kredilerin yeniden yapılandırılmasını temsil eden yapay değişkenin (dum) Altman Z Skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile tüm sektörler birlikte ele alındığında kredi yapılandırmasının şirketleri iflastan kurtarma konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer yandan hem sabit hem de rassal etkiler modelleri için faaliyet karı ve zararının pozitif artışının şirketleri iflastan uzaklaştırdığı görülmüştür. Bunun dışında diğer serilerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür.

Analiz kapsamında makroekonomik göstergelerin de istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür. Bu durum serileri arasındaki ilişkileri bozucu etkiye neden olabilmektedir. Dolayısıyla makroekonomik göstergeler model dışına çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir.

Tablo 16’da makroekonomik değişkenlerin hariç tutulduğu Panel EKK analizi kapsamında tüm sektörler için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.17: Tüm Sektörler için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç)

Tüm Sektörler								
	SABİT ETKİLER MODELİ				RASSAL ETKİLER MODELİ			
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	0.015	0.011	1.410	0.160	-0.006	0.007	-0.850	0.398
Infkz	0.228	0.057	4.000	0.000	0.207	0.049	4.210	0.000
Dlnozk	-0.027	0.058	-0.470	0.636	-0.043	0.056	-0.780	0.438
dum	-0.012	0.022	-0.560	0.578	-0.007	0.022	-0.320	0.747
C	-0.747	0.909	-0.820	0.412	-0.119	0.773	-0.150	0.878

Tablo 16’da yer alan sonuçlar incelendiğinde tüm sektörler için kredilerin yeniden yapılandırmasını temsil eden yapay değişkenin (dum) Altman skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile tüm sektörler birlikte ele alındığında kredi yapılandırmasının şirketleri iflastan kurtarma konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde faaliyet karı ve zararının pozitif artışı şirketlerin iflastan uzaklaşmasına yardımcı olmaktadır.

Analiz kapsamında diğer önemli bir konu ise sabit ve rassal etkiler tahmincilerinden hangisinin etkin olduğunun ortaya konulmasıdır. Tahmin modellerinin EKK temel varsayımlarından sapmalarının test edilmesinden önce hangi tahmincinin etkin olduğunun ortaya konulması önemlidir.

Sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincilerinin hangisinin etkin olduğuna ilişkin olarak Hausman Test sonuçları Tablo 17’de görülmektedir.

Tablo 5.18: Hausman Test Sonuçları

Chi2 ve Olasılık Değeri	Makro Değişkenler Dahil Modeller için	Makro Değişkenler Hariç Modeller için
chi2	16.040	7.02
Olasılık	0.024	0.134

Tablo 17’den elde edilen sonuçlara göre farkın sistematik olmadığını öne süren temel hipotez reddedilmektedir. Diğer bir ifade ile sabit etkiler modelinin tahmincisinin etkin olduğuna karar verilmektedir. Bu bağlamda güvenilirlik testlerine ilişkin analizler sabit etkiler modeli üzerinden gerçekleştirilecektir.

Analiz kapsamında bütün sektörler toplulaştırılmış şekilde ele alınmaktadır. Ancak her sektörün kendine özgü belirleyicileri ve özellikleri de söz konusudur. Dolayısıyla

analiz kapsamında sektörler ayrı ayrı ele alınarak kredilerin yeniden yapılandırılmasının sektörel bazda etkinliği araştırılmıştır.

5.2.11.1. Hizmet Sektörü İçin Analiz Sonuçları

Tablo 5.19: Hizmet Sektörü için Pesaran (2004), CD Test Sonuçları

Değişkenler	CD-test	Olasılık Değeri
Indv	-0.64	0.000
Infkz	9.350	0.204
Inozk	13.91	0.000
Inaltman	114	0.254
enf	30.260	0.000
Insue	36.800	0.000
Infaiz	14.600	0.000

Temel Hipotez: Yatay Kesit Bağımlılık Yoktur

Tablo 18'deki sonuçlar incelendiğinde,% 5 anlamlılık düzeyinde Inaltman ve Infkz serileri dışında tüm seriler için yatay-kesit bağımlılığı olmadığını öne süren temel hipotezin reddedildiği sonucuna varılmıştır. Diğer yandan Inaltman ve Infkz serileri için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla Inaltman ve Infkz serilerinin yatay kesit bağımlılığına sahip olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Böylece Inaltman ve Infkz serileri için 1. Nesil birim kök testi tercih edilmektedir. Diğer seriler için ise 2. Nesil birim kök testi tercih edilmektedir.

Inaltman ve Infkz serileri için LLC (Levin, Lin ve Chu) birim kök test sonuçları Tablo 19'da gösterilmektedir.

Tablo 5.20: Hizmet Sektörü için LLC Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
Inaltman	-1.4e+03	0.000	15.2778	0.000
Infkz	10.585	0.000	27.100	0.000

Tablo 19'da Inaltman ve Infkz serileri için LLC birim kök test sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilmekte ve Inaltman ve Infkz serilerinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Analiz kapsamında karşılaştırılma yapılabilmesi ve daha güvenilir sonuçların elde edilebilmesi için 1. Nesil 2. Grup bir birim kök testi olan IPS testinden yararlanılmıştır. Tablo 20'de Inaltman ve Infkz serilerine ilişkin IPS birim kök test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.21: Hizmet Sektörü için IPS Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
lnaltman	-4.524	0.000	-0.172	0.431
lnfkz	-1.531	0.062	-1.494	0.067

Tablo 20’de lnaltman ve lnfkz serileri için IPS birim kök test sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde lnaltman serisi için sabitli model test sonuçlarına göre birim kökün mevcut olduğunu öne süren temel hipotez reddedilmek durumundadır. Diğer yandan sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla sabitli model için lnaltman serisinin birim kök içermediği ancak sabitli ve trendli model için birim kök mevcut olduğuna karar verilmektedir. lnfkz serisine ilişkin sonuçlar incelendiğinde hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için %10 anlamlılık düzeyinde temel hipotez reddedilmekte ve lnfkz serisinin durağan olduğuna karar verilmektedir.

Sonuç olarak LLC ve IPS test sonuçlarına göre lnaltman ve lnfkz serilerinin durağan olduklarına karar verilmiştir. Yatay kesit bağımlılığa sahip seriler için CIPS test sonuçları Tablo 21’de görülmektedir.

Tablo 5.22: Hizmet Sektörü için CIPS Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model				Sabitli ve Trendli Model			
	Test İst.	Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
		10%	5%	1%		10%	5%	1%
ln dv	-2.577	-2.210	-2.330	-2.570	1.700	-2.730	-2.860	-3.100
ln ozk	-1.223	-2.210	-2.330	-2.570	1.576	-2.730	-2.860	-3.100
enf	0.687	-2.210	-2.330	-2.570	1.700	-2.730	-2.860	-3.100
ln faiz	-1.094	-2.210	-2.330	-2.570	1.700	-2.730	-2.860	-3.100
ln sue	-0.123	-2.210	-2.330	-2.570	1.700	-2.730	-2.860	-3.100

Tablo 21’de ln dv serisine sonuçlar incelendiğinde sabitli model için test istatistiği %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda serinin %1 seviyesinde durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan serinin sabitli ve trendli model test sonuçlarına göre temel hipotez reddedilememekte ve serinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Bahsedildiği üzere zaman boyutunun nispeten kısa olmasından dolayı burada da sabitli model sonuçlarının geçerli olduğuna ve serinin durağan olduğuna karar verilmiştir. ln ozk, enf, ln faiz ve ln sue serilerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde hem sabitli hem de sabitli ve trendli model sonuçları özelinde test istatistiklerinin %10,

%5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu anlaşılmaktadır. Sonuç olarak lnoz, enf, lnfaiz ve lnsue serilerinin fark durağan olduğuna karar verilmiştir.

Serilerin durağanlık durumlarının araştırılmasının ardından panel EKK analizi ile kredilerin yeniden yapılandırılması olgusunun hizmet sektörü için şirketlerin iflas durumları üzerinde etkili olup olmadığı araştırılabilmektedir. Tablo 22’de makroekonomik değişkenlerin dahil olduğu Panel EKK analizi kapsamında hizmet sektörü için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.23: Hizmet Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil)

Hizmet Sektörü								
Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
<i>Indv</i>	-0.057	0.021	-2.650	0.009	-0.041	0.010	-3.900	0.000
<i>lnfkz</i>	0.041	0.066	0.630	0.532	0.063	0.062	1.020	0.306
<i>dlnoz</i>	0.210	0.137	1.540	0.128	0.196	0.131	1.500	0.134
<i>enf</i>	0.013	0.008	1.510	0.135	0.014	0.008	1.760	0.079
<i>dlnsue</i>	-0.416	0.358	-1.160	0.248	-0.430	0.331	-1.300	0.194
<i>dlnfaiz</i>	-0.053	0.033	-1.600	0.114	-0.057	0.031	-1.850	0.064
<i>dum</i>	-0.025	0.028	-0.890	0.373	-0.030	0.027	-1.120	0.264
C	3.747	1.092	3.430	0.001	3.169	0.976	3.250	0.001

Tablo 22’de yer alan sonuçlar incelendiğinde hizmet sektöründe makroekonomik göstergelerin dahil olduğu model için kredi yeniden yapılandırmasını temsil eden yapay değişkenin (*dum*) Altman Z Skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifadeyle, tüm sektörler birlikte ele alındığında kredi yeniden yapılandırmasının şirketleri iflastan uzaklaştırma konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Diğer yandan hem sabit hem de rassal etkiler modelleri için duran varlıklarının pozitif artışının Altman Z Skorunu düşürerek şirketleri iflasa yaklaştırdığı görülmüştür. Bunun dışında rassal etkiler modeli için enflasyon seviyesinin artışının %10 anlamlılık düzeyinde finansal performansa pozitif katkı yaptığı faiz artışının ise %10 anlamlılık düzeyinde negatif katkı yaptığı görülmektedir.

Analiz kapsamında makroekonomik göstergelerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür. Bu durum serileri arasındaki ilişkileri bozucu

etkiye neden olabildiğinden makroekonomik göstergeler model dışına çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir.

Tablo 23’de makroekonomik değişkenlerin hariç tutulduğu Panel EKK analizi kapsamında hizmet sektörü için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.24: Hizmet Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç)

Hizmet Sektörü								
Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
<i>Indv</i>	-0.057	0.021	-2.690	0.008	-0.041	0.010	-3.970	0.000
<i>lnfkz</i>	0.033	0.063	0.520	0.601	0.059	0.060	0.990	0.324
<i>dlnoz</i>	0.175	0.133	1.310	0.192	0.161	0.129	1.250	0.213
<i>dum</i>	0.009	0.015	0.550	0.580	0.006	0.015	0.400	0.686
C	3.847	1.041	3.690	0.000	3.204	0.944	3.390	0.001

Tablo 23’de yer alan sonuçlar incelendiğinde hizmet sektörü kredi yapılandırmasını temsil eden yapay değişkenin Altman skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile hizmet sektörüne ilişkin kredilerin yeniden yapılandırmasının şirketleri iflastan kurtarma konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde duran varlıkların pozitif artışı şirketleri iflasa yakınlaştırmaktadır.

Analiz kapsamında incelenmesi gereken bir diğer konu ise sabit ve rassal etkiler tahmincilerinden hangisinin etkin olduğunun ortaya konulmasıdır. Tahmin modellerinin EKK temel varsayımlarından sapmalarının test edilmesinden önce hangi tahmincinin etkin olduğunun ortaya konulması gereklidir. Sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincilerinin hangisinin etkin olduğuna ilişkin olarak Hausman Test sonuçları Tablo 17’de görülmektedir.

Tablo 5.25: Hausman Test Sonuçları

Chi2 ve Olasılık Değeri	Makro Değişkenler Dahil Modeller için	Makro Değişkenler Hariç Modeller için
Chi2	1.520	2.310
Olasılık	0.981	0.679

Tablo 24'den elde edilen sonuçlara göre farkın sistematik olmadığını öne süren temel hipotez reddedilmektedir. Diğer bir ifade ile rassal etkiler modelinin tahmincisinin etkin olduğuna karar verilmektedir. Bu bağlamda güvenilirlik testlerine ilişkin analizler rassal etkiler modeli üzerinden gerçekleştirilecektir.

5.2.11.2. İmalat Sektörü İçin Analiz Sonuçları

Tablo 5.26: İmalat Sektörü için Pesaran (2004), CD Test Sonuçları

Değişkenler	CD-test	Olasılık Değeri
Indv	0.46	0.648
lnfkz	0.29	0.770
lnozk	2.52	0.012
lnaltman	-1.06	0.289
enf	27.06	0.000
lnsue	33.91	0.000
lnfaiz	11.62	0.000

Temel Hipotez: Yatay Kesit Bağımlılık Yoktur

Tablo 25'deki sonuçlar incelendiğinde, %5 anlamlılık düzeyinde lnaltman, Indv ve lnfkz serileri dışında tüm seriler için yatay-kesit bağımlılığı olmadığını öne süren temel hipotezin reddedilemeyeceği sonucuna varılmıştır. Diğer yandan lnaltman, Indv ve lnfkz serileri için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla lnaltman, Indv ve lnfkz serilerinin yatay kesit bağımlılığına sahip olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Böylece lnaltman, Indv ve lnfkz serileri için 1. Nesil birim kök testi tercih edilmektedir. Diğer seriler için ise 2. Nesil birim kök testi tercih edilmektedir.

lnaltman, Indv ve lnfkz serileri için LLC birim kök test sonuçları Tablo 26'da gösterilmektedir.

Tablo 5.27: İmalat Sektörü için LLC Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
lnaltman	2.9e+14	1.000	8.7e+14	1.000
Indv	-4.308	0.000	1.9e+14	1.000
lnfkz	1.3e+14	1.000	1.7e+14	1.000

Tablo 26'da lnaltman ve lnfkz serileri için hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilmemekte ve lnaltman ve lnfkz serilerinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan Indv serisine ilişkin sonuçlar incelendiğinde sabitli model için temel hipotez reddedilmekte ve sabitli ve trendli model için reddedilememektedir. Sonuç olarak lnaltman ve lnfkz serilerinin fark durağan olduğuna, Indv serisinin ise durağan olduğuna karar verilmiştir. Analiz

kapsamında karşılaştırılma yapılabilmesi ve daha güvenilir sonuçların elde edilebilmesi için 1. Nesil 2. Grup bir birim kök testi olan IPS testinden yararlanılmıştır.

Tablo 27’de lnaltman, lndv ve lnfkz serilerine ilişkin IPS birim kök test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.28: İmalat Sektörü için IPS Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
lnaltman	-0.035	0.485	0.322	0.626
lndv	1.176	0.880	-0.283	0.388
lnfkz	-0.425	0.335	-0.739	0.229

Tablo 27’de lnaltman, lndv ve lnfkz serileri için hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilmemekte ve serilerin fark durağan olduğuna karar verilmektedir.

Sonuç olarak LLC ve IPS test sonuçlarına göre lnaltman ve lnfkz serilerinin fark durağan ve lndv serisinin durağan olduklarına karar verilmiştir.

Yatay kesit bağımlılığa sahip seriler için CIPS test sonuçları Tablo 28’de gösterilmektedir.

Tablo 5.29: İmalat Sektörü için CIPS Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model				Sabitli ve Trendli Model			
	Test İst.	Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
		10%	5%	1%		10%	5%	1%
lnozk	-0.965	-2.21	-2.33	-2.57	1.700	-2.73	-2.86	-3.1
enf	-0.816	-2.21	-2.33	-2.57	1.700	-2.73	-2.86	-3.1
lnfaiz	-0.933	-2.21	-2.33	-2.57	1.700	-2.73	-2.86	-3.1
lnsue	-0.325	-2.21	-2.33	-2.57	1.700	-2.73	-2.86	-3.1

Tablo 28’de lnoz, enf, lnfaiz ve lnsue serilerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde hem sabitli hem de sabitli ve trendli model sonuçları için test istatistiklerinin %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak lnoz, enf, lnfaiz ve lnsue serilerinin fark durağan olduğuna karar verilmiştir.

Serilerin durağanlık durumlarının araştırılmasının ardından panel EKK analizi ile kredilerin yeniden yapılandırılmasının imalat sektörü için Altman Z Skoru üzerinde etkili olup olmadığı araştırılabilir.

Tablo 29’da makroekonomik değişkenlerin dahil olduğu Panel EKK analizi kapsamında imalat sektörü için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.30: İmalat Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil)

İmalat Sektörü								
	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli			
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	0.018	0.024	0.730	0.467	0.001	0.010	0.080	0.937
dlnfkz	0.085	0.168	0.500	0.615	0.058	0.154	0.370	0.709
dlnozk	-0.196	0.558	-0.350	0.727	0.040	0.491	0.080	0.935
denf	0.011	0.028	0.410	0.682	0.002	0.021	0.100	0.920
dlnsue	-1.360	1.195	-1.140	0.258	-0.979	0.816	-1.200	0.231
dlnfaiz	-0.002	0.111	-0.020	0.983	0.024	0.086	0.280	0.778
dum	-0.065	0.092	-0.700	0.484	-0.049	0.074	-0.660	0.508
C	-0.184	0.356	-0.520	0.605	0.035	0.165	0.210	0.831

Tablo 29’da yer alan sonuçlar incelendiğinde imalat sektöründe makroekonomik göstergelerin dahil olduğu model için kredilerin yeniden yapılandırılmasını temsil eden yapay değişkenin (dum) Altman Z skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile imalat sektörüne ilişkin kredi yeniden yapılandırılmasının şirketleri iflastan uzaklaştırma konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz kapsamında makroekonomik göstergelerin de istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür. Bu durum serileri arasındaki ilişkileri bozucu etkiye neden olabilmektedir. Dolayısıyla makroekonomik göstergeler model dışına çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir.

Tablo 30’da makroekonomik değişkenlerin hariç tutulduğu Panel EKK analizi kapsamında hizmet sektörü için sabit etkiler ve rassal etkiler için test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.31: İmalat Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç)

İmalat Sektörü								
	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli			
Değişkenler	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	0.018	0.023	0.770	0.445	0.002	0.010	0.180	0.854
lnfkz	0.079	0.161	0.490	0.624	0.055	0.148	0.370	0.712
Dlnozk	-0.114	0.537	-0.210	0.833	0.084	0.478	0.180	0.861
dum	-0.007	0.056	-0.120	0.908	-0.017	0.052	-0.330	0.740
C	-0.264	0.334	-0.790	0.432	-0.034	0.148	-0.230	0.820

Tablo 30’da yer alan sonuçlar incelendiğinde hizmet sektörü için kredilerin yeniden yapılandırılmasını temsil eden yapay değişkenin (dum) Altman Z Skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir.

Diğer yandan, tahmin modellerinin EKK temel varsayımlarından sapmalarının test edilmesinden önce hangi tahmincinin etkin olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.

Sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincilerinin hangisinin etkin olduğuna ilişkin olarak Hausman Test sonuçları Tablo 31’de görülmektedir.

Tablo 5.32: Hausman Test Sonuçları

Chi2 ve Olasılık Değeri	Makro Değişkenler Dahil Modeller için	Makro Değişkenler Hariç Modeller için
Chi2	1.500	1.240
Olasılık	0.982	0.871

Tablo 24’den elde edilen sonuçlara göre farkın sistematik olmadığını öne süren temel hipotez reddedilmekte, diğer bir ifade ile rassal etkiler modelinin tahmincisinin etkin olduğuna karar verilmektedir. Bu bağlamda güvenilirlik testlerine ilişkin analizler rassal etkiler modeli üzerinden gerçekleştirilecektir.

5.2.11.3. İnşaat Sektörü İçin Test Sonuçları

Tablo 5.33: İnşaat Sektörü için Pesaran (2004), CD Test Sonuçları

Değişkenler	CD-test	Olasılık Değeri
Indv	7.84	0.000
lnfkz	0.71	0.480
lnozk	1.02	0.308
lnaltman	0.37	0.714
enf	23.23	0.000
lnsue	26.91	0.000
lnfaiz	8.13	0.000

Temel Hipotez: Yatay Kesit Bağımlılık Yoktur

Tablo 32’deki sonuçlar incelendiğinde, %5 anlamlılık düzeyinde lnaltman, lnoz ve lnfkz serileri dışında tüm seriler için yatay-kesit bağımlılığı olmadığını öne süren temel hipotezin reddedilememektedir. Diğer yandan lnaltman, lnoz ve lnfkz serileri için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla lnaltman, lnoz ve lnfkz serilerinin yatay kesit bağımlılığına sahip olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Böylece lnaltman, lnoz ve lnfkz serileri için 1. Nesil birim kök testi tercih edilmektedir. Diğer seriler için ise 2. Nesil birim kök testi tercih edilmektedir.

Inaltman, Inozk ve Infzk serileri için LLC birim kök test sonuçları Tablo 33'de görülmektedir.

Tablo 5.34: İnşaat Sektörü için LLC Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
Inaltman	-11.494	0.000	-16.713	0.000
Infzk	-58.504	0.000	-44.471	0.000
Inozk	-8.832	0.000	-15.757	0.000

Tablo 33'de Inaltman, Inozk ve Infzk serileri için LLC birim kök test sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar incelendiğinde hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilmekte ve Inaltman, Inozk ve Infzk serilerinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Analiz kapsamında karşılaştırılma yapılabilmesi ve daha güvenilir sonuçların elde edilebilmesi için 1. Nesil 2. Grup bir birim kök testi olan IPS testinden yararlanılmıştır.

Tablo 34'de Inaltman, Inozk ve Infzk serilerine ilişkin IPS birim kök test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.35: İnşaat Sektörü için IPS Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
Inaltman	-1.144	0.126	-0.815	0.207
Infzk	-6.858	0.000	-2.187	0.014
Inozk	-1.107	0.134	-0.078	0.468

Tablo 33'de Inaltman ve Inozk serileri için hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilmemekte ve Inaltman ve Inozk serilerinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan Infzk serisine ilişkin sonuçlar incelendiğinde hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilmekte ve serinin durağan olduğuna karar verilmektedir.

Sonuç olarak LLC ve IPS test sonuçlarına göre Inaltman ve Inozk serilerinin fark durağan olduğuna ve Infzk serisinin durağan olduğuna karar verilmiştir. Yatay kesit bağımlılığa sahip seriler için CIPS test sonuçları Tablo 35'de görülmektedir.

Tablo 5.36: İnşaat Sektörü için CIPS Test Sonuçları

Değişkenler	Test İst.	Sabitli Model			Sabitli ve Trendli Model			
		Kritik Değerler			Test İst.	Kritik Değerler		
		10%	5%	1%		10%	5%	1%
Indv	-3.508	-2.21	-2.33	-2.57	1.700	-2.73	-2.86	-3.1
enf	-0.907	-2.21	-2.33	-2.57	1.700	-2.73	-2.86	-3.1
Infaiz	-0.759	-2.21	-2.33	-2.57	1.700	-2.73	-2.86	-3.1
Insue	-0.501	-2.21	-2.33	-2.57	1.700	-2.73	-2.86	-3.1

Tablo 35’de Indv serisine sonuçlar incelendiğinde sabitli model için test istatistiği %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda serinin %1 seviyesinde durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan serinin sabitli ve trendli model test sonuçlarına göre temel hipotez reddedilememekte ve serinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Bahsedildiği üzere zaman boyutunun nispeten kısa olmasından dolayı burada da sabitli model sonuçlarının geçerli olduğuna ve serinin durağan olduğuna karar verilmiştir. enf, Infaiz ve Insue serilerine ilişkin sonuçlar incelendiğinde hem sabitli hem de sabitli ve trendli model sonuçları incelendiğinde test istatistiklerinin %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak enf, Infaiz ve Insue serilerinin fark durağan olduğuna karar verilmiştir.

Serilerin durağanlık durumlarının araştırılmasının ardından panel EKK analizi ile kredi desteğinin inşaat sektörü için şirketlerin iflas durumları üzerinde etkili olup olmadığı araştırılabilir. Tablo 36’da makroekonomik değişkenlerin dahil olduğu Panel EKK analizi kapsamında inşaat sektörü için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.37: İnşaat Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil)

İnşaat Sektörü									
Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli				
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık	
Indv	-0.015	0.007	-2.000	0.049	-0.012	0.005	-2.230	0.026	
dlnfkz	0.326	0.022	14.930	0.000	0.328	0.020	16.020	0.000	
dlnozk	0.168	0.130	1.290	0.200	0.120	0.080	1.500	0.133	
denf	0.002	0.006	0.300	0.766	0.005	0.005	0.890	0.374	
dlnsue	-0.231	0.245	-0.940	0.350	-0.383	0.219	-1.750	0.080	
dlnfaiz	-0.022	0.021	-1.070	0.287	-0.033	0.019	-1.730	0.084	
dum	0.031	0.020	1.530	0.129	0.019	0.019	1.010	0.314	
C	-4.374	2.256	-1.940	0.056	-3.608	1.377	-2.620	0.009	

Tablo 36’da yer alan sonuçlar incelendiğinde inşaat sektöründe makroekonomik göstergelerin dahil olduğu model için kredi yapılandırmasını temsil eden yapay değişkenin Altman skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile inşaat sektörüne ilişkin kredi yapılandırmasının şirketleri iflastan kurtarma konusunda istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Diğer yandan hem sabit hem de rassal etkiler modelleri için faaliyet karı ve zararının pozitif artışının şirketleri iflastan uzaklaştırdığı duran varlıklardaki pozitif artışların iflasa yakınlaştırdığı görülmüştür. Bunun yanı sıra rassal etkiler modeli için faiz oranları ve sanayi üretiminin artışının %10 anlamlılık düzeyinde Altman Z skoruna negatif katkı yaptığı görülmektedir.

Analiz kapsamında bazı makroekonomik göstergelerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür. Bu durum serileri arasındaki ilişkileri bozucu etkiye neden olabilmektedir. Dolayısıyla makroekonomik göstergeler model dışına çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir.

Tablo 37’de makroekonomik değişkenlerin hariç tutulduğu Panel EKK analizi kapsamında hizmet sektörü için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.38: İnşaat Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç)

İnşaat Sektörü								
Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	-0.004	0.009	-0.470	0.637	-0.006	0.006	-0.890	0.375
lnfkz	0.137	0.015	9.210	0.000	0.141	0.015	9.610	0.000
lnozk	0.448	0.155	2.880	0.005	0.215	0.099	2.170	0.030
dum	0.030	0.016	1.930	0.057	0.031	0.015	2.100	0.036
C	-6.463	2.742	-2.360	0.020	-2.401	1.708	-1.410	0.160

Tablo 37’de yer alan sonuçlar incelendiğinde inşaat sektöründe kredilerin yeniden yapılandırmasını temsil eden yapay değişkenin (dum) Altman skoru üzerinde %5 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olduğu görülmektedir. Diğer sektörlerden farklı olarak hem sabit etkiler hem de rassal etkiler modelleri için inşaat sektörüne yönelik olarak kredi desteklerinin şirketleri iflastan

uzaklaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır. Diğer yandan inşaat sektörü kapsamında hem sabit etkiler hem de rassal etkiler modelleri için faaliyet karı ve zararı ile öz kaynak artışının şirketlerin Altman Z Skoru üzerinde pozitif bir etkisinin mevcut olduğu görülmektedir. Bu etkiler %1 anlamlılık düzeyinde geçerli olan güçlü etkiler olarak yorumlanabilir.

Tahmin modellerinin EKK temel varsayımlarından sapmalarının test edilmesinden önce hangi tahmincinin daha etkin olduğunun tespit edilmesi gerektiğinden bu sonucu temin etmek üzere Hausman Testi yapılmış ve sonuçları Tablo 38'de gösterilmiştir.

Tablo 5.39: Hausman Test Sonuçları

Chi2 ve Olasılık Değeri	Makro Değişkenler Dahil Modeller için	Makro Değişkenler Hariç Modeller için
Chi2	3.73	8.41
Olasılık	0.810	0.077

Tablo 38'den elde edilen sonuçlara göre %5 önem düzeyine göre farkın sistematik olmadığını öne süren temel hipotez reddedilmiştir. Bu durumda rassal etkiler modelinin tahmincisi etkin bulunmuştur. Bu bağlamda güvenilirlik testlerine ilişkin analizler rassal etkiler modeli ile ortaya konulacaktır.

5.2.11.4. Ticaret Sektörü İçin Analiz Sonuçları

Tablo 5.40: Ticaret Sektörü için Pesaran (2004), CD Test Sonuçları

Değişkenler	CD-test	Olasılık Değeri
Indv	11.23	0.000
lnfkz	3.64	0.000
lnozk	13.65	0.000
lnaltman	-0.95	0.345
enf	33.84	0.000
lnsue	42.50	0.000
lnfaiz	10.08	0.000

Temel Hipotez: Yatay Kesit Bağımlılık Yoktur

Tablo 39'daki sonuçlara göre, % 5 anlamlılık düzeyinde lnaltman serisi dışında tüm seriler için yatay-kesit bağımlılığı olmadığını öne süren temel hipotez reddedilmektedir. Diğer yandan lnaltman serisi için temel hipotez reddedilememektedir. Dolayısıyla lnaltman serisinin yatay kesit bağımlılığına sahip olmadığı, neticede lnaltman serisi için 1. nesil birim kök testinin tercih edilmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

lnaltman serisi için LLC birim kök test sonuçları Tablo 40’da gösterilmiştir.

Tablo 5.41: Ticaret Sektörü için LLC Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
lnaltman	-9.427	0.000	-13.264	0.000

Tablo 40’da lnaltman serisi için LLC birim kök test sonuçları yer almaktadır. Sonuçlar, hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Bu nedenle lnaltman serisinin durağan olduğuna karar verilmektedir. Analiz kapsamında karşılaştırılma yapılabilmesi ve daha güvenilir sonuçların elde edilebilmesi için 1. Nesil 2. Grup bir birim kök testi olan IPS testinden yararlanılmıştır.

Tablo 41’de lnaltman serisine ilişkin IPS birim kök test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.42: Ticaret Sektörü için IPS Test Sonuçları

Değişkenler	Sabitli Model		Sabitli ve Trendli Model	
	T-istatistiği	Olasılık Değeri	T-istatistiği	Olasılık Değeri
lnaltman	-0.701	0.241	0.317	0.624

Tablo 41’deki sonuçlar incelendiğinde hem sabitli model için hem de sabitli ve trendli model için temel hipotez reddedilememekte ve lnaltman serisinin fark durağan olduğuna karar verilmektedir. Analiz kapsamında çok sayıda şirkete karşılık az sayıda zaman boyutu mevcuttur. Bu bağlamda trend etkisinin olduğu sabitli ve trendli model yerine sabitli model sonuçlarının geçerli olarak kabul edilmesi uygun olacaktır. Sonuç olarak seri durağandır.

Yatay kesit bağımlılığa sahip seriler için CIPS test sonuçları Tablo 41’de görülmektedir.

Tablo 5.43: Ticaret Sektörü için CIPS Test Sonuçları

Değişkenler	Test İst.	Sabitli Model			Test İst.	Sabitli ve Trendli Model		
		Kritik Değerler				Kritik Değerler		
		10%	5%	1%		10%	5%	1%
Indv	-1.973	-2.21	-2.33	-2.55	1.700	-2.73	-2.84	-3.06
lnfkz	-1.333	-2.21	-2.33	-2.55	1.700	-2.73	-2.84	-3.06
lnozk	-0.983	-2.21	-2.33	-2.55	1.700	-2.73	-2.84	-3.06
enf	-3.328	-2.21	-2.33	-2.55	1.700	-2.73	-2.84	-3.06
lnfaiz	-1.275	-2.21	-2.33	-2.55	1.700	-2.73	-2.84	-3.06
lnsue	-1.710	-2.21	-2.33	-2.55	1.700	-2.73	-2.84	-3.06

Tablo 42’de enf serisine ilişkin sonuçlar incelendiğinde sabitli model için test istatistiği %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden büyük olduğu görülmektedir. Bu bağlamda serinin %1 seviyesinde durağan olduğuna karar verilmektedir. Diğer yandan serinin sabitli ve trendli model test sonuçlarına göre temel hipotez reddedilememekte ve serinin fark durağan olduğu anlaşılmaktadır. Bahsedildiği üzere zaman boyutunun nispeten kısa olmasından dolayı burada da sabitli model sonuçlarının geçerli olduğuna ve serinin durağan olduğuna karar verilmiştir. Indv, lnfkz, lnoz, enf, lnfaiz ve lnsue serileri için hem sabitli hem de sabitli ve trendli model sonuçlarına göre test istatistiklerinin %10, %5 ve %1 güven düzeyindeki kritik değerlerden küçük olduğu görülmektedir. Sonuç olarak Indv, lnfkz, lnoz, enf, lnfaiz ve lnsue serilerinin fark durağan olduğu anlaşılmaktadır.

Tablo 22’de makroekonomik değişkenlerin dahil olduğu Panel EKK analizi kapsamında ticaret sektörü için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.44: Ticaret Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Dahil)

Ticaret Sektörü								
Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	0.010	0.006	1.540	0.127	0.011	0.006	1.690	0.090
dlnfkz	-0.009	0.018	-0.530	0.597	-0.010	0.018	-0.540	0.588
dlnoz	-0.009	0.012	-0.720	0.474	-0.008	0.012	-0.660	0.510
denf	-0.001	0.002	-0.610	0.545	-0.001	0.002	-0.550	0.584
dlnsue	-0.058	0.110	-0.530	0.599	-0.068	0.108	-0.620	0.533
dlnfaiz	-0.001	0.009	-0.170	0.867	-0.002	0.009	-0.250	0.804
dum	0.017	0.011	1.570	0.119	0.016	0.010	1.540	0.123
C	3.587	0.020	183.760	0.000	3.586	0.022	161.380	0.000

Tablo 43’de yer alan sonuçlara göre ticaret sektöründe makroekonomik göstergelerin dahil olduğu model için kredilerin yeniden yapılandırılması olgusunu temsil eden yapay değişkenin Altman Z Skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. Diğer bir ifade ile ticaret sektörü özelinde kredi yeniden yapılandırmasının şirketleri iflastan kurtarma konusunda istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür.

Analiz kapsamında makroekonomik göstergelerin istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmüştür. Bu defa makroekonomik göstergeler model dışına çıkarılarak analiz tekrar edilmiştir.

Tablo 44’de makroekonomik değişkenlerin hariç tutulduğu Panel EKK analizi kapsamında ticaret sektörü için sabit etkiler ve rassal etkiler test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.45: Ticaret Sektörü için Sabit ve Rassal Etkiler Analiz Sonuçları (Makro Değişkenler Hariç)

Ticaret Sektörü								
Değişkenler	Sabit Etkiler Modeli				Rassal Etkiler Modeli			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	0.010	0.006	1.540	0.126	0.011	0.006	1.720	0.085
Infkz	-0.010	0.018	-0.570	0.570	-0.010	0.017	-0.570	0.570
Inozk	-0.009	0.012	-0.720	0.475	-0.008	0.012	-0.660	0.510
dum	0.013	0.007	1.800	0.075	0.013	0.007	1.830	0.067
C	3.574	0.006	612.66	0.000	3.573	0.012	287.15	0.000

Tablo 44’de yer alan sonuçlar incelendiğinde ticaret sektörü için kredilerin yeniden yapılandırmasını temsil eden yapay değişkenin (dum) Altman Z Skoru üzerinde %10 önem düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olduğu görülmektedir. İnşaat sektörüne benzer şekilde ve diğer sektörlerden farklı olarak hem sabit etkiler hem de rassal etkiler modelleri için ticaret sektörüne yönelik olarak kredi yeniden yapılandırmalarının şirketleri iflastan uzaklaştırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Analiz kapsamında, tahmin modellerinin EKK temel varsayımlarından sapmalarının test edilmesinden önce hangi tahmincinin etkin olduğunun ortaya konulması gerekmektedir.

Sabit etkiler ve rassal etkiler tahmincilerinin hangisinin etkin olduğuna ilişkin olarak Hausman Test sonuçları Tablo 31’de görülmektedir.

Tablo 5.46: Hausman Test Sonuçları

Chi2 ve Olasılık Değeri	Makro Değişkenler Dahil Modeller için	Makro Değişkenler Hariç Modeller için
Chi2	1.05	0.86
Olasılık	0.994	0.930

Tablo 45’den elde edilen sonuçlara göre farkın sistematik olmadığını öne süren temel hipotez reddedilerek rassal etkiler modelinin tahmincisinin etkin olduğuna karar verilmiştir. Bu bağlamda güvenilirlik testlerine ilişkin analizler rassal etkiler modeli üzerinden gerçekleştirilecektir.

5.2.12. Temel Varsayımlardan Sapma Testleri

Panel veri modellerinde hata terimlerinin grup içi ve gruplar arasında varyansının değişmeyip sabit olduğu. Diğer önemli varsayımlar ise otokorelasyonun ve birimler arası korelasyonun mevcut olmadığıdır. Bu varsayımların sağlanamaması durumunda tahminlerin sapmalı olması sorunu ile karşılaşılmaktadır. Analiz kapsamında önce tüm sektörler için sonrasında sektör bazlı elde edilen EKK analiz sonuçlarına ilişkin olarak bahsedilen varsayımların sağlanıp sağlanmadığına yönelik analiz yapılmaktadır. İlgili varsayımların sağlanmaması durumunda EKK tahminleri, dirençli tahminciler ile yeniden yapılacaktır.

Tablo 46 ve Tablo 47’de Tüm Sektörler için Makro Değişkenlerin dahil olduğu ve hariç olduğu modeller için test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.47: Tüm Sektörler için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil)

Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
chi2	3089.760	modified Bhargava et al. Durbin-Watson	1.375
olasılık	0.000	Baltagi-Wu LBI	1.653
Birimler Arası Korelasyon			
	Test İst.	Olasılık Değerleri	
Pesaran Testi	4.519	0.000	
Friedman Testi	14.130	1.000	
Kritik Değerler			
Frees Testi	4.863	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046	

Tablo 46’da Değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilerek değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Otokorelasyon sorunun varlığının araştırılması için literatürde yaygın olarak kullanılan değiştirilmiş Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri tercih edilmektedir. Baltagi (2008), test istatistiklerinin 2’den küçük olması durumunda ciddi bir otokorelasyon problemi

olduğunu belirtmiştir. Tablo 46'daki otokorelasyon testi sonuçları incelendiğinde test istatistiklerinin 2'den oldukça küçük olmadığı görülmektedir. LBI test sonucu 1.653 olarak yer almaktadır. Bu nedenle, denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Diğer yandan birimler arası korelasyon sorununun varlığının araştırılması için Pesaran, Friedman ve Frees tarafından geliştirilen panel yatay kesit bağımlılığı testlerinden yararlanılmıştır. Pesaran ve Frees test sonuçlarına göre birimler arası korelasyonun mevcut olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmektedir. Friedman test sonucuna göre temel hipotez reddedilememektedir. Sonuç olarak birimler arası korelasyon sorununun mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 5.48: Tüm Sektörler için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç)

Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
chi2	3240.310	modified Bhargava et al. Durbin-Watson	1.375
olasılık	0.000	Baltagi-Wu LBI	1.654
Birimler Arası Korelasyon			
	Test İst.	Olasılık Değerleri	
Pesaran Testi	3.967	0.000	
Friedman Testi	22.622	1.000	
		Kritik Değerler	
Frees Testi	5.403	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046	

Tablo 47'de Değişen varyans testi sonuçlarına göre birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilmiş ve değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmiştir.

Diğer yandan, otokorelasyon sorunun varlığının araştırılması Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri yapılmıştır. Baltagi (2008), test istatistiklerinin 2'den küçük olması önemli ölçüde bir otokorelasyon sorununa işaret etmektedir. Tablo 46'daki analiz sonuçlarında görüldüğü üzere istatistiklerinin 2'ye yakınsamakta ve LBI test sonucu 1.654 olarak çıkmaktadır. Bu nedenle, denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Diğer yandan birimler arası korelasyon sorununun için Pesaran, Friedman ve Frees tarafından geliştirilen panel yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmış, Pesaran ve Frees test sonuçlarına göre birimler arası korelasyonun mevcut olduğu, Friedman test

sonucuna göre ise var olmadığı görülmüştür. Sonuç olarak birimler arası korelasyon sorununun mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 48 ve Tablo 49’da Hizmet Sektörü için Makro Değişkenlerin dahil olduğu ve hariç olduğu modeller için test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.49: Hizmet Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil)

	Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
W0	4.219	0.000	modified Bhargava et al. Durbin-Watson	2.193
W50	2.016	0.006	Baltagi-Wu LBI	2.480
W10	4.219	0.000		
Birimler Arası Korelasyon				
	Test İst.	Olasılık Değerleri		
Pesaran Testi	-1.282	1.000		
Friedman Testi	0.830	1.000		
			Kritik Değerler	
Frees Testi	-0.158	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046		

Tablo 48’de Değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilerek değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Otokorelasyon sorunun varlığının araştırılması için değiştirilmiş Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri kullanılmıştır. Tablo 48’deki otokorelasyon testi sonuçları incelendiğinde test istatistiklerinin 2’den büyük olduğu ve sırasıyla sırası ile 2.1 ve 2.4 olarak ortaya çıktığı görülmektedir. Netice itibariyle, denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Diğer yandan birimler arası korelasyon sorununun varlığına ilişkin olarak Pesaran, Friedman ve Frees test sonuçlarına göre birimler arası korelasyonun mevcut olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmiş ve birimler arası korelasyon sorununun mevcut olmadığına karar verilmiştir. Dolayısıyla modelde sadece değişen varyans sorununun mevcut olduğuna izlenmektedir.

Tablo 5.50: Hizmet Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç)

		Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
Test İst.		Olasılık		Test İst.	
W0	4.219	0.000		modified Bhargava et al. Durbin-Watson	2.168
W50	2.016	0.006		Baltagi-Wu LBI	2.465
W10	4.219	0.000			
Birimler Arası Korelasyon					
		Test İst.	Olasılık Değerleri		
Pesaran Testi	-1.244	1.000			
Friedman Testi	2.519	1.000			
				Kritik Değerler	
Frees Testi	0.419	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046			

Tablo 49’da Değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilerek değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 49’da Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) test sonuçlarının kritik değer olan 2’den büyük olduğu görülmektedir. Test sonuçları sırası ile 2.1 ve 2.4 olarak izlendiğinden dolayı denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Diğer yandan birimler arası korelasyon sorununun varlığına ilişkin olarak Pesaran, Friedman ve Frees test sonuçlarına bakıldığında birimler arası korelasyonun mevcut olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmektedir. Sonuç olarak birimler arası korelasyon sorununun mevcut olmadığına karar verilmektedir. Değişen varyans sorunu ise geçerliliğini korumaktadır.

Tablo 50 ve Tablo 51’de sırasıyla İmalat Sektörü için Makro Değişkenlerin dahil olduğu ve hariç olduğu modeller için test sonuçları gösterilmektedir.

Tablo 5.51: İmalat Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil)

	Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
W0	24.12	0.000	modified Bhargava et al. Durbin-Watson	1.348
W50	2.259	0.003	Baltagi-Wu LBI	1.592
W10	24.12	0.000		
Birimler Arası Korelasyon				
	Test İst.	Olasılık Değerleri		
Pesaran Testi	10.234	0.000		
Friedman Testi	31.633	0.108		
			Kritik Değerler	
Frees Testi	2.547	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046		

Tablo 50’de Değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilerek değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Diğer yandan otokorelasyon sorunun varlığının araştırmak üzere Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri gerçekleştirilmiştir. Tablo 46’da gösterilen bu otokorelasyon testi sonuçlarına göre sonuçların kritik değer olan 2’ye yakınsayarak yaklaşık 1.6 olarak hesaplandığı görülmektedir. Bu nedenle, denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Diğer yandan birimler arası korelasyon sorununun varlığının araştırılması için Pesaran, Friedman ve Frees tarafından geliştirilen panel yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmıştır. Pesaran ve Frees test sonuçlarına göre birimler arası korelasyonun mevcut olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmektedir. Friedman test sonucuna göre temel hipotez reddedilememektedir. Sonuç olarak birimler arası korelasyon sorununun mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 5.52: İmalat Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç)

		Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
Test İst.		Olasılık		Test İst.	
W0	4.219	0.000		modified Bhargava et al. Durbin-Watson	1.346
W50	2.016	0.006		Baltagi-Wu LBI	1.591
W10	4.219	0.000			
Birimler Arası Korelasyon					
	Test İst.	Olasılık Değerleri			
Pesaran Testi	18.160	0.000			
Friedman Testi	47.033	0.002			
				Kritik Değerler	
Frees Testi	5.377	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046			

Tablo 51’de Değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilmiş ve değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmiştir.

Otokorelasyon sorunun olup olmadığı değiştirilmiş Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri ile sınanmış ve test sonucunun kritik değer olan 2’den küçük olup olmadığına bakılmıştır. Bilindiği üzere bu testin 2’den küçük olması durumu ciddi bir otokorelasyon problemine işaret etmektedir. Tablo 46’daki otokorelasyon testi sonuçları incelendiğinde test istatistiklerinin 2’den çok küçük olmadığı ve LBI test sonucunun yaklaşık 1.6 olarak tespit edildiği görülmektedir. Bu nedenle, denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Birimler arası korelasyon sorununa ilişkin olarak ta mutad olduğu üzere Pesaran, Friedman ve Frees testleri gerçekleştirilmiş, neticede birimler arası korelasyonun mevcut olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilmesine karar verilmiştir. Sonuç olarak birimler arası korelasyon sorunu mevcut bulunmaktadır.

Tablo 52 ve Tablo 53’de İnşaat Sektörü için Makro Değişkenlerin dahil olduğu ve hariç olduğu modeller için test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.53: İnşaat Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil)

	Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
W0	5.601	0.000	modified Bhargava et al. Durbin-Watson	1.414
W50	1.828	0.003	Baltagi-Wu LBI	1.763
W10	5.601	0.000		
Birimler Arası Korelasyon				
	Test İst.	Olasılık Değerleri		
Pesaran Testi	-0.061	1.000		
Friedman Testi	7.010	0.996		
			Kritik Değerler	
Frees Testi	0.571	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046		

Tablo 52'deki sonuçlara göre Değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilmiş ve değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmiştir.

Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri ile de otokorelasyon varlığı araştırılmıştır. Baltagi (2008)'ye göre, test istatistiklerinin 2'den küçük olması halinde otokorelasyon probleminin var olduğu kabul edilmektedir. Tablo 48'deki otokorelasyon testi sonuçları incelendiğinde bu değerlerin sırasıyla 1.4 ve 1.7 olduğu görülmektedir. Sonuç olarak denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Birimler arası korelasyon sorununun varlığına ilişkin olarak Pesaran, Friedman ve Frees testleri yapılmış ve elde edilen sonuçlara göre birimler arası korelasyonun mevcut olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilememiştir. Sonuç olarak birimler arası korelasyon sorununun mevcut olmadığına fakat değişen varyans sorununun varlığına karar verilmektedir.

Tablo 5.54: İnşaat Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç)

		Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
Test İst.		Olasılık		Test İst.	
W0	4.219	0.000		modified Bhargava et al. Durbin-Watson	1.238
W50	2.016	0.006		Baltagi-Wu LBI	1.665
W10	4.219	0.000			
Birimler Arası Korelasyon					
		Test İst.	Olasılık Değerleri		
Pesaran Testi	4.694	0.000			
Friedman Testi	17.707	0.606			
Kritik Değerler					
Frees Testi	1.309	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046			

Tablo 53’de değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilerek değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmiştir.

Otokorelasyon sorunun varlığının araştırılması Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri ile gerçekleştirilerek Tablo 48’de de gösterildiği üzere test sonuçlarının sırasıyla 1.2 ve 1.6 olduğu ve otokorelasyonun var olmadığı görülmüştür.

Diğer yandan Pesaran, Friedman ve Frees tarafından geliştirilen panel yatay kesit bağımlılığı testleri yapılmış ve Friedman test sonucuna göre birimler arası korelasyon sorununun mevcut olduğuna karar verilmiştir.

Tablo 54 ve Tablo 55’de Ticaret Sektörü için Makro Değişkenlerin dahil olduğu ve hariç olduğu modeller için test sonuçları yer almaktadır.

Tablo 5.55: Ticaret Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Dahil)

	Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
	Test İst.	Olasılık	Test İst.	Olasılık
W0	5.627	0.000	modified Bhargava et al. Durbin-Watson	1.172
W50	1.512	0.006	Baltagi-Wu LBI	1.7
W10	5.627	0.000		
Birimler Arası Korelasyon				
	Test İst.	Olasılık Değerleri		
Pesaran Testi	-0.890	1.000		
Friedman Testi	0.439	1.000		
Kritik Değerler				
Frees Testi	1.306	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046		

Tablo 54’de değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilerek değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Otokorelasyon sorunun varlığının araştırılması için literatürde yaygın olarak kullanılan değiştirilmiş Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri tercih edilmektedir. Baltagi (2008), test istatistiklerinin 2’den küçük olması durumunda ciddi bir otokorelasyon problemi olduğunu belirtmiştir. Tablo 48’deki otokorelasyon testi sonuçları incelendiğinde test istatistiklerinin sırasıyla 1.1 ve 1.7 olduğu görülmektedir. Sonuç olarak denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Diğer yandan birimler arası korelasyon sorununun varlığına ilişkin olarak Pesaran, Friedman ve Frees test sonuçlarına göre birimler arası korelasyonun mevcut olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilememektedir. Sonuç olarak birimler arası korelasyon sorununun mevcut olmadığına karar verilmektedir. Dolayısıyla modelde sadece değişen varyans sorununun mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Tablo 5.56: Ticaret Sektörü için Güvenilirlik Testleri (Makro Değişkenler Hariç)

		Değişen Varyans Testi		Otokorelasyon	
Test İst.		Olasılık		Test İst.	
W0	5.627	0.000		modified Bhargava et al. Durbin-Watson	1.154
W50	1.512	0.006		Baltagi-Wu LBI	1.686
W10	5.627	0.000			
Birimler Arası Korelasyon					
	Test İst.	Olasılık Değerleri			
Pesaran Testi	-1.233	1.000			
Friedman Testi	1.006	1.000			
				Kritik Değerler	
Frees Testi	1.415	0.10 : 0.4892 ; 0.05 : 0.6860 ; 0.01 : 1.1046			

Tablo 55’de değişen varyans testi sonuçları incelendiğinde birimler arasında varyansın eşit olduğunu varsayan temel hipotez reddedilerek değişen varyans probleminin mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Otokorelasyon sorunun varlığının araştırılması için literatürde yaygın olarak kullanılan değiştirilmiş Bhargava v.d. Durbin-Watson (modified Bhargava et al. Durbin-Watson) ve Baltagi-Wu (LBI) testleri tercih edilmektedir. Baltagi (2008), test istatistiklerinin 2’den küçük olması durumunda ciddi bir otokorelasyon problemi olduğunu belirtmiştir. Tablo 48’deki otokorelasyon testi sonuçları incelendiğinde test istatistiklerinin sırasıyla 1.1 ve 1.6 olduğu görülmektedir. Sonuç olarak denklemlerde otokorelasyonun var olmadığına karar verilmiştir.

Diğer yandan birimler arası korelasyon sorununun varlığına ilişkin olarak Pesaran, Friedman ve Frees test sonuçlarına göre birimler arası korelasyonun mevcut olmadığını ifade eden temel hipotez reddedilememektedir. Sonuç olarak birimler arası korelasyon sorununun mevcut olmadığına karar verilmektedir. Dolayısıyla modelde sadece değişen varyans sorununun mevcut olduğuna karar verilmektedir.

Özet olarak tahmin modellerine ilişkin güvenilirlik sonuçları incelendiğinde Tüm sektörlere yönelik yapılan analizlerde hem makroekonomik değişkenlerin yer aldığı hem de yer almadığı denklemler için hem değişen varyans sorununun hem de birimler arası korelasyonun var olduğu görülmektedir. Benzer şekilde imalat sektörüne yönelik yapılan analizlerde hem makroekonomik değişkenlerin yer aldığı hem de yer almadığı denklemler için hem değişen varyans sorununun hem de

birimler arası korelasyonun var olduğu görülmektedir. Hizmet sektörü ve Ticaret sektörü için yapılan analizlerde hem makroekonomik değişkenlerin yer aldığı hem de yer almadığı denklemler için sadece değişen varyans sorununun var olduğu görülmektedir. Son olarak İnşaat sektörü için yapılan analizlerde makroekonomik değişkenlerin yer aldığı denklemde sadece değişen varyans sorununun mevcut olduğu makroekonomik değişkenlerin yer almadığı denklemler için hem değişen varyans sorununun hem de birimler arası korelasyonun var olduğu görülmektedir.

Tahmin modellerine ilişkin sorunların mevcudiyeti tespit edildikten sonra sorunlara karşı dirençli tahminciler kullanılarak ilgili modeller tekrar tahmin edilmektedir.

5.2.13. Dirençli Tahminciler İle Panel EKK Test Sonuçları

Tahmin modellerine ilişkin güvenilirlik sonuçları incelendiğinde Tüm sektörler özelinde yapılan analizlerde hem makroekonomik değişkenlerin yer aldığı hem de yer almadığı denklemler için hem değişen varyans sorununun hem de birimler arası korelasyonun var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu modeller için değişen varyans ve birimler arası korelasyon sorunlarına dirençli ve sabit etkiler modeli ile kullanılabilen Beck-Katz Tahmincisi tercih edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 56'da görülmektedir.

Tablo 5.57: Tüm Sektörler için Panel EKK Sonuçları

Tüm Sektörler								
Değişkenler	Makroekonomik Değişkenler Dahil Rassal Etkiler Model				Makroekonomik Değişkenler Hariç Rassal Etkiler Model			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	-0.083	0.083	-1.000	0.318	-0.057	0.068	-0.840	0.400
lnfkz	-0.506	1.365	-0.370	0.711	-0.472	1.136	-0.420	0.678
dlnoz	0.160	5.597	0.030	0.977	-3.223	3.934	-0.820	0.413
enf	-0.032	0.023	-1.390	0.163	-	-	-	-
dlnsue	-0.962	0.802	-1.200	0.231	-	-	-	-
dlnfaiz	-0.090	0.071	-1.260	0.207	-	-	-	-
dum	0.086	0.124	0.690	0.490	-0.008	0.056	-0.140	0.890
C	12.537	21.196	0.590	0.554	11.306	17.796	0.640	0.525

Tablo 56’da yer alan sonuçlar incelendiğinde tüm sektörler için yapılan analizlerde hem makroekonomik değişkenlerin yer aldığı hem de yer almadığı denklemler için değişen varyans ve birimler arası korelasyonun sorununun da mevcut olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu modeller için değişen varyans ve birimler arası korelasyon sorunlarına dirençli Parks-Kmenta Tahmincisi (Esnek genelleştirilmiş EKK tahmincisi) tercih edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 56’da görülmektedir.

Benzer şekilde imalat sektörüne yönelik yapılan analizlerde hem makroekonomik değişkenlerin yer aldığı hem de yer almadığı denklemler için değişen varyans ve birimler arası korelasyonun sorununun da mevcut olduğu görülmektedir. Dolayısıyla bu modeller için değişen varyans ve birimler arası korelasyon sorunlarına dirençli Parks-Kmenta Tahmincisi (Esnek genelleştirilmiş EKK tahmincisi) tercih edilmiştir. Tahmin sonuçları Tablo 56’da görülmektedir.

Tablo 5.58: İmalat Sektörü için Panel EKK Sonuçları

İMALAT SEKTÖRÜ								
Değişkenler	Makroekonomik Değişkenler Dahil Rassal Etkiler Model				Makroekonomik Değişkenler Hariç Rassal Etkiler Model			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	0.018	0.014	1.240	0.215	0.013	0.010	1.300	0.194
dlnfkz	0.058	0.315	0.180	0.854	1.211	0.755	1.610	0.108
dlnozk	-0.099	0.542	-0.180	0.856	-0.712	1.446	-0.490	0.622
denf	-0.008	0.016	-0.490	0.624	-	-	-	-
dlnsue	-0.563	0.596	-0.950	0.345	-	-	-	-
dlnfaiz	0.042	0.054	0.780	0.433	-	-	-	-
dum	0.033	0.061	0.530	0.593	0.010	0.020	0.490	0.625
C	-0.246	0.180	-1.370	0.172	-0.200	0.131	-1.520	0.128

Tablo 57’de yer alan sonuçlar incelendiğinde tüm sektörler için yapılan analizlerde hem makroekonomik değişkenlerin yer aldığı hem de yer almadığı denklemler için sadece değişen varyans sorununun var olduğu görülmektedir. Netice itibarıyla, bu modeller için sözkonusu sorunlara karşı dirençli Huber, Eicker ve White Tahmincisi kullanılmış olup Hizmet sektörüne yönelik elde edilen tahmin sonuçları Tablo 58’de gösterilmiştir.

Tablo 5.59: Hizmet Sektörü için Panel EKK Sonuçları

Hizmet Sektörü								
Değişkenler	Makroekonomik Değişkenler Dahil Rassal Etkiler Model				Makroekonomik Değişkenler Hariç Rassal Etkiler Model			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	-0.041	0.017	-2.440	0.015	-0.041	0.017	-2.360	0.018
lnfkz	0.063	0.039	1.620	0.104	0.059	0.030	1.990	0.047
dlnoz	0.196	0.082	2.390	0.017	0.161	0.055	2.900	0.004
denf	0.014	0.009	1.490	0.137	-	-	-	-
dlnsue	-0.430	0.476	-0.900	0.367	-	-	-	-
dlnfaiz	-0.057	0.032	-1.820	0.069	-	-	-	-
dum	-0.030	0.036	-0.820	0.412	0.006	0.014	0.440	0.662
C	3.169	0.514	6.170	0.000	3.204	0.438	7.320	0.000

Tablo 57’de yer alan sonuçlar incelendiğinde hizmet sektörüne yönelik kredilerin yeniden yapılandırmasının Altman Z Skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir.

Ticaret sektörüne yönelik tahmin sonuçları Tablo 58’de görülmektedir.

Tablo 5.60: Ticaret Sektörü için Panel EKK Sonuçları

Ticaret Sektörü								
Değişkenler	Makroekonomik Değişkenler Dahil Rassal Etkiler Model				Makroekonomik Değişkenler Hariç Rassal Etkiler Model			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
dlndv	0.011	0.006	1.780	0.076	0.011	0.005	1.970	0.049
dlnfkz	-0.010	0.008	-1.180	0.240	-0.010	0.007	-1.380	0.168
dlnoz	-0.008	0.004	-1.910	0.056	-0.008	0.004	-2.140	0.032
denf	-0.001	0.002	-0.650	0.515	-	-	-	-
dlnsue	-0.068	0.101	-0.670	0.502	-	-	-	-
dlnfaiz	-0.002	0.006	-0.380	0.704	-	-	-	-
dum	0.016	0.012	1.390	0.163	0.013	0.011	1.190	0.235
C	3.586	0.019	191.720	0.000	3.573	0.012	304.800	0.000

Tablo 58’deki sonuçlar çerçevesinde, ticaret sektörüne yönelik kredilerin yeniden yapılandırılmasını temsil eden yapay değişkenin Altman Z Skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir.

Son olarak, İnşaat sektörü için yapılan analizlerde makroekonomik değişkenlerin yer aldığı denklemde değişen varyans sorununun, makroekonomik değişkenlerin yer almadığı denklemlerde ise değişen varyans ve birimler arası korelasyonun sorununun

var olduğu görülmektedir. Dolayısıyla makroekonomik değişkenlerin yer aldığı denklemin tahmini için Huber, Eicker ve White Tahmincisi ve makroekonomik değişkenlerin yer almadığı denklemlerin tahmini için Parks-Kmenta Tahmincisi (Esnek genelleştirilmiş EKK tahmincisi) tercih edilmiştir.

Tablo 5.61: İnşaat Sektörü için Panel EKK Sonuçları

İnşaat Sektörü								
Değişkenler	Makroekonomik Değişkenler Dahil Rassal Etkiler Model				Makroekonomik Değişkenler Hariç Rassal Etkiler Model			
	Katsayı	Std. Hata	t	Olasılık	Katsayı	Std. Hata	z	Olasılık
Indv	-0.012	0.007	-1.700	0.089	-0.003	0.002	-1.610	0.107
lnfkz	0.328	0.047	7.030	0.000	0.154	0.009	16.260	0.000
lnozk	0.120	0.046	2.610	0.009	0.023	0.061	0.380	0.704
denf	0.005	0.003	1.630	0.103	-	-	-	-
dlnsue	-0.383	0.239	-1.600	0.109	-	-	-	-
dlnfaiz	-0.033	0.017	-1.880	0.060	-	-	-	-
dum	0.019	0.014	1.340	0.179	0.019	0.011	1.740	0.082
C	-3.608	0.955	-3.780	0.000	0.754	0.999	0.760	0.450

Tablo 59’da inşaat sektörüne yönelik kredilerin yeniden yapılandırılmasını temsil eden yapay değişkenin (dum), makroekonomik değişkenlerin yer aldığı model için Altman Z Skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. Makroekonomik değişkenlerin yer almadığı modelde ise Altman Z Skoru üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin varlığı izlenmektedir.

SONUÇ

Sonuç olarak, bu çalışmada Türkiye’de faaliyette bulunan, katılım bankalarından işletme kredisi kullanmış fakat çeşitli nedenlerden dolayı kredi borçlarının geri ödenmesi sürecinde sorun yaşamış ve neticede kredi borçlarını daha uzun bir vadeye yaymak suretiyle yeniden yapılandırmış KOBİ seviyesindeki 104 adet firma 2010-2019 dönemi için panel veri analizine tabi tutulmuştur. Bu çalışmada cevabı aranan temel soru, kredilerin yeniden yapılandırılmasının, bu firmaların iflastan uzaklaşmasını veya iflasa yakınlaşmasını temsil eden Altman Z Skoru üzerinde anlamlı bir etkisinin olup olmadığıdır. Analize dahil edilen firmalar, İmalat, Ticaret, Hizmet, İnşaat ve Tüm Sektörler olarak toplam beş grupta incelenmiştir. Analiz sonucunda elde edilen bulgulara göre Tüm sektörlerin ele alındığı tahmin modeli için, kredi borçlarının yeniden yapılandırılması işleminin, literatürde uzun zamandan beri sıklıkla kullanılan Altman Z Skoru çerçevesinde şirketlerin iflastan uzaklaşması üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisi bulunmamaktadır.

Diğer yandan, analizin sektörel bazdaki etkileri incelendiğinde Hizmet, İmalat ve Ticaret sektörleri için benzer sonuçlar elde edilmiştir. Bu sektörler için de kredi yapılandırmasının şirketlerin iflastan uzaklaşması üzerinde istatistiksel olarak anlamlı bir etkisinin mevcut olmadığı görülmektedir. İmalat sektörü üzerinde yapılan analiz neticesine göre makroekonomik değişkenlerin, başka bir ifadeyle, faiz, enflasyon ve sanayi üretim endeksinin yer almadığı model için %10 anlamlılık düzeyinde kredilerin yeniden yapılandırılmasının şirketleri iflastan uzaklaştırmaya yönelik anlamlı bir etkisinin mevcut olduğu görülmektedir. Fakat, %10 anlamlılık düzeyi sağlıklı bir istatistiksel sonuç için yeterli bir düzey olarak kabul edilmeyebilmektedir. Analiz sonucunda İnşaat sektörünün pozitif olarak ayrıştığı tespit edilmiştir. Diğer yandan, analizde şirket içi diğer faktörlerin Altman Z Skoru üzerindeki etkisinin olup olmadığını gözlemlemek için analize dahil edilen faaliyet karı ve zararında ortaya çıkacak pozitif artışlar ile kredilerin yeniden yapılandırılmasının İnşaat sektöründeki şirketlerin iflastan uzaklaşması üzerinde anlamlı bir etkisinin mevcut olduğuna karar verilmektedir. Ayrıca, her bir iş sektörünün kendine özgü değişkenleri, iş modelleri, finansman ve vade yapısı olduğu için kredilerin yeniden yapılandırılması olgusunun sektörel bazlı gerçekleştirilmesinin daha anlamlı olacağı ve dönemsel olarak sektörel iyileşme

performansının farklılık gösterebileceği açıkça anlaşılmaktadır. Netice olarak, ele alınan analiz dönemi ve yöntemi itibariyle kredilerin yeniden yapılandırılmasının sadece inşaat sektörüne yönelik olarak anlamlı katkısının mevcut olabileceği görülmektedir. İnşaat sektöründe görülen iyileşmenin devletin lokomotif olarak nitelendirdiği bu sektöre yönelik uyguladığı teşviklerin ve pozitif ayrıştan politikaların sonucu olabileceği değerlendirilmektedir. Nitekim ekonomik durgunluk veya kriz dönemlerinde, kamu otoritesinin sorunun çözümü için aldığı tedbirlerin başında inşaat sektörüne yönelik finansman paketlerinin olduğu görülmektedir. Ayrıca, inşaat firmalarının kredi yeniden yapılandırma talepleriyle kamu otoritesinin bu sektörü doğrudan veya dolaylı olarak destekleyecek teşvik programlarını uygulamaya alması aynı zaman dilimi içerisinde gerçekleşmektedir. Bu durum, inşaat sektörüne ait Altman Z Skorundaki iyileşmenin bu iki parametrenin hangisinden kaynaklandığına dair belirsizlik oluşturabilmektedir. İstanbul İnşaatçılar Derneği (İNDER) tarafından yapılan bir çalışmanın sonucuna göre, inşaat sektörü, malzeme sanayii, mimarlık, mühendislik, müşavirlik, lojistik, elektrik-elektronik, kimya sektörleri başta olmak üzere 250'ye yakın yan sektörü doğrudan ve dolaylı olarak etkilemektedir. Söz konusu yan sektörlerle beraber inşaat sektörünün GSYH'deki payı yüzde 35 seviyesindedir. İnşaat sektörünün tek başına oluşturduğu istihdam 1.8 milyon, yan sektörlerle beraber ise 6 milyonun üzerindedir (Anadolu Ajansı, 2022). Bu veriler çerçevesinde, kamu otoritesi için İnşaat sektörünün stratejik anlamı ve teşviklerden en yüksek payı almasının arkasındaki gerekçeler daha iyi anlaşılabilir.

Analize dışsal etkenleri test etmek üzere dahil edilen enflasyon oranı, reel faiz oranı ve ülke ekonomisinin makroekonomik durumuyla ilgili çok önemli bir parametre olarak kabul edilen sanayi üretim endeksinin şirketleri tek başına Altman Z Skoru verisi itibariyle iflastan uzaklaştırma veya iflasa yaklaştırma noktasında çok anlamlı bir etkiye sahip olmadığı ancak şirketin içsel dinamiklerini yansıtan göstergelerin tek başına daha anlamlı bir etki ifade ettiği görülmektedir. Bu sonuç, şirketin başarı veya başarısızlığındaki başat faktörün, etkin ve profesyonel bir yönetişim, bilimsel bir likidite ve fon yönetimi altyapısı, etkin ve uzun vadeli bir risk yönetimi stratejisi, akıllı yatırım öngörülleri, sıkı maliyet yönetim becerisi, kaliteli ve mutlu insan kaynağı profili gibi hususların olması gerektiği tezini desteklemektedir. Nitekim, piyasada özellikle kobi statüsündeki şirketlere yönetim danışmanlığı veren bazı şirket

yöneticileriyle yapılan görüşmelerde bu durum teyit edilmektedir. Şöyle ki, Focus Yaşam Akademisi araştırmasına göre Türkiye faaliyet gösteren tüm şirketlerin %96'sı, KOBİ olarak adlandırılan şirketlerin ise %99'u aile şirketlerinden oluşmaktadır. Yapılan bazı araştırmalar, aile şirketlerinin profesyonel şirketlere göre, hızlı karar alma, yönetim esnekliği, şirkete bağlılık, sahiplenme ve sade bürokratik süreçler gibi konularda daha avantajlı durumda olduklarını gösterse de, bu şirketlerin, kötü yönetim, aile içi çatışmalar veya şirketin sonraki nesillere devrinde yaşanan sorunlardan dolayı aile şirketlerinden sadece %30'unun ikinci kuşağa, %12'sinin üçüncü kuşağa ve %3'ünün de dördüncü kuşağa aktarılabilirdiğini göstermektedir. Bu oranlar, gelişmiş batılı ülkelerde oldukça yüksektir. Ülkemizde, neredeyse tamamı aile şirketi olan KOBİ'lerin akıllı finansal yönetim ilkeleri ile bağdaşmayan, etkili bir aktif-pasif ve risk yönetiminden ve büyük oranda borçlanmaya dayalı bir büyüme stratejisi izledikleri görülmektedir. Bu şirketlerin, yetersiz şeffaflaşma, sağlıklı, karşılaştırılabilir ve uluslararası standartlara uygun finansal raporlamalarının mevcut olmaması ve ticari derecelendirme (rating) sisteminin henüz yaygınlaşmaması gibi nedenlerle ihtiyaç duydukları finansmanı uluslararası finans piyasalarından kolaylıkla elde edemedikleri veya olması gerekenden daha yüksek maliyetlerle elde ettikleri, bu durumun ise şirketlerin maliyetlerini arttırarak finansal krizlere karşı çok hassas duruma getirebildiği kabul edilmektedir.

Analize konu olan şirketlerin yönetim açısından daha profesyonel ve finansal açıdan daha istikrarlı hale getirilebilmesine yönelik olarak ticaret hukuku çerçevesinde bazı hukuki düzenlemelerin yapılmasını tavsiye etmekteyiz. Bunlardan birisi, halka açık olan şirketlerde zorunlu olduğu gibi halka açık olmayan ve belli bir aktif büyüklüğün üzerindeki şirketlerde de bağımsız yönetim kurulu üyesi ihdas etme zorunluluğunun getirilmesidir. Bu şekilde, genellikle aile fertlerinden oluşan ve aile mensubiyeti itibariyle yönetimde bulunan yönetim kurulu üyelerinin yanında, asgari vasıfları kanunla belirlenecek, şirketin profesyonelleşmesi, sürdürülebilirliğinin sağlanması ve gerçek anlamda sermayedarlarından bağımsız olarak bir tüzel kişilik haline gelebilmesi yönünde gayret sarf edecek, gerekli bilgi ve deneyim sahibi en az bir bağımsız üyenin de yönetim kurulunda görev yapması sağlanmalıdır. Limited şirketlerde yönetim kurulu bulunmadığından dolayı, yine belirli bir büyüklüğün üzerindeki şirketler için yönetim danışmanlığı alma zorunluluğunun getirilmesi

yerinde olacaktır. Bu uygulamanın, aile çerçevesi dışına çıkamamış ve kendini sınırlandırmış şirketlerin dışarıdan alınacak bir profesyonel yardım sayesinde yeni bir vizyon ve ivme kazanmaları mümkün olup, yerel ve uluslararası iş piyasalarında bu konuyla ilgili çok sayıda başarı hikayesi bulunmaktadır. Türkiye’de faaliyette bulunan bazı yönetim danışmanlık şirket yetkilileri, finansal açıdan zor duruma düşen, likidite sıkıntısı ile karşılaşan neticede banka kredi borçlarını ödeyemeyen ve kredilerini daha uzun vadeye yayarak yeniden yapılandıran şirketlerin birçoğunda sorunun aslında finansal değil yönetsel olduğu görüşündedirler. Dolayısıyla, mevcut finansal varlıklarını, gelir-gider dengesini, ticari riskini ve nakit akışını etkin bir şekilde yönetme becerisine sahip olmayan bu tür şirketlere ilave finansal destek sağlamak veya kredi borçlarını yeniden yapılandırmak bu şirketlere kalıcı ve etkin bir çözüm sağlamayacaktır. Hakikatte, ekonometrik analizden elde ettiğimiz sonuçlar bu görüşleri doğrulamaktadır. Mali sıkıntıya düşen şirketlere yönetim danışmanlığı hizmeti veren uzmanlar, şirketin uzun vadeli ve sürdürülebilir bir şekilde finansal istikrara kavuşabilmesi için öncelikle iç kaynaklara yönelmektedirler. Bu tür şirketlerin genellikle mevcut olan iç kaynaklarının yeterince farkında olmadığı, bu kaynakları etkin bir şekilde yöneterek hasıllata dönüştüremedikleri, organizasyon yapılarının ve personel profillerinin verimli olmadığı tespit edilmektedir. Böyle bir tabloda, kredinin yeniden yapılandırılması veya ilave borçlanma yoluyla elde edilecek finansal kaynak, mevcut yapı içerisinde aynı verimsizliğin kurbanı olacak ve beklenen sonucu üretmeyecektir. Diğer yandan, bu türde çözüm arayışları sürdürülebilir olmayıp bankaların sağlayacakları kredi limitleri ile sınırlıdır. Bu konuyu özetlemek gerekirse, özellikle KOBİ’lerin ihtiyaç duyduğu fakat bu ihtiyaçlarının farkına olamadıkları yönetim ve finans danışmanlığı hizmetlerinin hukuki düzenlemeler ile belirlenecek şartlar çerçevesinde temin etmelerinin zorunlu hale getirilmesi şirket ekosisteminin sağlığı ve sürdürülebilirliği açısından gereklidir. Söz konusu danışmanlık hizmetlerinin;

- a. Kamu otoritesi
- b. Şirkete kredi sağlayan bankalar
- c. Akredite edilmiş özel yönetim danışmanlık şirketleri
- d. Üniversiteler
- e. Akredite edilmiş meslek odaları, vakıf, dernek ve iş birlikleri ile ilgili sivil toplum kuruluşları

tarafından makul bir bedel karşılığında ve performans takip sistemi çerçevesinde bu kapsama giren şirketlere sunulmasının yerinde olacağı düşünülmektedir. Yine bu kapsamda değerlendirilmek üzere, kamu otoritesinin mali rasyoları bozulmaya işaret eden veya kredi yeniden yapılandırmasına başvuran firmalara yukarıda ifade edilen finansal danışmanlık alma şartı getirmesinin firma başarısını arttıracığı ve özellikle aile şirketlerinde profesyonelleşmeyi hızlandıracağı kanaatindeyiz.

Bu tezde, katılım bankalarından işletme kredisi kullanan ve yaşadıkları finansal zorluklar nedeniyle kredileri yeniden yapılandırılan KOBİ niteliğindeki şirketlerin durumu kredi yeniden yapılandırılmasının etkinliği açısından incelenmiştir. Söz konusu şirketlerin katılım bankasında kredi limiti ve buna paralel olarak kredi riski bulunan katılım bankası müşterileri olduğu ortadadır. Bu açıdan, kredilerin yeniden yapılandırılmasının firma açısından da etkin olabilmesi için kreditor katılım bankasının kredi riski sona erene kadar ilgili şirkette yönetim kurulu üyesi veya yönetici danışmanı olarak kendi bünyesinden veya dışarıdan belli yetkileri sahip bir profesyonel atamasını ikinci bir çözüm olarak tavsiye etmekteyiz. Burada hedeflenen, kredi desteğinden yararlanan firmanın, mevcut başarısızlığının muhtemelen en önemli nedeni olan bilimsel ve rasyonel yönetim ve finansal uzmanlık eksikliğinin mümkün olduğunca telafi edilmesini ve şirketin iflastan uzaklaşması için bankanın sunduğu bu yeni imkanın en verimli şekilde kullanımını sağlamaktır.

Analizimizden elde edilen sonuçlar bağlamında tavsiye edilebilecek diğer bir uygulama önerisi de katılım bankalarının finansal zorluğa düşen ve bu nedenle kredi borçlarını yeniden yapılandırma ihtiyacı içerisinde bulunan şirketlerin kredilerini yeniden yapılandırma yerine, şirket hisselerinin bir kısmını satın almak yoluyla sermaye katkısı sağlamasıdır. Bu uygulamanın ülkemizde aile şirketlerinin baskınlığı ve esnaf modeline dayalı küçük çaplı işletme kültürümüzün bir sonucu olarak çok gelişmemiş olan çok taraflı ticari ortaklık altyapısının oluşumuna katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Kredilerinin geri ödenmesi sürecinde tıkanma yaşayan şirketlerin ortak noktalarından birincisinin, nakit akışını yönetememe ve likidite sıkıntısı, ikincisinin ise yönetim zafiyeti olduğu kabul edilmektedir. Bu aşamadaki bir şirketin bankalardan ilave kredi alarak veya kredilerini daha yüksek bir maliyetle, daha uzun bir vadeye yaymak suretiyle yeniden yapılandırılmasının kalıcı ve sürdürülebilir bir iyileşme sağlamayacağı görüşü bu tezde ifade edilmektedir. Şu halde, söz konusu

şirketlerin likidite ve yönetim zafiyeti sorununu çözmek için kreditor bankanın, kredi borç bakiyesine karşılık gelecek miktarda veya ilave ödeme yaparak daha yüksek bir oranda borçlu şirketin hisselerini satın alması ve ortaklık tesis etmesi daha etkili bir çözüm olarak kabul edilebilir. İslami finans literatüründe müşareke (sermaye ortaklığı) olarak tanımlanan bu işlem neticesinde şirketin bankaya olan borcu silinerek sermaye olarak kaydedilecek, ayrıca bu ortaklığın bir gereği olarak bankayı temsilen yönetim kuruluna üye ataması yapılacaktır. Netice itibariyle, şirketin nakit akışı rahatlayacağı gibi yönetim kuruluna atanan üyelerin etkin katkılarıyla şirketin yönetim ve organizasyon yetersizliğinden kaynaklanan finansal başarısızlığın tekrarlama ihtimali azaltılacaktır. Bu yöntemin kredi borçlarını geri ödeme sürecinde sıkıntıya düşen tüm şirketler için uygulanamayacağı açıktır. Bankalar, titizlikle gerçekleştirecekleri yatırım fizibilitesi ve kıymet taktiri (due diligence) çalışmasının neticesinde özenle seçtikleri firmalar için bu imkanı kullanacaklardır. Bu yöntemle aslında verimli olabilecek birçok firmanın iflastan kurtarılarak ekonomiye yeniden kazandırılması ve neticede büyüme ve istihdama katkı sağlamaya devam etmeleri sağlanabilecektir. İslami finans ilke ve esaslarına oldukça uygun olan ve birçok makroekonomik pozitif dışsallığı da beraberinde getirecek bu uygulamanın kamu otoritesi tarafından desteklenip teşvik edilmesi İslami finans ve katılım bankacılığı sektörüne yeni bir açılım sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- 5411 No'lu Bankacılık Kanunu, *T.C. Resmi Gazete*, 25983 (Mük.), 1/11/2005.
- Abdulazeem, A. (2015). The Internal Challenges Facing Islamic Finance Industry. *Munich Personal RePEc Archive*, MPRA Paper, December 2015, No. 92518.
- Abdullah, A. (2018). Late Payment Treatment in Islamic Banking Institutions in Malaysia: A Maqasid Analysis. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(11): 30–43.
- Abedifar, P., Ebrahim, S., Molyneux, P. Ve Tarazi, A. (2015). Islamic Banking and Finance: Recent Empirical Literature and Directions for Future Research. Working Papers in Responsible Banking & Finance. WP N° 15-008, 3rd Quarter 2015.
- Abid, L., Ouertani, M. N. ve Zouari-Ghorbel, S. (2014). Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Household's Non-Performing Loans in Tunisia: A Dynamic Panel Data. *Procedia, Economics and Finance*, 13: 58-68.
- Adedeji, A.A., Taiwo, J.N., Ikumapayi, T. ve Akpevwe, G. (2018). The Evaluation of Credit Management on the Performance of Small-Scale Enterprises in Nigeria. *Ijasos- International E-Journal of Advances in Soial Sciences*, 4(10): 130-138.
- Adamu, I.Y. (2018). Idea of Collateral and Guarantor in Islamic Bank Financing. *Seisense Journal of Management*, 1(5): 49-57.
- Addae-Korankye, A. (2014). Causes and Control of Loan Default/Delinquency in Micro Finance Institutions in Ghana. *American International Journal of Contemporary Research*, 4(12): 36-45.
- Afshar, T. (2013). Compare and Contrast Sukuk (Islamic Bonds) with Conventional Bonds, Are they Compatible? *The Journal of Global Business Management*, 9(1): 44-52.
- Aggarwal, R.K. ve Yousef, T. (2000). Islamic Banks and Investment Financing. *Journal of Money, Credit and Banking*, 32(1): 93-120.

- Ahmad, K., Rahman, K. ve Valie, Z.A. (1994). *Elimination of Riba From the Economy*. Islamabad, Pakistan: Institute of Policy Studies.
- Ahmad, N.H. ve Ahmad, S.N. (2004). Key Factors Influencing Credit Risk of Islamic Bank: A Malaysian Case. *JMIFR*, 1(1): 65-80.
- Ahmad, S.A. (1997). *Natural Hazards and Hazard Management in the Greater Caribbean and Latin America*, The University Printers Publication, University of West Indies, Kingston, Jamaica, No. 3.
- Akacem, M. ve Gilliam, L. (2002). Principles of Islamic Banking: Debt vs. Equity Financing. *Middle East Policy Council*, 9(1).
- Akinwumi, J.A. ve Ajayi, A. O. (1990). The Role of Loan Repayment Capacity in Small Scale Farmers Credit Administration. *Quarterly Journal of Credit Administration*, 15(2).
- Akram, H. ve ur Rahman, K. (2017). Credit Risk Management: A Comparative Study of Islamic Banks and Conventional Banks in Pakistan. *ISRA International Journal of Islamic Finance*, 10(2): 185-205.
- Aktepe, İ. E. (2017). Vadesinde Ödenmeyen Borçlar. *Katılım Finans*. İstanbul: TKBB Yayınları, 70-72.
- Albaraka Türk, (t.y.). Özel Cari Hesaplar. <https://www.albaraka.com.tr/ozel-cari-hesaplar.aspx> [6 Nisan 2021].
- (t.y.). Albarakayı Tanıyın. <https://www.albaraka.com.tr/albarakayi-taniyin.aspx> [6 Ocak 2021].
- Albert, G. ve Estevez, E. (2020). Loan Loss Provision. <https://www.investopedia.com/terms/l/loanlossprovision.asp> [7 Mart 2020]
- Alharbi, A. (2015). Development of the Islamic Banking System. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 3(1): 12-25.
- Ali, M. (2018). Determining the Factors of Profitability in Islamic and Conventional Banks Of Pakistan: Management Perspective. *SEISENSE Journal of Management*, 1(1): 9–21.
- Al-Tabtabae, Mohammad Abdul Razaq (2006). *Al-Ta'widh 'an al-Dharar wa al-Gharamah 'ala al-Ta'khir fi al-Duyun: (Dirasah Tatbiqiyyah 'ala al-*

Mu'assasat al-Maliyyah al-Islamiyyah fi Daulati al-Kuwait, Al-Qadaya al-Mu'asarah fi al-Tamwil al-Islami: Munaqasyah fi al-Nadwah al-'Alamiyah li 'Ulama' al-Syari'ah. Bank Negara, Malaysia, Kuala Lumpur: 91.

Altman, E. (1968). Financial Ratios, Discriminant Analysis and the Prediction of Corporate Bankruptcy. *The Journal of Finance*, 23(4): 589-609.

Altman, E. (2000). Predicting Financial Distress of Companies: Revisiting the Z Score and Zeta Models. <https://pages.stern.nyu.edu/~ealtman/Zscores.pdf> [22.04.2021].

Altunç, Ömer Faruk (2008). Türkiye'de Finansal Gelişme ve İktisadi Büyüme Arasındaki Nedenselliğin Ampirik Bir Analizi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 3(2): 113-127.

Altunöz, U. (2018). Sorunlu Krediler Bağlamında Türk Bankacılığında Kredi Kayıp Karşılığının Makroekonomik Değişkenlere Etkisi: Panel Data ve Zaman Serileri Analizi. *Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 11(1): 63-82.

Amankwah-Amoah, J. ve Zhang, H. (2015). Business Failure Research: A Review of the Chinese Experience. *International Journal of Foresight and Innovation Policy (IJFIP)*, 10(2/3/4): 180-197.

Anadolu Ajansı (AA). <https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/insaatin-etkiledigi-250-sektorun-istihdami-6-milyonu-geciyor/2589163> [16 Mart 2022].

Anastasiou D., Louri H. ve Tsionas M., (2016). Determinants of non-performing loans: Evidence from Euro-area countries. *Finance Research Letters, Elsevier*, 18(C): 116-119.

Arap, H.E.S. (2018). *Tam İki Tarafa Borç Yükleyen Sözleşmelerde Borçlunun Temerrüdü.* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İstanbul.

Ashar, J. (2019). What are the Solutions for Non-performing Loans? <https://www.financialdirector.co.uk/2019/11/07/what-are-the-solutions-for-non-performing-loans-npls/> [7 Nisan 2020].

- Asker, E. ve Yumuşak, İ.G. (2020). Katılım Bankalarının AAOIFI Standartlarına Uygun Finansal Raporlama Uygulamaları. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 6(1) 125-142.
- Astrom, Z.H.O. (2015). Credit-Related Practices of Islamic Banks in Comparison with Theory: Case Study of Turkey. *International Journal of Islamic Economics and Finance Studies*, 1(2): 39-60.
- Atan, M., ve Güneş, B. (2004). İMKB'ye Kote Şirketlerde Bilançoya Dayalı Risk Analizi ve Erken Uyarı Göstergelerinin Araştırılması. *Dokuz Eylül Üniversitesi 4. İstatistik Günleri Sempozyumu*, İzmir.
- Atar, A. (2017). Başlangıcından Günümüze Dünyada ve Türkiye’de İslâmi Bankacılığın Genel Durumu. *Journal of History Culture and Art Research*, 6(4): 1029-1062.
- Azizy, S.H. (2012). Reserve Requirements in Islamic Banking System: A Critical Survey. *Islamic Economics Journal*, 1(1).
- Bafra, E. (2015). “İslami Banka” Kavramı Karşısında “Özel Finans Kurumu”ndan “Katılım Bankası” Kavramına Geçiş Bir Çelişki Midir? *Ekonomik Yaklaşım*, 26(95): 71-88.
- Bai, J., ve Ng, S. (2004). A Panic Attack on Unit Roots and Cointegration. *Econometrica*, 72(4): 1127-1177.
- Balgova, M., Nies, M. Ve Plekhanov, A. (2016). The Economic Impact of Reducing Non-performing Loans. *Working Paper*, No. 193. https://bg.uek.krakow.pl/e-zasoby/siec_lokalna/Ebor/w193.pdf [1 Mart 2020].
- Balkaş, K. (2004). *Kredi Kavramı ve Sektör Kredilerine Göre Türkiye’deki Belli Başlı Sektörlerin Analizi* (Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Balogun, E.D. ve Alimi, A. (1990). Loan Delinquency Among Small Farmers in Developing Countries: A Case Study of the Small-Farmer Credit Programme in Lagos State of Nigeria. *CBN Economic and Financial Review*, 26(3): 36-44.

- Baltagi, B. H. (2005). *Econometric Analysis of Panel Data, (3rd Edition)*. USA: John Wiley & Sons.
- Bankaların Kredi İşlemlerine İlişkin Yönetmelik, *T.C. Resmî Gazete*, 26333, 01.11.2006.
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=10738&MevzuatTur=7&MevzuatTertip=5> [29 Ocak 2021].
- Bank of International Settlement (BIS) Web Site. BIS Chronology.
<https://www.bis.org/about/chronology.htm?m=1%7C4%7C550> [7 Mart 2020].
- Basel Committee on Banking Supervision (BIS). (2016). *Consultative Document Guidelines Prudential Treatment of Problem Assets–Definitions of Non-performing Exposures and Forbearance*. Basel.
<https://www.bis.org/bcbs/publ/d367.pdf> [1 Mayıs 2020].
- Bayındır, A (t.y.). Ödemeyi Geciktiren Borçluya Maddi Ceza.
<https://www.suleymaniyevakfi.org/islam-iktisadi/odemeyi-geciktiren-borcluya-maddi-ceza.html> [2 Mayıs 2020].
- Bayındır, S. (2013). The Reciprocity Principle in Islamic Law and its Application as a Credit Risk Management Tool in Finance. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 21: 293-306.
- Bayındır, S. (2014). *Fıkhi ve İktisadi Açından İslami Finans: Para Ve Sermaye Piyasaları*. İstanbul: Süleymaniye Vakfı Yayınları.
- BDDK, (2001). Bankalarca Karşılık Ayrılacak Kredilerin ve Diğer Alacakların Niteliklerinin Belirlenmesi ve Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Esas ve Usuller Hakkında Yönetmelik, *T.C. Resmi Gazete*, 24448, 30 Haziran 2001.
- BDDK, (2016). *Bankaların Kredi Yönetimine İlişkin Rehber*.
https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/duyuru_basel_0001_07.pdf [11 Ekim 2020].
- BDDK, (2020). *Bankacılık Düzenleme ve Denetleme Kurulu Kararı*.
https://www.bddk.org.tr/ContentBddk/dokuman/mevzuat_0949.pdf [1 Ekim 2020].

- BDDK, (2022). *BDDK 29 Haziran 2022 Haber Bülteni*.
<https://www.bddk.org.tr/BultenAylık/tr/Home/HaberBulteni#:~:text=2021%20y%C4%B1sonuna%20g%C3%B6re%20%C3%B6zkaynak%20topl%C4%B1,Kamuoyuna%20duyurulur> [1 Temmuz 2022].
- Beck, T., Demirgüç-Kunt, A. ve Merrouche, O. (2010). Islamic vs. Conventional Banking Business Model, Efficiency and Stability. *The World Bank Development Research Group Finance and Private Sector Development Team*. Policy Research Working Paper 5446.
- Beaver, W. (1966). Financial Ratios As Predictors of Failure. *Journal of Accounting Research*, 4: 71-111.
- B. E. Kocaman & A.Hazar & Ş.Babuşcu (2018). Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Kredilerin Yapılandırılmasının Banka Karlılığı Üzerine Etkileri. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 3(3): 226-242.
- Berger Allen N., and De Young Robert (1995). Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks. *Economic and Policy Analysis Paper*, 95(5): 1-35.
- Berger, Allen N. ve DeYoung, Robert (1997). Problem Loans and Cost Efficiency in Commercial Banks. *Journal of Banking and Finance*, 21(6): 849-870.
- Berryman, J.E. (1982). In W.C Dunlop and W.J Sheehan (Eds), Small Business Bankruptcy and Failure- A Survey of the Literature, *Small Business Research*, Newcastle: Institute of Industrial Economics, 1-18.
- Bichanga, W. O., and Aseya, L. (2013). Causes of Loan Default Within Microfinance Institutions in Kenya. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, 4(12): 316-335.
- Bilmen, C. (t.y.). Banking Sector in Turkey and the Expectations for Basel III. *Herdem Attorneys at Law*. <https://www.hg.org/legal-articles/banking-sector-in-turkey-and-the-expectations-for-basel-iii-31317> [7 Mart 2020].
- Bintawim, S.S.S. (2011). *Performance Analysis of Islamic Banking: Some Evidence From Saudi Arabian Banking Sector* (Master Thesis). The Faculty of Graduate School of Ritsumeikan Asia Pacific University (APU), Oita, Japan.

- BIS, (2018). *Basel Committee Charter*, Updated 5 June 2018. <https://www.bis.org/bcbs/charter.htm> [11 Ekim 2020].
- (2020). *Technical Amendment Capital Treatment of Securitisations of Non-performing Loans*. <https://www.bis.org/bcbs/publ/d504.pdf> [11 Ekim 2020].
- Bitar, M. (2014). *Banking Regulation, Stability and Efficiency of Islamic banks: What Works Best? A Comparison with Conventional Banks* (Doktora Tezi). Universite De Grenoble, Grenoble, France.
- Blaško, M., ve Sinkey Jr, J. F. (2006). Bank Asset Structure, Real-Estate Lending, and Risk-Taking. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 46(1): 53-81.
- Boudriga, Abdelkader, Boulila, Neila ve Jellouli, Sana (2009). Does Bank Supervision Impact Nonperforming Loans: Cross-Country Determinants Using Agregate Data? *MPRA*, Paper No.18068.
- Breitung, J., ve Das, S. (2005). Panel Unit Root Tests Under Cross-sectional Dependence. *Statistica Neerlandica*, 59(4): 414-433.
- Breuer, B., Mcnown R., & Wallace, M. (2002). Series-specific Unit root Test with Panel Data. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 64: 527–546.
- Brown K. ve Moles, P. (2016). *Credit Risk Management (Text Book)*. *Edinburgh Business School Heriot-Watt University Edinburgh*, EH14 4AS United Kingdom.
- Buchari, I., Rafiki, A., Al Qassab, M.A.H. (2015). Awareness and Attitudes of Employees Towards Islamic Banking Products in Bahrain. *Procedia Economics and Finance*, 30: 68–78.
- Bulut, M. ve Korkut, C. (2016). A Comparison Between Ottoman Cash Waqfs (CWs) and Modern Interest-Free Financial Institutions. *Vakıflar Dergisi*, 46(Aralık 2016): 23-45.
- Business Information Factsheet (BIF) (2013). *Common Reasons Why Small Businesses Fail*. <https://nbv.co.uk/wp-content/uploads/2016/01/common-reasons-businesses-fail.pdf> [11 Ekim 2020].

- Büyükdeniz, A. (2000). *Faizsiz Finans Kurumlarının Mali sistem İçindeki Yeri ve Çalışma Prensipleri*. Albaraka Türk Yayınları: 17, Kültür Kitapları: 2, İstanbul : 23-28.
- Canesi, R., D'Alpaos, C., ve Marella, G. (2016). Guarantees and Collaterals Value in NPLs. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 223: 77-82.
- Carrion-i-Silvestre, J. L., ve Sansó, A. (2006). Testing the Null of Cointegration with Structural Breaks. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 68(5): 623-646.
- Ceran, M. (2019). *Bankacılıkta Dijitalleşme Kapsamında, Öğrenen Yapay Zeka Desteğiyle Sorunlu Kredilerin Belirlenmesi* (Yanınılanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi, Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü, İstanbul.
- Ceylan, A. ve Gencoglu, B. (2011). The Future of Participation Banks and New Banking Licenses in Turkey. <https://www.eurekahedge.com/Research/News/232/The-Future-of-Participation-Banks-and-New-Banking-Licenses-in-Turkey> [21 Nisan 2020].
- Ceylan, S., ve Durkaya, M. (2010). Türkiye’de Kredi Kullanımı - Ekonomik Büyüme İlişkisi. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 24(2): 21-34.
- Choi, I. (2001). Unit Root Tests for Panel Data. *Journal of International Money and Finance*, 20(2): 249-272.
- Corporate Finance Institute, (t.y.). Basel Accords. <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/Finance/basel-accords/> [17 Nisan 2020].
- Costantini, V., ve Martini, C. (2010). The Causality Between Energy Consumption and Economic Growth: A Multi-sectoral Analysis Using Non-stationary Cointegrated Panel Data. *Energy Economics*, 32(3): 591-603.
- Cerovic, L., Nikolaj, S.S. ve Maradin, D. (2017). Comparative Analysis of Conventional and Islamic Banking: Importance of Market Regulation. *Ekonomisao I Praksa DBK*, 26(1): 241-263.

- CFI, (t.y.). What is a Non-Performing Loan? <https://corporatefinanceinstitute.com/resources/knowledge/Finance/non-performing-loan-npl/> [7 Mart 2020].
- Chachi, A. (2005). Origin and Development of Commercial and Islamic Banking Operations. *J.KAU: Islamic Econ.*, 18(2): 3-25.
- Changeboard Team (2017). The Challenges Facing Islamic Banking. <https://www.changeboard.com/article-details/15380/the-challenges-facing-islamic-banking/> [15 Haziran 2020].
- Chen, J. ve Scott, G. (2020). Default. <https://www.investopedia.com/terms/d/default2.asp> [8 Mart 2020].
- CIMA (Chartered Institute of Management Accountants) (2015). *An Introduction To Islamic Finance*. https://www.cimaglobal.com/Documents/Islamic%20Finance/Rebrand%20Brochures/Islamic%20Introduction%20brochure_Mar2015.pdf [11 Ekim 2020].
- COMCEC (Coordination Office or the Member States of the Organization of Islamic Cooperation), (2016). *Developing Islamic Finance Strategies In the OIC Member Countries*. Ankara: COMCEC Coordination Office.
- Çetin, A. (2018). *Katılım Ve Mevduat Bankalarının Piyasa Etkinliğinin Karşılaştırılmalı Analizi Ve Bir Uygulama*. İstanbul: Kasım 2018. TBB. Yayın No: 329
- Çetin, S. (2011). *Borçlu Temerrüdünün Sonuçları* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Özel Hukuk Anabilim Dalı, İstanbul.
- Çoşkun, A. (2008). *Katılım Bankalarının Bankacılık Sektöründeki Yeri ve Önemi* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Politikası Bilim Dalı, İstanbul.
- Çürük, A. S. (2013). *İslami Finansın Türkiye'deki Gelişimi Mevcut Sorunlar ve Çözüm Önerileri* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Selçuk Üniversitesi, Konya.

- Demirkurt, Ö. (2019). *Bankacılık Sektöründe Varlık Yönetim Şirketlerine Devredilen Tahsili Gecikmiş Alacakların Yönetimi* (Yüksek Lisans Tezi). Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul.
- Deposit Insurance Corporation of Ontario (DICO), (2005). *Credit Risk Management Reference Manual*, <https://www.dico.com/design/Reference%20Manual%202006%20Update%20Section%209307%20Page%209-25.pdf> [11/10/2020].
- Dereci, M. (2020). İslami Finansta Gecikme Cezası Uygulamaları. *Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi*, 15(2): 131-142.
- Dereci, M. (2018). Katılım Bankalarında Ürün Geliştirme Süreçleri ve Sorunları: Kuveyt Türk Örneği. *Proceeding Book, International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics*, 20018: 1-20.
- Dias, A. ve Teixeira, A.A.C. (2017). The Anatomy of Business Failure: A Qualitative Account of its Implications for Future Business Success, *European Journal of Management and Business Economics (EJM&BE)*, 26(1): 2-20.
- Di Mauro, vd. (2013). *Islamic Finance In Europe*. Occasional Paper Series, No 146, Frankfurt: European Central Bank.
- Dimitrios, A., Helen, L. ve Mike, T. (2016). Determinants of non-performing loans: Evidence from Euro-area countries. *Finance Research Letters*, 18: 116–119.
- Dinç, Y. (2016). Katılım Fonunu Hukuki Niteliği Üzerine; Fıkhi Sorunlar. *Finansal Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 8(15): 337-357.
- Diyanet İslam Ansiklopedisi (DİA). *Selem Maddesi*. İstanbul. TDV Yayınları, C.36: 402-405.
- Doğan, G. (2014). Sürekli Borç İlişkilerinde Borçlunun Temerrüdü. *Ankara Barosu Dergisi*, 2014/4: 387-413. <http://www.ankarabarusu.org.tr/siteler/ankarabarusu/tekmakale/2014-4/11.pdf> [Erişim:11/10/2020].
- Edexcel Business A Level Revision (2017). Internal and External Causes of Business Failure. <http://edexcelbusinessalevel.blogspot.com/2017/08/internal-and-external-causes-of.html?zx=ca5f20578ee7e4c4> [2 Temmuz 2020].

- Eggoh, J. C., Bangaké, C., ve Rault, C. (2011). Energy consumption and economic growth revisited in African countries. *Energy Policy*, 39(11): 7408-7421.
- Eken, M , Öztürk, N . (2019). Finans Teorisi Kapsamında Katılım Bankacılığı ve Yeniden Yapılanma Önerisi. *Finans Ekonomi ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(1): 46-62 .
- Ekren, N. (2000). *Değişen Çevre Koşulları ve Özel Finans Kurumları Yeni Tercihler ve Stratejik Öncelikler*. İstanbul: Albaraka Türk Yayınları: 17, Kültür Kitapları: 2: 29-62.
- El-Gamal, M.A., (2006). *Overview Of Islamic Finance*. Office Of International Affairs Occaional Paper, No. 4.
- Emlak Katılım, (t.y.). Cari Hesaplar. <https://emlakkatilim.com.tr/tr/bireysel/hesaplar/cari-hesaplar/cari-hesaplar> [6 Nisan 2021].
- Eom, T. H., Lee, S. H. ve Xu, H. (2007). Introduction to Panel Data Analysis: Concepts and Practices, *Miller/Handbook of Research Methods in Public Administration*, New Jersey: Marcel Dekker Inc., 571-587.
- Ersoy, A. (1987). Faizsiz Banka ve İşlevleri. *Faizsiz Yeni Bir Banka Modeli (Faizsiz Kredileşme Sistemi)*. İstanbul: İSAV.
- Eskici, M.M. (2007). *Türkiye'de Katılım Bankacılığı Uygulaması ve Katılım Bankalarının Müşteri Özellikleri* (Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme Anabilim Dalı, Isparta.
- Faisal Bank, (t.y.). Letters of Guarantee. <https://www.faisalbank.com.eg/FIB/english/personal-services/letters-of-guarantee.html> [4 Ağustos 2021].
- Financial İslam, (t.y.). Bank Guarantee. <http://www.financialislam.com/bank-guarantee.html> [1 Şubat 2020].
- Fokus Yaşam Akademisi, (t.y.). <https://www.fokusakademi.com.tr/turkiyede-aile-sirketlerinin-omru-ortalama-34-yil.html#:~:text=T%C3%BCrkiye'de%20kurulu%20%C5%9Firketlerin%20%96,99'unu%20aile%20%C5%9Firketleri%20olu%C5%9Fturuyor> [11 Eylül 2020].

- Garcia-Marco, Teresa ve Robles-Fernandez, M. Dolores (2008). Risk-Taking Behaviour and Ownership in the Banking Industry: The Spanish Evidence. *Journal of Economics and Business*, 60(4): 332-354.
- Gedikli, A. ve Erdoğan, S. (2019). Malezya’da İslami Finans ve İslami Bankacılık Uygulamaları Üzerine Bir İnceleme . *Bilimname*, 2019(38): 251-287.
- Godlewski, Christophe J. (2004). *Capital Regulation and Credit Risk Taking: Empirical Evidence from Banks in Emerging Market Economies*, Large, Universite Robert Schuman Institut d’Etudes Politiques, France, <https://dx.doi.org/10.2139/ssrn.588163> [2 Mart 2021].
- GSG Hukuk, (t.y.). *Bankalarda Tahsili Gecikmiş Alacakların Yönetilmesi*. <https://www.gsghukuk.com/tr/yayinlar/kose-yazilari/bankalarda-tahsili-gecikmis-alacaklarin-yonetilmesi-web-2.pdf> [14 Kasım 2020].
- Gujarati, D.N. (2003). *Basic Econometrics* (4th Edition). New York: McGraw-Hill.
- Gujarati, D. N. ve Porter, D. C. (2009). *Basic Econometrics* (5th Edition). New York: McGraw-Hill.
- Hadri, K. (2000). Testing for Stationarity in Heterogeneous Panel Data. *The Econometrics Journal*, 3(2): 148-161.
- Harris, R. D., & Tzavalis, E. (1999). Inference for Unit Roots in Dynamic Panels Where the Time Dimension is Fixed. *Journal of econometrics*, 91(2): 201-226.
- Hassan, K.M. ve Dicle, M.F. (2005). Basel II and Regulatory Framework for Islamic Banks. *Journal of Islamic Economics, Banking and Finance*, 1(1). https://ibtra.com/pdf/journal/v1_n1_article1.pdf [3 Kasım 2020].
- Hasan M. ve Dridi, J. (2010). Put to the Test. *Finance & Development*, December 2010. <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2010/12/pdf/Hasan.pdf> [5 Kasım 2020].
- Hassan, M. K., Unsal, O., & Tamer, H. E. (2016). Risk Management and Capital Adequacy in Turkish Participation and Conventional Banks: A Comparative Stress Testing Analysis. *Borsa Istanbul Review*, 16(2): 72-81.

- Hausman, J.A. (1978). Specification Tests in Econometrics. *Econometrica*, 46(6): 1251-1271.
- Hazıroğlu, T . (2016). Türkiye’de Katılım Bankacılığı Fikrinin Doğuşu ve Kavramsal Önemi. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 2(1): 119-132.
- Hsiao, C. (2005). *Why Panel Data?* IEPR Working Paper, 5: 33.
- (2006), *Panel Data Analysis – Advantages and Challenge*. IEPR Working Paper, 06:49.
- Hu, Jin-Li ve Li, Yang ve Chiu, Yung-Ho, (2004). Ownership and Non-performing Loans: Evidence From Taiwan’s Banks, *The Developing Economies*, 17(3): 405-420.
- Hurlin, C., ve Mignon, V. (2007). *Second Generation Panel Unit Root Tests*. Working Paper, halshs00159842.
- İbiş, C., Çatıkkaş, Ö, ve Çelikdemir, N.Ç. (2018). *Banka Muhasebesi İlkeler ve Uygulamalar*. İstanbul: TBB Yayın No: 325.
- İmam Ebu Davud, Ebu Davud es-Sicistâni. *Sünen-i Ebu Davud Tercümesi*. İstanbul: Şamil Yayıncılık, 2017.
- İslamoğlu, Mehmet (2015). The Effect of Macroeconomic Variables on Non-Performing Loan Ratio of Publicly Traded Banks in Turkey. *Overseas Transactions on Business and Economics*, 1: 10-19.
- IFSB, (2019). *Islamic Financial Services Industry Stability Report 2019*.
- Imam, P. ve Kpodar, K.(2010). *Islamic Banking: How Has it Diffused?* IMF Working Paper African Department, No: WP/10/195.
- Im, K. S., Pesaran, M. H., ve Shin, Y. (2003). Testing for Unit Roots in Heterogeneous Panels. *Journal of Econometrics*, 115(1): 53-74.
- Iqbal, Z. (1997). Islamic Financial Systems. *Finance & Development*, 34: 42-45.
- Islamic Banking Cell Research Department (2021). *Developments of Islamic Banking in Bangladesh*, April-June 2021: 1.
- İslamic Finance (2015). AAOIFI Standard Number Five: Guarantees. <https://www.islamicFinance.com/2015/06/aaofii-standard-number-five-guarantees/> [21 Nisan 2021].

- Islamic Gloassary (2017). <https://bankislami.com.pk/wp-content/uploads/2017/05/glossary.pdf> [22 Mayıs 2020].
- Islamic Markets, (t.y.). Handling Delinquency and Default in Islamic Banking. <https://Islamicmarkets.com/education/handling-delinquency-and-default-in-islamic-banking> [26 Mart 2020].
- Jose, T. (2016). What is Provisioning? What is Provisioning Coverage Ratio? <https://www.indianeconomy.net/splclassroom/what-is-provisioning-what-is-provisioning-coverage-ratio/> [21 Mayıs 2020].
- Karamustafa, C. (2013). *Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Kredilerin Analizi Ve Uygulamaya Yönelik Politika Önerileri* (Yüksek Lisans Tezi). T.C. Galatasaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı, İstanbul.
- Kazancı, F. (2018). Türkiye’de Faizsiz Bankacılık Prensiplerine Uygun Teverruk Pazarı: Ürün İhtisas Borsası. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi (İEFD)*, 4(1): 17-47.
- Khan, M.M. S., Shafiq, B. ve Ijaz, F. (2017). An Empirical Analysis of Banking Sector in Pakistan: Islamic Versus Conventional Banks. *Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Araştırmaları Dergisi*, 3(1): 60-93.
- Khan, J.A. ve Nisar, S. (2004). Collateral (Al-Rahn) as Practiced by Muslim Funds of North India. *J.KAU: Islamic Econ.*, 17(1): 17-34.
- Kabir, M.N., Worthington, A. ve Gupta, R. (2015). Comparative Credit Risk in Islamic and Conventional Bank. *Pacific-Basin Finance Journal*, 34(2015): 327–353.
- Kara, Y. (2012). İslam Hukukunda Deyn’in Deyn Karşılığında Satımı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 20: 389-415.
- Kartal, M.T. ve Demir, C.H. (2017). Türkiye’de Katılım Bankacılığında Sorunlu Kredilerin Varlık Yönetim Şirketlerine Satışı Üzerine Bir İnceleme ve Yöntem Önerileri. *İslam Ekonomisi ve Finansı Dergisi*, 2017/1: 89-115.
- Kettell, B. (2010). *Frequently Asked Questions in Islamic Finance*. Wiley Finance Series, West Sussex, UK: 9-98.

- (2011). *The Islamic Banking and Finance Workbook Step-by-Step Exercises to Help You Master the Fundamentals of Islamic Banking and Finance*. London, UK: A John Wiley and Sons, Ltd., Publication.
- Kjosevski, J., Petkovski M. Ve Naumovska, E. (2019). Bank-specific and Macroeconomic Determinants of Non-performing Loans in the Republic of Macedonia: Comparative Analysis of Enterprise and Household NPLs. *Economic Research-Ekonomska Istraživanja*, 32(1): 1185-1203.
- Khemraj, Tarron ve Pasha, Sukrishnalall (2009). *The Determinants of Non-performing Loans: An Econometric Case Study of Guyana*, MPRA Paper 53128, University Library of Munich, Germany.
- Kim, M. ve Kross, W. (1998), The Ompact of the 1989 Change in Bank Capital Standarts on Loan Loss Provision and Loan Write-Offs. *Journal of Accounting and Economics*, 25(1): 69-99.
- Kredilerin Sınıflandırılması ve Bunlar İçin Ayrılacak Karşılıklara İlişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik, *T.C. Resmî Gazete*, 29750, 22,06.2016. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2016/06/20160622-3.htm> [6 Mart 2021].
- Krueger, R. (2017). Some Notes on Islamic Finance in the National Accounts. *Presented IARIW Conference, August 2016, Slight Amendments June 2017*. Dresden, Germany. https://unstats.un.org/unsd/nationalaccount/RAmeetings/TFOct2017/IF_Notes.PDF [12 Kasım 2020].
- Kulalı, İ. (2014). Muhasebe Temelli Tahmin Modelleri Işığında, Finansal Sıkıntı ve İflasın Karşılaştırılması . *Sosyoekonomi*, 22(22): 154-170.
- Kuveyt Türk, (t.y.) Gayri Nakdi Finansman, <https://www.kuveytturk.com.tr/ticari/finansman-urunleri/gayri-nakdi-finansman> [18 Temmuz 2021].
- (t.y.). Cari Hesaplar. <https://www.kuveytturk.com.tr/kobi/yatirim-hizmetleri/hesaplar/cari-hesaplar> [6 Nisan 2021].
- (t.y.). Interest-Free Banking. <https://www.kuveytturk.com.tr/en/about-us/interest-free-banking> [12 Mart 2020].

- Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmelerin Tanımı, Nitelikleri ve Sınıflandırılması Hakkında Yönetmelik. *T.C. Resmi Gazete*, 25997, 18.11.2005.
- Lassoued, M. (2018). Comparative Study on credit risk in Islamic Banking Institutions: The Base of Malaysia. *The Quarterly Review of Economics and Finance*, 70(2018): 267–278.
- Leaon, F. ve Weill, L. (2018). Islamic Banking Development and Access to Credit. *Pacific-Basin Finance Journal*, 52(2018): 54–69.
- Levin, A., Lin, C. F., ve Chu, C. S. J. (2002). Unit Root Tests in Panel Data: Asymptotic and Finite-Sample Properties. *Journal of Econometrics*, 108(1): 1-24.
- Levine, R. ve Zervos, S. (1998). Stock Markets, Banks and Economic Growth. *American Economic Review*, 88(3): 537-558.
- Liberto, D. (2020). General Provisions. <https://www.investopedia.com/terms/g/generalprovisions.asp> [17 Nisan 2020].
- Lök, H. (2018). Varlık Yönetim Şirketlerinin Türk Bankacılık Sistemindeki Sorunlu Kredilerin Yönetimindeki Rolü. *Mukaddime*, 9(2): 195-211.
- Lousiz, D.P., Vouldis, A.T. ve Metaxas, V.L. (2012). Macroeconomic and Bank-Specific Determinants of Non-Performing Loans in Greece: A Comparative Study of Mortgage, Business and Consumer Loan Portfolios. *Journal of Banking & Finance*, 36(2012): 1012–1027.
- Maddala, G. S., ve Wu, S. (1999). A Comparative Study of Unit Root Tests with Panel Data and a New Simple Test. *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 61(1): 631-652.
- Mamun, M.Z. (2014). Prospects and Problems of Islamic Banking from Bank's Perspective: A Study of Bangladesh. *8th International Conference on Islamic Economics and Finance*. Center for Islamic Economics and Finance, Qatar Faculty of Islamic Studies, Qatar Foundation.
- Marifa Academy (2014). *Islamic Banking & Finance: Principles And Practices*. <https://islamicbankers.files.wordpress.com/2014/09/marifas-practical-guide-to-Islamic-banking-and-Finance.pdf> [11 Kasım 2020].

- Matthews, K., Zang, X., Gianguang, G. (2007). Non performing Loans and Productivity in Chinese Banks, 1997-2006. *Chinese Economy*, 42(2): 30-47.
- Mazzotti, E. (2015). Non-Performing Loan Management: 7 Initiatives to Extract Value. <https://bankingblog.accenture.com/non-performing-loans-management-7-initiatives-to-extract-value> [5 Temmuz 2020].
- Mirach, H. (2010). *Credit Management, A Case Study of Wegagen Bank Share Company in Tigray Region* (Partial Fulfillment of the Degree of Master Thesis). Department of Accounting and Finance, College of Business and Economics, Mekelle University, Mekelle, Ethiopia.
- Mohammed, A.I., Ogunbado, A.F. ve Bashir, A. (2016). The Viability of Salam Finance in The Growth Of Agricultural Production in Kano State, Nigeria. *Asian Journal of Multidisciplinary Studies*, 4(12): 87-92.
- Mohsin, M.I.A. (2005). The Practice Of Islamic System in Sudan. *Journal Of Economic Cooperation*, 26(4): 27-50.
- Monokroussos, P. vd. C. (2017). Non-Performing Loans and Resolving Private Sector Insolvency (Editör: Molyneux P.). *The Determinants of Loan Loss Provisions: An Analysis of the Greek Banking System in Light of the Sovereign Debt Crisis*. London: Palgrave MacMillan, 181-225.
- Morton, C. (2017). The External Causes of Business Failure. <https://www.virtualkollage.com/2017/10/-the-external-causes-of-business-failure.html> [6 Nisan 2021].
- Mureithi, E. (2014). *The Effect Of Credit Management Techniques On The Financial Performance Of Commercial Banks in Kenya* (Partial Fulfilment of the Degree of Master of Science). School Of Business, University Of Nairobi, Kenya.
- Narayan, P. K., ve Smyth, R. (2008). Energy Consumption and Real GDP in G7 Countries: New Evidence from Panel Cointegration with Structural Breaks. *Energy Economics*, 30(5): 2331-2341.
- NTV, (t.y.). Emlakbank Faaliyete Başladı. https://www.ntv.com.tr/ekonomi/ve-emlakbank-faaliyete-basladi,1vOvMrArQUi_AA9uvWTskw [13 Temmuz 2021].

- Pain, D. (2003). *The Provisioning Experience of the Major UK Banks: A Small Panel Data Investigation*, London: Bank of England, No:17777: 86.
- Pariente, R. (2018). Banking Provisions: Definition and Types. <https://www.bbva.com/en/banking-provisions-definition-types/> [6 Nisan 2021].
- Perry, B. (2019). Understanding the Basel III International Regulations. <https://www.investopedia.com/articles/economics/10/understanding-basel-3-regulations.asp> [9 Mart Nisan 2021].
- Pesaran, M. H. (2004). General Diagnostic Tests for Cross Section Dependence in Panels. *Cambridge Working Papers in Economics*, No: 435.
- (2006). Estimation and Inference in Large Heterogeneous Panels with a Multifactor Error Structure. *Econometrica*, 74(4): 967-1012.
- Phillips, P. C., ve Sul, D. (2003). Dynamic Panel Estimation and Homogeneity Testing Under Cross Section Dependence. *The Econometrics Journal*, 6(1): 217-259.
- Platt, H. ve Platt, M. (2006). Comparing Financial Distress and Bankruptcy. *Review of Applied Economics*, 2(2): 1-27.
- Podpiera, Jiri ve Weill, Laurent (2007). Bad Luck or Bad Management? Emerging Banking Market Experience, *Czech National Bank: Working Paper Series*.
- Press, J.M. Banking Library Credit Loss or Operational Loss? <https://fblgcpa.com/banking-library/accounting/credit-loss-or-operational-loss> [6 Nisan 2021].
- PwC, (2011). *Prudential Guidelines Differences Between SAS 10 and the Revised Prudential Guidelines* https://www.pwc.com/ng/en/pdf/nigeria_sas_10_and_new_prudential_guidelines.pdf [5 Aralık 2020].
- (2017). *Non-Performing Loans, Leveraging the Right Strategy to Optimise Your Company's Balance Sheet*. https://www.pwc.ch/en/publications/2017/White-Paper-NPL-Strategy_20171211.pdf [11 Kasım 2020].

- Radivojević, N. vd. (2019). Econometric Model of Non-Performing Loans Determinants. *Physica A: Statistical Mechanics and its Applications*, 520: 481-488.
- Rahman, A., ve Riyadh, H. (2016). Islamic Finance: Current, Future Trends and Challenges. *Journal of Islamic Banking and Finance*, 4(2): 25-33.
- Reinhart, C., Rogoff, K. (2010). From Financial Crash to Debt Crisis. NBER Working Paper 15795. <http://www.nber.org/papers/w15795> [2 Ocak 2021].
- Richard, E. (2011). Factors That Cause Non- Performing Loans in Commercial Banks in Tanzania and Strategies to Resolve Them. *Journal of Management Policy and Practice*, 12(7): 50-58
- Qian, D.J. ve Velayutham, S. (2017). Conventional Banking and Islamic Banking: Do the Different Philosophies Lead to Different Financial Outcomes? *Journal of Wealth Management & Financial Planning*, 4(1): 87-102.
- Safiullah, M. ve Shamsuddin, A. (2018). Risk in Islamic Banking and Corporate Governance. *Pacific-Basin Finance Journal*, 47(2018): 129–149.
- Saldanlı, A., Bektaş, H., & Şeker, M. (2017). Analysis of the Relationship Between Credit Capacity of Turkish Banking System with Economic Growth. *Alphanumeric Journal*, 5(1): 37-44.
- Salehuddin, S. ve Saiti, B. (2016). Musharakah Tijarah Cross-Border Financing: Concept, Structure and Salient Features. *International Journal of Islamic and Financial Studies*, 2(3): 1-25.
- Sancar, M.A. (2019). Türkiye’de Teverruk ve Yeniden Yapılandırmada Teverruk’a Alternatif Bir Ürün Olarak Yeniden Yapılandırma Tekafül Fonu. *Journal of Islamic Economics and Finance*, 5(2): 169-195.
- (2020). Sharia Governance Framework in Turkey. *14th Meeting COMCEC Financial Cooperation Working Group*. Ankara. <http://www.comcec.org/en/wp-content/uploads/2020/09/4-B.pdf> [5 Aralık 2020].
- SarayCon (2018). The History of Islamic Finance. <https://saraycon.com/the-history-of-Islamic-Finance/> [19 Eylül 2021].

- Sarlija, N. ve Jeger, M. (2011). Comparing Financial Distress Prediction Models Before and During Recession. *Croatian Operational Research Review*, 2(1): 133-142.
- Sayım, F. ve Ardıç, M. (2012). Banka Bilançolarındaki Kredi Karşılık Kalemlerinin Dışa Yansıma Biçimleri. *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 26(3-4): 297-312.
- Sapuan, N.M. (2016). An Evolution of Mudarabah Contract: A Viewpoint From Classical and Contemporary Islamic Scholars. *Procedia Economics and Finance*, 35(2016): 349 – 358.
- Segal, T. ve Drury, A. (2020). Non-performing Loan (NPL). [https://www.investopedia.com/terms/n/nonperformingloan.asp#:~:text=Key%20Takeaways-,A%20nonperforming%20loan%20\(NPL\)%20is%20a%20loan%20in%20which%20the,is%2090%20days%20past%20due](https://www.investopedia.com/terms/n/nonperformingloan.asp#:~:text=Key%20Takeaways-,A%20nonperforming%20loan%20(NPL)%20is%20a%20loan%20in%20which%20the,is%2090%20days%20past%20due) [15 Nisan 2021].
- Seval, B., (1990). *Kredilendirme Süreci ve Kredi Yönetimi*. İstanbul: T.C. İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Muhasebe Enstitüsü Yayınları, Yayın No:59.
- Shabbir, M.S. ve Rehman, A.(2019). Layers of Misconceptions About Islamic Banking. *Journal of Islamic Marketing*, 10(3): 874-892.
- Shanmugam, B. ve Perumal, V., (2006). Governance Issues and Islamic Banking. <https://www.eurekahedge.com/Research/News/889/Governance-Issues-and-Islamic-Banking> [6 Mayıs 2021].
- Shumway T. (2001). Forecasting Bankruptcy More Accurately: A Simple Hazard Model. *The Journal of Business*, 74(1): 101-124.
- Standard Chartered Saadiq, (t.y.). Differences Between Islamic Banking and Conventional Banking Offerings. <https://www.sc.com/global/av/pk-ib-cb-differences.pdf> [17Aralık 2020].
- State Bank of Pakistan. <https://www.sbp.org.pk/ibd/faqs.asp#q8> [14 Nisan 2021].
- Stijepović, R. (2014). Recovery and Reduction of Non-performing Loans–Podgorica Approach. *Journal of Central Banking Theory and Practice*, 3(3): 101-118.

- Şahan, A. (2015). *Katılım Bankacılığının Gelişimi Türkiye'deki Durumu ve Kullanılan Yöntemler-Murabaha* (Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ekonomi Anabilim Dalı, Gaziantep.
- Şahbaz, N. ve İnkaya, A. (2013). Türk Bankacılık Sektöründe Sorunlu Krediler ve Makroekonomik Etkileri. *Optimum Ekonomi ve Yönetim Bilimleri Dergisi*, 1(1): 69-81.
- Tabakoğlu, A. (2010). Bir İlim Olarak İslam İktisadı. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 16: 11-34.
- Tatiana, N., Igor, K. ve Liliya, S. (2011). Principles and Instruments of Islamic Financial Institutions. *Procedia Economics and Finance*, 24(2015): 479-484.
- Taylor, M. P., ve Sarno, L. (1998). The Behavior of Real Exchange Rates During the Post-Bretton Woods Period. *Journal of International Economics*, 46(2): 281-312.
- Tekben, T . (2016). Alacaklı Temerrüdünün Hukuki Sonuçları. *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi*, 22(3): 2597-2621.
- Tekinay, S. Sulhi (1979). *Türk Borçlar Hukuku*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları.
- The Banks Association of Turkey (2009). *The Financial System And Banking Sector in Turkey*. İstanbul: TBB Araştırma ve Raporlar. https://www.tbb.org.tr/Dosyalar/Arastirma_ve_Raporlar/The_Financial_System_and_Banking_Sector_in_Turkey.pdf [4 Aralık 2020].
- Titus, S (t.y.). *Key Reasons Why Small Businesses Fail*. Commissioned by IIB-Business Support Americas. https://www.summitbusinesssolutions.ws/docs/reasons_biz_fail.pdf [4 Mart 2021].
- TKBB (2018). *Participation Banks 2018*. <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Participation-Banks-2018-Sector-Report-.pdf> [14 Nisan 2020].
- (2019). Tarihçe. <https://www.tkbb.org.tr/tarihce> [6 Mart 2020].

- (2021). *Katılım Finansı Standartları, Standard No: 2 (Tevevruk)*. Yayın Tarihi: 02.03.2021.
<https://tkbbdanismakurulu.org.tr/uploads/standartlar/bb8e98b97bf9157d54125d6349a36d1d.pdf> [5 Eylül 2021].
- (2021). *Katılım Bankaları 2021..*
https://tkbb.org.tr/uploads/pages/1652709610_a1611fc13f26cc179da6.pdf [5 Mayıs 2022].
- (t.y.). *Katılım Bankacılığı Nedir? Nasıl Çalışır?*
<https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/TKBB-Katilim-Bankaciligi-Nedir-Brosur.pdf> [21 Nisan 2020].
- (t.y.) Mukayeseli Tablolar. <https://www.tkbb.org.tr/mukayeseli-tablolar> [6 Nisan 2020].
- (t.y.). <http://www.tkbb.org.tr/veri-seti> [20.10.2020].
- Torres-Reyna, O. (2007). Panel Data Analysis Fixed and Random Effects Using Stata (v. 4.2). *Data & Statistical Services*, Princeton University: 1-40.
- Torun, M., ve Altay, E. (2019) Ticari Bankacılık Sektöründe Sorunlu Kredileri Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 17(1): 179-200.
- Tosun, M. (2000). *Türk Mali Sisteminde Özel Finans Kurumları Deneyimi ve ÖFK'ların Türk Banka Sistemi İçindeki Yerleri Üzerine Türkiye'de Özel Finans Kurumları, Teori ve Uygulama*. İstanbul: Albaraka Türk Yayınları: 17, Kültür Kitapları: 2:177-190.
- Trad, N., Trabelsi, M. A., ve Goux, J. F. (2017). Risk and Profitability of Islamic Banks: A Religious Deception or an Alternative Solution? *European Research on Management and Business Economics*, 23(1): 40-45.
- Tunçomağ, K. (1976). *Türk Borçlar Hukuku*. İstanbul: Sermet Matbaası.
- Turan, G. (2008). İşverenin Alacaklı Sıfatı İle Temerrüdü ve Hukuki Sonuçları. *TÜHİS İş Hukuku ve İktisat Dergisi*, 21(5-6): 31-59.

- Tümerdem, M. (2018). *Sürekli Borç İlişkilerinde Borçlunun Temerrüdü Ve Sonuçları (Tbk Mad. 126)* (Basılmamış Doktora Tezi). T.C. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Özel Hukuk Anabilim Dalı, Ankara.
- Türkiye Finans (t.y.). Cari Hesaplar. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/bireysel/cari-hesaplar/sayfalar/cari-hesaplar.aspx> [10 Nisan 2021].
- (t.y.). Türkiye Finans Hakkında. <https://www.turkiyefinans.com.tr/tr-tr/hakkimizda/turkiye-finansi-taniyin/Sayfalar/turkiye-finans-hakkinda.aspx> [6 Nisan 2020].
- (t.y.). How Does Participation Banking Operate? <https://www.turkiyefinans.com.tr/en-us/about-us/participation-banking-system/how-does-participation-banking-operate/pages/how-does-participation-banking-operate.aspx> [10 Nisan 2021].
- Türkiye Sigorta Birliği (2020). *Katılım Sektör Raporu*. https://tsb.org.tr/media/attachments/kat%c4%b1%c4%b1m_sekt%c3%b6r_raporu_2020.pdf [Mayıs 2021].
- Uçar, M. (t.y.). *Banka Muhasebesi. Banka Muhasebesinde Hesap ve Hesap Planı*. https://itunesu-assets.itunes.apple.com/itunes-assets/CobaltPublic30/v4/f9/09/86/f90986a2-bb04-6d37-41db-87e2813f94d6/304-4918920443751535136-3_B_L_M.pdf. [23 Mart 2020].
- Ugoani, J.N.N. (2016). Non-performing Loans Portfolio And Its Effect On Bank Profitability In Nigeria. *Independent Journal of Management and Production (IJM&P)*, 7(2): 303-319.
- Ustaoglu, D. (2014). *Türkiye’de Katılım Bankacılığı, Sektördeki Yeri ve Önemi* (Yüksek Lisans Tezi). Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Aydın.
- Usuğ, C. (2016). *Temel Kredi Bilgileri*. İstanbul Üniversitesi, Açık ve Uzaktan Eğitim Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık, Önlisans Programı, İstanbul. http://auzefkitap.istanbul.edu.tr/kitap/bankacilik_ve_sigortacilik_onlisans_u_e/temel_kredi_bilgisi.pdf [Mayıs 13 2020].

- Vatansever, M., ve Hepşen A. (2013). Determining Impacts On Non-Performing Loan Ratio in Turkey. *Journal Of Finance and Investment Analysis*, 2(4): 119-129.
- Verbeek, M. (2004). *A Guide to Modern Econometric*, (2nd Edition). USA: John Wiley & Sons.
- Yaakub, E. vd. (2014). A Revisit to the Practice of Late Payment Charges by Islamic Banks in Malaysia. *Jurnal Pengurusan*, 42(2014): 185 – 190.
- Yaran, R. (1994). *İslam Hukukunda Borçlunun Ve Alacaklının Temerrüdü* (Doktora Tezi). TC. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı İslam Hukuku Bilim Dalı, İstanbul.
- Yaran, Rahmi (1997). *İslam Hukukunda Borcun Gecikmesi*. İstanbul: Babil Yayınları.
- Yavuz, A. (2017). Bankalarda Sorunlu Varlıkların Yönetimi Ve Tasfiyesinde Bir Yöntem Olarak Alacakların Satışı. T.C. Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Bankacılık Ve Finans Anabilim Dalı Bankacılık Ve Finans Yüksek Lisans Programı Yüksek Lisans Tezi. Ankara.
- Yeşil, T.Y. (2020). Looking Towards the Future of Participation Banking. World Finance. <https://www.worldfinance.com/banking/looking-towards-the-future-of-participation-banking> [26 Mayıs 2021].
- Yiğiter, Ş.Y. (2019). Banka Bilançolarında Sorunlu Krediler Ve Varlık Yönetim Şirketleri: Türkiye Değerlendirilmesi. *Alınları Sosyal Bilimler Dergisi (ASOBİD)*, 3(2): 103-120.
- Yıldırım, D.Ç. ve Yıldırım, S. (2018). İslami Bankacılık Sistemine Genel Bir Bakış. Editörler: İ. Eroğlu, S. Kekevi, Y. Temur, *İslami Düşünce Ekseninde İktisadi Mali Politik Meseleler*. İstanbul: Ekin Yayın, 263-290.
- Yıldırım, S. (2020). Para Bankacılık ve Finansal Sistem (Güncellenmiş 2. Baskı). Editörler: D. Ç. Yıldırım ve E.İ. Çevik. *İslami Finans Ve Bankacılık*. İstanbul: Ekin Yayın.
- Yıldız, A. (2014). Kurumsal Yönetim Endeksi ve Altman Z Skoruna Dayalı Lojistik Regresyon Yöntemiyle Şirketlerin Kredi Derecelendirmesi.

Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 19(3): 77.

Yılmaz, H.N. (2010). *Türkiye’de Katılım Bankaları Alanında Yaşanan Gelişmeler ve Katılım Bankalarında Müşteri Memnuniyeti: Türkiye Finans Katılım Bankası Örneği* (Yüksek Lisans Tezi). Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Anabilim Dalı, Kütahya.

Vakıf Katılım, (t.y.). Cari Hesap. <https://vakifkatilim.com.tr/tr/bireysel/hesaplar/cari-hesap> [6 Nisan 2020].

----- (t.y.). Vakıf Katılımı Tanıyım. <https://www.vakifkatilim.com.tr/tr/hakkimizda/vakif-katilimi-taniyin> [6 Nisan 2020].

Varsak, S. (2017). Participation Banking in Turkey and Its Effects on the Turkish Financial System. *Balkan and Near Eastern Journal of Social Sciences*, 2017(3): 104-109.

Viswanadham, N. ve Nahid, B. (2015). Determinants of Non Performing Loans in Commercial Banks: A Study of NBC Bank Dodoma Tanzania. *International Journal of Finance & Banking Studies IJFBS*, 4(1): 70-94.

Wooldridge, J. (2002). *Econometric Analysis of Cross Section and Panel Data*. MIT Press, 551-644.

Zhu, X. (2012). Internal Factors Associated with Business Failures of Public Companies in China-From a Financial Analytical Perspective. *International Journal of Business and Social Science*, 3(9): 49-59.

Ziraat Katılım, (t.y.). Ziraat Katılım Hakkında. <https://www.ziraatkatilim.com.tr/hakkimizda/kurumsal-bilgiler/ziraat-katilim-hakkinda> [6 Mayıs 2020].

----- (t.y.). Cari Hesaplar. <https://www.ziraatkatilim.com.tr/bireysel/hesaplar/cari-hesaplar> [6 Nisan 2021].

Zmijewski, E. (1984). Methodological Issues Related to the Estimation of Financial Distress Prediction Models. *Journal of Accounting Research*, 22: 59-82.

ÖZGEÇMİŞ

Mustafa Dereci

Hamidiye Mah. Ulubatlı Hasan Cad. Sardunya Evleri, Çekmeköy, İstanbul

A. EĞİTİM

Doktora: İZÜ, İslam Ekonomisi ve Uluslararası Finans, 2022, İstanbul

Yüksek Lisans (Tezsiz): Fatih Üniversitesi, İşletme, 2011, İstanbul

Lisans: İstanbul Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, 2017, İstanbul

Ön Lisans: Anadolu Üniversitesi, İlahiyat, 2014, Eskişehir

Lisans: Boğaziçi Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler, 1991, İstanbul

B. İLGİ ALANLARI

İslam İktisadı, İslami Finans, Katılım Bankacılığı, Tekafül Sigortacılığı, İslam İktisat Düşüncesi Tarihi, İslam İktisat Metodolojisi, İktisat ve Finans Fıkhı, Faizsiz Finansal Ürünler, Uluslararası Ticaret, Geleneksel Finans ve Bankacılık.

C. YAYINLARI

Hakemli Dergilerde Yayımlanan Makaleler:

Dereci, M. (2020). İslami Finansta Gecikme Cezası Uygulamaları. Bilgi Ekonomisi ve Yönetimi Dergisi, 15 (2) , 131-142 .

Kongre/Sempozyum/Çalıştay Bildiri Kitaplarında Yer Alan Yayınlar:

Dereci, M. (2018). Katılım Bankalarında Ürün Geliştirme Süreçleri ve Sorunları: Kuveyt Türk Örneği. Proceeding Book, International Congress of Islamic Economy, Finance and Ethics, 1-20.

İslami Finansta Gecikme Cezası Uygulamaları. İstanbul Zaim Üniversitesi, Sosyal Bilimler Lisansüstü Öğrenci Kongresi, 6-7 Haziran 2020, İstanbul (Bildiri).

İslam Hukukunda Akit Teorisi ve Katılım Bankacılığında Akitler, Kitap Bölümü
(Aktepe, İ.E. ile birlikte), Yaşayan ve Gelişen Katılım Bankacılığı, Türkiye Katılım
Bankaları Birliği, 2019, İstanbul.

